

Ainars Feldmanis

POLICIJAS FUNKCIJAS
NOZIEDZĪBAS NOVĒRŠANAS UN
APKAROŠANAS KONTEKSTĀ

Promocijas darbs
tiesību doktora zinātniskā grāda iegūšanai

Specialitāte – juridiskā zinātne

Apakšnozare – krimināltiesības

Promocijas darba zinātniskais vadītājs:

Dr. iur. profesors **Andrejs Vilks**

Zinātniskais konsultants policijas tiesību jautājumos:

Dr. iur. asociētais profesors **Zenons Indrikovs**

Rīga, 2016

ANOTĀCIJA

Policijas darbība ir nozīmīgākais un sabiedrības ikdienas dzīvē redzamākais kriminālās tiesvedības posms. Policijas darbības lomu un no zīmi krimināltiesisko attiecību noregulēšanā ir grūti pārvērtēt. Neatkarīgās Latvijas valsts attīstības kontekstā policijas darbība ir vērtējama neviennozīmīgi. Ņemot vērā Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas izraisītās pārmaiņas, problēmas analīze ikdienas prakses līmenī nevar nodrošināt tās adekvātu izpratni. Tas noteica nepieciešamību veikt izvērstu pētījumu par Latvijas policijas funkciju metodoloģisko un praktisko saturu noziedzības novēršanas un apkarošanas kontekstā.

Vispārējo situāciju raksturo no vienas puses nepilnīgi realizētas policijas reformas, no otras puses – daļas sabiedrības neapmierinātība ar policijas darbu. Sabiedrībā ir izskanējis, ka policija ir viens no “vājākajiem posmiem” tiesībsargājošo institūciju sistēmā. Objektīvu pētījumu, kas apstiprinātu vai noliegtu šādus spriedumus, nav, taču tas nemaina faktu, ka policija ir galvenais noziedzības apkarotājs valstī. Tiesiskā sistēmas transformācija būtiski mainīja visus sabiedrības dzīves aspektus, tajā skaitā arī noziedzību un tās apkarošanas metodes.

Noziedzība ir gan vispārsociāls, gan tiesisks fenomens, tās apkarošana ir viena no svarīgākajām valsts funkcijām, un policija ir būtiska nozīme šīs funkcijas realizācijā. Šīs funkcijas satura zinātniska izpēte prasa padziļinātu valsts, policijas un noziedzības mijiedarbības izpēti, aptverot politisko un tiesisko aspektu. Noziedzības sociālais un mainīgais raksturs transformācijas procesu kontekstā noteica nepieciešamību izziņāt noziedzības sociālos aspektus un tās attīstības tendences.

Policijas, valsts un noziedzības mijiedarbības metodoloģisko pamatu izziņāšana pakāpeniski iezīmēja jaunveidojamās Latvijas policijas doktrīnas aprises, policijas attīstības īpatnības, transformācijas procesā līdz galam neatrisinātās teorētiskās un praktiskās problēmas policijas darbā cīņā ar noziedzību. Promocijas darba izklāstā tiek objektīvi analizēta policijas prakse no tiesiskās doktrīnas viedokļa, atklājot konkrēto policijas funkciju praktisko saturu un to realizēšanas metodes. Kopumā pētījums identificē policijas problēmas un to risināšanas iespējas cīņā ar noziedzību gan metodoloģiskā, gan metodiskā un praktiskā līmenī.

ANNOTATION

The role and significance of the police activity within the regulatory relations of the criminal proceedings is invaluable. In the context of development of the independent Republic of Latvia, the police activity is not being assessed unambiguously. Considering the changes caused by the restoration of the independence, the analyses of the problem in the level of daily practice is unable to provide its adequate awareness, which determined the necessity to carry out a more diligent study on the methodological and practical content of the functions of the Police of Latvia in the context of combating and preventing of crime.

On the one side, the general situation is characterized by the insufficiently implemented police reforms, on the other side – discontentment of a particular part of society with the police activity. The public claims that the police is one of “the weakest” links in the institution system of legal defence. There are no objective researches that would either confirm or deny such statements. However, it does not change the fact that the police have the major role in combating of crime in our country. The transformation of the judicial system significantly changed all the aspects of the social life, including crime and its combating methods.

Crime is either commonly social or legal phenomenon, therefore combating of crime is one of the most significant functions of the state, and the police take an essential role in the implementation of this function. The scientific investigation of this function requires a more diligent research on the interaction of the state, police and crime, comprising the political and judicial aspects. The social and changing nature of crime in the context of transformation processes determined the necessity to explore the social aspects of crime and its developing tendencies.

The study on the interaction methodological fundamentals among the state, police and crime, gradually outlined the new doctrine formation of the Police of Latvia, the development peculiarities, and the unresolved theoretical and practical problems of the police activity in combating of crime during the transformation process. The layout of the doctoral thesis deals with an objective analysis of the police practice from the point of view of the legal doctrine; revealing the practical content of the particular police functions and their implementation methods. Overall, the research identifies the police problems and their solution opportunities in combating of crime either in methodological or methodical and practical level.

SATURS

Ievads	5
1. Policijas un noziedzības mijiedarbība sabiedrības un valsts evolūcijas gaitā	14
1.1. Policijas, valsts un noziedzības vēsturiski politiskais aspekts	14
1.1.1. Policija un valsts.....	14
1.1.2. Valsts un noziedzība.....	23
1.1.3. Policija un noziedzība	32
1.2. Policijas, valsts un noziedzības tiesiskais aspekts	38
1.2.1. Latvijas policijas doktrīna tiesību sistēmas transformācijas kontekstā	38
1.2.2. Policijas attīstības doktrīna un noziedzība	45
2. Cīņa ar noziedzību: būtība, mūsdienu tendences un attīstības perspektīvas	55
2.1. Noziedzības problemātika sociālo funkcionālo attiecību aspektā.....	55
2.1.1. Sociālo funkcionālo attiecību vispārējs raksturojums	55
2.1.2. Policijas darbības organizācijas modeļi sabiedrības sociāli strukturālā aspektā.....	61
2.1.3. Noziedzības problemātikas īpatnības transformācijas sabiedrībās.....	66
2.2. Noziedzības ierobežošanas mūsdienu tendences	69
2.2.1. Efektīvs un uz sabiedrību vērsts policijas darbs.....	69
2.2.2. Latvijas policijas attīstības perspektīvas	75
3. Policijas funkcijas un to saturs	83
3.1. Tiesībsargājošā funkcija.....	85
3.2. Kārtības un drošības sargāšanas funkcija.....	103
3.3. Krimināltiesiskā funkcija	126
3.3.1. Brīdinošā (preventīvā) funkcija.....	127
3.3.2. Atjaunojošā funkcija.....	138
Nobeigums	147
Izmantotās literatūras un avotu saraksts.....	153

IEVADS

1. Tēmas aktualitāte

Promocijas darba tēma ir “Policijas funkcijas noziedzības novēršanas un apkarošanas kontekstā”. Tēmas aktualitāti ir grūti pārvērtēt. Neviena sabiedrība nevar normāli funkcionēt, ja noteiktā robežās netiek ierobežota un kontrolēta noziedzība. Policija jebkurā valstī ir nozīmīgākā noziedzības apkarošanas institūcija.

Tradicionāli demokrātiskās valstis ir atzinušas, ka mūsdienās policija viena pati bez sabiedrības iesaistīšanas nespēj sekmīgi apkarot noziedzību. Diemžēl sabiedrisko procesu attīstība Latvijā norāda uz policijas zināmu izolāciju. Turklāt pēdējā laikā publiskajā telpā arvien biežāk tiek apšaubīta atsevišķu policijas struktūru sekmes, risinot tām noteiktos uzdevumus¹. Arī politiskās plānošanas dokumentos² ir identificētas nopietnas problēmas, kuru dēļ policija nespēj pilnībā nodrošināt tai noteikto funkciju izpildi, tajā skaitā arī noziedzības apkarošanas jomā.

Neatkarīgi no minēto problēmu cēloņiem un iemesliem, autors vēlas akcentēt, ka tiem ir komplekss raksturs. Pētnieciski nozīmīga var būt tikai sistēmiska pieeja problēmu risināšanai kopumā. Policijas attīstība un praktiskā darbība ir tikai viens no valsts kriminālpolitiskās sistēmas elementiem.

Lai objektīvi vērtētu policijas darbību cīņā ar noziedzību, vispirms ir jābūt izpratnei par policijas funkciju saturu. Šo funkciju zinātniskās izpētes līmenis nav augsts, un tā nav sistēmiska. Piemēram, policijas attīstības koncepcijā pamatoti ir konstatēti, ka resursu nepietiekamības dēļ policijas darbs cīņā ar noziedzību neatbilst mūsdienu demokrātiskas valsts standartiem, taču šie standarti tikai daļēji atspoguļo policijas funkcionālās darbības metodoloģisko pamatu. Arī pētījums par policijas darba kvalitāti cietušā vērtējumā³ lielā mērā ir policijas kā institūcijas pašnovērtējums.

Funkcijas jēdziens ir viena no sarežģītākajām tiesību zinātnes abstrakcijām, un tās izpratni parasti veido, aprakstot svarīgākās valsts un tiesību funkcijas. Atbilstoši dažādu tiesībsargājošo institūciju darbības specifikai, funkcijas ir ļoti daudzveidīgas. Konkrēto policijas funkciju satura izziņu objektīvi sarežģī Latvijas tiesiskās sistēmas transformācija pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas, kas pašos pamatos mainīja arī policijas darbību. Ideālā šīs

¹ Ceļu policija nespēj tikt galā ar agresīvajiem braucējiem. Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/national/criminal/celu-policija-nespej-tikt-gala-ar-agresivajiem-braucejiem-vesta-raidiijums.d?id=46014503#ixzz3fJvE6nFM> [aplūkots 21.06.2015.]

² Valsts policijas attīstības koncepcijas projekts, izskatīts Ministru kabineta komitejas sēdē 2014. gada 25. augustā (prot. Nr.28 1.§). Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40310861&mode=mkk&date=2014-08-25>, [aplūkots 04.07.2015]

³ Policijas darba kvalitāte – cietušā vērtējumā. Rīga: Valsts policija, 2013.

darbības saturam būtu jāatbilst tiesiskajam regulējumam. Taču ir jāatzīmē, ka tiesiskais regulējums un tā pārstrāde ir vērtējama neviennozīmīgi. Latvijā joprojām ir spēkā pārejas laika sākuma periodam domātais likums “Par policiju”, policijas darbinieka profesijas standarts normatīvajos aktos nav definēts. Līdz ar to nav arī konkretizētas prasības profesionālajai sagatavotībai. Tajā pašā laikā Latvijai ir saistoši starptautiskie normatīvie akti. Latvijas Republikas Kriminālprocesa likumā un Krimināllikumā iestrādāti tiem atbilstoši standarti noziedzības apkarošanas un īpaši cilvēktiesību garantēšanas jomā.

Minētais norāda uz to, ka policijas funkcijas cīņā ar noziedzību būtu jāizzina no pašiem pamatiem – policijas lomas vispārējās ģenēzes konkrētās sabiedrības un valsts evolūcijas ietvaros. Līdz ar to deduktīvā ceļā ir iespējams atklāt Latvijas policejiskās doktrīnas attīstības tendences, konkretizēt un salīdzināt politiski deklarēto un faktiski realizēto pieeju noziedzības apkarošanā. Ņemot vērā transformācijas procesu radītās izmaiņas sabiedriskajā apziņā, līdzīgi ir jāpēta arī noziedzības sociālie un sociāli psiholoģiskie aspekti.

Metodoloģiskā līmenī policijas funkcijas noziedzības novēršanas un apkarošanas jomā integrē attiecīgus valsts un tiesību funkciju elementus, metodiskā līmenī to saturu atspoguļo normatīvie priekšraksti, kas modelē noteiktas policijas darbības. Tādējādi tiek konkretizēta policijas pamatmisija “kalpot un aizsargāt”, un praksē realizēta valsts kriminālā politika.

Nepieciešamību veikt policijas funkciju izpēti tieši šādā aspektā aktualizē viens no Latvijas kriminālpolitikas nopietnākajiem izaicinājumiem – pārorientāciju no padomju milicijas modeļa uz demokrātisku policiju. Šādi sistēmiski pētījumi Latvijā līdz šim nav veikti.

Atbilstoši minētajam, nolūkā konstatēt policijas funkciju satura izmaiņas cīņā ar noziedzību, ir jāveic izvērstas teorētisks pētījums, kas pēc iespējas plašāk aptvertu gan policijas doktrīnas attīstības problēmas, gan noziedzības problemātikas kriminālpolitiskos un sociālos aspektus.

Promocijas darba ietvaros iegūtie secinājumi par noziedzības problemātikas politiskajiem, tiesiskajiem un sociālajiem aspektiem ir pietiekošs pamats teorijas un prakses mijiedarbības analīzei. Minētais ļauj konkretizēt attiecīgo policijas funkciju realizācijas saturu, un konstatēt policijas darbības atbilstību vai neatbilstību tās uzdevumiem.

Ņemot vērā aktualizētos jautājumus, šajā pētījumā ir izmantoti valsts un tiesību teorijas, kriminoloģijas, krimināltiesību, cilvēktiesību, tiesību sociologu zinātniskais ieguldījums gan vispārteorētisku, gan specifisku problēmu izpētē.

2. Pētījuma zinātniskā novitāte un teorētiskais nozīmīgums

Promocijas darba zinātniskā novitāte izpaužas gan pašā pētāmās problēmas uzstādījumā, gan pieejā tās risināšanā.

Darbā izvirzītā problēma ir orientēta uz policijas funkciju teorētiskā pamatojuma un praktiskā satura precizēšanu noziedzības novēršanas jomā.

Tradicionāli valsts cenšas pielāgoties noziedzības izmaiņām, pievēršoties konkrētajā situācijā aktuālam noziedzības problemātikas aspektam, tādējādi koriģējot arī policijas mērķus un uzdevumus. Šajā darbā piedāvātais problēmas formulējums prasa kvantitatīvi un kvalitatīvi jaunu pieeju – policijas lomas ģenēzes izpēti valsts kriminālās politikas kā funkcionālas sistēmas ietvaros.

Šāda pieeja pirmkārt, sistēmiski sasaista noziedzības apkarošanas politiskos, tiesiskos un sociālos pamatus ar šīs darbības rezultātu – noziedzības kontroli noteiktās robežās.

Otrkārt, minētās sistēmas sakaru un attiecību apzināšana un analīze ļauj objektīvi konstatēt policijas funkciju izmaiņas atbilstoši kriminālpolitikas, sabiedrisko procesu un noziedzības attīstības tendencēm, atklāt jaunus šo funkciju raksturlielumus, konstatēt funkciju faktiskās realizācijas pakāpi, kā arī identificēt problēmas un to cēloņus.

Tādējādi pētījuma zinātniskā novitāte izpaužas valsts kriminālās politikas un policijas darbības transformācijas metodoloģisko un doktrināro aspektu aktualizēšanā un izpētē.

Darba novitāte ir arī policijas funkciju reālā satura – policijas darbā izmantojamo tiesisko līdzekļu un praktiskās darbības metožu – atklāšana, kas ir likumsakarīgs iepriekš minēto aspektu analīzes rezultāts.

Promocijas darbā izdarītie secinājumi ir nozīmīgi gan teorētiskā, gan praktiskā līmenī. Policijas darbības metodoloģisko pamatu izpēte ir ieguldījums policijas doktrīnas attīstībā un tiesiskās reglamentācijas pilnveidošanā. Policijas darbā izmantoto metožu izklāsts var tikt izmantots policijas darbības organizācijas plānošanā un policijas darbības optimizēšanā. Šādā kontekstā novitāte ir teorijas un prakses mijiedarbības svarīgāko likumsakarību zinātniska izpēte, un uz šīs izpētes rezultātiem balstīti praktiski ierosinājumi.

3. Pētījuma mērķi un uzdevumi

Nepieciešamība pārbaudīt izvirzītās hipotēzes pamatotību noteica darba **mērķi** – izpētīt, kādas Latvijas tiesiskās sistēmas transformācijas likumsakarības noteica policijas funkciju satura izmaiņas noziedzības apkarošanā un novēršanā, un apzināt policijas attīstības perspektīvas atbilstoši šīm izmaiņām.

Minētā mērķa sasniegšanai tika izvirzīti šādi **uzdevumi**:

1. Padziļināti izpētīt policijas un noziedzības mijiedarbības politiskos un tiesiskos aspektus sabiedrības un valsts evolūcijas gaitā.
2. Izpētīt kā sociālo funkcionālo attiecību izmaiņas iespaido noziedzību un tās apkarošanu transformācijas sabiedrībās.
3. Apzināt un analizēt mūsdienu noziedzības apkarošanas tendences un to izmantošanas iespējas Latvijas policijas cīņā ar noziedzību.
4. Apzināt policijas funkciju saturu noziedzības apkarošanā un novēršanā, un konstatēt to realizācijas pakāpi Latvijā.
5. Identificēt Latvijas policijas problēmas noziedzības novēršanā un apkarošanā un iezīmēt turpmākās attīstības perspektīvas.

4. Pētījuma jautājumi

1. Galvenais policijas darbības vērtēšanas kritērijs ir tās funkciju izpilde. Policijas pamatfunkcija “kalpot un aizsargāt” vispirmām kārtām imanenti ietver cīņu ar noziedzību.
2. Cīņa ar noziedzību praktiski metodiskajā līmenī transformējas krimināltiesiskajā funkcijā. Šīs funkcijas reālo saturu nosaka katras konkrētās sabiedrības attīstības īpatnības.
3. Latvijas valsts un tiesiskās sistēmas transformācijas kontekstā priekšnoteikums policijas krimināltiesiskās funkcijas satura noskaidrošanai ir policijas lomas attīstības analīze kriminālpolitiskajā, tiesiskajā un sociālajā aspektā.

5. Pētījuma objekts un priekšmets

Pētījuma objekts – policijas funkciju metodoloģiskais pamats un struktūra, policijas funkcionālās darbības saturs noziedzības novēršanas un apkarošanas jomā.

Pētījuma priekšmets ir kriminālās politikas plānošanas dokumenti un tiesību avoti – tiesību normatīvie akti, tiesību principi, tiesību doktrīna, tiesību prakse, kas atspoguļo, nosaka un reglamentē policijas lomu noziedzības novēršanā un apkarošanā pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas.

6. Pētījuma metodes

Promocijas darba tēmas abstrakcijas pakāpe un aplūkojamo jautājumu loks noteica nepieciešamību izvēlēties pētījuma orientāciju no vispārējā uz konkrēto. Šāda domāšanas forma ir dedukcija, kura tiesību zinātnē tradicionāli tiek pielietota kopā ar indukciju (izziņas forma, abstrahējoties no konkrētā uz vispārīgo).

Deduktīvās izziņas process ietver četras pamatstadijas:

- 1) vispārīgais mērķis,
- 2) tā realizācijas plāni un programmas,
- 3) pati darbība,
- 4) darbības rezultāts.

Policijas funkciju satura analīze teorijas un prakses mijiedarbībā var būt pētnieciski nozīmīga tikai tad, ja tā ietver noturīgu saikni ar sabiedrisko procesu mērķorientāciju, īpaši tad, ja tā tiek kardināli mainīta. Šādā izpratnē izmantota deduktīvā pieeja nodrošina minēto saikni. Savukārt indukcijas metode nodrošina iespēju vērtēt konkrētu risinājumu iekļaušanos kopējā rīcības plānā.

Atbilstoši minētajai orientācijai par darba pamatmetodi tika izvēlēta sistēmiskā pieeja. Minēto metožu pielietošana ir būtisks priekšnoteikums policijas funkciju teorētiskā satura izpratnei. Sistēmiskā pieeja ir izmantota, lai izzinātu svarīgākās ar pētāmo problemātiku saistītās kategorijas – policijas funkcijas, noziedzība, transformācijas sabiedrība, policijas sociālā misija, policijas darbības metodes, policijas doktrīna, policijas modeļi, sabiedrības sociālā struktūra, uz sabiedrību vērsts policijas darbs, problēmorientēts policijas darbs, vispārējā un speciālā prevencija u. c. Pielietojot sistēmisko pieeju bija iespējams atklāt šo kategoriju saturu, struktūru, kā arī savstarpējos sakarus un attiecības.

Minēto kategoriju detalizētākai izziņai tika pielietotas tādas vispārzinātniskās izziņas metodes kā analīze un sintēze, vēsturiskā un loģiskā metode, abstrahēšana, salīdzināšana, ekstrapolācija un citas metodes. Šīs metodes tiek izmantotas arī prakses pētīšanai, kā arī pētījuma gaitā iegūto teorētisko atziņu attiecināšanai uz praksi. Tā kā darba praktiskajā sadaļā aplūkoti jautājumi par policijas funkcijām noziedzības apkarošanā un novēršanā, darbā kā speciālā metode tika izmantota policijas darbību reglamentējošo normatīvo aktu analīzes metode.

7. Literatūras un tiesību avotu apskats

Promocijas darbā izmantoto avotu izvēli noteica darba teorētiskā ievirze un pētījuma priekšmeta starpdisciplinārais raksturs. Pētījums tiek veikts tiesību zinātnes krimināltiesību apakšnozarē, aptverot noziedzību kā kriminoloģijas kategoriju un policijas funkcijas.

Kriminoloģisko pētījumu Latvijā ir pietiekoši. Pēdējie un apjomīgākie no tiem ir profesora A. Vilka 2013. gadā veiktais pētījums “Krimināltiesiskā politika: diskursa analīze un attīstības perspektīvas” un profesora V. Zahara 2014. gadā veiktais pētījums “Kriminālpolitika: mūsdienu tendences un procesi”.

Kaut arī policija ir jebkuras valsts krimināltiesību sistēmas neatņemama sastāvdaļa, teorētisku pētījumu tās funkcijām Latvijā praktiski nav. Šādu pētījumu ir maz arī policijas tiesību apakšnozarē. Līdz šim Latvijā ir veikti pētījumi tikai par atsevišķiem policijas darbības jautājumiem. Latvijas Universitātē K. Bite ir aizstāvējusi promocijas darbu “Dienesta gaitas Latvijas policijā tiesiskais regulējums”. Latvijas Policijas akadēmijā asociētais profesors Z. Indrikovs un doktorants A. Evardsons pētījuši ar policijas darbinieku izglītību saistītos jautājumus, profesore Ā. Meikališa un docents A. Garonskis pētījuši jautājumus par policijas darbinieku profesionalitāti un profesionālo izglītību, docents A. Matvejevs ir aizstāvējis promocijas darbu “Policijas darbības teorijas attīstības tendences”. Latvijas Policijas akadēmijā 2003., 2007. un 2006. gadā tika organizētas starptautiskas konferences par policijas izglītību, bet 2008. gadā tika uzsākts zinātniski pētnieciskais projekts “Valsts policijas darba efektivitātes vērtēšanas kritēriji”.

Kaut arī noziedzība ir kriminoloģijas kategorija un vispārsociāls fenomens, tā pētīšanu valsts evolūcijas un funkcionēšanas aspektā objektīvi attaisno nepieciešamība apzināt transformācijas procesu ietekmi uz policijas cīņu ar noziedzību. Minētais noteica nepieciešamību veikt samērā plašu teorētisku pētījumu, kas varēja kalpot par pamatu objektīvai prakses analīzei. Tādēļ darbā plaši izmantotas atzītu tiesību teorijas, kriminoloģijas, socioloģijas un politoloģijas speciālistu atziņas.

Darbā izmantoti gan Latvijas, gan arī ārvalstu autoru darbi tādās jomās kā tiesību teorija, tiesību socioloģija, krimināltiesības, kriminoloģija, policijas tiesības, administratīvās tiesības, loģika, politoloģija. Pazīstamākie no tiem: Johans Andeness (*Johannes Andenaes*), Jautrīte Briede, Reinholds Cipeliuss (*Reinhold Zippelius*), Kārlis Dišlers, Erhards Deningers (*Erhard Denninger*), Džons Eks (*John Eck*), Hanss Joahims Hiršs (*Hans Joachim Hirsch*), Zenons Indrikovs, Voldis Jakubaņecs, Uldis Krastiņš, Rasma Kārcliņa, Ronalds Klarks (*Ronald Clarke*), Egils Levits, Valentija Liholaja, Deniss Loids (*Dennis Lloyd*), Hanss Liskens (*Hans Lisken*), Edgars Melķis, Ārija Meikališa, Jānis Neimanis, Jānis Načisčionis, Gunārs Tauriņš, Andrejs Vilks, Hanss Jirgens Vildbergs (*Hans Jürgen Wildberg*), Vitolds Zahars, Ivans Vedins, Sergejs Aļeksejevs (*Сергей Сергеевич Алексеев*), Konstantīns Beļskis (*Константин Степанович Бельский*), Dmitrijs Dedovs (*Дмитрий Иванович Дедов*), Aleksandrs Maļko (*Александр Васильевич Малько*), Vladiks Ņersesjancs (*Владик Сумбатович Нерсисянц*), Jurijs Tihomirovs (*Юрий Александрович Тухомиров*), Aleksandrs Zakomļistovs (*Александр Федорович Закомлистов*), u.c.

Darbā analizēti Latvijas Republikas normatīvie akti – Latvijas Republikas Satversme, likums “Par policiju”, Operatīvās darbības likums, Kriminālprocesa likums, Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss, Valsts pārvaldes iekārtas likums, Likums “Par Valsts

ieņēmumu dienestu”, Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja likums, Nacionālo bruņoto spēku likums, Robežsardzes likums u. c., starptautiskie normatīvie akti – ANO tiesiskās kārtības nodrošināšanas amatpersonu uzvedības kodekss, Eiropas policijas ētikas kodekss, kā arī policijas iekšējie normatīvie akti.

8. Promocijas darba struktūra

Promocijas darba struktūras vienojošais (sistēmveidojošais) elements ir atziņa, ka policijas funkciju pamats ir tās sociālais uzdevums kā policijas izveidošanas un darbības vispārīgais mērķis. Noteiktā specifiskā aspektā šis elements ir ietverts katrā no pētītajiem problēmu blokiem, nodrošinot to funkcionālu mijiedarbību gan no izziņas, gan prakses viedokļa. Pamatojums ir šāds.

Pirmkārt, Latvijas sabiedrības izvēle par labu tiesiskas un demokrātiskas valsts modelim ietver šai izvēlei atbilstošu koncepciju. Šī koncepcija ir sabiedrības un valsts organizācijas un darbības vispārējās programmas pamats, un nosaka arī policijas kā valsts institūcijas pamatmērķi.

Otrkārt, funkciju kopums un saturs atspoguļo jebkuras programmas praktisko realizāciju konkrētā vēsturiski sabiedriskā iekārtā tai raksturīgos apstākļos. Līdz ar to ir nepieciešama izpratne par policijas funkciju ģenēzi gan vēsturiskā, gan doktrinārā aspektā.

Treškārt, dažādo policijas modeļu attīstības vispārējo likumsakarību atklāšana ir priekšnoteikums zinātniski pamatotai prakses un tiesiskā regulējuma analīzei. Tas, savukārt paver iespēju konstatēt policijas funkciju atbilstību vai neatbilstību sabiedrības vajadzībām un attiecīgi transformēt policijas darbību.

Atbilstoši promocijas darbā pētāmo jautājumu un problēmu blokiem, darbs sastāv no trim nodaļām ar apakšnodaļām.

1. nodaļā “Policijas un noziedzības mijiedarbība sabiedrības un valsts evolūcijas gaitā” vēsturiski politiskā un tiesiskā aspektā ir pētīta policijas kā valsts tiesībsargājošās institūcijas loma cīņā ar noziedzību, kā arī Latvijas policijas doktrīnas attīstības īpatnības

2. nodaļā “Cīņa ar noziedzību: būtība, mūsdienu tendences un attīstības perspektīvas” ir pētīta noziedzības problemātika sociālo funkcionālo attiecību un transformācijas sabiedrības aspektā, kā arī noziedzības ierobežošanas mūsdienu tendences.

3. nodaļā “Policijas funkcijas un to saturs” ir pētītas svarīgākās policijas funkcijas noziedzības apkarošanā un novēršanā, kā arī šo funkciju realizācijas metodes.

Promocijas darba teorētiski – metodoloģisko daļu veido pirmās divas nodaļas. Šīs pētījuma daļas mērķis ir iegūt padziļinātu zinātnisku izpratni par vispārīgajām policijas un noziedzības attīstības likumsakarībām, policijas lomu demokrātiskā sabiedrībā, transfor-

mācības procesu ietekmi uz cīņu ar noziedzību Latvijā un policijas doktrīnas attīstību Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas. Šim nolūkam darbā tiks apkopotas un analizētas dažādu autoru, galvenokārt tiesību teorijas, krimināltiesību, kriminoloģijas, valsts tiesību un policijas tiesību speciālistu pieejas un atziņas par attiecīgajiem jautājumiem.

Promocijas darba praktisko daļu veido trešā nodaļa. Šīs nodaļas mērķis ir policijas funkciju satura noskaidrošana un analīze, izmantojot darba teorētiskajā daļā iegūtās atziņas par policijas lomu noziedzības novēršanā un apkarošanā, nolūkā identificēt pastāvošās problēmas un apzināt turpmākās attīstības iespējas.

9. Promocijas darba rezultātu aprobācija un publicēšana

Ar promocijas darba izstrādi saistītās publikācijas:

- Daži policijas attīstības problēmjaudājumi Latvijas tiesību sistēmas transformācijas kontekstā. *Juridiskās zinātnes aktuālās problēmas*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2012, 118.–134. lpp.
- Policijas administratīvās darbības saturs. *Administratīvā un Kriminālā Justīcija*, 2010, Nr. 4 (53), 42.–46. lpp.
- Policijas administratīvās darbības saturs. *Administratīvā un Kriminālā Justīcija*, 2010, Nr. 1 (50), 54.–62. lpp.
- Policijas administratīvās darbības jēdziens. *Administratīvā un Kriminālā Justīcija*, 2009, Nr. 3/4 (48/49), 68.–76. lpp.
- Kārtības policijas darbības reglamentācija juridisko doktrīnu kontekstā. *Administratīvā un Kriminālā Justīcija*, 2000, Nr. 3/4 (48/49), 68.–76. lpp.
- Policijas modeļu daudzveidības vispārīgie pamati. *Administratīvā un Kriminālā Justīcija*, 2013, Nr. 1(62), 42.–50. lpp.

Promocijas darba izstrādes ietvaros veiktie pētījumi ir prezentēti sekojošās zinātniskajās konferencēs:

- Latvijas Universitātes Juridiskās zinātnes doktorantu un zinātniskā grāda pretendentu 1. zinātniski praktiskā konference (2010. gada 11. jūnijs). Referāts “Daži policijas attīstības problēmjaudājumi Latvijas tiesību sistēmas transformācijas kontekstā”.
- Latvijas Universitātes Juridiskās zinātnes doktorantu un zinātniskā grāda pretendentu 2. zinātniski praktiskā konference (2011. gada 17. jūnijs). Referāts “Tiesisko attiecību īpatnības policijas darbības jomā”.
- Latvijas Universitātes Juridiskās zinātnes doktorantu un zinātniskā grāda pretendentu 3. zinātniski praktiskā konference (2012. gada 16. aprīlis). Referāts “Policijas darbības tiesiskie un sociālie pamati”.

– Starptautiskā zinātniskā konference “Tiesību aktu kvalitāte un tās nozīme mūsdienu tiesiskajā telpā”. (Latvijas Universitāte, 2012. gada 3.–5. oktobris). Stenda referāts “Likuma ”Par policiju” kvalitāte konstitucionalitātes aspektā”.

– Starptautiskā zinātniskā konference “Inovatīvās jurisprudences aktuālās problēmas”. (Rīgas Stradiņa universitāte, 2013. gada 25. aprīlis). Referāts “Policijas doktrīnas attīstības īpatnības Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas”.

1. POLICIJAS UN NOZIEDZĪBAS MIJIEDARBĪBA SABIEDRĪBAS UN VALSTS EVOLŪCIJAS GAITĀ

1.1. Policijas, valsts un noziedzības vēsturiski politiskais aspekts

1.1.1. Policija un valsts

Policijas un valsts mijiedarbība visuzskatāmāk izpaužas tad, kad valsts, būdama apveltīta ar tiesībām pieņemt lēmumus un diktēt savu gribu, vēlas ieviest un nostiprināt sociālas novitātes un izmaiņas sabiedrības dzīvē. Atsevišķos gadījumos tas nav iespējams bez policijas darbības. Ja policija tikai nodrošina spēkā esošo likumu un uzvedības normu ievērošanu, tās mijiedarbība ar valsti ir minimāla, vai tās nav vispār – šādā gadījumā policija darbojas tikai stingri noteiktās profesionālās kompetences ietvaros, citu institūciju iejaukšanās tās darbībā ir nepieļaujama, un tas attiecas arī uz tiešu pastāvīgu politisko vadību. Valsts un policijas mijiedarbība aktualizējas tad, kad ir nepieciešama svarīgu valsts varas lēmumu ieviešana dzīvē. Tas nav iespējams bez policejiskās funkcijas atbalsta. Valsts ir sabiedrības politiskā organizācija, un minētie sakari atspoguļo šo politizācijas būtību. Par noteiktas sociālas kopības politizāciju var runāt tikai tad, ja tiek radīta organizācija kādas noteiktas grupas darbības un eksistences nodrošināšana, un šī grupa spēj iespaidot visu pārējo sabiedrību, pateicoties tās monopolam uz piespiešanas līdzekļiem⁴. Šāds uzskats korelē arī ar M. Vēbera klasisko politikas definīciju, saskaņā ar kuru par politisku kopību var runāt tad, ja tās pastāvēšana un darbība noteiktā teritorijā tiek pastāvīgi garantēta ar fizisku piespiešanu vai šādas piespiešanas draudiem pārvaldes vadības vārdā⁵.

Valsts tiesības piemērot piespiešanu izriet no tās vispārējās definīcijas, kas nosaka, ka valsts ir publiskas varas tiesiska forma, kas paredz likumdošanā noteiktās kārtības ieviešanu un aizsargāšanu⁶. Varas realizācijas kontekstā valsts saikne ar policiju ir acīmredzama – jebkurai politiski organizētai sabiedrībai ir policejiskās institūcijas un policejiskā funkcija nav atdalāma no valsts.

Varas realizācija nozīmē valstī pieņemto likumu izpildi. To nodrošina valsts izpildvaras institūciju sistēma, kuras sastāvdaļa ir arī policija. Policijas loma varas realizācijas mehānismā ir īpaša – tā veic nepieciešamos pasākumus, lai nodrošinātu apstākļus, kuros visi pārējie tiesību subjekti var realizēt tiesību normas. Tādējādi policija tieši un netieši ir atbildīga

⁴ Sociologie politique. – P. 71. / Гошенева И. А. Полиция в механизме современного демократического государства. Москва: Unity, 2004, стр. 31.

⁵ Вебер М. Избранные произведения.

pieejams: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/vebizbr/index.php [aplūkots 10.04.2013.]

⁶ Нерсесянц В. С. Основные типы учения о праве и государстве. Вестник Академии права и управления, 2001, стр. 30.

par lielākās daļas normatīvo priekšrakstu izpildi. Ja tas netiek nodrošināts, rodas būtiskas pretrunas starp likumu un tiesisko realitāti. Tas, savukārt var novest pie tiesību sistēmas prestiža krituma.

No minētā izriet, ka **policijas un valsts mijiedarbības pamatā ir policijas līdzdalība valsts varas realizācijā**. Policija izpilda valsts "politisko pasūtījumu" sabiedriskās kārtības un vispārējās drošības sargāšanas jomā. Dažādu sabiedrību vēsturiskā attīstība liecina par to, ka šī mijiedarbība ir ļoti mainīga un komplicēta. Ir svarīgi, lai šie politiskie uzstādījumi būtu atbilstoši sabiedrības mērķiem un sabiedrisko attiecību stāvoklim konkrētā valsts attīstības posmā.

Policijas līdzdalība varas realizācijā imanenti izriet no valsts būtības. Atzīstot politiskās varas realizāciju par valsts pamatfunkciju, policija, valsts, politika un tiesības nav savstarpēji nodalāmas, jo politiskās funkcijas izmantošanas nepieciešamību nosaka nepieciešamība realizēt pārvaldi. Šādā skatījumā politikas mērķis ir nodrošināt ārējo drošību, iekšējo kārtību un iekšējo saskaņu, kas ietver arī sabiedrisko attiecību noregulēšanu un saskaņošanu. Šī mērķa realizācija saskaņā ar attiecīgās valsts tiesību normām ir policijas publiski tiesiskā funkcija.

Publiskās tiesības būtiski iespaido sabiedriskās attiecības ar t. s. "sociālās darba dalīšanas" starpniecību. Šajā procesā ir izdalāmi divi aspekti. Pirmkārt, relatīvi noturīgu sabiedrisko grupu starpā tiek nodrošinātas noteiktas, stabilas attiecības. Otrkārt, sociālo funkciju diferenciācijas rezultātā no visām pārējām tiek nodalīta pārvaldes funkcija, un tās realizācijai izveidots īpašs sabiedrības slānis. Tas ļauj precīzi nodalīt pašpārvaldes un pārvaldes procesus, un tiesiskās valsts apstākļos pārvaldes profesionālismam un specializācijai ir būtiska nozīme.

Publisko tiesību funkcijas atspoguļo gan vispārējās tiesību funkcijas, gan tās, kuras raksturīgas tikai atsevišķiem tiesību institūtiem un normām, un visas šīs funkcijas savstarpēji var nodalīt tikai nosacīti. Publisko tiesību funkcijas nodrošina no vienas puses sociālo grupu un sabiedrības, bet no otras puses – valsts un tās institūtu pastāvēšanu un dzīvotspēju. No tiesiskās valsts funkcionēšanas viedokļa ir svarīgi, ka šīs publisko tiesību funkcijas paver reālu iespēju piešķirt valsts darbībai patiesi tiesisku raksturu – valsts un tiesību funkcijas tiek nodalītas no citām līdzīgām (tajā skaitā arī privāto tiesību funkcijām), ko realizē citi subjekti un kurām nav valstiski tiesiska rakstura. Vienlaicīgi šīs pirmās nokļūst tiesību iedarbības sfērā, un ar to šo funkciju realizācijā iesaistīto pušu attiecības var iegūt noturīgu un prognozējamu raksturu – tiesiskais elements ir garantija pārējo valsts un sabiedrības elementu savstarpējai līdzsvarotai kontrolei. Obligāts priekšnoteikums minēto procesu nodrošināšanai ir

tiesību un valsts funkciju īstenojošo subjektu tiesību un pienākumu iestrādāšana tiesību normās.⁷

Viens no svarīgākajiem tiesiskās valsts aspektiem ir valsts saikne ar tiesībām. Vēsture ir pierādījusi, ka tiesību relatīvā autonomija neizslēdz to saistību ar valsti, bet tieši otrādi – tiesiskās valsts apstākļos šī saikne iegūst specifisku un noturīgu raksturu. Tās būtība – tiesības kalpo kā valsts varas ierobežošanas līdzeklis, savukārt valsts ir sabiedrības organizācijas tiesiskā forma. Šo valsts un tiesību mijiedarbības procesu analīze ļauj izdarīt secinājumus par reālo sabiedrības organizācijas modeli, un tādējādi konstatēt tā atbilstību (vai neatbilstību) oficiāli deklarētajam.

Publisko tiesību funkcijas atspoguļo policijas kā valsts institūcijas būtību – policija realizē valsts piespiešanu gan valsts pārvaldes, gan tiesiskās sistēmas ietvaros. Valsts un tiesību teorijā pirmo no šiem virzieniem atspoguļo sabiedrības sistēmiskās iekārtas nodrošināšanas funkcija, otro – varas leģitimitātes iedibināšanas funkcija.

Sabiedrības sistēmiskās iekārtas nodrošināšanas funkcija pēc satura atbilst trim profesora K. Dišlera izdalītajām valsti organizējošajām funkcijām – konstitutīvajai, kreatīvajai un leģislatīvajai.⁸ Tā atspoguļo valsts pārvaldes “tiesiskās dimensijas” nozīmi demokrātiskā iekārtā. Saskaņā ar mūsdienu tiesību zinātnes atziņām sabiedrības sistēmiskajai organizētībai ir spilgti izteikts sociāls raksturs. Šīs organizētības līmenis, pakāpe un robežas ir atkarīgas no konkrētiem vēsturiskiem faktoriem, kuru starpā svarīgāko vietu ieņem cilvēku apzinātā, organizētā darbība. Šī darbība tiek ievirzīta un regulēta ar uzvedības noteikumu, tiesību normu un institūtu palīdzību, kuros tiek atspoguļotas indivīdu, sociālo grupu, sabiedrības, nācīgas vajadzības, intereses un griba. Citiem vārdiem sakot, objektīvi nosacīta sistēmiskā organizētība sabiedrībā iegūst masu darbību mērķiem, saturam un mērogam atbilstošas sabiedrisko izpausmju sakārtotības formas un regulēšanas veidus. Vienlaikus tiek panākta kopējā sistēmas hierarhiska sakārtotību, kurā svarīga integratīva loma ir politiskajiem institūtiem, kuri veido sistēmas „pamatkonstrukciju”. Šo institūtu darbības pamatā savukārt ir noteikta normatīvā bāze – vispirms jau Satversme un likumi.

Pievēršoties minētajiem organizatoriskajiem procesiem, pirmkārt, ir jāņem vērā, ka sabiedrība ir makrosistēma, ko raksturo tās apakšsistēmu vienota mērķorientācija, integritāte, ko nodrošina kopīgas funkcijas un elementu savstarpējas mijiedarbības mehānisms, sistēmu organiskais vai summārais raksturs atkarībā no to elementu apvienošanas veida, jaunu dominējošu integratīvu sistēmu īpašību rašanās, sistēmu hierarhiskums. Otrkārt, sabiedrība,

⁷ Plašāk sk.: Maļcevs A. Pārdomas par dažiem V. Jakubaņeca tiesību teorijas mācības metodoloģiskiem aspektiem. Profesors Voldis Jakubaņecs Latvijas Policijas akadēmijā piecpadsmit gados. Rīga: Petrovskis un Ko, 2006., 13.–14. lpp.

⁸ Dišlers K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga: A.Gulbis, 1930., 32.–37.lpp.

kā jebkura sistēma, ir pakļauta dažādu regulatoru, tajā skaitā arī stihisku, iedarbībai. Lai pārvarētu šo stihiskumu sabiedrības attīstībā un mazinātu objektīvi pastāvošu negatīvu faktoru, tajā skaitā dažādu sabiedriskās apziņas formu, ietekmi, ir nepieciešama sabiedrības kā sistēmas zinātniska izpēte, balstoties uz objektīvām likumsakarībām, kā arī atbildīga un radoša valsts un citu institūtu darbība. Treškārt, sistēmas pārvalde izpaužas kā tās funkcionēšanas un attīstības procesu apzināta regulēšana, taču jāņem vērā, ka šādas atziņas absolutizēšana praksē var radīt nevēlamas sekas, piemēram, novest pie pārvaldes un pašpārvaldes jēdzienu saplūšanas, visu regulēšanas veidu nepamatotu ietveršanu pašregulēšanas jēdzienā utt.

Pat neiedziļinoties minētajos procesos, var secināt, ka sabiedrības sistēmiskajā organizēšanā īpaši nozīmīga ir pārvaldes izdalīšana no citām sabiedrības dzīves izpausmēm. Tas ir svarīgi gan no teorētiskā, gan praktiskā viedokļa. Pievēršoties pārvaldei vispirms jāatzīmē tai piemītošās vispārīgās iezīmes:

- pārvalde atspoguļo vajadzību organizēt cilvēku kopējo darbību un uzturēt kārtību visās sistēmiski organizētajās apvienībās;
- pārvalde veic regulējošas darbības kā īpašu funkciju, ko realizē speciāla pārvaldoša apakšsistēma kā organizētu un institucionalizētu darbību;
- pārvalde ir apzināta sekundāra darbība, kas pastarpina visus citus darbības veidus.

Pārvalde realizē savas funkcijas, regulējot objektīvi notiekošus procesus ar apzinātu, mērķtiecīgu mehānismu starpniecību. Tomēr nevar pilnībā ignorēt nejaušības un stihiskuma faktoru, un jautājums par to pilnīgu izspiešanu ir diskutabls. To var ilustrēt, izmantojot sinerģētisko pieeju,⁹ kuru kā vispārzinātnisku metodi pēdējos gados pielieto arī sociālu sistēmu pētīšanā. Tā izskaidro sistēmu rašanos, pateicoties parādību un procesu spējai, neatkarīgi no to iepriekšējās kvantitatīvās attīstības, pašorganizēties par sarežģītiem viengabalainiem objektiem. Atsevišķi autori uzskata, ka šī metode ļauj labāk izskaidrot un izprast valsts pārvaldes, pašpārvaldes un pašregulācijas procesus tieši iespējamo nejaušību, varbūtību un subjektīvā faktora ietekmē.¹⁰ Svarīgākais arguments, kas nepieļauj aprobežoties ar tādu sinerģētikas skaidrojumu, ka “haoss rada kārtību, kura atkal rada haosu” attiecībā uz valsti kā sistēmu, ir sociālo regulatoru un īpaši tiesību nozīme – tie nodrošina sistēmas noteiktību un paredzamību. Tā kā valsts ir sabiedrības organizācijas tiesiskā forma, minētā argumenta ievērošanā attiecībā uz valsts institucionālo struktūru ir obligāta. Tiesību iespēju

⁹ Terminu “sinerģētika” ieviesa vācu fiziķi G. Hakens un R. Grenhams, kuri laikā no 1968. līdz 1970. gadam, pētot lāzera statusu, atklāja spontānu makroskopisku struktūru formēšanos – pašorganizēšanos.

¹⁰ Plašāk skat.: Протасов В. Н. Проблемы теории государства и права. Москва: Юрайт, 2001., стр. 30.– 31.

izmantošana ir fundamentāli svarīgs priekšnoteikums demokrātiskai iekārtai atbilstošām valsts un policijas attiecībām, īpaši transformācijas sabiedrībās – tātad – arī Latvijā.

Pēdējos gados tiesību teorijā izplatīta valsts pārvaldes definīcija nosaka, ka valsts pārvalde ir mērķtiecīga normatīvi – institucionāla iedarbība uz sabiedriskajiem procesiem, ar mērķi tos pārveidot atbilstoši objektīviem likumiem un tautas interesēm.¹¹ Minētā definīcija ietver četrus svarīgākos pārvaldes elementus:

- pārvaldes procesa dalībniekus;
- šo dalībnieku organizācijas mehānismu;
- pārvaldes saturu;
- orientācija uz gala rezultāta sasniegšanu.

Kāda šī elementa trūkums vai pienācīga nenovērtēšana praksē neizbēgami rada disproporcijas un pretrunas. Tādā veidā var rasties situācijas, kad pārvaldes funkcijas mākslīgi tiek izolētas no pārvaldes objektiem un sabiedriskajiem procesiem un pārvalde darbojas it kā pati par sevi.

Sabiedrības sistēmiskās iekārtas nodrošināšanas funkcija pēc būtības akcentē tieši pārvaldes institucionālo pusi. Pārvaldes mehānismu vispārināti ir pieņemts atspoguļot kā pārvaldes subjekta (pārvaldošās sistēmas) un pārvaldes objekta (pārvaldāmās sistēmas) mijiedarbību. Minētās sistēmas ir ļoti daudzveidīgas, un panākt to saskaņotu mijiedarbību ir sarežģīti, jo tas ietver dažādu indivīdu, sociālo grupu un visas sabiedrības vajadzību un interešu apmierināšanu. Šim mērķim kalpo publisko tiesību institūti, kuru darbībai kopumā būtu jāatspoguļo sabiedrības dzīves politiskais un tiesiskais aspekts.

Tā kā policija veic specifiskas uzraudzības, kontroles un piespiešanas funkcijas, tradicionāli policejiskās institūcijas valsts pārvaldes sistēmā veido īpašu patstāvīgu institūciju grupu. Izņēmums bija Padomju Savienība, kur atteicās no šāda iedalījuma un visas valsts pārvaldes institūcijas iekļāva vienotā sistēmā. Latvijas policijas transformācijas kontekstā šīs atšķirības adekvātai izpratnei ir būtiska nozīme.

No iepriekš minētā izriet, ka:

- publiskās tiesības nodrošina sabiedrības sistēmisko iekārtu ar pārvaldes starpniecību;
- pārvaldes procesam ir jābūt saskaņotam ar sabiedrības tiesisko un politisko pamatu, īpaša nozīme ir tiesībām, kas nodrošina pārvaldes sistēmas noteiktību un paredzamību;

¹¹ Plašāk skat.: Тихомиров Ю. А. Современное публичное право. Москва: Эксмо, 2008., стр. 68.

– policijas loma valsts pārvaldē ir īpaša – tā veic nepieciešamos pasākumus, lai nodrošinātu apstākļus, kuros visi pārējie tiesību subjekti var realizēt tiesību normas.

– Latvijas policijas transformācijas kontekstā valsts un policijas attiecībās ir jāievēro divi svarīgi noteikumi: pirmkārt, tiesību lomai valsts pārvaldē, otrkārt, demokrātiskā iekārtā policijas institūcijas veido īpašu patstāvīgu institūciju grupu valsts pārvaldes sistēmā.

Varas leģitimitātes iedibināšanas funkcija atspoguļo valsts varas iedarbību uz cilvēku apziņu un uzvedību, nolūkā nodrošināt noteiktu stabilitāti sabiedrībā. Mūsdienu sabiedrībā par publisko varu atzīst politisko varu, kuras kodols ir valsts vara. Tajā pašā laikā publisko varu realizē arī nevalstiskie institūti – partijas, sabiedriskās apvienības, vietējās pašvaldības, profesionālās struktūras, tiešās demokrātijas institūti u. c. Teorijā izdala šādas publiskās varas pazīmes:¹²

- noteiktu publisku interešu (nācijas, sociālās grupas, personas) interešu atspoguļošana;
- publiskās varas nesēju gribas izpausmes (galvenokārt tiesiskā formā) ir visiem pilsoņiem obligāta uzvedība;
- imperatīva rakstura varas attiecību nodibināšana;
- varas pavēļu realizācija izmantojot tādus līdzekļus kā valsts institūti, tiesību akti, materiālie un finansu resursi, ideoloģiskā iedarbība, piespiešana;
- varas strukturāla organizēšana ar tās institūtiem kā sastāvelementiem;
- sabiedriskā darba dalīšana varas funkciju realizācijā.

Protams, ka publiskās varas galvenais uzdevums ir politikas kursa izstrādāšana un realizācija, politisku lēmumu pieņemšana. Šajā sakarā no publisko tiesību viedokļa ir jāpievērš uzmanība tam, ka daudzi tiesiskie lēmumi satur politisku orientāciju, kaut arī tiem piemīt tiesību aktiem raksturīgās īpašības. Šeit ir svarīgi divi momenti: pirmkārt, grupu, indivīdu, sociālo slāņu vērtības un intereses tiek pārveidotas un noformētas par vispārobligātiem uzvedības imperatīviem noteikta, sabiedrībā iedibināta gribas izpauduma procesa ietvaros. Tā rodas likumi, noteikumi, instrukcijas utt. Otrkārt, šo likumu un citu normatīvo aktu ievērošana tiek nodrošināta ar atbildības un piespiešanas mehānisma palīdzību. Šie procesi atrodas mijiedarbībā un tiesiskas valsts apstākļos papildina viens otru.

Policijas darbība varas leģitimitātes nodrošināšanā vispirms un galvenokārt ir saistīta ar piespiešanu. Cilvēku sabiedrībai ir raksturīga piespiešana kā cilvēku uzvedības regulēšanas līdzeklis. Publisko interešu nodrošināšana, konstitucionālās iekārtas, sabiedriskās kārtības un pilsoņu tiesību aizsargāšana paredz piespiešanas izmantošanu. To tiesiskā formā realizē

¹² Тихомиров Ю. А. Современное публичное право. Москва: Эксмо, 2008, стр. 79.–80.

polīcija, izmantojot savas varas pilnvaras. Arī profesors K. Dišlers starp citām valsti uzturošajām funkcijām ir izdalījis administratīvi policejisko un jurisdiktīvi sodošo funkciju.¹³

Piespiešana ir cilvēku gribas un uzvedības stingra pakļaušana varas lēmumam. Tajā īpaši uzskatāmi izpaužas publiskās iedarbības piespiedu organizatoriskais raksturs. Piespiešana vienmēr ir saistīta ar varu, un tieši jautājums par šo abu elementu attiecību atspoguļo varas leģitimitātes būtību.

Zināmu minētās problemātikas izpratni var sniegt neliels vēsturisks ieskats. Piemēram, *marksistiskā* koncepcija¹⁴ traktēja varu kā vienas šķiras organizētu vardarbību otras apspiešanai, kas noveda pie varas absolutizēšanas. Tajā pašā laikā varas identificēšana ar virskundzību šīs koncepcijas ietvaros deva zināmu pamatu piespiešanas aizstāšanai ar pārliecināšanu, traktējot to kā “varu bez piespiešanas”. Šādi saprastas “visas tautas valsts” apstākļos “virsvadības – pakļautības” attiecības mēģināja aizstāt ar “vadības – pakļautības” attiecībām.¹⁵ Tā rezultātā svarīgākās piespiešanas problēmas – kurš kuru piespiež, kādi ir konkrētā piespiešanas veida sociāli ekonomiskie cēloņi un mērķi, ar kādām metodēm un līdzekļiem tā tiek realizēta – pēc būtības netika atrisinātas. Savukārt *pluralistiskā* sabiedrības iekārtā tika izmantota pilnīgi cita pieeja. Atzīstot, ka kopīgi mērķi ir sasniedzami tikai ar valsts eksistenci, un šie mērķi ir svarīgāki par indivīda ierobežojumiem, ko nes sev līdzi valsts eksistence, varas leģitimitāte jau sākotnēji ietvēra kopdzīves regulēšanu ar likumiem.¹⁶ Varas leģitimitātes jautājuma risinājumu Rietumu tradīcijas izpratnē lielā mērā atspoguļo pazīstamā vācu sociologa Maksa Vēbera uzskati. Viņa izpratnē varai, jeb “lēģitīmai virskundzībai” var būt trīs formas – harizmātiskā, tradicionālā un tiesiskā. Rietumu sabiedrībās tika attīstīta tieši šī pēdējā, īpaši akcentējot ar likumu nodibinātās varas bezpersonisko raksturu, ko vajadzētu nodrošināt ar racionāliem likumiem, atbilstošas to pieņemšanas procedūru un profesionālu birokrātiju. Tomēr šīs (tiesiskās) formas īstenošana praksē radīja arvien jaunas pretrunas, kas saistītas ar spēku, tiesībām, morāli u. tml. Vairāki mūsdienu juristi atzīst, ka M. Vēbera piedāvātais modelis ir “ideālais variants”, un apšaubā iespēju atklāt katrai konkrētajai sabiedrībai pareizo formulu, kas sniegtu loģisku varas pamatojumu. Viens no tiem ir angļu autors Deniss Loids. Analizējot varas leģitimizācijas problemātiku viņš secina, ka mūsdienu demokrātiskās sabiedrībās sabiedriskā līguma ideja, kas lielā mērā vai pat pilnībā uzskatāma par juridisku fikciju, ir aizstāta ar vispārējo vēlēšanu tiesību un vairākuma valdīšanas ideju. Tādējādi, neatsakoties no piespiešanas, akcents no pakļaušanas ar spēku tiek pārnests uz brīvprātīgu piekrišanu vai klusējošu paciešanu. Ar to tiesībām pašām par sevi tiek piešķirts

¹³ Dišlers K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga: A. Gulbis, 1930., 34.–36. lpp.

¹⁴ История государства и права СССР. ч. 2., Москва: Министерство юстиции СССР, 1948., стр. 3.–20.

¹⁵ Plašāk sk.: Тихомиров Ю. А. Современное публичное право. Москва: Эксмо, 2008., стр. 82.

¹⁶ Plašāk sk.: Cipeliuss R. Vispārējā mācība par valsti. Rīga: AGB, 1998., 86.–89. lpp.

patstāvīgums, kas nav atkarīgs no piespiešanas piemērošanas vai nepiemērošanas un uzsvērts, ka tiesību funkcionēšanu iespaido ne tikai regulāra spēka pielietošana pret to pārkāpējiem. Galu galā tiesiskā piespiešana kļūst par parastu tehnisku procedūru, kurai nav principiālas nozīmes tiesību kā sociāla fenomena eksistencei.¹⁷ Šāds traktējums pēc būtības nemazina piespiešanas nozīmi publiskās varas un īpaši valsts varas, realizācijā. Arī atzīstot likumu par juridiskā konsensa izpausmi, tas ir visiem sabiedrības locekļiem obligātās uzvedības normatīvā formula, un tādēļ eventuāli ietver piespiešanu.

Piespiešanas reālo saturu atspoguļo tās formas un metodes, kas savukārt ir atkarīgas no konkrētajiem varas realizācijas mērķiem. Piemēram, *ideoloģiskā* iedarbība tādās formās kā propaganda, manipulēšana ar sabiedrisko viedokli, masu apziņas stereotipu formēšana bieži vien ir visērtākais veids netiešai piespiedu iedarbībai uz cilvēku apziņu un uzvedību. Mūsdienu apstākļos šādai iedarbībai ir īpaša nozīme, jo tā dod iespēju it kā “saudzējoši” un slēptā veidā formēt cilvēku uzskatus un priekšstatus un tādējādi ievirzīt to rīcību un uzvedību valdošajām grupām izdevīgā gultnē. Pēc savas būtības ļoti līdzīga ir arī *psihiskā* piespiešana, kas izpaužas kā pakļauto gribas pakļaušana valdošā gribai. Sabiedrībā dominējošie uzskati, ko atspoguļo valdošā ideoloģija iespaido cilvēku rīcības motīvus, turklāt ar šiem procesiem saistītā indivīdu identifikācija ar valsts un citām institūcijām ir dažāda. Cilvēki ne vienmēr apzinās savu morālo atbildību par savu un citu publisko rīcību, un šīs rīcības novērtējums ne vienmēr ir adekvāts priekšstatiem par taisnīgumu. Arī maldīgi vai uzspiesti priekšstati var kalpot par uzvedības orientieriem. Tādējādi ideoloģiskā un psihiskā piespiešana bieži izraisa cilvēku uzskatu maiņu, savu uzskatu apspiešanu, atteikšanos no saviem vērtējumiem un tas ne vienmēr noved pie varai vēlamās paklausības, bet gluži pretēji – izraisa pretestību.

Fiziskā piespiešana ir visbargākā piespiešanas forma. Tā ir saistīta ar cilvēka rīcības brīvības daļēju vai pilnīgu ierobežošanu, garīgām vai fiziskām ciešanām, pārdzīvojumiem utt. Šādas piespiešanas tiesiskajam aspektam jāizdala divas puses. No vienas puses, jāņem vērā, ka likums ir ne tikai juridisks konsenss, bet arī gribas normatīvs izpaudums. Likums vienmēr ir obligātās uzvedības normatīvā forma un līdz ar to eventuāli pakļauj piespiešanai visus sabiedrības locekļus. No otras puses, demokrātiskā valstī šādai piespiešanai ir jābūt stingri reglamentētai likumos un tā ir piemērojama tikai uz likuma pamata. Tas ir īpaši attiecināms uz policijas darbību. Varas leģitimitātes kontekstā jāatzīmē, ka tiesiski nozīmīgas situācijas, kurās ir nepieciešama piespiešana, vienmēr ir saistītas ar kaut kādu konfliktu, un tiesisks strīds pats par sevi jau ietver varas leģitimitātes momentu tādējādi, ka, neatkarīgi no strīda rakstura un priekšmeta, tā ir legāla pušu pretenziju izskatīšanas procedūra ar mērķi panākt

¹⁷ Plašāk skat.: Ллойд. Д. Идея права: репрессивное зло или социальная необходимость? Москва: Югона, 2002., стр. 40.–41.

savu interešu aizskāruma atzīšanu no tam pilnvarotu valsts institūciju puses un līdz ar to – savu pretenziju legalizēšanu, sava stāvokļa tiesisku nostiprināšanu.

Varas pastāvēšana vienmēr ir saistīta ar tās leģitimitātes pastāvīgu atjaunošanu, apstiprināšanu. Faktiski runa ir par šīs leģitimitātes līmeni attiecīgajā periodā. Tas savukārt ir saistīts ar leģitimitātes veidiem. Parasti izdala trīs veidus:

- ārējā – valsts un tās politiskā režīma starptautiska atzīšana;
- tautas leģitimitāte – valdošās elites pilnvaru atzīšana no tautas puses;
- varas pašleģitimizācija – uzskati un priekšstati, ar kuru palīdzību valdošie attaisno valsts varu.

Nozīmīgākais neapšaubāmi ir otrais no šiem leģitimitātes veidiem – tautas leģitimitāte, taču vienlaikus tas ir arī visgrūtāk uztveramais un vērtējamais. Šajā sakarā vispirms jāņem vērā, ka varas veidošanas procedūras pašas par sevi maz iespaido šo leģitimitātes veidu – tām ir lielā mērā formāla nozīme. No tautas leģitimitātes viedokļa svarīgs ir varas realizācijas saturs, tā atbilstība deklarētajiem mērķiem. Latvijā pēc padomju iekārtas sabrukuma tautas un politiskās elites vispārīgie mērķi bija kopēji. Līdz ar to arī tautas leģitimitātes līmenis pirmo Saeimu laikā pēc neatkarības atjaunošanas bija relatīvi augsts, turpretī šobrīd objektīvi tas ir kritiski zems. Šeit gan jāņem vērā tas, ka sākotnēji kopējie mērķi bija ļoti vispārīgi, fundamentāli – valstiskās neatkarības atjaunošana, nostiprināšana utt. Galvenais uzdevums bija valsts kā tautas kopdzīves vispārīgās organizatoriskās formas izveidošana. Vienotība tika iedragāta tad, kad šo formu vajadzēja piepildīt ar konkrētu saturu. Šo formu pastāvēšana nav iedomājama bez noteiktas tiesiski ideoloģiskās bāzes esamības. Šī bāze, saglabājot savu formālo nozīmi, praksē diemžēl tika degradēta. Aiz kopīgo tautas interešu “izkārtnes” tika realizēti pavisam citi mērķi un intereses. Publisko tiesību institūtiem būtu jānovērš šāda situācija, izmantojot tiesību resursus – vispirms jau to dogmatisko elementu. Tiesību principos un doktrīnās ietvertās vērtības pašas par sevi ir garantija sabiedrības kopīgo interešu nodrošināšanai. Latvijā šie pārejas procesi bija visai haotiski: rezultātā visos valsts pārvaldes līmeņos, sākot no augstākā, tiesiskais elements nav dominējošais – tiesiska valsts labākajā gadījumā ir forma, kas nav piepildīta ar atbilstošu saturu.

No minētā jāsecina, ka varas leģitimitātes nodrošināšana ir nozīmīga publisko tiesību funkcija, kuras realizācijā būtiska nozīme ir policijai. Būtībā runa ir par varas pastarpināšanu ar tiesībām, jeb varas tiesisko “dimensiju”.¹⁸ Tā kā sabiedriskie procesi un parādības ir tik daudzveidīgi un mainīgi, centieni tos sakārtot un ieviest šajā dinamikā zināmu “miera stāvokli” liekas dabiski. Šāda nepieciešamība piešķirt sabiedriskajām darbībām noteiktu

¹⁸ Plašāk sk.: Тихомиров Ю. А. Современное публичное право. Москва Эксмо 2008., стр. 86.–87.

formu un paredzamību arī noveda M. Vēberu¹⁹ pie leģitimitātes jēdziena radīšanas. Policijas lomu varas leģitimitātes nodrošināšanā atspoguļo M. Vēbera ideja par racionāli organizētu birokrātiju ar profesionālu, augsti kvalificētu ierēdniecību.

Minētās funkcijas vispārīgi iezīmē policijas vietu un lomu valsts institūciju sistēmā. Tās reālo cīņu ar noziedzību atspoguļo daudzas specifiskas funkcijas.

1.1.2. Valsts un noziedzība

Atbilstoši iepriekš minētajam, krimināltiesiskā politika ir viens no svarīgākajiem valsts pārvaldes jeb politiskā mehānisma elementiem. **Valsts un noziedzības mijiedarbības pamatā ir savstarpēja bezkompromisa cīņa, ko nosaka valsts pienākums apkarot noziedzību.**

Nozieguma un soda problēma ir pastāvējusi jau kopš sabiedrības pirmsākumiem, un šīs problēmas risinājuma modeļi ir attīstījušies līdz ar civilizācijas attīstību. Vispārīgā izpratnē noziedzība ir sabiedrībai nevēlama parādība – konflikts starp sabiedrību un atsevišķiem tās locekļiem. Tā atrisināšana ir obligāts priekšnoteikums sabiedrības harmoniskai funkcionēšanai, un ilgtermiņā arī sabiedrības pastāvēšanai vispār. Kriminoloģiskā skatījumā noziedzība ir visu noziedzīgo nodarījumu kopums, kas izdarīts konkrētā teritorijā noteiktā laika posmā.²⁰ Sabiedrības evolūcijas gaitā cīņa ar noziedzību ir attīstījusies divos virzienos – tās novēršanā un apkarošanā, kas arī mūsdienās ir nozīmīgākie policijas darbības virzieni.

Cilvēki sāka izstrādāt mehānismus un formas, kas novērstu un nepieļautu noziedzīgus nodarījumus jau kopš tā laika, kad pirmatnējā sabiedrībā atsevišķi indivīdi ar savu rīcību apdraudēja citus vai nepakļāvās sabiedrībā vispārpieņemtiem uzvedības noteikumiem. Šie regulatīvie procesi attīstījās pakāpeniski, un bija saistīti ar cilvēka individuālās apziņas veidošanos. Sākotnēji indivīda apziņa nebija atdalīta no kopienas kolektīvās apziņas, un viņa uzvedību galvenokārt noteica kopienā pieņemto uzvedības modeļu atdarināšana, tomēr jau tad kopienas vadonis bija spiests vērsties pret pārkāpējiem un nodevējiem. Tādējādi veidojās noteikumi, kas bija nākamo militāri kriminālo tiesību pamats. Ar laiku cilvēka individuālās apziņas attīstība radīja pretrunu starp viņa izvēli kaut ko darīt vai nedarīt savu vajadzību apmierināšanai un nepieciešamību rēķināties ar citu interesēm. Pretruna tika risināta sabiedrībai vērsties pret pārkāpēju.

¹⁹ Вебер М. Избранные произведения. Pieejams: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/vebizbr/index.php [aplūkots 16.10.2014.]

²⁰ Криминалoгija. Mācību grāmata A.Vilka un K. Ķipēnas zinātniskā redakcijā. Rīga: Nordik, 2004., 141. lpp.

Dažādās sabiedrībās bija atšķirīgas pieejas noziedzīgu nodarījumu novēršanai. Piemēram, Senajā Ķīnā²¹ galvenais akcents tika likts uz soda bardzību, praktizējot arī sodīšanu jau pirms noziedzīgo nodarījumu izdarīšanas, kā arī kolektīvo sodīšanu. Tādējādi iedvestā bijība tika uzskatīta par tikumības pamatu. Saskaņā ar Konfūcija mācību noziedzīgo nodarījumu novēršanai ir jābalstās uz cilvēku tikumisko audzināšanu. Viņš atzina, ka nedrīkst tautu slepkavot par izdarītajiem noziedzīgajiem nodarījumiem, iepriekš neiemācot tai uzvedības noteikumus. Arī Senajā Japānā noziedzības novēršana balstījās uz Konfūcija mācību.

Platons un Aristotelis uzskatīja, ka nepieciešams novērst likumpārkāpumu cēloņus – nevienlīdzību, netaisnību, nabadzību, nepamatotas privilēģijas, tieksmes un paradumus, kas ir pretrunā ar veselo saprātu.

Viduslaikos dominējošā loma noziedzības novēršanā bija reliģijai. Noziegums tika uzskatīts par ļaunumu, sodu politika bija atbilstoša mācībai par brīvo gribu. Tika noteikti pirmskriminālās uzvedības kritēriji, kas deva iespējas veikt arī agrīno profilaksi, vai arī diagnosticēto personu (piemēram, “raganu”) sodīšanu.

18.gadsimta apgaismotāji no jauna atgriezās pie domas par tiesību un noziedzības novēršanas savstarpējo saistību. Atzīstot tiesības par spēcīgu līdzekli sabiedrībā pastāvošo konfliktu atrisināšanai, tika izvirzīta ideja par tiesisku valsti, kuras uzdevums ir arī noziedzīgu nodarījumu novēršana.

Š. L. de Monteskjē savā darbā “Par likuma garu” ieviesa varas dalīšanu sabiedrībā, kur valda tiesības, un formulēja prasību, ka “labs likumdevējs rūpējas ne tik daudz par sodu, kā par noziedzīgu nodarījumu novēršanu. Viņš cenšas nevis smagi sodīt, bet uzlabot tiesības.”²²

Č. Bekaria izstrādāja noziedzības novēršanas koncepciju, kuras atziņas ir aktuālas arī mūsdienās.²³ Piemēram:

“Gribat novērst noziedzīgu nodarījumu? Dariet tā, lai likumi būtu skaidri, vienkārši un visas nācijas spēks tiktu virzīts uz to aizsardzību.”

“Soda mērķis ir nevis cilvēka mocīšana un spīdzināšana. Soda mērķis ir tikai tajā, lai vainīgajam neļautu izdarīt jaunu ļaunumu sabiedrībai un atturētu no tā izdarīšanas citus.”

Jaunu virzienu kriminālistikā aizsāka Rafaells Garofalo, kurš noziegumu analizēja kā sociāltiesisku kategoriju, saistot to ar cilvēku sociālo jūtu apdraudējumiem, ko ikvienā sabiedrībā vērtē kā krimināla rakstura apdraudējumus. R. Garofalo uzskatīja, ka, atkarībā no noziedzības stāvokļa valstī un tendencēm, ir nepieciešams veidot arī krimināltiesisko politiku,

²¹ Книга правителя области Шан. Акимушкин О. Ф., Аревшатяра С. С., Болдырев А. Н. и др. Москва: Ладомир, 1993., стр. 205.–209.

²² Криминолоģija. Mācību grāmata A. Vilka un K. Ķipēnas zinātniskā redakcijā. Rīga: Nordik, 2004., 74. lpp.

²³ turpat, 74., 75. lpp.

un atbilstoši arī sodu politiku. Par smagiem noziegumiem nedrīkst atcel mūža ieslodzījumu un mīkstināt sodus. Sodam ir preventīva un brīdinoša nozīme. Noziedzniekam ir jāizjūt zināmas bailes no iespējamām represijām. R. Garofalo noziedzniekus iedalīja tādos, kuras draudošais sods var atturēt no noziegumiem, un tādos, uz kuriem draudošais sods neatstāj nekādu ietekmi. Viņš ierosināja nenoteikt konkrētus sodus noziedzniekiem, kuri ieslodzījuma vietās faktiski nelabojas. Šādas personas būtu jāizolē no sabiedrības uz nenoteiktu laiku – līdz brīdim, kamēr persona apliecina, ka tā ir labojusies. Šāda pieeja rada grūti atrisināmus jautājumus attiecībā par cilvēktiesību ievērošanu, apcietinājuma termiņiem un kritērijiem, pēc kuriem noteikt, vai noziedznieks ir labojies. Tomēr, neskatoties uz to, 2008. gadā Vācijā tika pieņemti likuma grozījumi, kas ļauj paturēt ieslodzījumā personas, kuras pēc ekspertu vērtējuma nav zaudējušas savu sabiedrisko bīstamību.²⁴ Praksē šāda likuma piemērošana vienmēr ir saistīta ar neatrisināmu pretrunu – izšķiršanos par labu noziedznieka tiesībām uz taisnīgu sodu un sabiedrības interesēm.

Beļģijas tiesību zinātnieks Ādolfs Prinss uzskatīja, ka sekmīga cīņa ar noziedzību ir iespējama, tikai balstoties uz plašām un radikālām sociālām reformām. Nepieciešams plašs sabiedrības atbalsts cilvēkiem, kuriem tas ir vajadzīgs. Augstāks noziedzības līmenis ir sabiedrībā, kurā ir daudz cilvēku bez pastāvīgas dzīvesvietas un ģimenes, kam nav nodarbošanās un normālu ienākumu, kur indivīdi dzīvo vidē, kurā nav pietiekamu pozitīvas uzvedības piemēru. Ietekmei uz noziedzību ir jābūt sistēmiskai, aptverot visas dzīves jomas.

Termiņš “kriminālpolitika” ir ieviests 1804. gadā, un to pirmais lietoja vācu tiesību speciālists Pauls Johans Anselms fon Feierbahs. Viņš atzina, ka vēlme izdarīt noziegumus var beigties tikai tad, kad sekas par nodarījumu, jeb sods būs lielāks nekā neapmierinātā vajadzība, kas ir nozieguma pamatā. Sodus viņš iedalīja divās grupās: paredzētais, jeb draudošais sods un realizējamais sods. Pirmajā gadījumā sodam ir kopēja preventīva nozīme atturēt indivīdus no nodarījuma veikšanas sakarā ar iespējamo soda realizāciju nākotnē. Otrajā gadījumā soda nozīme bija saistīta ar to, ka sods tiks realizēts un vainīgā persona tiks sodīta atbilstoši krimināltiesiskajām normām. Atbilstoši šādai pieejai sodu politikai bija jānodrošina gan noteiktas sabiedrības daļas atturēšana no noziedzīgiem nodarījumiem, gan efektīva sodu piemērošana tiem, kuri izdarījuši likumpārkāpumus.

Atkarībā no situācijas policijai ir jārisina gan sociāli, gan politiski uzdevumi. Vēstures piemēru analīze pierāda, ka abu šo uzdevumu veidi nebija savstarpējā pretrunā. Tā, Francijā deviņpadsmitajā gadsimtā policijas darbība ietvēra arī cīņu ar pastāvošo kārtību destabilizējošām politiskām kustībām, izveidojot plašu aģentu un izlūku tīklu. Arī Anglijā

²⁴ Aizupe L. Patur cietumā arī pēc soda izciešanas. “Diena” 2009. gada 11. jūlijs.

deviņpadsmitajā gadsimtā Londonas policijas attīstība bija vērsta ne tikai uz drošību galvaspilsētā, bet arī cīņai ar grupējumiem, kas apdraudēja pastāvošo politisko iekārtu. Taču šāda policijas darbība pēc būtības nebija pretrunā ar policijas uzdevumu nodrošināt katra un visu pilsoņu drošību.²⁵

Juridiskajā literatūrā nav vienota viedokļa par kriminālpolitikas jēdziena izpratni, un par tās vietu un nozīmi kopējā valsts politiskajā sistēmā. Tas lielā mērā ir izskaidrojams ar objektīvu nepieciešamību diferencēt kriminālpolitiku atbilstoši tās realizācijas līmeņiem, tiesību apakšnozarēm un tiesiskās darbības raksturam.²⁶

Atbilstoši šī pētījuma priekšmetam ir mērķtiecīgi pievērsties tiem Latvijas kriminālpolitikas aspektiem, kuri noteica policijas lomu cīņā ar noziedzību pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas. Izšķiroša nozīme bija tieši sabiedriskās iekārtas un tiesību sistēmas transformācijai. Jauna politiskā iekārta pašos pamatos mainīja kriminālpolitiskos mērķus, un objektīvi komplicētākā problēma bija šo mērķu sasniegšanas ceļu izvēle.

No tiesiski politiskā viedokļa transformācijas procesa kvintesence ir pirmās Latvijas brīvvalsts Satversmes atjaunošana. Šādas izšķiršanās jēga un būtība izpaužas reālajos apstākļos, kas noteica šādu nepieciešamību un sabiedriskajos procesos, ko Satversmes atjaunošana ierosināja. Atjaunojot Latvijas valstisko neatkarību 1990. gadā, spēkā bija padomju tiesības un pastāvēja divas iespējas. Vieni lika priekšā atcelt visas spēkā esošās padomju tiesību normas, un tas nozīmētu pēc būtības tiesību vakuumu jeb atgriešanos pie 1940. gada 17. jūnija vai cita datuma tiesībām. Otra iespēja bija atstāt spēkā padomju tiesību sistēmu tiktāl, ciktāl tā nav pretrunā ar Satversmes 1. pantu un pārējiem pantiem, kuri nosaka Latvijas valsts demokrātisko pamatiekārtu. Toreiz Latvijas Augstākā padome izvēlējās otro variantu pragmatisku apsvērumu dēļ: tāpēc, ka Latvijas tiesiskās sistēmas darbinieki nebija sagatavoti strādāt pēc pozitīvi rakstītām tiesību normām. Teorētiski tas būtu iespējams, ja būtu attiecīgi izglītoti juristi, bet Latvijā tādu nebija. Apmēram astoņu gadu laikā pakāpeniski tika nomainītas visas padomju tiesību normas, un beigās tika pieņemts Saeimas lēmums par to, ka tās vairs nav spēkā un netiek piemērotas.²⁷

Minētā kontekstā attiecībā uz policijas darbību noziedzības apkarošanas jomā ir jāizdala divas būtiskas problēmas.

Pirmkārt, pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas sabiedriskā iekārta tika mainīta pašos pamatos, un Latvijas politiskā izvēle paredzēja pārejas posmu. Noziedzības apkarošanas

²⁵ Гошенева И. А. Полиция в механизме современного демократического государства. Москва: Unity, 2004., стр. 46.–48.

²⁶ Vilks A. Krimināltiesiskā politika: diskursa analīze un attīstības perspektīvas. Rīga: „Drukātava”, 2013., 15.–18. lpp.

²⁷ Levits E. Pārveidojot PSRS tiesiskās sistēmas mantojumu. Likums un Tiesības, Nr. 6, 2002, 166. lpp.

jomā pārejas posma raksturu un policijas darbības saturu noteica nepieciešamība par katru cenu nodrošināt valsts iekšējo kārtību un drošību. No vienas puses iepriekšējā – padomju – noziedzības apkarošanas modeļa izmantošana pārejas posma sākumā bija neizbēgama. No otras puses – teorētiski nebija nekādu šķēršļu rietumu demokrātijās aprobēto principu un metožu pārņemšanai.

Otrkārt, minētā situācija neizbēgami radīja pretrunu starp teoriju un praksi. Pārorientējoties uz demokrātiskas valsts noziedzības apkarošanas modeli, bija jāpārņem tā pamatā esošā metodoloģija, un to bija nepieciešams pielāgot reālajām sabiedriskajām attiecībām. Pārejas posma sākumā absolūtais vairums tiesībsargājošo iestāžu amatpersonu bija profesionāli sagatavoti strādāt atbilstoši padomju tiesību metodoloģijai, un sabiedrisko attiecību attīstību noziedzības jomā praktiski nebija iespējams prognozēt, jo tās nosaka daudzi savstarpēji nesaistīti faktori – demokratizācija, ekonomiskā, sociālā, reģionālā politika, materiālo labumu sadale, sabiedrības labklājība, sabiedriskās apziņas stāvoklis u. tml.

Šīs problēmas jau pirmsākumos bija jārisina politiskā līmenī. Šos risinājumus atspoguļo atbilstoši politiskie dokumenti.

Ivara Godmaņa valdībai (1990. gada 7.maijs – 1993. gada 3. augusts) kā pirmajai Latvijas valdībai pēc valstiskās neatkarības atgūšanas bija jāveic viskardinālākās pārmaiņas tiesību aizsardzības sistēmā. Padomju tiesisko normu sistēma bija jāpārveido atbilstoši demokrātiskas valsts pamatprincipiem. Bija jāveic būtiskās izmaiņas Kriminālkodeksā, Kriminālprocesa kodeksā, Soduzpildes kodeksā un Administratīvo pārkāpumu kodeksā. Latvijas Republika pievienojās virknei starptautisko aktu krimināltiesiskās politikas jomā. 1991. gada 4. jūnijā tika pieņemts likums “Par policiju”. Tika izveidota Valsts policija, Ģenerālprokuratūra un prokuratūras iestāžu sistēma, Augstākā tiesa un trīspakāpju tiesu sistēma, valsts robežsardze, Valsts kontrole, Policijas akadēmija. Tomēr pietiekamā līmenī netika izstrādāti tiesību akti cīņai ar organizēto noziedzību, netika nodrošināta pietiekama noziedzības izpēte, tika likvidētas un netika atjaunotas struktūras, kas cīnījās ar ekonomiska un finansiāla rakstura noziegumiem.

Valda Birkava valdības laikā (1993. gada 3. augusts – 1994. gada 19. septembris) Latvijas tiesību sistēma tika savienota ar Rietumeiropas tiesībām. Tiesisko reformu prioritāte bija finansējuma palielināšana tiesībsargājošajām iestādēm. Tika atzīts, ka tikai pareizi organizēta, tiesiska valsts var kļūt arī saimnieciski stipra un tikai saimnieciski stipra valsts spēj pietiekami gādāt par saviem pilsoņiem. Īpaša vērība tika piešķirta iekšējās drošības sistēmai. Sāka darboties noziedzības novēršanas nacionālā padome. Tomēr cīņa ar organizēto noziedzību nebija pietiekami aktīva.

Māra Gaiļa valdības laikā (1994. gada 19. septembris – 1995. gada 21. decembris) tika nostiprināts Satversmes aizsardzības birojs, intensīvi strādāja Noziedzības novēršanas nacionālā padome, noziedzības izpētē un praktisku projektu izstrādē aktīvi darbojās Kriminoloģisko pētījumu centrs, tika izveidots Valsts ekonomiskās suverenitātes aizsardzības departaments. Tomēr praksē netika ieviesta valdības deklarācijā iestrādātā ikgadējā ienākumu un īpašumu deklarēšana, nepietiekoši aktīva bija noziedzīgi iegūto finansiālo līdzekļu legalizācijas pārtraukšana.

Andra Šķēles valdība (1995. gada 21. decembris – 1997. gada 13. februāris) lielu uzmanību veltīja valsts iekšējai drošībai. Tika aktivizēta robežsardzes darbība, sabiedriskās kārtības nodrošināšanā plaši tika iesaistīta Zemessardze. Tika izstrādāti pasākumi organizētās noziedzības ietekmes mazināšanai, kriminālo grupējumu darbības pārtraukšanai. Tiesiskie akti tika tuvināti Eiropas valstu standartiem. Tomēr netika izstrādāts Administratīvā procesa likums, netika ieviests īpašuma deklarēšanas princips, tiesu spriedumu izpilde bija nepietiekama. Otrās A. Šķēles valdība (1997. gada 13. februāris – 1997. gada 7. augusts) bija paredzējusi realizēt daļu iepriekšējās valdības paredzēto pasākumu realizāciju – pieņemt Krimināllikumu, Kriminālprocesa likumu, Administratīvās atbildības un Civilprocesa likumu, izstrādāt Komerclikuma, Darba likuma, Sodlu izpildes likuma un Administratīvā procesa likuma projektus. Daudzas no šīm iecerēm netika īstenotas, tika sagatavots Noziedzības apkarošanas valsts programmas projekts.

Guntara Krasta valdības (1997. gada 7. augusts – 1998. gada 26. novembris) laikā tika pabeigta Noziedzības apkarošanas valsts programmas izstrāde, tika pilnveidota sadarbība starp Robežsardzi un Valsts ieņēmumu dienestu, tika pieņemts likums “Par noziedzīgi iegūto līdzekļu legalizācijas novēršanu”, tika izveidots Noziedzīgi iegūto līdzekļu legalizācijas novēršanas dienests, tika izveidots Ārkārtējo situāciju valsts operatīvās vadības centrs. Tika akceptēts likumprojekts “Par zaudējumu, kas izdarīti izziņas izdarītāja, prokurora vai tiesneša nelikumīgas un nepamatotas rīcības rezultātā, atlīdzināšanu”. Tomēr Administratīvā procesa likuma, Komerclikuma, Darba likuma un Sodlu izpildes likuma projektu izstrāde netika pilnībā nodrošināta. Netika pieņemta arī tiesu drošības un aizsardzības koncepcija.

Viļa Krištopāna valdības (1998. gada 26. novembris – 1999. gada 16. jūlijs) galvenie uzdevumi un principi tika definēti Koalīcijas līgumā. Uz noziedzības problēmu netieši var attiecināt dažādus sociālekonomiska rakstura pasākumus, piemēram, Latvijas likumu saskaņošana ar ES nostādnēm, valsts austrumu robežas izbūve, finanšu uzraudzības iestāžu pakāpeniska apvienošana, cīņa ar ekonomiska un finansiāla rakstura noziedzīgiem nodarījumiem.

Andra Šķēles trešās valdības (1999. gada 16. jūlijs – 2000. gada 5. maijs) laikā ieslodzījumu vietu sistēma tika nodota Tieslietu ministrijas pārraudzībā. Tika akceptēta Latvijas, Lietuvas un Igaunijas valdību vienošanās par sadarbību liecinieku un cietušo aizsardzībā. Tomēr “Personu speciālās aizsardzības likums” netika pieņemts. Daudzi deklarācijas punkti bija deklaratīvi un neskaidri. Netika realizēta plānotā Valsts un pašvaldību policiju spēku apvienošana.

Andra Bērziņa valdības (2000. gada 5. maijs – 2002. gada 7. novembris) valdības laikā tika apstiprināta Korupcijas novēršanas koncepcija, tika pieņemts Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja likums, tika izveidots Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs. Tika pieņemts Administratīvā procesa likums, tika apstiprināta Latvijas sabiedrības veselības stratēģija, kura cita starpā paredzēja ierobežot narkotisko un psihotropo vielu izplatību un apriti. Bija paredzēts pastiprināt atbildību par pornogrāfijas izplatību, taču atbilstošs likums netika pieņemts, arī jauns Sodū izpildes likumprojekts netika izstrādāts. Sabiedriskās drošības jomā attiecībā uz policijas darbību plānotie pasākumi bija deklaratīvi un grūti izpildāmi. Šādas problēmas ir aktuālas arī pašlaik.

Einara Repšes valdības (2002. gada 7. novembris – 2004. gada 9. marts) laikā viena no prioritātēm bija ģimene un bērni. Tika apstiprinātas pamatnostādnes “Bērniem piemērota vide”. Tika uzsākta Valsts probācijas dienesta darbība, Iekšlietu sistēmā tika pilnveidota darba samaksas sistēma. Tomēr netika nodrošināta efektīva ielas bērnu problēmas risināšana, tiesu lietu savlaicīga izskatīšana, netika attīstīta sabiedrības tiesiskās izglītošanas sistēma.

Induļa Emša valdības (2004. gada 9. marts – 2004. gada 2. decembris) laikā tika apstiprināta Korupcijas novēršanas un apkarošanas valsts programma 2004.–2008.gadam, tika izstrādāts koncepcijas “Par fizisko personu ienākumu gūšanas kontroles pilnveidošanu” projekts. Darbību uzsāka administratīvās tiesas, tomēr Administratīvā procesa likuma ieviešanu un piemērošanu saistīto normatīvo aktu izstrāde kavējās.

Aigara Kalvīša valdības (2004. gada 2. decembris–2006. gada 7. novembris) laikā tika pieņemta koncepcija “Par terorisma draudu līmeņu sistēmas izveidi”, lai nodrošinātu nacionālās pretterorisma sistēmas efektivitāti un nodrošinātu tās atbilstību NATO principiem. Pretterorisma jomā tika izveidota Krīzes vadības padome un Drošības policijas Pretterorisma centrs. Tika apstiprināta Iekšlietu ministrijas stratēģija 2007.–2009. gadam, tika pieņemts Rīcības plāns “Valsts policijas iestāžu darbības pilnveidošanai”. Tika izstrādāta “Bērnu noziedzības novēršanas un bērnu aizsardzības pret noziedzīgiem nodarījumiem programma 2006.–2008.gadam”. Tika apstiprināta Civilās aizsardzības koncepcija, tika apstiprināta “Narkotisko un psihotropo vielu atkarības un izplatības ierobežošanas un kontroles valsts programma 2005.–2008.gadam”. Tika apstiprināta koncepcija par Iekšlietu ministrijas

sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm atalgojuma palielināšanu, tika apstiprināta “Organizētās noziedzības novēršanas, apkarošanas un samazināšanas valsts programma 2006.–2010.gadam”. Tomēr netika pieņemts jauns Tiesu iekārtas likums, netika mainīta policijas attieksme pret sabiedrību kā sadarbības partneri.

Aigara Kalvīša otrās valdības (2006. gada 7. novembris – 2007. gada 20. decembris) laikā tika pieņemta “Nepilngadīgo brīvības atņemšanas soda un apcietinājuma izpildes politikas pamatnostādnes 2007.–2013.gadam”. Tieslietu ministrijas darbības stratēģijā tika izdalīta krimināltiesiskā politika, kuras virsmērķi bija 1) samazināt noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu; 2) aizstāvēt cietušos un atjaunot taisnīgumu; 3) taisnīgi, ātri, efektīvi sodīt un resocializēt notiesātās personas. Stratēģija paredzēja izstrādāt materiālo un procesuālo krimināltiesību normas un sodu izpildes mehānismus. Krimināltiesiskajā politikā aizvien nozīmīgāku vietu ieņēma cietušo aizsardzība un atbalsts noziedzīgu nodarījumu upuriem. Tika pieņemta administratīvā procesa efektivizēšanas koncepcija. Tomēr netika pieņemts jauns Tiesu iekārtas likums un Prokuratūras likums. Diskutabla palika pretrunīgā šķīrējtiesu darbība un nenoteiktās prasības šķīrējtiesnešiem.

Ivara Godmaņa otrās valdības (2007. gada 20. decembris – 2009.gada 12.marts) laikā tiesisko un krimināltiesisko politiku ietekmēja globālā ekonomiskā, finansiālā un sociālā krīze. Tika būtiski samazināts finansējums tiesībsargājošajām iestādēm, iekšlietu sistēma tika reorganizēta ar mērķi ekonomēt finanšu resursus. Tika sagatavota jauna Kriminālsodu politikas koncepcija, tika pieņemta “Ar brīvības atņemšanas sodu notiesāto personu resocializācijas koncepcija”. Tomēr netika izstrādāts jauns Tiesu iekārtas likums, neizdevās apturēt kvalificētu darbinieku aizplūšanu no tiesībsargājošām iestādēm, šīs institūcijas saglabāja savu represīvo raksturu, cīņā ar narkotiku un nelegālā alkohola izplatību praktiski netika piemērots tāds soda veids kā šajos nodarījumos izmantotā īpašuma atsavināšana.

Valda Dombrovska valdība (2009. gada 12. marts – 2010. gada 2. novembris) darbojās globālās krīzes smagākajā posmā. Prioritāte bija ekonomiskie un sociālie jautājumi, kā arī valsts kopējā stāvokļa stabilizācija. Tika realizēta pietiekami aktīva cīņa ar narkokriminalitāti, tika pastiprināta iekšējā kontrole iekšlietu sistēmā, sekmīgi tika apkarota nelegālā migrācija, sekmīgi attīstījās Valsts policijas sadarbība ar pašvaldībām un nevalstiskajām organizācijām. Negatīvi vērtējama Policijas akadēmijas likvidēšana. Netika izstrādāta plānotā preventīvā programma visā valsts teritorijā, īpaši ekonomiskās noziedzības novēršanā. Netika veikta pietiekama izpēte par potenciālajiem draudiem un riskiem ekonomiskās krīzes apstākļos.

Valda Dombrovska otrā valdība (2010. gada 3. novembris – 2011. gada 24. oktobris) turpināja iepriekšējā valdības iesāktu krimināltiesiskās politikas jomā. Tika pieņemta

“Ar brīvības atņemšanu notiesāto personu nodarbinātības koncepcija”, tika pieņemtas “Narkotisko un psihotropo vielu un to atkarības izplatības ierobežošanas un kontroles pamatnostādnes 2011.–2017.gadam”. Par vienu no prioritātēm tika noteikta ēnu ekonomikas apkarošana. Tika pieņemta “Koncepcija par starptautisko līgumu nacionālā normatīvā regulējuma pilnveidošanas nepieciešamību”.

Tiesiskās sistēmas transformācijas kontekstā kriminālpolitiskie uzstādījumi ir jāvērtē gan no formālās, gan saturiskās puses. Šim nolūkam ir mērķtiecīgi izmantot sistēmiskās pieejas mūsdienu tendences – tas ir – tradicionālo sistēmisko pieeju, kuras ietvaros galvenais sistēmveidojošais faktors ir sistēmas mērķis, apvienot ar funkcionālo pieeju, kas paredz sistēmas likumsakarību izpēti, izmantojot noteiktā formā objektivizētus tās darbības rezultātus.²⁸ Atbilstoši šādai pieejai kriminālpolitikas formālo pusi atspoguļo tās sistēmas izveide. Tā kā kriminālpolitika ir process, tās saturu atspoguļo funkcionējošo sistēmas elementu kopums.

Neviendabīga kriminālpolitikas attīstība ir loģiska pārejas sabiedrības iezīme. Neskatoties uz to, fakts, ka Latvija ir uzņemta Eiropas Savienībā, apliecina tās kriminālās politikas atbilstību noteiktiem normatīvajiem un institucionālajiem standartiem. Šādā skatījumā vispārīgais politiskais mērķis noziedzības apkarošanas jomā ir sasniegts – tiesiski demokrātiskas valsts iekārtai atbilstoša noziedzības apkarošanas sistēma formāli ir izveidota. Tomēr jāatceras, ka ar demokrātijas jēdzienu ir pieņemts apzīmēt valsts iekārtas formu, savukārt tiesiskas valsts kategorijas būtība izpaužas šīs formas praktiskajā realizācijā.

Pašsaprotami, ka sabiedrību galvenokārt interesē kriminālpolitikas sistēmas faktiskā darbība – reālais kārtības un drošības līmenis. Eiropas tradicionāli demokrātisko valstu pieredze cīņā ar noziedzību apliecina, ka sistēma pati par sevi nenodrošina rezultātu. Ja ar rezultātu saprot noziedzības kontroli noteiktās robežās, jāsecina, ka demokrātiskās sabiedrībās, kur valda uzskatu plurālisms, noziedzības līmenis ir mainīgs, noziedzību veicinošie faktori ir grūti prognozējami un nepārtraukti tiek meklētas jaunas pieejas tās samazināšanai. Šī valsts un noziedzības mijiedarbība ir bezgalīga, un valsts pielāgošanās nepārtraukti mainīgiem apstākļiem ir neizbēgama. Tas, savukārt, ir iespējams tikai tad, ja sistēma funkcionē atbilstoši tās mērķim – kriminālpolitikas saturam jāatspoguļo vispārīgie politiskie uzstādījumi, un policijai atbilstoši savai lomai cīņā ar noziedzību ir jābūt spējīgai realizēt šos uzstādījumus.

Šādā skatījumā totalitārai iekārtai ir zināmas priekšrocības cīņā ar noziedzību. Līdz ar to noziedzības ierobežošana vienlaikus pārorientējoties no totalitāras uz demokrātisku iekārtu

²⁸ Plašāk skat: Протасов В. Н. Проблемы теории государства и права. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: „Юрайт”, 2001., стр. 23.–24.

pati par sevi ir izaicinājums. Tomēr tas nedrīkst izskaidrot un attaisnot nekonsekvences kriminālpolitisko uzstādījumu jomā. Jāsecina, ka iepriekš sniegtais ieskats norāda uz politiskās gribas trūkumu tieši tajās kriminālpolitikas jomās, kas kardināli iespaido svarīgāko demokrātijas institūtu nostiprināšanu. Piemēram:

- tiesību aktu izstrāde cīņai ar organizēto noziedzību;
- specializētu struktūru izveidošana un nostiprināšana cīņai ar ekonomiska un finansiāla rakstura noziegumiem;
- ilgstoša īpašumu un ienākumu deklarēšanas ieviešana;
- nepietiekoši aktīva cīņa ar noziedzīgi iegūto līdzekļu legalizāciju;
- policijas attieksmes maiņa pret sabiedrību kā sadarbības partneri,
- Policijas akadēmijas likvidēšana, kvalificētu darbinieku aizplūšana no tiesībsargājošajām iestādēm;
- deklaratīvi un grūti izpildāmi pasākumi sabiedriskās drošības un kārtības jomā.

Kriminālpolitiskā līmenī attiecībā uz policijas darbību joprojām pastāv būtiskas neatrisinātas problēmas.

Pirmkārt, Latvijā joprojām ir spēkā pārejas periodam domātais likums “Par policiju”, kurš pēc būtības atspoguļo iepriekšējo (padomju) noziedzības apkarošanas modeli.

Otrkārt, prasības policijas darbinieku profesionālajai sagatavotībai, policijas darbinieku atalgojums un materiāli tehniskais nodrošinājums neatbilst valsts deklarētajiem kriminālpolitiskajiem mērķiem.

Treškārt, speciālo likumu (Krimināllikuma, Kriminālprocesa likuma) pielāgošana demokrātiskas sabiedrības prasībām aizkavējās, un līdz ar to ilgstoši pastāvēja situācija, kad normatīvai regulējums bija neatbilstošs regulējamajām krimināltiesiskajām attiecībām.

Šādos apstākļos policijas cīņu ar noziedzību noteica “apgriezta” teorijas un prakses attiecība,²⁹ kas izpaužas reaģēšanā uz faktisko situāciju, pielāgojoties noziedzības attīstības tendencēm bez noteikta metodoloģiskā pamata. Tādējādi Latvijā pārejas periodā netika izmantotas tiesību iespējas.

1.1.3. Policija un noziedzība

Neatkarīgi no policijas organizācijas modeļa un funkcijām konkrētā sabiedrības attīstības posmā, policija vienmēr ir bijusi nozīmīgākā noziedzības apkarošanas institūcija. Valsts un noziedzības mijiedarbību nosaka valsts pienākums apkarot noziedzību, savukārt policijai ir galvenā loma šī uzdevuma praktiskajā realizācijā. **Policijas un noziedzības**

²⁹ Tradicionāli demokrātiskās sabiedrībās tiesisko praksi nosaka doktrīna, postpadojmu pārejas sabiedrībās šī attiecība ir pretēja – doktrīna tiek veidota prakses iespaidā

mijedarbības rezultāts ir noteikta sabiedrības drošības pakāpe, ko nodrošina noziedzības kontrole zināmās robežās.

Policijas efektivitāti cīņā ar noziedzību nosaka ļoti daudzveidīgi faktori, un šīs efektivitātes vērtēšanā var izmantot dažādus kritērijus. Šobrīd ir svarīgi pievērsties policijas darbībai tieši no krimināltiesiskās politikas praktiskās realizācijas viedokļa. Šajā sakarā ir jāizdala divi kriminālpolitikas līmeņi:

- 1) kriminālpolitikas vispārīgie mērķi;
- 2) šo mērķu realizācijai nepieciešamie tiesiskie un organizatoriskie mehānismi un resursi.

Jākonstatē, ka vispārīgo mērķu līmenī Latvijas kriminālpolitika kopumā atbilst tiesiski demokrātiskas valsts kritērijiem. Diemžēl šo mērķu realizācijai nepieciešamo tiesisko un organizatorisko mehānismu un resursu līmenī kriminālpolitikas uzstādījumi ir nepietiekami.

Noziedzības apkarošanas prakse liecina par to, ka policijas darba organizācija un policijas resursi, īpaši personāla resursi, objektīvi nevar nodrošināt vispārīgo mērķu sasniegšanu.

Vispārīgi ilustrējot situāciju, ir jāsāk ar aksiomu, ka policijas darbība ir redzamākais un nozīmīgākais kriminālās tiesvedības posms. Pirmkārt, policijai ir vispārējs pienākums aizsargāt sabiedrību pret noziedzīgiem nodarījumiem un, pildot šo pienākumu, policijai ir plašas pilnvaras ierobežot personu tiesības un intereses. Otrkārt, augsta policijas profesionalitāte ir obligāts priekšnoteikums noziegumu novēršanai, atklāšanai un izmeklēšanai, un līdz ar to arī visas kriminālās tiesvedības sistēmas efektivitātei un pozitīvam novērtējumam sabiedrībā.

Diemžēl pašlaik Latvijas policijas novērtējums sabiedrībā ir zems. Pēdējos gados praksē arvien biežāk nākas konstatēt, ka policija ir "vājākais" posms kriminālās tiesvedības sistēmā, un tās attīstība neatbilst sabiedrības prasībām. To netieši apstiprina arī 2012. gada 1. un 2. novembrī Iekšlietu ministrijā notikušajā konferencē par Valsts policijas attīstības koncepciju izteiktā tēze, ka "no sākuma policija ir jāglābj, bet tikai pēc tam tā ir jāattīsta".³⁰

No politiskās plānošanas dokumentiem³¹ var secināt, ka kriminālpolitiskā līmenī noziedzības apkarošanas jomā policijas institūciju kapacitāte un resursi nav pietiekami, un nevar nodrošināt policijas funkciju izpildi. Vienlaikus ir svarīgi apzināties, ka šāds secinājums ne tuvu neatspoguļo kriminālpolitikas problēmu būtību un nopietnību. Ar tradicionālajām noziedzības apkarošanas metodēm to ir iespējams samazināt līdz noteiktam līmenim

³⁰ Iekšlietu ministrijas konferences materiāli pieejams: http://www.iem.gov.lv/lat/nozare/valsts_policijas_attistibas_koncepcija/ [aplūkots 16.10.2014.]

³¹ Valsts policijas attīstības koncepcija, pieejams: http://www.iem.gov.lv/lat/nozare/valsts_policijas_attistibas_koncepcija/ [aplūkots 16.10.2014.]

neatkarīgi no valsts iekārtas un politiskā režīma – noteicošais ir spēka struktūrām piešķirto resursu un pilnvaru apjoms, kas nodrošina attiecīgu represiju līmeni un intensitāti pret likumpārkāpējiem.

Problēmas būtību Latvijas tiesiskās un politiskās sistēmas transformācijas kontekstā visuzskatāmāk atspoguļo kriminālpolitika noziedzības novēršanas jomā. Tiesiski demokrātiskas valsts ideja imanenti ietver noziedzības novēršanas prioritāti attiecībā pret tās apkarošanu. Mūsdienu demokrātiskā valstī noziedzības novēršanas efektivitāte ir atkarīga no policijas sadarbības ar sabiedrību un savstarpējās palīdzības. To nosaka Latvijai saistoši starptautiskie tiesību akti (piemēram, ANO tiesiskās kārtības nodrošināšanas amatpersonu uzvedības kodekss, Eiropas policijas ētikas kodekss u. c.). Šādas sadarbības stratēģija daļēji ir iestrādāta pēdējo gadu politiskās plānošanas dokumentos, bet normatīvajos aktos (piemēram, likumā “Par policiju”) tā nav iestrādāta. Nav atrisināts arī fundamentāli svarīgs jautājums par policijas lomu noziedzības novēršanā.

Policijas lomas problemātika ir komplicēta un diskutabla, un tās būtība slēpjas jautājumā par to, vai policija var būt vienīgais un prioritārais subjekts noziedzības novēršanā. Kaut arī attiecībā uz noziedzības apkarošanu šāda dilemma nepastāv, minētās problēmas padziļināta izpēte sekmētu arī izpratni par mūsdienu demokrātiskas policijas lomu cīņā ar noziedzību kopumā.

No metodoloģijas viedokļa grūtības vispirms sagādā fakts, ka jēdziena “noziedzības novēršana” semantiskais lauks ir visai plašs. Ar šo jēdzienu vispārināti saprot sociālu, ekonomisku, politisku, tiesisku, administratīvi organizatorisku un citu pasākumu kopumu, kuri virzīti uz noziedzības samazināšanu un noziedzīgo nodarījumu izdarīšanas nepieļaušanu.³² Kaut arī policijas darbības satura apzīmēšanai un analīzei bez minētā jēdziena izmanto tādus sinonīmus kā “noziedzības profilakse”, “noziedzības un noziedzīgo nodarījumu prevence”, “noziedzības vai noziedzīgo nodarījumu profilakse”, “kriminogēno faktoru novēršana”, “noziedzības riska faktoru novēršana”, “efektīvi noziedzības novēršanas ierobežojoši faktori”³³, ir skaidrs, ka liela daļa noziedzības novēršanas problēmjaudājumu ir ārpus policijas kompetences un iespējām.

Noziedzības novēršanas faktorus var iedalīt vismaz trīs grupās – tādi, kas ir tikai policijas kompetencē, tādi, kas ir gan policijas, gan citu institūciju kompetencē un tādi, kas ir tikai citu institūciju kompetencē. Šo faktoru grupu analīzes rezultātā būtu jāpaplašina minētais

³² Vilks A. Krimināltiesiskā politika: diskursa analīze un attīstības perspektīvas. Rīga: „Drukātava”, 2013., 205.–206. lpp.

³³ turpat.

semantiskais lauks, taču tas nav mērķtiecīgi, jo nesekmētu noziedzības novēršanas policejiskās specifikas atklāšanu.

Tādēļ ir jāizmanto cits semantiskais lauks. Autora ieskatā policijas kriminālpolitiskās lomas būtību atspoguļo semantiskais lauks, kas norobežo policijas līdzdalību tiesību funkciju realizācijā no tās pārējām aktivitātēm. Tajā var ievadīt tādus policijas darbības veidus kā “krimināli nozīmīgas informācijas ieguve, apkopošana un analīze”, “noziedzīgu darbību nepieļaušana un pārtraukšana”, “sadarbība ar personām, iestādēm un organizācijām”, “palīdzība personām, iestādēm un organizācijām”, “preventīvās un izglītojošās informācijas izplatīšana skolās un masu informācijas līdzekļos”, “personu informēšana par to tiesībām un pienākumiem”, “sabiedrības iesaistīšana kārtības un drošības nodrošināšanā”, u. c.

Šādas policijas darbības elementi ir iestrādāti Valsts policijas attīstības koncepcijas projektā,³⁴ taču nerod atspoguļojumu attiecīgos normatīvajos aktos, un vispirms jau likumā “Par policiju”.

Noziedzības novēršanas jēdziena sašaurināšana atbilstoši tās policejiskajai specifikai var būt produktīva un pētnieciski nozīmīga tikai tad, ja to aplūko kontekstā un kopsakarā ar konkrētajam sabiedrības attīstības posmam atbilstošu kriminoloģijas pamatproblēmu risinājumu. Šajā sakarā jāapzinās, ka jautājums par noziedzības apkarošanas un novēršanas formu un metožu izmaiņām atkarībā no valsts iekārtas formas un politiskā režīma ir “mūžīgs”, un līdz galam nav atrisināts nevienā sabiedrībā. Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas un tiesību sistēmas transformācijas kontekstā šī problemātika ir īpaši komplicēta. Noziedzības problēma pati par sevi ir īpatnēja ar to, ka tās pieaugumu vai samazināšanos ne vienmēr var izskaidrot ar progresīvām (vai negatīvām) izmaiņām valsts iekārtā un sabiedrības struktūrā. Latvijas apstākļos ir mērķtiecīgi diferencēti vērtēt un analizēt tos kriminālpolitikas attīstības momentus, kas var būt nozīmīgi esošās situācijas labākai izpratnei. Šim nolūkam, izmantojot vēsturiski – loģiskās metodes iespējas, ir lietderīgi salīdzināt divus Latvijas kriminālpolitikas attīstības posmus – periodu pēc Latvijas pirmās brīvvalsts izveidošanas 1918. gadā un periodu pēc neatkarības atjaunošanas 1990. gadā. Atbilstoši kriminālpolitikas jēdziena saturam salīdzināšanas kritēriji ir šādi:

- kriminālpolitiskie mērķi;
- pieeja šo mērķu realizācijai;
- policijas loma šo mērķu realizācijā.

³⁴ Valsts policijas attīstības koncepcijas projekts, izskatīts Ministru kabineta komitejas sēdē 2014. gada 25. augustā (prot. Nr. 28 1.§). Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40310861&mode=mkk&date=2014-08-25>, [aplūkots 04.07.2015.]

Latvijas pirmās brīvvalsts laikā politiskais *pamatmērķis* bija demokrātiskas valsts un tās tiesību sistēmas izveidošana. Šim mērķim loģiski bija pakārtoti arī kriminālpolitiskie mērķi – izveidot atbilstošu krimināltiesisko sistēmu un nodrošināt tās darbību. *Pieeja* politisko, tajā skaitā arī kriminālpolitisko, mērķu sasniegšanai bija pragmatiska un sistēmiska. Tās pamatā bija vecās tiesību sistēmas saglabāšana, ciktāl tā nebija pretrunā ar jaunveidojamās valsts iekārtu un tiesību principiem. No vēsturiskās loģikas viedokļa šajā pieejā ir jāizceļ divi būtiski momenti. Pirmkārt, kaut arī pirmā Latvijas brīvvalsts neradās ”tukšā vietā”, tā bija jauna valsts, kas tika veidota pēc nacionālā principa sabrukušās Krievijas impērijas provinces vietā, orientējoties uz tajā laikā pasaulē pieaugošu popularitāti gūstošo demokrātisko iekārtu. Būtiska priekšrocība bija fakts, ka tā laika Latvijas sabiedrībai nebija sveša kapitālistiskā domāšana un dzīvesveids. Otrkārt, šāda pieeja ļāva sistēmiski un pakāpeniski veidot jauno tiesību sistēmu, un tiesiskās politikas jautājumu risināšanā plaši iesaistīt tiesību zinātnes pārstāvjus. Kriminālpolitikas jomā šāda sadarbība bija veiksmīga un produktīva. Policijas cīņa ar noziedzību tika organiski iekļauta valsts politiskās, tiesiskās un saimnieciskās sistēmas attīstībā.³⁵ Līdz ar to pienācīga vērība jau kopš valsts veidošanas pirmajiem gadiem tika pievērsta policijas darbinieku izglītības, atalgojuma un nodrošinājuma jautājumiem.³⁶ Pirmās brīvvalsts dibināšanas un attīstības laikā bija visi priekšnoteikumi tam, lai *policija* ieņemtu tai loģiski atbilstošu vietu valsts pārvaldes sistēmā, un harmoniski iekļautos jaunveidojamajā tiesību sistēmā. Politiskā līmenī pašsaprotami veidojās pragmatiska un produktīva attieksme pret policijas vajadzībām. To atspoguļo piemēram, Policijas iekārtas likuma³⁷ struktūra un saturs. Tajā noteikto policijas pienākumu un pilnvaru vispārīgais un nepabeigtais uzskaitījums atbilstoši demokrātiskas valsts principam deklarēja policijas pakļautību likumam, un vienlaikus pozicionēja policiju par galveno un koordinējošo institūciju noziedzības apkarošanas jomā.

Pēc **Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas** valsts un tiesību sistēmas jaunrades aspektā politiskais *pamatmērķis* zināmā mērā bija līdzīgs kā pirmās brīvvalsts laikā. Tomēr reālā situācija bija krasī atšķirīga un daudz komplicētāka. To noteica divi faktori: pirmkārt, nepieciešamība transformēt sabiedrību un tās tiesisko sistēmu no padomju uz demokrātisku valsts modeli. Otrkārt, tiesību sistēmas pamatā bija pirmās brīvvalsts Satversme. Šie faktori jau sākotnēji sarežģīja *pieeju* tiesiskās politikas veidošanā. Daļā sabiedrības emocionālu pārdzīvojumu līmenī bija saglabājušās atmiņas par labklājības valsti “Ulmaņlaikos”, taču kopumā sabiedriskās apziņas stāvoklis, īpaši tiesībpiemērošanas

³⁵ Liepiņš K. Kā mazināt noziedzības. “Policijas Vēstnesis”, 1923. gada 15. maijs

³⁶ Iekšlietu ministrs par valsts iekšējo stāvokli. “Policijas Vēstnesis”, 1924. gada 5. februāris

³⁷ Žigurs A. Latvijas policijas vēsture. Otrā grāmata. Rīga: Fakts, 1998., 164.–171. lpp

amatpersonu metodoloģiskā apziņa, bija vērtējams visai neviennozīmīgi. Līdzīgi kā pirmās brīvvalsts laikā, pēc neatkarības atjaunošanas jaunās tiesību sistēmas veidošana notika pakāpeniski atsakoties no vecās. Daudzās svarīgās jomās tas arī tika izdarīts, lielā mērā izmantojot demokrātisko Eiropas valstu pieredzi. Tomēr kriminālpolitikas jomā šī pāreja nebija sistēmiska un pragmatiska, netika pilnvērtīgi izmantotas ne krimināltiesību zinātnes, ne kriminoloģijas iespējas. Policijas kā kriminālpolitikas sistēmas sastāvdaļas attīstība notika zināmā mērā “izolēti” no kopējās tiesību sistēmas. Pēc neatkarības atjaunošanas Latvijā pārejas posmā objektīvu apstākļu dēļ funkcionēja padomju policijas (milicijas) modelis. Tiesiski metodoloģiskajā un normatīvajā līmenī šis modelis daļēji funkcionē joprojām. Tieši šis faktors neļāva policijai ieņemt adekvātu lomu sabiedrības un tiesiskās sistēmas transformācijas procesos. Padomju tiesībsargājošā sistēma nebija pakļauta patieso tiesību idejai, bet gan partijas ideoloģijai un politikai. Šādā modelī katra no tiesībsargājošajām institūcijām veic konkrētas tai noteiktas funkcijas. Tas radīja būtisku pretrunu – neskatoties uz policijas vadošo lomu noziedzības apkarošanā, kas izriet no tai uzliktajiem pienākumiem noziegumu novēršanā, atklāšanā un izmeklēšanā, likums “Par policiju” nebija un joprojām nav “jumta” likums šajā jomā. Attiecīgi arī policijas loma nav atbilstoša tās reālajām funkcijām.

Salīdzinoši analizējot šīs divas kriminālpolitiskās situācijas dažādos Latvijas vēstures posmos, ir jāņem vērā, ka policijas un noziedzības attiecības kļūst arvien komplicētākas, tajā skaitā, un jo īpaši demokrātiskās valstīs. Policija kā spēka struktūra spēj ietekmēt tikai daļu no visa noziedzību veicinošo faktoru kopuma, un sekmīga cīņa ar noziedzību nav iedomājama bez sabiedrības iesaistīšanas. Tieši raugoties no šāda aspekta ir jāizdara politiska izšķiršanās par policijas lomu noziedzības kontrolē konkrētajā valsts attīstības posmā. Latvijā šādu izšķiršanos objektīvi apgrūtināja nepieciešamība transformēt policiju, kura valsts atjaunošanas sākuma periodā darbojās pēc iepriekšējās (padomju) metodoloģijas. Fakts, ka šāda darbība varēja nodrošināt sākotnēji tik ļoti nepieciešamo mieru un kārtību, samazināja policijas kriminālpolitiskās lomas aktualitāti, priekšplānā izvirzot transformācijas problēmas citās jomās. Tā kā policija izpildīja atjaunotās valsts svarīgāko politisko uzdevumu – nodrošināja iekšējo kārtību, tās darbība metodoloģisko pamatu pārskatīšana politiskā līmenī netika aktualizēta. Pakāpeniski politikai pārorientējoties uz cīņu par ietekmi ekonomikā un sabiedrisko labumu sadalē, policijas un krimināltiesiskās sistēmas transformācija stabili kļuva par otršķirīgu problēmu. Kriminālpolitiskie mērķi kļuva deklaratīvi, un to realizācija nebija sistēmiska. Šāda nekonsekvence loģiski izskaidro pašreizējo situāciju, kad pat augstas atbildīgās amatpersonas apšaubā valsts iespējas kontrolēt noziedzību.

1.2. Policijas, valsts un noziedzības tiesiskais aspekts

Noziedzības problemātikas tiesiskais aspekts atspoguļo valsts kriminālpolitisko uzstādījumu praktisko realizāciju. No tiesību viedokļa noziedzības apkarošanas mērķis ir noteikta, tiesību normās paredzēta kārtība, kas garantē atbilstošu sabiedrības drošības līmeni. Vienlaikus tiesības modelē darbības, kas vērstas uz šī mērķa sasniegšanu, paredz šī mērķa sasniegšanas metodes, veidus un līdzekļus. Tas viss kopumā nosaka arī policijas lomu.

Tādējādi, kaut arī noziedzību nosaka daudzi politiski, ekonomiski, sociāli u. c. faktori, praktiska cīņa ar to nav iedomājama ārpus tiesiskās prakses. Turklāt, demokrātiskā sabiedrībā tieši tiesiskums ir kriminālpolitisko uzstādījumu realizācijas pamatinstruments. Līdz ar to pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas arī Latvijā tiesiskums ir viens no svarīgākajiem kriminālpolitikas elementiem. Pārorientējoties no padomju uz demokrātisku valsts iekārtu, tieši tiesību dominējošā loma kardināli mainīja policijas darbības saturu un lomu cīņā ar noziedzību.

Minētā kontekstā ir svarīgi pievērsties Latvijas policijas darbības doktrinārajam pamatam. Policijas doktrīnas pamatelementi ir deduktīvā ceļā atvasināmi no jaunveidojamās politiskās un tiesiskās sistēmas. Tas ir priekšnoteikums policijas darbības pielāgošanai sabiedrības vajadzībām un vienlaikus arī policijas efektivitātes garantija.

1.2.1. Latvijas policijas doktrīna tiesību sistēmas transformācijas kontekstā

Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošana ievadīja kardinālas pārmaiņas visās sabiedrības un valsts dzīves sfērās un loģiski noteica arī nepieciešamību veidot jaunu policejisko doktrīnu.³⁸ Latvijas tautas izvēle par pārorientāciju no totalitāras uz demokrātisku iekārtu nozīmēja pilnīgu tiesiskās sistēmas transformāciju. Visu transformācijas procesu tiesībpolitiskā kvintesence un arī jaunveidojamās policijas doktrīnas pamats ir pirmās Latvijas brīvvalsts Satversmes atjaunošana. No tiesību viedokļa Satversmes atjaunošana ir nozīmīga ar to, ka tajā ir nostiprināti trīs svarīgākie tiesiskā valstiskuma komponenti. Šos komponentus, jeb tiesiskā valstiskuma aspektus var nodalīt tikai nosacīti, jo to būtība pilnībā izpaužas tikai savstarpējā mijiedarbībā. Tie ir šādi.

1. *Humanitāri tiesiskais komponents.* Tas ir saistīts ar cilvēka tiesībām un brīvībām. Satversmes 1.pantā ietvertais demokrātijas jēdziens ietver komplicētas juridiskas konstrukcijas, ar kuru starpniecību tiek nostiprinātas cilvēka pamattiesības, kas piešķir indivīdam noteiktu “brīvās rīcības zonu” un vienlaikus kalpo par tiesisku nodrošinājumu šīs “brīvās

³⁸ Ar vārdu “doktrīna” ir pieņemts apzīmēt to teorijas daļu, kas iegūst praktisku pielietojumu un iespaido tiesisko realitāti konkrētā sabiedrībā. Plašāk skat.: Jakubaņecs V. Tiesību jēdziens, struktūra un formas. Rīga: P&Ko 2002., 123.lpp

rīcības zonas” aizsardzībai no nepamatotas valsts iejaukšanās. Šādas pamattiesības vispirms ir vēlēšanu tiesības (Satversmes 8., 9. 14., 80. pants) un tiesiskās vienlīdzības princips (Satversmes 82. pants), kā arī Satversmes 8. nodaļā noteiktās pamattiesības. Šī aspekta būtība ir uz indivīdu orientētas tiesību sistēmas izveide un darbība.

2. *Normatīvi tiesiskais komponents.* Vispirms tas nozīmē konstitucionāli tiesiskās prasības attiecībā uz visiem spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem – tiesību akti nedrīkst būt pretrunā ar Satversmi. Šādā skatījumā Satversme gan formāli, gan saturiski strukturē visu tiesību sistēmu. Ja formāli korektas likuma izpildes gadījumā ir notikusi neattaisnota valsts iejaukšanās, konstatējams, ka likums ir pretrunā ar cilvēktiesībām. Tā kā cilvēktiesības kā tādas pastāv pašas par sevi, tad cilvēktiesību atzīšana Satversmē nozīmē atzīt to prioritāti. Tādējādi šis aspekts arī saturiski pamato un nostiprina Satversmes prioritāti pār citiem tiesību aktiem.

3. *Institucionāli tiesiskais komponents.* Tas atspoguļo varas dalīšanas un mijiedarbības sistēmu, kas ir viens no svarīgākajiem tiesiskās valsts principiem. Varas dalīšanas princips ir noteikts pašā Satversmē (Satversmes 4., 5. un 6. nodaļa). Garantija šī principa ievērošanai ir publiskās varas pakļautība tiesībām, kas izriet no Satversmes 1. pantā ietvertā demokrātijas jēdziena.

20. gadsimta deviņdesmito gadu vidū izvirzītais mērķis par tiesiskās valsts izveidošanu paredzēja būtiskas reformas tiesībsargājošajās institūcijās, tajā skaitā arī policijā. Atjaunotajā Latvijā tiesiskās valsts izpratne balstījās uz Kārļa Dišlera (1878–1954) noformulēto tiesību virsvadības principu, saskaņā ar kuru tiesiskā valstī augstākā vara pieder tiesībām.³⁹ Vācu tiesību filozofs Norberts Horns (*Norbert Horn*) mūsdienu *Rechtsstaat* definē kā demokrātisku tiesisku valsti, kurā “visas attiecības starp valsti un pilsoņiem atbilst tiesībām un likumiem”. Tā noteikti ir “konstitūcijas valsts” (*Verfassungsstaat*), kurai ir pamatlikums – konstitūcija, kas regulē un leģimitē valsts varu un nosaka vairākus varas atzarus (varas dalīšanu). Tā uzliek par pienākumu valstij ievērot iedzīvotāju tiesības, bet pašas svarīgākās pamattiesības ir ierakstītas konstitūcijā. Demokrātiskā tiesiskā valstī visa valsts vara ir tautai, un valdību apstiprina demokrātiskās vēlēšanās.”⁴⁰

Politiska izšķiršanās par Satversmes atjaunošanu un padomju tiesību atstāšanu spēkā tiktāl, ciktāl tās nav pretrunā ar Satversmi, neizbēgami radīja pretrunu. Šajā sakarā Egils Levits rakstīja: “Par politiskās sistēmas un tiesību sistēmas saistību varētu teikt, ka tiesības ir

³⁹ Dišlers K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga: A.Gulbis, 1930., 25. lpp.

⁴⁰ Horn N. Einführung in die Rechtswissenschaft und Rechtsphilosophie. 4.neu bearbeitete Auflage. Heidelberg: C.F.Müller, 2007, S.3. / Osipova S. Tiesiskums: Politisks vai juridisks jēdziens. Inovāciju juridiskais nodrošinājums. LU 70. konferences rakstu krājums. Pieejams: http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Juristu-konf-70_2012_.pdf [aplūkots 12.04.2015.]

sastingusi politika. Kamēr jautājumi tiek politiski diskutēti, par tiem cīnās un cenšas ar argumentiem pierādīt, tā ir cīņa par pareiziem risinājumiem, par pareizo politiku. Tiklīdz likumdevējs pieņem attiecīgo likumu, šīs cīņas rezultāts tiek ietverts attiecīgā likumā, un tālāk reproducēts ar tiesu sistēmas starpniecību ar juridiskās sistēmas starpniecību. No tā mēs varam secināt, ka 1990. gadā automātiski radās pretruna starp jauno, demokrātisko valsts iekārtu un padomju tiesībām, kuras reproducēja, atainoja padomju politiku.”⁴¹ Minētās situācijas kontekstā attiecībā uz policijas attīstību ir jākonstatē sekojošais.

1991. gada 4. jūnijā pieņemtais likums “Par policiju” bija tā laika objektīva nepieciešamība, jo “vakuums” tiesiskajā sistēmā, īpaši iekšējās drošības un kārtības jomā, nebija pieļaujams. 1991. gada 6. martā stājās spēkā PSRS likums “Par miliciju” un zaudēja spēku PSRS Ministru padomes 1962. gada 30. augusta Nolikums par padomju miliciju. Atbilstoši Latvijas PSR Konstitūcijas 71. pantam PSRS likumi Latvijas teritorijā stājās spēkā tikai tad, kad tos bija ratificējusi Latvijas Republikas Augstākā padome. Līdz ar to laika periodā no 1991. gada 6. marta līdz 4. jūnijam Latvijas Republikas teritorijā nebija spēkā neviena normatīvā akta, kas regulētu Latvijas Republikas milicijas darbību. Latvijas politiskā izvēle neparedzēja padomju tiesiskās sistēmas momentānu atcelšanu, bet gan pakāpenisku pāreju uz Rietumu tiesisko sistēmu, un līdz ar to arī zināmu īslaicīgu padomju sistēmas pēctecību. Atbilstoši 1991. gada reālajai situācijai (sabiedrības apziņas stāvoklim, policijas personālsastāva izglītībai un profesionālajai sagatavotībai, policijas prioritārajiem uzdevumiem u. tml.) policiju kopumā pamatoti varēja definēt kā apbruņotu valsts organizāciju, kura darbojas Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas sastāvā un kuras pienākums ir aizsargāt personu dzīvību, veselību, tiesības un brīvības, īpašumu, sabiedrības un valsts intereses no noziedzīgiem un citiem prettiesiskiem apdraudējumiem.⁴² Šī definīcija faktiski raksturo policijas darbības būtību 1991. gadā – nodrošināt vispārējo kārtību un drošību klasiskajā izpratnē ar tradicionāli represīviem paņēmieniem. Jāuzsver, ka tolaik Latvijas Republikas rīcībā policija bija vienīgā legālā bruņotā institūcija, un pirmajos gados pēc neatkarības atjaunošanas policejisko funkciju nodrošināšanā plaši tika iesaistīta zemessardze.

Likuma “Par policiju” izstrādāšanas procesā netika un nevarēja tikt veikta šī likuma konstitucionalitātes (atbilstības Satversmei) pārbaude, jo tas tika pieņemts laikā, kad vēl pilnībā nebija atjaunota Satversmes darbība. Spēkā bija stājušies Satversmes panti, kas noteica demokrātisku valsts iekārtu un, atbilstoši tā laika politiskajam uzstādījumam, likumus

⁴¹ Levits E. Pārveidojot PSRS tiesiskās sistēmas mantojumu. Likums un Tiesības, Nr. 6, 2002., 166. lpp.

⁴² Likums “Par policiju” 1991. gada 4. jūnija redakcijā. Pieejams: http://www.likumi.lv/doc.php?id=67957&version_date=04.06.1991 [aplūkots 01.02.2013.].

vajadzēja pieņemt un piemērot tā, lai tie nebūtu pretrunā ar Satversmi. Tomēr attiecībā uz policijas speciālo likumu šo uzstādījumu principā nebija iespējams ievērot, jo:

- 1) iekšējās kārtības un drošības nodrošināšana bija vitāli svarīga valstiska prioritāte, tiesiskais vakuums nebija pieļaujams un bija nepieciešama ātra rīcība;
- 2) pieņemot policijas speciālo likumu atbilstoši Satversmei, tas nebūtu reāli piemērojams, jo pārējie tiesībsargājošās jomas likumi bija veidoti pēc citas (padomju) metodoloģijas;
- 3) nebija atbilstoši demokrātiskas valsts prasībām apmācīta policijas personālsastāva.

Tādējādi pārejas perioda sākumā pieņemtais likums “Par policiju” kopumā bija atbilstošs tā laika reālajai situācijai. Tas atspoguļoja sabiedrības attīstības likumsakarības, sabiedrības vajadzības un policijas reālās iespējas šo vajadzību apmierināšanā.

Tomēr jākonstatē, ka arī pašlaik likums “Par policiju” neatbilst Satversmei.

Policijas darbības vispārējā mērķorientācija izriet no Satversmes 1. panta. Tajā ietvertais demokrātiskas valsts jēdziens attiecībā uz policijas darbību izvirza šādus principus:

- publiskās varas pakļautība tiesībām;
- samērīgums;
- līdztiesība;
- indivīda subjektīvās tiesības pret publisko varu.

Prasība ievērot demokrātijas principus policijas darbā ir iestrādāta Satversmes VIII nodaļas 89., 90., 91., 92., 93., 94., 95., 96., 97., 98., 100., 103. un 116. pantā. No minētā tiesiskā regulējuma izriet tādi vispārīgi policijas mērķi kā sabiedriskā miera, kārtības un likuma varas uzturēšana, indivīda pamattiesību un brīvību aizsargāšana un ievērošana, noziedzības novēršana un apkarošana, palīdzības un pakalpojumu sniegšana sabiedrībai un sadarbība ar sabiedrību.

Likumam “Par policiju” kā speciālajam likumam ir jāietver policijas darbības pamati – gan mērķi un uzdevumi, gan to sasniegšanai nepieciešamie tiesiskie līdzekļi. Likuma 3. panta pirmajā daļā ir noteikti policijas uzdevumi. Likuma 10. pantā ir noteikti policijas darbinieka pamatpienākumi, 12. pantā ir noteiktas policijas darbinieka vispārējās tiesības, 13. un 14. pantā ir noteiktas policijas darbinieka tiesības lietot fizisku spēku, speciālos līdzekļus un šaujamieroci. Analizējot minēto normu saturu, jāsecina, ka policijas darbība ir orientēta galvenokārt uz reaģēšanu, likumpārkāpumu novēršanu, pārtraukšanu, izmeklēšanu un vainīgo sodīšanu.

Konkrētu tiesisko līdzekļu (atļauju, aizliegumu, pienākumu, pilnvaru) līmenī policijas sadarbība ar sabiedrību un pakalpojumu sniegšana iedzīvotājiem nav noteikta. Likuma 3., 7., 10. un 11. pantā noteiktā palīdzības sniegšana un sadarbība ar sabiedrību pēc būtības ir

attiecināma tikai uz situācijām, kurās nepieciešams novērst konkrētus likumpārkāpumus vai reaģēt uz tiem. Šāda sadarbība un palīdzība satura ziņā acīmredzami neatbilst no Satversmes normām izrietošajiem policijas mērķiem un uzdevumiem. Individu interešu un tiesību prioritāte demokrātiskā valstī ir absolūta tajā ziņā, ka aizsargājamas ir visu un katra likumīgās intereses un īpaši pamattiesības. Šāda aizsardzība principā nevar tikt realizēta policijai iesaistoties tikai konkrētās kritiskās situācijās, kas saistītas ar reālu vai iespējamu apdraudējumu. Tik visaptveroša aizsardzība nav iespējama arī bez pašas sabiedrības aktīvas iesaistīšanās. To var nodrošināt tikai tiesiski nostiprināti, pastāvīgi funkcionējoši sadarbības, savstarpējas palīdzības un pakalpojumu režīmi. Demokrātiskā valstī personība un valsts varas pārstāvis ir līdztiesīgi partneri, kurus saista savdabīga vienošanās par savstarpēju sadarbību un atbildību. Šāda vienošanās vienlaikus ir gan varas ierobežošanas veids, gan indivīda vajadzību un interešu apmierināšanas garantija.

Tieši piemērojamu tiesisko līdzekļu līmenī likumā "Par policiju" nav iestrādāta arī uz iepriekš minēto sadarbības principu balstīta likumpārkāpumu prevencija.⁴³ Likuma 10. panta pirmās daļas 7. punktā noteikts policijas darbinieka pienākums savu pilnvaru ietvaros atklāt noziedzīgu nodarījumu un administratīvo pārkāpumu cēloņus un tos veicinošos apstākļus, veikt pasākumus to novēršanā un piedalīties personu tiesiskajā audzināšanā. Šāds formulējums ir deklaratīvs, jo neietver pamatu veikt noteiktas tiesiskas darbības minētā pienākumam izpildei.

Likuma 5. pantā ir deklarēti tādi policijas darbības principi kā likumība, humānisms, cilvēka tiesības, sociālo taisnīgums, taču ne tālāk pašā likumā, ne tam pakārtotajos normatīvajos aktos šo principu nodrošināšanas mehānismi nav iestrādāti.

Likuma "Par policiju" neatbilstība Satversmei ir konceptuāla, jo:

- sadarbības, palīdzības un pakalpojumu sniegšanas funkcijas likumā ir iestrādātas formāli, policijas rīcībā nav reālu tiesisko līdzekļu šo funkciju nodrošināšanai. Tas kavē sabiedrības iesaistīšanu drošības un kārtības sargāšanā, un līdz ar to policijas attīstību atbilstoši mūsdienu demokrātiskas valsts prasībām.
- Spēka pielietošanas pilnvaru pamats ir likumā noteiktais policijas kā represīvas institūcijas statuss, nevis noteiktas tiesiskas attiecības regulējošās tiesību normas. Tas ir pretrunā ar demokrātiskas valsts principiem.

Jau pats fakts, ka vairāk nekā 20 gadus pēc neatkarības atjaunošanas policijas speciālais likums neatbilst konstitūcijai, nepārprotami norāda uz to, ka policijas doktrīnas attīstība Latvijā ir atstāta novārtā. No metodoloģijas viedokļa policijas funkcionēšana

⁴³ Etimoloģiski vārds "prevencija" ir cēlies no franču *préventiv* – "tāds, kas novērš" un latīņu *praevenire* – "apsteigt"

atbilstoši šādam likumam nozīmē, ka tās darbība notiek zināmā mērā "ārpus" pārējās tiesiskās sistēmas. Tiesiskā valstī tās institūciju darbību reglamentē savstarpēji saistītas tiesību normu ķēdes, to nepārtrauktība ir obligāts priekšnoteikums vispārējās valsts tiesiskās programmas realizācijai, un nodrošina policijas attīstību atbilstoši sabiedrības prasībām un vajadzībām. Pretruna starp policijas doktrīnu un tiesisko sistēmu būtiski iespaido policijas praktisko darbību. Ir svarīgi apzināties, ka, pārorientējoties uz demokrātisku valsts iekārtu, šī pretruna pieaug proporcionāli sabiedrības demokratizācijas un tiesiskuma līmenim, tādējādi padziļinot "plaisu" starp policiju un sabiedrību.

Jāatzīst, ka jautājums par to vai un kā šo pretrunu varēja novērst pārejas procesa sākumā, ir diskutabls. Izšķiršanās par pakāpenisku atteikšanos no padomju tiesiskās sistēmas pēc būtības neizslēdza atsevišķu tiesisko institūtu kontinuitāti, taču attiecībā uz policijas darbības reglamentāciju šāda kontinuitāte nav konstatējama. 1991. gadā pieņemtais likums "Par policiju" saturiski un strukturāli būtiski atšķiras no 1933. gadā izdotā Policijas iekārtas likuma. Arī Latvijas Republikas Ministru Padomes 1990. gada 3. septembra lēmums Nr. 121 "Par Latvijas Republikas iekšlietu iestāžu reformu"⁴⁴ nesatur norādes uz policijas darbības saturu atbilstoši Policijas iekārtas likumam. Likumā "Par policiju" ietvertā policijas definīcija un policijas pienākumu un pilnvaru detalizētā reglamentācija atspoguļo padomju milicijas modeļa raksturīgākās iezīmes. Policijas iekārtas likumā⁴⁵ policijas represīvā loma nav tieši akcentēta, savukārt policijas pienākumu vispārīgais un nepabeigtais uzskaitījums pēc būtības atbilst Satversmē noteiktajam demokrātiskas valsts principam. Objektīvi jāņem vērā fakts, ka 1991. gadā likums "Par policiju" tika izstrādāts pārejas periodam, šī perioda sākumā demokrātijas princips Satversmē bija ietverts ar augstu abstrakcijas pakāpi, un daudzi ar to saistītie jēdzieni tika formulēti tikai 1998. gada nogalē pēc Satversmes 8. nodaļas pieņemšanas.⁴⁶ Šis Satversmes princips pēc neatkarības atjaunošanas ir ieguvis plašāku saturu, ietverot arī vispārēju prasību garantēt cilvēktiesības. Turklāt pēc Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā ir mainīti citi policijas darbību reglamentējošie likumi (piemēram, Kriminālprocesa likums, Krimināllikums), kas būtiski mainīja policijas reālos uzdevumus. Pašsaprotami, ka bez kardinālām izmaiņām policijas darbības filozofijā un darba organizācijā nevar prasīt no policijas šo uzdevumu izpildi. Minētais kopumā loģiski izskaidro arī sabiedrības attieksmi pret policiju.

⁴⁴ Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=72722> [aplūkots 01.02.2014.]

⁴⁵ Žigurs A. Latvijas policijas vēsture. Otrā grāmata. Rīga: Fakts, 1998., 164.–171. lpp

⁴⁶ Jāpiebilst, ka Latvijas Policijas akadēmija 1994.–1995. gadā bija izstrādājusi jaunu likumprojektu, kura otrais variants tika nodots izvērtējumam Eiropas Kopienas valstīm un saņēma pozitīvu vērtējumu, taču neguva LR Iekšlietu ministrijas atbalstu (skat.: *Policijas likums: projekts*. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 1995., 27. lpp.)

Sabiedrības un tās tiesiskās sistēmas pārorientācijai uz demokrātisku iekārtu pārejas periods bija neizbēgams, un policijas īpatnējo, no citām sfērām atšķirīgo situāciju šī pārejas procesa kontekstā raksturoja nepieciešamība nodrošināt valsts iekšējo kārtību un drošību ar jebkādiem, tajā skaitā iepriekšējās sistēmas, līdzekļiem un resursiem. Un šāds ceļš pats par sevi nav pretrunā ar sabiedrības un arī policijas attīstības interesēm. Autora ieskatā Latvijas policijas doktrīnas problemātikas būtība slēpjas pretrunā, ko izraisīja iepriekšējās (padomju) tiesiskās sistēmas metodoloģiskās pieejas saglabāšana attiecībā uz policijas darbības reglamentāciju arī pēc Satversmes darbības pilnīgas atjaunošanas. Šīs pretrunas adekvāta izpratne ir obligāts priekšnoteikums policijas doktrīnas attīstībai. Tādēļ kaut vispārināti ir jāpievēršas būtiskākajiem padomju milicijas darbības metodoloģiskajiem aspektiem.

No tiesību doktrīnas viedokļa padomju tiesības bija izteikti pozitīviskas, turklāt tās raksturoja totāla visu dzīves sfēru reglamentācija, kuras mērķis un būtība bija tiesiskās (formālās) vienlīdzības aizstāšana ar faktisko vienlīdzību. Praksē tas izpaudās kā plaša tiesisko atļauju iestrādāšana normatīvajos aktos, kas faktiski noveda pie patieso tiesību sašaurināšanas. Šāda regulācija tika traktēta kā tiesiskās vienlīdzības principa realizācija, un attiecīgi radīja maldīgu, noturīgu stereotipu sabiedrības tiesiskajā apziņā. Pēc būtības tas nozīmēja atteikšanos no tiesību idejas tās patiesajā (juridiskajā) izpratnē. Atbilstoši tiesību idejai, tiesiskās (formālās) vienlīdzības pamatā ir svarīgāko tiesiskās regulācijas elementu – atļauju un aizliegumu – sabalansēšana proporcionāli regulējamo attiecību iekšējai loģikai. Savukārt faktiskā vienlīdzība tiek “uzspiesta no ārpusēs”, ignorējot šo loģiku, ierobežojot tiesisko attiecību brīvību un tādējādi jau pašos pamatos izslēdzot patiesu (formālu) vienlīdzību. Atļaut var tikai kaut ko konkrētu, zināmu, un viss pārējais paliek aizliegts pēc principa “aizliegts viss, kas nav atļauts”. Līdz ar to šādi praktizēta atļaujošā regulācija faktiski nozīmēja atļautā minimumu un aizliegtā maksimumu.⁴⁷ Minētā pieeja likumsakarīgi noteica šādas vispārīgas padomju milicijas modeļa iezīmes:

- milicijas kā atsevišķas institūcijas darbības detalizēta reglamentācija nav tieši saistīta ar konkrētās tiesību sfēras (piemēram, noziegumu novēršana un apkarošana) vispārējo tiesisko regulējumu.
- Milicijas iesaistīšanās sabiedrisko attiecību regulēšanā nenodrošina atgriezenisku tiesisko saikni starp šīs regulācijas mērķiem un faktiskajiem rezultātiem.
- Normatīvās reglamentācijas līmenī principā tiek izslēgta jebkāda patstāvīga individuāla iniciatīva.

⁴⁷ Plašāk. Skat.: Несесеянц В. С. Философия права. Москва: Норма, 2001., стр. 87.–89.

– Normatīvās reglamentācijas līmenī tiek izslēgta uz līdztiesīgas partnerības idejas balstīta milicijas un sabiedrības savstarpējā palīdzība un sadarbība.

Minētajām iezīmēm atbilstoša metodoloģiskā pieeja policijas darbības organizēšanā ir iestrādāta arī likumā “Par policiju”. Tieši šīs iezīmes norāda uz to, ka likums “Par policiju” faktiski atbilst padomju milicijas modelim. Šāds secinājums pilnīgi un loģiski izskaidro divas būtiskākās Latvijas policijas attīstības metodoloģiskās problēmas:

- pirmkārt, policijas transformācijas procesi ir realizēti “ārpus” pārējās tiesiskās sistēmas transformācijas;
- otrkārt, policijas un sabiedrības savstarpējai palīdzībai un sadarbībai nav ne doktrināra, ne tiesiska pamata.

No šī ieskata Latvijas policijas doktrīnas problemātikā var secināt, ka, analizējot policijas darbību pārejas periodā un nosakot tās attīstības virzienus, ir jābalstās uz tiesiskajai sistēmai atbilstošu policijas doktrīnu kā policijas darbības metodoloģisko pamatu. Tas nozīmē, ka faktiski nekas jauns “nav jāizgudro”, bet, transformējot policijas darbību, ir konsekventi jābalstās uz valsts tiesisko pamatu, kas ir noteikts Satversmē.

1.2.2. Policijas attīstības doktrīna un noziedzība

Policijas attīstības doktrīnas ietekme uz noziedzības apkarošanu ir nenoliedzama. Doktrīna nosaka pieeju noziedzības problemātikai, policijas lomu noziedzības apkarošanā, izvirza konkrētus uzdevumus un tiem atbilstošas prasības policijai.

No iepriekšējā izklāsta izriet, ka Latvijas policijas doktrīna joprojām ir veidošanās stadijā, un tajā ir nepieciešamas nopietnas korekcijas. Tas ir jādara, nepārtraucot cīņu ar noziedzību, turklāt arī noziedzība nepārtraukti mainās.

Policijas transformāciju no vienas puses raksturo orientācija atgriezties pie pirmās brīvvalsts Satversmē ietvertā demokrātiskās sabiedrības modeļa pēc vairāk nekā 50 gadu atrašanās PSRS sastāvā, no otras puses – nepieciešamība un reizē arī iespēja sekot mūsdienu jaunākajām demokrātiskās policijas attīstības tendencēm. Risinot šo problemātiku, vispirms ir jāpievēršas mūsdienu demokrātiskās policijas izpratnei.

Eiropas Padomes Deklarācijā par policiju ir noteikts, ka policija ir uz likuma pamata izveidots publisks dienests, kas atbildīgs par likumu ievērošanas un piemērošanas nodrošināšanu.⁴⁸ ANO tiesiskās kārtības nodrošināšanas amatpersonu uzvedības kodeksā⁴⁹ ir

⁴⁸ Rezolūcija 690 (1979) par Deklarāciju par policiju. Pieņemta Eiropas Padomes Parlamentārajā Asamblejā 1979. gada 8. maijā. Publicēts: LU Cilvēktiesību Institūta Cilvēktiesību Žurnāls 13 – 14 /2000.

⁴⁹ Kārtības sargāšanas amatpersonu uzvedības kodekss. Pieņemts ANO 1979. gada decembrī. Pieejams: <http://openpolice.ru/docs/kodeks-povedeniya-dolzhnostnyh-lic-po-podderzhaniyu-pravoporyadka/> [aplūkots 21.03.2014.]

noteikts, ka pakalpojumu sniegšanā sabiedrībai jāiekļauj palīdzības sniegšana tiem sabiedrības locekļiem, kuriem personīgu, ekonomisku, sociālu vai citu ārkārtēju apstākļu dēļ ir nepieciešama tūlītēja palīdzība. Eiropas policijas ētikas kodeksā⁵⁰ ir noteikts, ka policiju veido institūcijas, kuru galvenais mērķis ir tiesībsargājošā funkcija un kārtības uzturēšana pilsoniskā sabiedrībā, un kuras valsts pilnvarojusi šajā nolūkā izmantot spēku un / vai īpašas pilnvaras. Šajā kodeksā ir noteikti policijas galvenie mērķi – uzturēt publisko mieru, likuma varu un kārtību sabiedrībā, aizsargāt un ievērot indivīda pamattiesības un brīvības, īpaši tās, kas paredzētas Eiropas Cilvēktiesību konvencijā, novērst un apkarot noziedzību, sniegt palīdzību un kalpot sabiedrībai. Līdzīgi mērķi likuma “Par policiju” 3. Pantā ir definēti kā policijas uzdevumi.

No minētajām normām var atvasināt šādu mūsdienu demokrātiskas valsts policijas definīciju: **policija ir uz likuma pamata izveidota neatkarīga publiskas varas izpildinstitūcija, kuras mērķis ir publiskā miera, likuma varas un kārtības uzturēšana sabiedrībā. Šo mērķu sasniegšanai policija sadarbojas ar citām valsts institūcijām un sabiedrību, un ir tiesīga izmantot piespiedu metodes un līdzekļus likumā noteiktajos gadījumos un kārtībā.**

No definīcijas izriet šādas policijas pamatpazīmes:

- 1) Policija ir neatkarīga publiskās varas izpildinstitūcija (policijas tiesiskais statuss valsts pārvaldes sistēmā).
- 2) Policijas galvenais mērķis ir publiskā miera, likuma varas un kārtības uzturēšana sabiedrībā.
- 3) Policijai ir īpašas pilnvaras valsts vārdā izmantot spēku un piespiedu līdzekļus.

Minētā definīcija atspoguļo gan policijas tradicionālo lomu demokrātiskā sabiedrībā, gan mūsdienu policijas attīstības tendences.

Valsts institūciju transformācijas kontekstā Latvijas policijas situāciju visai trāpīgi raksturo Džona Elstera (*Jon Elster*) tēze par to, ka “Austrumeiropai ir jāpārbūvē sava laiva, jau esot atklātā jūrā.”⁵¹ Pārejas procesu attīstības analīze apliecināja, ka no visām tiesībsargājošajām institūcijām tieši policijai bija vismazāk laika pārkārtoties, un tai nācās visoperatīvāk pielāgoties krasajām situācijas izmaiņām. Pašsaprotami, ka atsevišķi “laivas būvniecības posmi” bija jāsaisteidz vai vispār jāizlaiž. Pārejās procesu sākumā izvēles iespēju nebija daudz, un par optimālāko laika, pieredzes un resursu trūkuma kompensēšanas veidu kļuva demokrātisko valstu metodoloģijas un pieredzes izmantošana. Saskaņā ar

⁵⁰ Eiropas policijas ētikas kodekss. Pieņemts ES Ministru komitejā 2001. gada 19. septembrī. Pieejams: <http://openpolice.ru/docs/evropejskij-kodeks-policejskoj-etiki/> [aplūkots 21.03.2014.]

⁵¹ Elster J. Constitutionalism in Eastern Europe: An Introduction. University of Chicago Law Review, 1991, no. 47. / Šajo A. Tiesības postkomunisma periodā. Likums un Tiesības, 1999, Nr. 2., 43. lpp.

vispārpieņemtu tiesību filozofijas atziņu jebkuras metodes refleksija nav atdalāma no tās pielietošanas.⁵² Demokrātiskas policijas vispārīgā izpratne konkrētajā sabiedrībā var iegūt atšķirīgu saturu un praktiskās izpausmes. Līdz ar to minētās pieredzes un metodoloģijas pielāgošana Latvijas sabiedrībai un tiesību doktrīnai kļuva par nopietnu izaicinājumu policijas attīstībā. Diemžēl pirmajos gados pēc neatkarības atgūšanas šī iespēja netika pilnvērtīgi izmantota, un tas joprojām iespaido policijas darbību. Lai mainītu situāciju, šobrīd ir mērķtiecīgi koncentrēties uz tiem metodoloģiskajiem principiem, kas ir obligāti un reizē arī pietiekoši, lai nodrošinātu mūsdienu demokrātijas standartiem atbilstošu policijas lomu. Autora ieskatā attiecībā uz noziedzības apkarošanu šādus principus koncentrēti ietver divas vispārīgas tendences cīņā ar noziedzību:

- pirmkārt, kārtības un drošības sargāšanas jomā notiek pārorientācija no personu kontroles uz apkalpošanu, galveno akcentu liekot uz noziegumu novēršanu;
- otrkārt, mainās noziedzības izpratne un attieksme pret noziedzību, tā tiek uztverta kā sociāla parādība.

No minētā loģiski izriet, ka noziedzības novēršanā un apkarošanā ir jāiesaistās visai sabiedrībai sadarbojoties ar policiju, neparedzot policijas noteicošās lomas būtisku revidēšanu noziedzības apkarošanā kriminālās tiesvedības ietvaros. Policija tradicionāli joprojām ir galvenā institūcija, kuras pamatuzdevums ir operatīvi reaģēt uz noziedzīgiem nodarījumiem un tos izmeklēt.

Minētās tendences kardināli maina policijas lomu noziedzības novēršanā, un visvairāk neskaidrību ir tieši noziedzības novēršanā ārpus kriminālās tiesvedības. No vienas puses – noziedzības profilakse ir vistiešākais policijas uzdevums, no otras puses – daudzveidīgu sociālu un valstisku struktūru iesaistīšana noziedzības novēršanā loģiski prasa preventīvās darbības nodalīšanu no kriminālās tiesvedības. Šī pretruna arī aktualizē problēmu, kura pēc būtības joprojām nav pilnībā atrisināta. Tas arī daļēji izskaidro to, ka tieši personu apkalpošanas, sabiedrības iesaistīšanas un sadarbības jomā joprojām nav vēlamo rezultātu.

Transformācijas kontekstā ir svarīgi apzināties, ka noziedzības novēršana ir neatņemama kriminālās politikas sastāvdaļa jebkurā, tajā skaitā arī iepriekšējā – padomju – valsts iekārtā. Valsts iekārta nosaka noziedzības novēršanas jēdziena reālo saturu, un pašreizējā Latvijas situācijā ir svarīgi konstatēt, vai šī satura izmaiņas atbilst tiesiskas un demokrātiskas valsts doktrīnai. Šajā nolūkā ir vispārināti jāpievēršas policijas darbības saturam un tiesiskajam regulējumam noziedzības novēršanas jomā gan kriminālās tiesvedības ietvaros, gan ārpus tās. Izmaiņu konstatēšanai ir jāizmanto atbilstoši operacionālie jēdzieni –

⁵² Juridiskās metodes mācība. LU izdevums, b. g.

tādi, kuru funkcionālā nozīme nemainās, bet satura izmaiņas ir pakārtotas tiesiskās doktrīnas izmaiņām. Autora ieskatā šādi jēdzieni ir noziedzības kontrole un sadarbība tās novēršanā.

Kriminālās tiesvedības ietvaros noziedzības novēršanas būtību un saturu nosaka kriminālsoda preventīvais mērķis. Krimināllikuma 35. panta otrajā daļā ir noteikts, ka soda mērķis ir aizsargāt sabiedrības drošību, atjaunot taisnīgumu, sodīt vainīgo personu par izdarīto noziedzīgo nodarījumu, resocializēt sodīto personu un panākt, lai notiesātais un citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas.⁵³ Tādējādi likums ietver:

- 1) speciālo prevenciju, kura izpaužas
 - vainīgo personu resocializācijā,
 - augstāka sabiedrības drošības līmeņa nodrošināšanā (izolējot personas, kuras nevēlas laboties, un uz laiku ierobežojot notiesāto tiesības);
- 2) vispārīgo prevenciju – panākt, lai citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgiem nodarījumiem.

Šādas preventīvās darbības rezultāti pamatā ir atkarīgi no policijas darbības efektivitātes, reaģējot uz noziedzīgiem nodarījumiem un tos izmeklējot. Policijas kompetence šīs funkcijas realizācijā ir noteikta likumā “Par policiju” un Kriminālprocesa likumā. Transformācijas kontekstā jāatzīmē, ka šīs kompetences saturs būtiski mainījās pēc jaunā Kriminālprocesa likuma pieņemšanas 2005. gadā. Pēdējo desmit gadu laikā šis likums ir vairākkārt grozīts, arvien paplašinot cilvēktiesību standartus, tādējādi izvirzot arvien augstākas prasības policijai.

Kriminālajā tiesvedībā pamatā tiek pielietota tieša, nepastarpināta personu kontrole. Tā galvenokārt ir saistīta ar procesuālo sankciju un procesuālo piespiedu līdzekļu pielietošanu attiecībā uz personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību (Kriminālprocesa likuma trešā sadaļa). Netieša personu kontrole var izpausties speciālajās izmeklēšanas darbībās, kas ir paredzētas šī likuma 11. nodaļā.

Sadarbības redzamākie virzieni ir:

– Kriminālprocesa likuma 21. pantā noteiktās personas tiesības uz sadarbību – persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, var sadarboties ar kriminālprocesa veikšanai pilnvaroto amatpersonu, lai sekmētu krimināltiesisko attiecību noregulējumu (panta pirmā daļa). Sadarbība var izpausties vienkāršāka procesa veida izvēlē, procesa norises veicināšanā, citu personu izdarītu noziedzīgu nodarījumu atklāšanā (panta otrā daļa). Sadarbība iespējama no kriminālprocesa uzsākšanas brīža līdz soda izpildei (panta trešā daļa). Lai realizētu šādu

⁵³ Krimināllikums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=88966> [aplūkots 21.03.2014.]

sadarbību, ir nepieciešama augsta policijas darbinieka profesionālā sagatavotība, un tā var būtiski sekmēt noziedzības novēršanu.

– Sadarbība ar citām tiesībsargājošajām institūcijām, piemēram, tiesu prokuratūru, probācijas dienestu.

– Starptautiskā sadarbība (Kriminālprocesa likuma “C” daļa).

Iepriekš minētais tiesiskais regulējums kopumā atbilst demokrātiskas policijas principiem. Šajā jomā joprojām ir aktuāls vienīgi jautājums par policijas darbinieku profesionālo sagatavotību un materiāli tehnisko nodrošinājumu.

Likuma “Par policiju” 3. pantā noteiktais policijas vispārīgais uzdevums novērst noziedzīgus nodarījumus ietver gan novēršanu kriminālās tiesvedības ietvaros, gan ārpus tās. Likumpamatotie un policijas iekšējie normatīvie akti **ārpus kriminālās tiesvedības** ietver divus noziedzības novēršanas pamatvirzienus – vispārēju patrulēšanu un administratīvo lietvedību. Pēc savas būtības šie darbības veidi ir tradicionālas policejiskās kontroles formas, kuras būtiski neatšķiras dažādās sabiedriski politiskajās iekārtās. Citu noziedzības novēršanas un kontroles formu daudzveidību un saturu nosaka valdošā ideoloģija.

Iepriekšējā – padomju – ideoloģija paredzēja visu personas dzīves sfēru totālu kontroli. Tās ietvaros pieeju noziedzības problēmai raksturoja divi uzstādījumi:

- 1) mērķis – pilnībā iznīcināt noziedzību (šādu iespēju “pavēra” atbrīvošanās no privātīpašuma uz ražošanas līdzekļiem);
- 2) dominējošā bija kolektīvā apziņa, individuālās apziņas attīstības iespējas bija minimālas (vienīgā atbalstāmā padomju pilsoņa morāli politiskā pozīcija bija līdzdalība sociālisma celtniecībā, jebkura cita pozīcija tika traktēta kā izolācija un pretruna starp indivīdu un sabiedrību).⁵⁴

No tiesību doktrīnas viedokļa šāda pieeja atspoguļo padomju iekārtas izvēlēto demokrātijas virzienu – partisipāro demokrātiju,⁵⁵ kas galu galā noveda pie totalitārisma. Būtiskākā atšķirībā no liberālās demokrātijas⁵⁶ bija tāda, ka šī pieeja neparedzēja visu sabiedrisko attiecību pakļautību tiesībām. Tas viss kopumā sekmēja specifisku sabiedriskās apziņas stereotipu veidošanos. Attiecībā uz noziedzības novēršanu vienu no tādiem raksturo nekonkretizēta “visu ir atbildība par visu” – arī noziedzības kontrole bija “visu kopīgā lieta”. Šādā izpratnē visu un katra kontrole vienlaikus bija arī sadarbība ar valsts varu, kas savukārt

⁵⁴ Бугхольц Э., Лекшас Дж., Хартман Р. Социалистическая криминология. Москва: Прогресс, 1975., стр. 5.–6.

⁵⁵ Tās pamatā ir cīņa pret sociālo nevienlīdzību likvidējot privātīpašumu un ekspluatatoru šķiras, šim nolūkam izmantojot proletariāta diktatūras valsti, vēlāk to nomainīja sociālistiska valsts, kura paredzēja darbaļaužu tiešu iesaistīšanu valsts pārvaldē.

⁵⁶ Tās izpratnē galvenais pašregulācijas sabiedrības ietekmēšanas universālais līdzeklis ir nevis valsts, bet demokrātiskas tiesības

bija tautas – tātad – visu un katra rokās. Rezultātā tādi noziedzības novēršanas elementi kā kontrole, uzraudzība, sadarbība, palīdzība u. c., bija “saplūduši”. To diferenciācija nebija ne objektīvi nepieciešama, ne arī iespējama. Turklāt visas šīs darbības nebija saistītas ar tiesisko attiecību pamatelementiem – konkrētām tiesībām, pienākumiem un pilnvarām.

Šādas pieejas efektivitāte nav vērtējama viennozīmīgi, taču nevar noliegt zināmu totalitārās sistēmas potenciālu noziedzības kontrolē, kaut arī uz cilvēka tiesību un brīvību rēķina.

Latvijas tiesiskās sistēmas transformācijas kontekstā ir svarīgi atbildēt uz jautājumu – vai un kas aizpildīja vakuumu, kas izveidojās pēc totālās kontroles sistēmas sabrukuma?

Jākonstatē, ka joprojām ir spēkā pārejas periodam domātais likums “Par policiju”, kurš noziedzības novēršanas jomā paredz tradicionālo policijas kontroli un uzraudzību bez citu valsts institūciju un sabiedrības iesaistīšanas. Kaut arī likuma šādu iesaistīšanu neizslēdz, reāla tiesiska pamata tam nav. Latvijas apstākļos šāds tiesiskais pamats ir vitāli nepieciešams arī tādēļ, lai valsts un sabiedrisko organizāciju, kā arī sabiedrības sadarbība noziedzības novēršanā iegūtu sistēmisku raksturu. Tas atrisinātu arī neskaidrības ar policijas lomu noziedzības novēršanā ārpus kriminālās tiesvedības.

Kaut arī tiesiskā regulējuma nepilnības ilgstoši ir kavējušas policijas attīstību, īpaši noziedzības novēršanas jomā, pēdējo gadu laikā ir saskatāmas pozitīvas tendences politikas dokumentu līmenī. 2014. gadā izstrādātā Valsts policijas attīstības koncepcija⁵⁷ likum-pārkāpumu novēršanas jomā paredz četru policijas darbības veidu attīstību:

- uz sabiedrību vērsta policijas darba pieejas ieviešanu;
- policijas darba ar cietušajiem attīstīšanu;
- policijas redzamības nodrošināšanu;
- policijas pieejamību iedzīvotājiem.

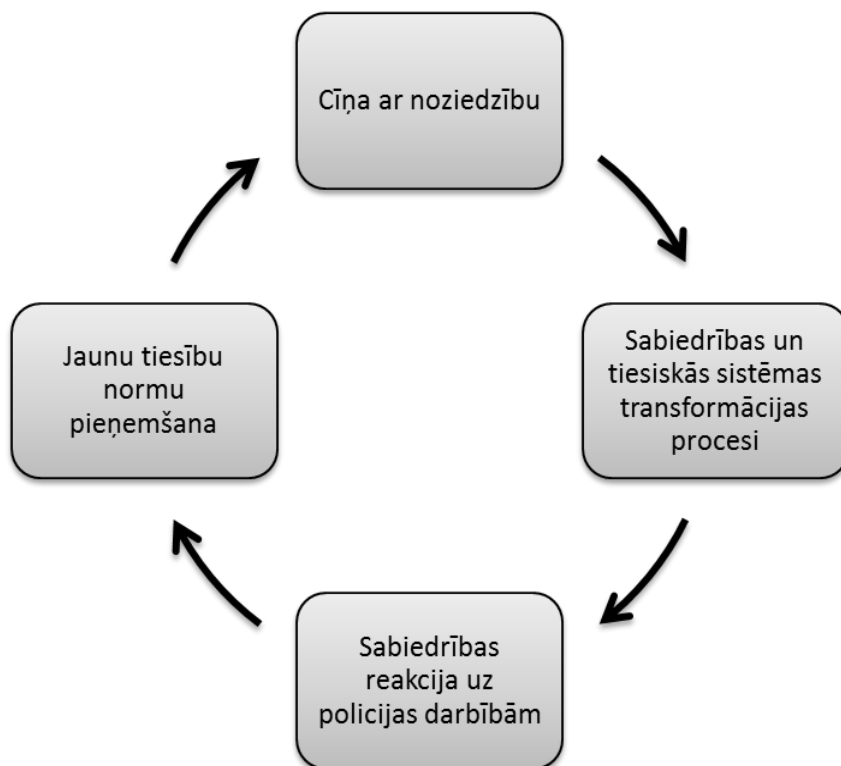
Šie darbības virzieni saturiski aptver visus svarīgākos mūsdienu demokrātiskas policijas darbības aspektus noziedzības novēršanā, tomēr jautājums par noziedzības novēršanas tiesiskās regulācijas sistēmu valsts līmenī un policijas lomu tajā joprojām ir aktuāls.

Policijas doktrīnas attīstību var objektīvi analizēt tikai kontekstā ar praksi. Šajā sakarā jāņem vērā, ka kriminālās politikas izstrāde un tās praktiskā realizācija nekad nevar būt pilnīga, jo pastāvīgi mainās gan sabiedriskās attiecības, gan noziedzība. Kriminālās politikas kā funkcionālas sistēmas pētīšana prezumē tās elementu mijiedarbību un savstarpēju

⁵⁷ Valsts policijas attīstības koncepcijas projekts, izskatīts Ministru kabineta komitejas sēdē 2014. gada 25. augustā (prot. Nr. 28 1.§). Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40310861&mode=mkk&date=2014-08-25>, [aplūkots 04.07.2015.]

determinētību – visi tās elementi iespaido cits citu – izmaiņas vai problēmas kādā no tiem izraisa atbilstošas izmaiņas un problēmas citos un sistēmā kopumā. Tādēļ ir svarīgi izdalīt tos kriminālpolitikas realizācijas mehānisma posmus, kas kopš neatkarības atjaunošanas joprojām iespaido policijas cīņu ar noziedzību (skat. 1.1. shēmu).

1.1. shēma



Ekstrapolējot šos posmus uz kriminālo politiku kopumā, var identificēt problēmjautājumus, kuri iezīmē policijas attīstības vispārīgos virzienus.

Pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas bija nepieciešams pārorientēties no padomju milicijas modeļa uz demokrātisku policiju, un šīs pārejas lielākais izaicinājums bija ne vien saglabāt, bet arī būtiski paaugstināt policijas spēju reaģēt uz grūti prognozējamām noziedzības izmaiņām. *Cīņai ar noziedzību* bija jāatbilst demokrātijas standartiem, taču jaunu policijas darbinieku profesionālās sagatavotības standartu izstrāde un policistu apmācība prasīja laiku. Policista profesijas standarts joprojām nav izstrādāts.

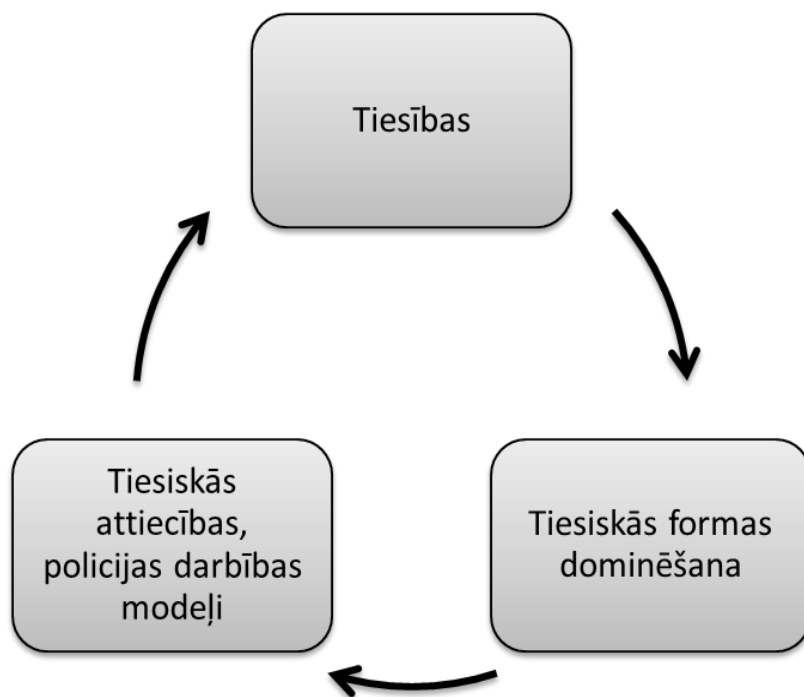
Transformācijas procesu kontekstā svarīgākie kriminālpolitikas aspekti bija tiesiskums un sabiedrības iesaistīšana noziedzības novēršanā. Diemžēl tieši šie aspekti netika pienācīgi attīstīti, un tas veicināja vispārēju tiesisko nihilismu sabiedrībā.

Tā rezultātā *sabiedrības reakciju* uz policijas darbībām kopumā raksturo inertums, nevēlēšanās iesaistīties, norobežošanās un neuzticēšanās.

Šādā situācijā ir tikai loģiski, ka Latvijā joprojām ir spēkā pārejas periodam domātais likums “Par policiju”, un cīņā ar noziedzību dominē reaģēšana uz jau notikušiem noziedzīgiem nodarījumiem un to izmeklēšanu.

Raksturojot politikas un tiesību savstarpējās attiecības, Egils Levits ir formulējis divas kopsakarības, kas ir jāievēro – pirmkārt, kaut arī tiesības nosaka politikas rīcības brīvības robežas, to sākotnējās politiskās izcelsmes ignorēšana ir tuvredzīga, norāda uz tiesību jēgas un funkciju neizpratni, un var novest pie to nepareizas piemērošanas. Otrkārt, demokrātiskā un tiesiskā valstī ir bīstami, ja politika ignorē, vai pārkāpj tiesības.⁵⁸ Minētais autors arī norāda, ka konkrētās tiesību normas pamatā esošie politiskie mērķi juristam ir jāredz nevis vienīgi vēsturiski – toreizējo politisko diskusiju kontekstā, bet tie ir jāredz objektivizēti, piesaistot tos šodienas vajadzībām.⁵⁹ Šādā kontekstā joprojām ir aktuāla tiesiskās formas dominēšanu visās policijas darbībās (skat. 1.2. shēmu).

1.2. shēma



Autora ieskatā minēto problēmjaudājumu un kopsakarību attiecināšana uz policijas darbības un kriminālās politikas transformācijas problemātiku ļauj konstatēt un aizpildīt joprojām iztrūkstošos posmus šajos procesos. Gan politiskā gan tiesiskā līmenī tie joprojām ir tiesiskums un sabiedrības iesaistīšana. Tieši tiesiskuma trūkums ir būtiskākais šķērslis sabiedrības iesaistīšanā noziedzības novēršanā.

⁵⁸ Plašāk skat.: Levits E. Priekšvārds Inetas Ziemeles rakstu krājumam “Starptautiskās tiesības un cilvēktiesības Latvijā: abstrakcija vai realitāte.” Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005.

⁵⁹ Turpat.

Secinājumi

- Policijas un valsts mijiedarbības pamatā ir policijas līdzdalība valsts varas realizācijā. Policija realizē valsts piespiešanu gan valsts pārvaldes, gan tiesiskās sistēmas ietvaros, kas izpaužas publisko tiesību funkcijās – sabiedrības sistēmiskās iekārtas nodrošināšanā un varas leģitimitātes iedibināšanā. Attiecībā uz valsts pienākumu apkarot noziedzību, šīs funkcijas ietver administratīvi policejisko un jurisdiktīvi sodošo funkciju.
- Pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas bija nepieciešamas kardinālas izmaiņas noziedzības apkarošanas jomā un tas neizbēgami radīja pretrunu starp teoriju un praksi. Minēto pretrunu novēršanā netika pilnvērtīgi izmantotas tiesību iespējas, un politiskā griba tiesiskuma nostiprināšanai bija nepietiekoša.
- Demokrātiskā valstī varas realizācija ir tieši atkarīga no tās leģitimitātes. Latvijā kopš neatkarības atjaunošanas sabiedrības uzticība valsts varai ir samazinājusies līdz kritiski zēmam līmenim. Tas būtiski kavēja pārorientāciju uz demokrātiski policijas modeli un efektīvas noziedzības novēršanas sistēmas izveidi.
- Pēc neatkarības atjaunošanas nekonsekventas kriminālās politikas rezultātā tiesiskuma nostiprināšanas vietā noziedzības novēršana un apkarošana faktiski tika turpināta ar iepriekšējās – padomju – sistēmas metodēm, tādējādi ilgtermiņā radot pretrunu starp policijas darbībām un sabiedrības prasībām.
- Latvijā joprojām ir spēkā pārejas periodam domātais likums “Par policiju”, kurš pēc būtības atspoguļo iepriekšējo (padomju) noziedzības apkarošanas modeli; speciālo likumu (Krimināllikuma, Kriminālprocesa likuma) pielāgošana demokrātiskas sabiedrības prasībām aizkavējās, un līdz ar to ilgstoši pastāvēja situācija, kad normatīvai regulējums bija neatbilstošs regulējamajām krimināltiesiskajām attiecībām; prasības policijas darbinieku profesionālajai sagatavotībai, policijas darbinieku atalgojums un materiāli tehniskais nodrošinājums neatbilst valsts deklarētajiem kriminālpolitiskajiem mērķiem.
- Mūsdienu demokrātiskas valsts ideja imanenti ietver noziedzības novēršanas prioritāti attiecībā pret tās apkarošanu.
- Noziedzības novēršanas efektivitāte ir atkarīga no policijas sadarbības ar sabiedrību. Kaut arī šādu sadarbību paredz Latvijai saistošie starptautiskie tiesību akti, tā daļēji ir iestrādāta pēdējo gadu politikas plānošanas dokumentos, bet normatīvajos aktos nav iestrādāta.
- Pēc neatkarības atjaunošanas iepriekšējās totālās kontroles sistēmas vietā bija jāveido cita – tāda, kuras pamatā ir sabiedrības un policijas savstarpējā uzticība un

sadarbība. Šādas sistēmas izveidi un teorijas un prakses pretrunu novēršanu joprojām kavē nekonsekventa kriminālā politika un tiesiskais nihilisms. Šī problēma metodoloģiskā un metodiskā līmenī izpaužas tādējādi, ka policijas preventīvajai darbībai ārpus kriminālās tiesvedības nav sistēmiska normatīvā regulējuma.

- Normatīvo aktu līmenī nav noteikta policijas lomu noziedzības novēršanas sistēmā.

2. CĪŅA AR NOZIEDZĪBU: BŪTĪBA, MŪSDIENU TENDENCES UN ATTĪSTĪBAS PERSPEKTĪVAS

2.1. Noziedzības problemātika sociālo funkcionālo attiecību aspektā

Cīņa ar noziedzību ir viena no valsts pamatfunkcijām. Ja valsts nespēj līdz noteiktam līmenim ierobežot un kontrolēt noziedzību, tās pastāvēšana ir apdraudēta. Noziedzības problēma ir tikpat sena kā valsts, un dažādu sabiedrību vēsturiskā attīstība apliecina, ka, neskatoties uz noziedzības apkarošanas līdzekļu un paņēmieni daudzveidību, to pilnībā izskaust nav iespējams. Svarīgi ir atrast katrai konkrētajai sabiedrībai attiecīgajā tās attīstības periodā atbilstošu pieeju noziedzības problēmai. Šai pieejai ir jānodrošina tāds noziedzības kontroles līmenis, kas garantē sabiedrības attīstību un labklājību.

Tā kā mūsdienās noziedzība tiek uzskatīta par sociālu parādību, svarīgs priekšnoteikums tās ierobežošanai ir sociālo funkcionālo attiecību īpatnību apzināšana konkrētajā sabiedrības attīstības posmā.

2.1.1. Sociālo funkcionālo attiecību vispārējs raksturojums

Dabas zinātnēs un sociālajās zinātnēs funkciju izpratne ir atšķirīga, un šīs atšķirības izriet no funkcionālo attiecību rakstura. Tieši noteikta veida funkcionālās attiecības atspoguļo funkcijas būtību un nosaka tās saturu. Ja dabā šīs attiecības veidojas objektīvi, neatkarīgi no cilvēku gribas, tad sabiedrisko attiecību veidošanā piedalās cilvēks. Neatkarīgi no šo attiecību satura tās vairāk vai mazāk mērķtiecīgi veido, uztur un izmaina cilvēki. Apzināta vai neapzināta iesaistīšanās šajās attiecībās ir obligāts priekšnoteikums gan indivīda, gan sabiedrības eksistencei. Jebkuru sociālo darbību realizē cilvēki un cilvēku dēļ, cilvēks ir šīs darbības subjekts un objekts, cilvēks nosaka darbības mērķus un to sasniegšanas veidus. Tieši daudzu un dažādu “cilvēcisko” faktoru iespaidā sabiedriskās funkcionālās attiecības nosaka to, vai sociālās struktūras (īpaši valstiskās) darbosies visu cilvēku labā vai arī pretēji sabiedrības interesēm.

Saskaņā ar vispārēju tiesību teorijas atziņu, valsts un tiesību funkcionālajām attiecībām pret sabiedrību kā augstāka līmeņa sistēmu ir sociāls raksturs. Neskatoties uz to, ka valsts un tiesību attīstības pirmsākumos valsts un attiecīgi arī tiesu vara galvenokārt bija koncentrēta dažu cilvēku rokās, un tika izlietota pārsvarā viņu interesēs, šīs varas izlietošana jau tajā laikā ietvēra visai sabiedrībai nozīmīgu mērķu sasniegšanu (aizsardzība pret ārējiem ienaidniekiem, kārtības nodrošināšana, saimniecības un ekonomikas attīstība u. tml.). Tādējādi sabiedrības valstiska organizācija pati par sevi jau kaut kādā mērā vienmēr ir bijusi sociāli nozīmīga.

Sociālā elementa nostiprināšanās valsts un sabiedrības attiecībās vēsturiski bija ilgstošu un sarežģītu procesu rezultāts.

Norberts Horns, raksturojot tiesību avotus norāda sekojošo: “Tiesību uzdevums ir regulēt cilvēku kopdzīvi, tātad to spēks vienmēr attiecas uz kādu noteiktu cilvēku kopienu. Šīs kopienas (Kants: “juridiskās kopienas”) locekļi dzīvo ar apziņu, ka konkrētās tiesības ir spēkā un ir īstenojamas. No vēstures zinām, ka cilvēki vispirms dzīvoja mazākās personu apvienībās, kas aptvēra ģimenes un ģintis, tad lielākās apvienībās, kas aptvēra ciltis, pilsētas (polisas) un, visbeidzot, teritorijas. Līdzās vispārējām tiesībām, kas bija spēkā attiecībā uz visu tiesisko kopienu, šīs kopienas ietvaros veidojās daudzveidīgi sadalītas tiesības attiecībā uz atsevišķām personu grupām, kārtām vai arodiem (dižciltīgo tiesības, cunftu tiesības utt.).”⁶⁰ Tādējādi valsts kā tiesiska kopiena ir vispārīgākais sabiedrības organizācijas veids, un tās primārais uzdevums ir savas eksistences iekšēja un ārēja nodrošināšana.⁶¹ Katra valsts ir organizēta tiesiski, proti, vismaz tajā izpratnē, ka tai ir sava organizācija, un varas realizēšana ir jāstrukturē un jāstabilizē ar nerakstītu vai rakstītu normu un noteikumu minimuma palīdzību. Arī netiesiska valsts šajā izpratnē ir tiesiski organizēta. Pilsoņi cer, ka valsts aizsargās un garantēs viņu brīvību, īpašumu un citas viņu tiesības un radīs tiesisko drošību viņu attiecībās ar valsti un pilsoņu savstarpējās attiecībās (tiesiska valsts). Šī prasība ir tikpat sena, cik sen tiek spriests par valsti un tiesībām un tā ir radusi īpašu izpausmi jauno laiku demokrātiskajā tiesiskajā valstī.⁶²

Līdz 19. gadsimta vidum Eiropā, īpaši Vācijā, dominēja policejiskās valsts doktrīna, kuras būtība bija sabiedrisko procesu totāla pārvaldīšana. To pakāpeniski nomainīja liberālā valsts pārvaldes doktrīna, kas paredzēja valsts neiejaukšanos cilvēku ekonomiskās un garīgās dzīves sfērā, un totālas pārvaldes vietā valstij izvirzīja uzdevumu nodrošināt likumdošanas procesu un garantēt indivīda tiesību aizsardzību tiesā. Būtībā tas nozīmēja policejiskās valsts aizstāšanu ar tiesisku. Taču jau drīz kļuva redzamas šīs doktrīnas vājās puses, jo priekšplānā izvirzījās sociālais jautājums. Reālajā dzīvē izrādījās, ka cilvēki nav vienlīdzīgi pēc liberālās doktrīnas kritērijiem – sociāli neaizsargāto grupu (bērnu, sieviešu, invalīdu, sirmgalvju u. c.) kaut cik normālas eksistences nodrošināšanai bija nepieciešama nevis valsts neiejaukšanās, bet gluži pretēji – valsts iejaukšanās. Kapitālistu un pārējās sabiedrības daļas interešu pretrunas prasīja valsts lomas pārvērtēšanu. Monopolu rašanās prasīja arī valsts palīdzību iekšējā un ārējā tirgus sakārtošanā. Vajadzēja jaunu pieeju valsts iekšējās un ārējās suverenitātes jautājumiem.

⁶⁰ Horns N. Ievads tiesību zinātnē un tiesību filozofijā. Likums un tiesības, Nr. 3, 1999., 69. lpp.

⁶¹ Turpat 69. lpp.

⁶² Horns N. Ievads tiesību zinātnē un tiesību filozofijā. Likums un tiesības, Nr. 3, 1999., 70. lpp.

Politisko diskusiju centrā bija divi jautājumi:

1. Kādā veidā ir iespējama rūpnieciskā proletariāta integrācija buržuāziskā sabiedrībā ar tās politiskās varas institucionālajām struktūrām?
2. Kā savietot kapitālisma un buržuāzijas hegemoniju ar plašu demokrātiju rūpnieciskā proletariāta masām?

Vācu valststiesību zinātnes pārstāvis H. Hellers 1929. gadā izvirzīja sociālas tiesiskas valsts jēdzienu kā alternatīvu buržuāzijas ekonomiskajai un politiskajai diktatūrai. Saskaņā ar viņa uzskatiem sociāla tiesiska valsts ir institucionāls līdzeklis kapitālistiskās tirgus sabiedrības ierobežošanai ar politiskiem principiem, savietojot formāli juridisko līdztiesību ar demokrātisku pašnoteikšanos ražošanas un sociālo labumu sadales sfērās.⁶³

Zīmīgi, ka šādas valsts ieviešanā koncepcijas rezultātā termins "polīcija" tika aizstāts ar terminu "administrēšana", kas nozīmēja specifisku valsts pārvaldes formu. Administratīvo tiesību zinātnē atteicās no tiesiskas valsts jēdziena specifiski liberāli demokrātiskās izpratnes, atzīstot mūsdienīgu valsti par tiesisku nevis no valsts veidošanas mērķu viedokļa, bet tās darbības veidu, paņēmieni, metožu un formas aspektā.

Valsts un tiesību sociālās lomas būtisks pieaugums ir saistīts tieši ar tiesiskas valsts idejas attīstību, un mūsdienās demokrātiska valsts ir arī sociāla valsts, kas paredz:

- 1) valsts pienākumu nodrošināt cilvēka cienīgu dzīves līmeni, kas ietver sociālās palīdzības, pamatpakalpojumu, kā arī izglītības, veselības un sociālās aprūpes, kultūras iestāžu pieejamību;
- 2) valsts pienākumu nodrošināt aizsardzību sociāla riska gadījumā;
- 3) valsts pienākumu rūpēties par sociālo taisnīgumu, kas ietver rūpes par sociālo atšķirību izlīdzināšanu, vajāko aizsardzību un iespēju vienlīdzību;
- 4) cilvēka saistību ar sabiedrību, kas ietver arī cilvēka pienākumus pret citiem cilvēkiem.⁶⁴

No vēsturiskās loģikas viedokļa ir pašsaprotami, ka valsts un tiesību funkciju izmaiņas noteica arī jaunas pieejas cīņai ar noziedzību. Pievēršoties noziedzības problemātikas sociālajam aspektam no funkcionālo attiecību viedokļa, ir svarīgi izdalīt divas specifiskas šo attiecību īpatnības.

Pirmkārt, viens no šo attiecību subjektiem vienmēr ir valsts tiesībsargājošā institūcija⁶⁵.

⁶³ Жоль К.К. Философия и социология права. Москва: Unity, 2005., стр. 353.–354.

⁶⁴ Kovaļevska A. Sociāli atbildīgas valsts princips. Jurista Vārds, Nr. 32, 2008., 7. lpp.

⁶⁵ Valstij ir vispārējs pienākums aizsargāt cietušo un sodīt vainīgo.

Otrkārt, šo attiecību relatīvais noturīgums un tajā pašā laikā mainīgums. No vienas puses, noteikti noziedzīgi nodarījumi (piemēram, slepkavības, miesas bojājumi, izvarošana u. c.) ir tikuši izdarīti jau kopš cilvēces pirmsākumiem, un tiek izdarīti joprojām. To būtība cilvēces evolūcijas gaitā nav mainījusies, neatkarīgi no sabiedriskajām formācijām, valsts iekārtas, sodiem utt. No otras puses, valsts aizsargājamās tiesiskās attiecības pastāvīgi attīstās to diferenciācijas ceļā – noteiktas darbības nepārtraukti tiek kriminalizētas vai dekriminalizētas.

Ideāls stāvoklis, uz kuru būtu jātiecas katrai sabiedrībai noziedzības apkarošanas jomā, ir adekvāta un savlaicīga reakcija uz izmaiņām sabiedriskajos procesos. Tikai tā ir iespējams šos procesus kontrolēt. Tas ir vispārējs priekšnoteikums katras valsts krimināltiesiskās politikas veidošanai – noziegumam un sodam jābūt atbilstošam konkrētās sabiedrības vēstures un kultūras tradīcijām, izpratnei par vērtībām un vēlamo kārtību konkrētā sabiedrības attīstības posmā.

Krimināltiesisko funkcionālo attiecību kontekstā mūsdienu demokrātiskās valstīs pieeju cīņai ar noziedzību vispirms raksturo noziedzības atzīšana par sociālu parādību. Līdz ar to tās ierobežošana tika saistīta ar mērķi panākt taisnīgu tiesisko attiecību noregulējumu, iesaistot visu sabiedrību. Pakāpeniski cīņa ar noziedzību kļuva arvien niansētāka un komplicētāka. Nolūkā aptvert un adekvāti izprast šos procesus, sociālo funkcionālo attiecību vispārīgās iezīmes – mērķtiecīgais, subjektīvais un divpusējais raksturs – ir jāattiecina arī uz krimināltiesiskajām attiecībām.

Jebkuru darbību vienmēr raksturo **mērķtiecīgums**. Mērķis ir tā rezultāta priekšstatīšana apziņā, uz kura sasniegšanu ir vērsta darbība. Kā tiešs motīvs mērķis virza un regulē darbību, tas ir prakses iekšējs likums, kuram cilvēks pakļauj savu gribu. Cilvēku funkcionālās attiecības ar dabas objektiem veidojas, pamatojoties uz interesi par tiem, un sakarā ar šiem objektiem piemītošajām īpašībām. Sociālajās funkcionālajās attiecībās mērķtiecīguma problemātika ir komplicētāka, jo ar šo attiecību mērķi apzīmē konkrēto sabiedrisko procesu sociālo uzdevumu. To savukārt iespaido dažādi faktori – kultūras un morāles vērtības, garīgās tradīcijas, sabiedrībā dominējošā tiesību izpratne, atšķirīgas intereses pārstāvošo sociālo veidojumu “spēku samērs” utt.

Sociālajās funkcionālajās attiecībās mērķim ir gan subjektīvs, gan objektīvs raksturs. Subjektīvs tajā ziņā, ka mērķi kā sociālo uzdevumu kaut kādā mērā nosaka cilvēku vajadzības (piemēram, jebkurā sabiedrībā ir nepieciešama iekšējā drošība un kārtība, un līdz ar to arī noteikta tās locekļu attiecību regulācija). Objektīvs tajā ziņā, ka mērķa sasniegšana galvenokārt ir atkarīga no sociālās iedarbības objekta, jeb priekšmeta (piemēram, izvirzot

mērķi noteiktā veidā noregulēt sabiedriskās attiecības, jāreķinās ar šīs sabiedrības sociālo struktūru, tiesisko apziņu, tiesību izpratni, tiesisko kultūru utt.).

Mērķis atspoguļo konkrētā sociālā institūta izveidošanas un funkcionēšanas pamatojumu. Krimināltiesību vispārīgais mērķis ir sabiedrības aizsargāšana no bīstamiem apdraudējumiem. Sociālo funkcionālo attiecību aspektā šim mērķim izvirzāmas divas prasības.

Pirmkārt, tam jābūt nepieciešamam. Krimināltiesībām ir jāaizsargā sabiedrība pret visiem tās apdraudējumiem, un ir svarīgi, lai aizsargājamo vērtību loku akceptētu lietākā sabiedrības daļa.

Otrkārt, mērķim ir jābūt sasniedzamam. Tas nozīmē, ka tiesisko līdzekļu kopumam ir jāatbilst ne vien sabiedrības vajadzībām, bet arī tās tiesiskās apziņas stāvoklim un juridiskās kultūras līmenim.

Subjektīvā faktora lomas apzināšanās sociālajās funkcionālajās attiecībās ir svarīgs priekšnoteikums šo attiecību tiesiskajai regulēšanai. Šajā sakarā vispirms jāņem vērā, ka tiesību rašanās pamatā ir cilvēku vajadzības un nepieciešamība tās apmierināt. Profesors V. Jakubaņecs ir norādījis, ka: "(..) cilvēka dzimšana ir dzīves iespējamības realizācija, bet pati dzīve – divu stāvokļu: iespējamības un šīs iespējamības īstenošanas ciklisku nomaiņu patstāvīgs process, ko nodrošina cilvēka vajadzību, interešu apmierināšanas iespējamība un īstenība. Faktiski subjektīvās tiesības arī rodas kā vajadzību, interešu un to subjektīvo pārdzīvojumu formu – vēlējumu, un galu galā visas cilvēka dzīves iespējamības īstenošana. Bet subjektīvās tiesības cilvēks var realizēt un līdz ar to apmierināt savas vajadzības un vēlēšanās tikai ar praktiskās darbības starpniecību. Savukārt darbība prasa cilvēka pakļaušanos kādam individuālam vai kolektīvam mērķim, kurš parasti saistīts ar vajadzību un interešu apmierināšanu, ar pašorganizāciju un zināmu sevis ierobežošanu. Tā rodas subjektīvajām tiesībām atbilstoši objektīvie pienākumi. Tā kā cilvēku vairumam vajadzību apmierināšana iespējama tikai ar kolektīvā darba un dažādu apvienību starpniecību, tad šie sākotnēji individuālie pienākumi vienlaicīgi kļūst par pienākumiem pret dažādām sociālajām grupām un sabiedrību kopumā. Savukārt ar tiem saistīto subjektīvo tiesību īstenošana ir atkarīga no tā, cik lielā mērā citi grupu un sabiedrības locekļi pilda savus pienākumus.”⁶⁶ Atbilstoši minētajam tiesības ir svarīgākais līdzeklis to pretrunu novēršanai, kas rodas sabiedrības locekļu starpā sakarā ar viņu atšķirīgajām subjektīvajām vajadzībām un interesēm.

Tādējādi subjektīvais faktors vienmēr iespaido sociālo struktūru regulēšanu un funkcionēšanu. Šajā sakarā ir svarīgi apzināties, ka, veidojot sociālas struktūras vai attiecības,

⁶⁶ Jakubaņecs V. Tiesības sabiedrībā. Rīga: P&K, 1997., 10. lpp.

nav pieļaujama subjektīvā faktora nepamatota dominēšana – tas ir – nedrīkst nerēķināties ar šajās struktūrās pastāvošajām objektīvajām likumsakarībām, pretējā gadījumā attiecīgā struktūra var sabrukt. Minētā prasība atspoguļo divas vispārējas sistēmattiecību likumsakarības.⁶⁷ Pirmkārt, sistēmas elementi ietekmē tās darbību. Otrkārt, ir jāievēro elementu un struktūras enerģētiskais līdzsvars – elementu summārā enerģija nedrīkst pārsniegt sakarību enerģiju.

Minētajām likumsakarībām ir liela teorētiska un praktiska nozīme, veidojot pieeju cīņai ar noziedzību.

Pretrunu novēršana sabiedrības locekļu starpā ir tiesību vispārīgais mērķis un atspoguļo tiesību izcelšanās vēsturiski – sociālo loģiku. Attiecinot šo mērķi uz noziedzības novēršanas problemātiku, ir nepieciešama diferenciācija. Cīņa ar noziedzību ietver divus šī mērķa sasniegšanas pamatvirzienus – minēto pretrunu saskaņošanu noziedzības novēršanas formā, un taisnīguma atjaunošanu noziedzības apkarošanas formā. Pretrunu saskaņošana ideālā variantā nozīmē to savlaicīgu (iepriekšēju) neitralizāciju, savukārt taisnīguma atjaunošana ir vērsta uz jau reāli notikušiem vai notiekošiem konfliktiem.

Šie divi virzieni tradicionāli atspoguļo pasākumu kopumu cīņai ar noziedzību konkrētajā sabiedrībā. Šo pasākumu rezultāti ir atkarīgi no to organizētības un savstarpējās saskaņotības pakāpes, ko atspoguļo iepriekš minētās sistēmattiecību likumsakarības.

Pirmkārt, sistēmas elementu ietekme uz tās darbību ietver prasību vērtēt to:

- kādi elementi un kādā veidā tiek ievadīti sistēmas struktūrā;
- kāda ir šo elementu loma, kompetence;
- kādi sakari pastāv šo elementu starpā.

Otrkārt, sistēmas elementu un struktūras enerģētiskais līdzsvars nozīmē to, ka elementu summārā enerģija nedrīkst pārsniegt sakarību enerģiju. Subjektīvā aspekta būtību atspoguļo vajadzības un intereses. No tiesību izcelšanās loģikas viedokļa sistēmas elementu starpā pastāvošie sakari atspoguļo elementu kopīgās intereses. Savukārt katra atsevišķā elementa enerģija vienmēr ir vērsta uz savu subjektīvo interešu apmierināšanu. Šo interešu saskaņošana ir sistēmas funkcionēšanas pamats.

Sabiedrisko funkcionālo attiecību būtiska iezīme ir to **divpusējais raksturs**. To vispirms un galvenokārt nosaka atgriezenisko saišu esamība – tas ir – izmaiņām sabiedriskajos procesos ir jānodrošina attiecīgas izmaiņas arī valsts un tiesību funkcijās. Pazīstamais tiesību teorētiķis H. Dž. Bermans minētās attiecības ir raksturojis šādi: “Rietumu politiskās, ekonomiskās un sociālās vēstures lielās revolūcijas ir eksplozijas, kas notika tajā

⁶⁷ Par tām plašāk skat.: Vedins I. Zinātne un patiesība. Rīga: Avots 2008., 406.–407. lpp.

brīdī, kad tiesību sistēma izrādījās pārāk nepakļāvīga un nevarēja asimilēt jaunus apstākļus”. Minētais autors arī norāda, ka: “Ja mēs tā pasvītrojam lielo revolūciju tiesisko dimensiju – esošās kārtības noliegumu un galu galā jauna likuma izveidošanu, tad ne jau ar nolūku mazināt, bet lai spilgtāk izgaismotu šo apvērsumu citu – politiskās, ekonomiskās, reliģiskās, kultūras – sabiedrisko dimensiju lielo nozīmi.”⁶⁸ Profesors Voldis Jakubaņecs tiesību funkciju izpratni saista ar tiesību normu un tiesisko attiecību mijiedarbības divpusējo raksturu un šajā sakarā uzsver, ka šādas funkcionālās attiecības ir viena no sabiedrības pašregulatīvo spēju formām.⁶⁹ Vēsturiski tiesiska valsts kā valsts varas ierobežošanas formas reāla pielietošana kļuva iespējama tieši pateicoties šīm divpusējām funkcionālajām attiecībām.

Noziedzības problemātikas kontekstā ir nepieciešams pievērsties regulācijai un pašregulācijai kā sociālo funkcionālo attiecību subjektu mijiedarbības pamatformām. Īpaši svarīgi ir izprast šo mijiedarbības formu diferenciācijas saistību ar noziedzību kā sociālo attiecību priekšmetu.

Regulatīvās darbības ideālais variants ir pašregulācija. Noziedzības jomā šāds ideālais stāvoklis ir tad, kad noziegumi netiek izdarīti – pašregulācija izpaužas kā noziedzīgu nodarījumu novēršana. Šādu pašregulatīvo līdzekļu loks ir ļoti plašs – sākot ar sabiedrības labklājības un tiesiskās apziņas līmeņa celšanu un beidzot ar bailēm no soda. Diemžēl ideālais stāvoklis pilnībā nav sasniedzams, turklāt policijas darbība pamatā nav saistīta ar šādu līdzekļu izmantošanu.

Tad ir nepieciešama cita veida regulatīvā iedarbība uz noziedzību – konsekventa un stingra valsts reakcija uz noteiktu vērtību un noteiktas tiesiskās kārtības apdraudējumiem. Tādējādi regulatīvā iedarbība transformējas par tiesībsargājošo funkciju, kas ir raksturīga krimināltiesībām. Šīs funkcijas realizācijā policijai ir būtiska loma.

2.1.2. Policijas darbības organizācijas modeļi sabiedrības sociāli strukturālā aspektā

Policijas darbību konkrētā valstī iespaido ne vien tiesiskā sistēma un politiskais režīms, bet arī valsts un sabiedrības vēsturiskā attīstība, kultūra, tradīcijas un citi faktori. Šo faktoru kopums nosaka policijas funkcijas un to saturu. Policijas darbības analīze atbilstoši minētajiem faktoriem var kalpot par pamatu relatīvi noteiktu policijas modeļu izdalīšanai. Sprotams, ka šie modeļi ir atkarīgi no attiecīgo faktoru izvēles. Ņemot vērā tiesību morālā satura komponenta⁷⁰ nozīmi demokrātiskās tiesībās, un tā ignorēšanu iepriekšējā (padomju)

⁶⁸ Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. Москва: МГУ, 1994., стр. 38.

⁶⁹ Plašāk skat.: Jakubaņecs V. Tiesību normas. Rīga:, “P&Ko”, 2002., 177. lpp.

⁷⁰ plašāk skat.: Jakubaņecs V. Tiesību jēdziens un formas. Rīga, 2004., P&Ko 86.–92. lpp

tiesību sistēmā, ir mērķtiecīgi pievērsties kanādiešu kriminologa D. Szabo pētījumam,⁷¹ kurš, analizējot policijas darbību kontekstā ar valstī pieņemtajām tiesību un morāles normām, ir formulējis trīs policijas darbības modeļus, kas atbilst dažādiem sabiedrības integrācijas līmeņiem – integrēto, nosacīti integrēto un zemas integrācijas modeļus.

Integrēto valstu policijas modelis funkcionē mūsdienīgās tradicionālās valstīs ar augstu kultūras līmeni, kurās tiesību normu kopums atbilst vispārcilvēciskajām vērtībām un augstam morāles līmenim, kas nosaka absolūtā iedzīvotāju vairākuma uzvedību. Šāda tipa valstīs sociālo regulāciju nodrošina tiesības, efektīvi funkcionē tādi sociāli institūti kā skola un ģimene, tiesības atbilst morāles likumiem, likumdevēju ievēl tauta, un valsts varas prioritārs uzdevums ir pilsoņu brīvību un tiesību nodrošināšana. Šādas sabiedrības raksturo augsts sociālā konformisma līmenis. Kā zināms, juristi izdala pilsoņu sociāli aktīvu uzvedību kā vienu no tiesiskas uzvedības veidiem. Turklāt izdala arī pozitīvu (aktīvu) uzvedību un konformisku (pasīvu) uzvedību, kas izpaužas kā personības pielāgošanās apkārtējai videi. Var izdalīt arī tā saukto marginālo uzvedības tipu, ko nosaka bailu un personiskā aprēķina motīvi. Šādās valstīs tiesību normu un likumu pieņemšanu pamatoti var uzskatīt par morāles un ētikas normu turpinājumu. Tādējādi šīm valstīm piemīt visas svarīgākās tiesiskas valsts pazīmes. Protams, ka arī šādās sabiedrībās nevar izslēgt pieņemto uzvedības normu pārkāpumus, taču šādi gadījumi parasti izsauc sabiedrības vispārēju morālu nosodījumu. Šādās valstīs policijas un valsts mehānisma regulatīvo darbību raksturo sabiedrisko attiecību dalībnieku savstarpēja sapratne un vispārējs iedzīvotāju atbalsts. Šāds sabiedrisko attiecību raksturs var būtiski samazināt piespiešanas nepieciešamību un sabiedrības negatīvu rezonansi gadījumos, kad šī piespiešana tiek piemērota. Līdz ar to samazinās arī risks nostādīt policiju tādā situācijā, kad jāizvēlas rīkoties valsts varas vai sabiedrības labā. Kā minētā modeļa piemērus var minēt Angliju 20. gadsimta pirmajā pusē un mūsdienu Japānu.

Nosacīti integrēto valstu policijas modelis ir valstīs ar lielu teritoriju un tendenci uz zināmu dezintegrāciju, ko nosaka kultūras atšķirības, atšķirīgas paražas un vispārcilvēciskās vērtības. Šādas valstis vieno vairāk vai mazāk noturīga uzvedības normu un tiesību principu sistēma, kas regulē pilsoņu tiesisko uzvedību. Šī sistēma pastāvošās kultūras atšķirības reducē līdz vietējo īpatnību līmenim, radot zināmu relatīvismu valdošās kultūras izpratnē, kas, savukārt var radīt morālo uzstādījumu atslābumu un var mazināt to ievērošanas nozīmi. Tādējādi var veidoties zināma tolerance pret prettiesiskas uzvedības izpausmēm. Novērtējot minētos faktorus, ir saskatāma tendence morāles uzstādījumu vietā priekšplānā izvirzīt sociāli utilitārus jautājumus. Šāds sociālais konteksts rada pilsoņu nedrošību un zināmu

⁷¹ Szabo D. Science et Crime. Pieejams: <http://www.isbns.co.je/search/?sa=4&isbn=Science+et+crime+Denis+Szabo>, [aplūkots 11.03.2014.].

neuzticēšanos savai valstij, kā arī pastāvīgus strīdus pilsoņu starpā par vienas vai otras kultūras pārkumu. Tas viss kopumā vājina valsts pamatus. Savukārt valsts ir spiesta adekvāti rīkoties – palielināt pienākumus uzliekošo un aizliedzošo normu īpatsvaru sabiedrisko attiecību regulēšanā. Šādu normu skaita palielināšanās ir proporcionāla sociālā mehānisma efektivitātes samazinājumam. Minētā situācija zināmā mērā iedragā valsts tiesiskās regulēšanas mehānismu, radot sava veida “pārrāvumu” valsts un sabiedrības attiecībās. Tas savukārt liek valstij paaugstināt tiesību realizācijas aktivitāti un kvalitāti.⁷² Kā zināms, tiesību zinātnē izdala divas valsts tiesiskās regulēšanas pamatmetodes. Pirmā – centralizētā regulēšana, jeb subordinācijas metode, kas “vertikālas” regulācijas ceļā nodrošina valsts varas imperatīvu pavēļu realizāciju. Šajā procesā policija iesaistās, izmantojot visus tās rīcībā esošos līdzekļus. Otra metode – decentralizētā regulēšana, jeb koordinācijas metode, kuras pamatā ir regulācija savstarpējas vienošanās ceļā.

Nemot vērā sociālo vidi veidojošo atšķirīgo subkultūru pārstāvju neviendabīgo un pretrunīgo attieksmi pret vispārējiem uzvedības noteikumiem un valsts varas prasībām, policijai savā darbībā ir jāsakaras ar daudziem šķēršļiem un sarežģījumiem attiecībās ar iedzīvotājiem. Tas savukārt izjauc līdzsvaru starp valsts darbības pamatvirzieniem un sabiedrības vēlmēm.⁷³ Minētais valsts tips atbilst mūsdienīgai plurālisma situācijai attīstītās demokrātiskās valstīs, ko raksturo vispārējas individuālisma tendences un zināms sociālās regulācijas atslābums (ASV, Francija, Itālija, Lielbritānija, Vācija).

Zemas integrācijas līmeņa valstu policijas modelis parasti funkcionē valstīs ar ”sašķeltām” sabiedrībām, kuras raksturo krasas sociālo slāņu atšķirības vai pat izteikti pretrunīgi tikumi un ieradumi. Tādās valstīs reāli nav iespējama kopīga dominējošā kultūra. To aizstāj visai amorfa, abstrakta, līdz galam precīzi nenoformulēta uzskatu un vērtību sistēma, kurai nav plaša sabiedrības atbalsta. Vienotas kultūras orientācijas vietā pastāv vairākas pilnīgi autonomas subkultūras. Dažas no tām var pārvērsties par ”kontrkultūru” – subkultūru, kas atspoguļo sabiedrības vērtību un interešu sistēmai pilnīgi pretējus tikumus, ieradumus un uzvedības normas. Šādās sadrumstalotās sabiedrībās tiesību un valsts galvenā sociālā funkcija, kas izpaužas sabiedrisko attiecību tiesiskajā regulēšanā, var tikt nodrošināta tikai aicinot sabiedrības locekļus ievērot morāles principus un mēģinot panākt tikumisko konformismu. Šādu valstu dzīvotspēja ir atkarīga no valstiski tiesiskās regulēšanas, kurai ir jākompensē tiesību normu jaunrades inflācija un citu sociālās regulēšanas procesu atslābums. Imperatīvo tiesību normu jaunrades pamatā bieži vien ir valsts režīma vāja leģitimitāte, ko

⁷² Szabo D. Science et Crime. P., 1986. – P. 220 ets. / Гошенева И. А. Полиция в механизме современного демократического государства. Москва: Unity, 2004., стр. 53.

⁷³ Гошенева И. А. Полиция в механизме современного демократического государства. Москва: Unity, 2004., с. 53.

nosaka pārvaldāmās sabiedrības dezintegrācija un opozicionisms, kā arī vispārēja konsensusa neesamība, kas ir noteicošais faktors tiesību normu izstrādāšanā, pieņemšanās un piemērošanā.⁷⁴ Policijas līdzdalību šādu normu realizācijā raksturo galvenokārt tikai tiesiskās regulēšanas metožu un veidu daudzveidība. To nosaka sabiedrības sociālais konteksts – sociālā sadrumstalotība un no tās izrietošā neviennozīmīgā attieksme pret policijas veiktajām darbībām. Iedzīvotāji pārsvarā kritiski uztver policijas darbības, jo tiesību un personības optimāla mijiedarbība ir iespējama tikai reāli funkcionējošā valstiskuma apstākļos.⁷⁵

No minētā izriet, ka sabiedrības struktūra un integrācijas līmenis būtiski iespaido gan policijas darbības organizācijas modeļus, gan policijas funkcijas. Atkarībā no konkrētās valsts un sabiedrības īpatnībām ir iespējami arī citi policijas modeļi. Piemēram, ja sabiedrība ir sašķelta un dezintegrēta, un valsts vara ir vāja, policijai ir jāuzņemas sava veida arbitra loma, jo sabiedrībai ir nepieciešama drošība un aizsardzība no šo dezintegrējošo procesu negatīvajām sekām. Savukārt augsta unitārisma pakāpe sabiedrībā ierobežo policijas darbību sabiedrisko attiecību regulēšanas sfērā un arī nodrošina stabilu tiesisko kārtību valstī.

Jāapzinās, ka iepriekš aplūkotie modeļi ir ideāli policijas darbības organizācijas tipi, kas nevienā valstī “tīrā veidā” reāli neeksistē, taču to raksturīgāko pazīmju izdalīšanai ir svarīga nozīme. Katras konkrētās valsts policijas reālais modelis attiecīgās proporcijās var ietvert vairāku šo modeļu noteiktas pazīmes, un konkrētās valsts policijas darbības organizācijas analīze atbilstoši šīm tipiskajām pazīmēm dod iespēju apzināt tā reālo saturu noteikt vēlamā turpmāko attīstību. Reālais (funkcionālais) policijas modelis ir jāanalizē arī strukturālā aspektā – tas ir – policijas darbība jāpēta, ņemot vērā to, kā ir attīstījusies tās mijiedarbība ar valsti, sabiedriski – politisko vidi, kā arī pašu policijas institūciju evolūciju.

Politiskās funkcijas nodrošināšana ir būtiska policijas darbības iezīme autoritāras un totalitāras valsts mehānismā ar visām no tā izrietošajām sekām kā organizatoriskā ziņā (centralizācija, militarizācija, sociālā izolācija utt.), tā arī funkcionālā ziņā (spiegošana, cietsirdīga izturēšanās pret pilsoņiem, tieša vēršanās pret personu brīvību, vāja policijas darbības kontrole utt.). Taču jāņem vērā, ka pat visliberālākie režīmi nevar pilnībā ignorēt politisko funkciju.⁷⁶ Mūsdienās daudzas demokrātiskās valstis cenšas ierobežot šāda veida policijas darbību un novērst tās iespējamās negatīvās sekas.

Plurālisma tendenču straujā attīstība mūsdienu tā sauktajās “pārejas tipa” valstīs tās zināmā mērā transformē no vidējas par zemas integrācijas valstīm. Vispārināti tas izpaužas

⁷⁴ Szabo D. Science et Crime. P., 1986. – P. 220 ets. / Гошенева И. А. Полиция в механизме современного демократического государства. Москва: Unity, 2004., стр. 54.

⁷⁵ Матузов Н. И. Политология: Курс лекций. Москва: Юристъ, 1999., стр. 323.

⁷⁶ Губанов А. В. Эволюция теории и практики института полиции в зарубежных государствах. Pieejams: <http://www.rarcom.ru/law/system/27.html> [aplūkots 01.05.2014.]

tādējādi, ka individuālistisku sociālu apvienību rašanās ierobežo valsts iejaukšanos indivīda dzīvē, pazemina valstiskās regulācijas līmeni un mazina valsts tradicionālo "naktssarga" lomu. Taču patiesībā situācija var būt daudz sarežģītāka. Nevar izslēgt tādu latentu apvienību rašanos, kuru mērķis ir šauru grupu ekonomisko un politisko interešu īstenošana. Tā kā "pārejas tipa" valstiskās struktūras ir veidošanās stadijā, nevar runāt par politiskās korupcijas un oligarhijas izpausmju "atpazīšanu" klasiskā izpratnē.⁷⁷ Šādas izpausmes valstisko struktūru attīstībai var piešķirt minētajām apvienībām "vajadzīgo" ievirzi. Indivīda autonomijas atzīšana un individuālās tiesiskās apziņas attīstība šādos neviendabīgos un nestabilos sociāli politiskos, ekonomiskos un kultūras apstākļos loģiski noved pie dažāda veida pretestības un vardarbības. Tas savukārt prasa stingru uzvedības reglamentāciju no valsts puses. Šādos apstākļos ir nepieciešamas spēcīgas policejiskās struktūras, kuras tiesībsargājošās funkcijas vietā pārsvarā ir orientētas uz piespiešanas un sodīšanas funkciju. Tādējādi faktiski funkcionē "policejiska valsts" tās negatīvākajā nozīmē.

Policeijas darbības organizēšanā demokrātiskās valstīs nākas saskarties ar grūtībām, kuras nosacīti var iedalīt divās grupās. Pirmā ir saistīta ar optimālāko policeijas funkciju un uzdevumu savietošanu ar demokrātijas principiem, ievērojot politisko plurālismu, kā arī pilsoņu tiesības un brīvības. Otra ir saistīta ar jau pieminētā policejiskās darbības politiskā aspekta savietošanu ar citiem policeijas darbības veidiem, kā arī iedzīvotāju negatīvu attieksmi pret policeiju. Minētie faktori var novest pie tā, ka sabiedrības uzņemas atsevišķas policeijas funkcijas, tādējādi radot aizdomīgumu un neuzticēšanos policeijai.⁷⁸ Tas arī zināmā mērā izskaidro bijušo totalitāro valstu (piemēram, PSRS līdz 20. gadsimta sešdesmito gadu sākumam) praksi izveidot valsts institūcijas ikdienas policejisko funkciju izpildei un valsts drošības garantēšanai, precīzi nenodalot šo institūciju kompetenci (piemēram, IeM, VDK līdz divdesmitā gadsimta piecdesmitajiem gadiem).

Viena no mūsdienu globālajām problēmām drošības jomā ir saistīta ar terorisma draudiem, un šis faktors var izraisīt zināmas "policejiska valstiskuma" izpausmes arī attīstītas demokrātijas valstīs. Valsts var eksistēt tikai tad, ja darbojas noteikts kārtības nodrošināšanas mehānisms. Šī kārtība ir jāievieš, cenšoties pēc iespējas retāk pielietot piespiešanu. Taču tad, kad cilvēki ir zaudējuši ticību valstij, sabiedrībai un to vērtību sistēmai, valsts spēj funkcionēt tikai ar policeijas palīdzību.

⁷⁷ Plašāk skat.: Šajo A. Tiesības postkomunisma periodā. Likums un Tiesības, 1999., Nr. 2, 43. lpp.

⁷⁸ Гошенева И. А. Полиция в механизме современного демократического государства. Москва: Unity, 2004., стр. 50.

2.1.3. Noziedzības problemātikas īpatnības transformācijas sabiedrībās

Sabiedrības transformācija ir saistīta ar valsts iekārtas formas un sabiedrības struktūras izmaiņām pašos pamatos. Šīs izmaiņas nav iedomājamas bez apziņas līdzdalības. Sabiedrības forma ir atkarīga no apziņas stāvokļa, un attiecīgi šī forma atspoguļo apziņas stāvokli. Pēc būtības sabiedrībā notiekošās izmaiņas ir apziņas stāvokļa izmaiņu rezultāts. Cīņā ar noziedzību apziņas aspekta nozīmi ir grūti pārvērtēt. Gan centieni novērst noziedzīgus nodarījumus, gan izdarītu noziegumu apkarošana vispirms un galvenokārt ir iedarbība uz cilvēka apziņu. Transformācijas apstākļos Latvijā cilvēku attieksmi pret noziedzīgiem nodarījumiem iespaidoja divas faktoru grupas – pirmkārt, sociāli ekonomiskie apstākļi un otrkārt, sabiedrības ideoloģiskais vakuums.

Sociāli ekonomiskie apstākļi būtiski iespaidoja iedzīvotāju lielākās daļas individuālo apziņu. Šajā sakarā, pētot noziedzības novēršanas problemātiku, profesors Andrejs Vilks ir izdalījis divas pietiekoši konstantas iedzīvotāju grupas. Pirmā, kurā krīzes un depresīvos apstākļos daļa iedzīvotāju kļūst pasīvāki un inertāki – viņi ierobežo jebkuras aktivitāšu formas, distancējas no sabiedriski politiskiem procesiem. Deviantoloģijā minēto parādību apzīmē kā eskapismu (*escape* – angļu val. – bēgšana, izvairīšanās) – izolēšanos no sociālās realitātes. Raksturīgi ir arī tas, ka indivīdi distancējas arī no pretsabiedriskā rakstura, tajā skaitā, krimināla rakstura darbībām. Šāda sabiedrība nav tendēta sadarboties ar policiju, nevēlas iesaistīties aktivitātēs, kuras ir saistītas ar noziedzības novēršanu un apkarošanu. Otra sabiedriskā grupa, uz kuru nelabvēlīgie sociāli ekonomiskie apstākļi neatstāj dziļu ietekmi, iesaistās jebkurās aktivitātēs. Zināmai daļai šīs grupas pārstāvjiem, depresīvā situācija veido fonu (pamatu) sabiedriski politiskām vai arī pat noziedzīgām rakstura darbībām. Krīzes un depresīvajos apstākļos evolucionē deviantīva rakstura parādības (alkoholisms, narkotisms, pašnāvības, seksuāli transmisīvo slimību pieaugums u. c.), kā arī īpaši saasinātā veidā var attīstīties noziedzības atsevišķi veidi (piemēram, slepkavības ar sevišķu nežēlību un cietsirdību), kriminālais primitīvisms, izdarot laupīšanas u. c., var parādīties jauni noziegumu veidi.⁷⁹ Minētās atziņas lielā mērā korelē ar itāļu kriminologa Enriko Ferri zīmīgo tēzi: “(..) būtu muļķīgi vājas, verdziskas tautas dziļu apātiju un inertumu uzskatīt par kārtību.”⁸⁰

Tādējādi pēc neatkarības atgūšanas Latvijas sabiedrībā haotiski vai daļēji apzināti izveidojās uzvedības stereotipi, kas veicināja demokratizācijas centieniem pretēju tendenču (oligarhija, korupcija, sabiedrības noslāņošanās, atsevišķu sociālo grupu izolēšanās u.tml.) attīstību. Aizpildot sabiedrības kopējo “ideoloģisko vakuumu”, šie uzvedības stereotipi

⁷⁹ Plašāk. skat.: Valsts policijas darba efektivitātes vērtēšanas kritēriji: Valsts policijas pasūtītā pētnieciskā projekta pirmā posma materiāli. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2008., 74.–75. lpp.

⁸⁰ Ферри Э. Уголовная социология. М., 1908., стр. 283.

faktiski arī nobremzēja svarīgus demokratizācijas procesus, tajā skaitā sabiedrības un policijas savstarpējo vienošanos kopējam mērķim. Minētie stereotipi realitātē izpaudās visdažādākajos veidos – sākotnējā kapitāla uzkrāšana “krēslas zonā” transformācijas procesu sākumā pavēra ceļu ekonomisko un politisko struktūru saplūšanai, sabiedrībā iesakņojās patērēšanas tieksmes, kas kardināli mainīja arī vērtību sistēmu – par dominējošo kļuva ikdienas vajadzību apmierināšana u. tml. Šāds sabiedrības strukturēšanās process pēc būtības nebija savienojams ar demokrātijas ideju.

Sabiedrības kopīgā mērķa kontekstā ir principiāli svarīgi apzināties, ka policijas un iedzīvotāju savstarpējās attiecības lielā mērā determinē tieši sabiedrības sociālā struktūra un tiesiskās apziņas stāvoklis. Šādā skatījumā iepriekš minētās transformācijas procesa īpatnības kopumā objektīvi raksturo policijas un sabiedrības attiecību ģenēzi Latvijā. Sabiedrības sociālā sadrumstalotība neizbēgami izraisa tās neviennozīmīgu attieksmi pret policijas veiktajām darbībām. Iedzīvotāji pārsvarā kritiski uztver policijas darbības, jo tiesību un personības optimāla mijiedarbība ir iespējama tikai reāli funkcionējošā tiesiskā valstiskuma apstākļos. Sabiedrības dezintegrācija, opozicionisms un vispārējā konsensusa neesamība faktiski atspoguļo valsts režīma vājo leģitimitāti, un tās saglabāšanu var nodrošināt tikai valstiski tiesiska, galvenokārt imperatīva regulācija. Minētais loģiski izskaidro to, ka policijas darbību raksturo galvenokārt tikai tiesiskās regulēšanas metožu un veidu daudzveidība, un citi sociālās regulācijas veidi, kas ietver policijas un sabiedrības sadarbību, praktiski netiek realizēti.

Šajā sakarā ir lietderīgi pievērsies vispār atzītām deviantoloģijas koncepcijām. Noziedzība ir viens no sociālās novirzes veidiem. Sakarā ar faktoriem, kas nosaka cilvēku uzvedību socioloģijā pastāv disputs starp strukturālistiem, kas uzskata, ka cilvēku uzvedību nosaka sabiedrības struktūra, un sociālās darbības koncepcijas piekritējiem, kuri uzskata, ka cilvēki veido sabiedrību un tās institūtus ar savām darbībām. Sociologs A. Giddens cenšas saskaņot abas šīs koncepcijas, norādot, ka abas teorijas ir viena pamata divas puses, jo struktūra rada sociālās darbības iespējamību, bet no otras puses, pati darbība rada šīs struktūras.⁸¹

Attiecinot šīs koncepcijas uz pēcpadomju Latvijas sabiedrību, ir jāizdala būtiska iezīme, kas noteica sabiedriskās apziņas veidošanos – sabrūkot padomju sabiedriskajai struktūrai, paradoksālā kārtā izrādījās, ka ideoloģisko vakuumu, bija iespējams veiksmīgi aizpildīt ar partiju solījumiem, jo vakardienas padomju cilvēks bija pieradis pie solījumiem, kuri nekad dzīvē netika realizēti.⁸² Tādējādi jau sākotnēji faktiski tika izslēgta sabiedrības

⁸¹ Plašāk. Skat.: Vilks A. Deviantoloģija. Rīga: TNA 2001., 83.–84. lpp.

⁸² Plašāk. sk.: Tauriņš G. Politiskie konflikti un politiskās krīzes. Rīga–Štutgarte 2008., 93.–95. lpp.

reāla iesaistīšanās demokratizācijas un valsts pārvaldes procesos. Tas ļāva partijām, kas visbiežāk pārstāvēja šauru ekonomisko grupējumu intereses, nostiprināt ietekmi pār visiem valsts pārvaldes procesiem, nerēķinoties ar sabiedrības vajadzībām.⁸³ Šāda pārejas procesu ievirze neizbēgami izraisīja sabiedrības apjukumu un vilšanos, un ievadīja vispārējus dezorganizācijas procesus, ko raksturo sabiedrības sašķeltība, atsevišķu tās daļu izolācija, dažādu subkultūru izpausmes u. tml. To, ka šiem procesiem ir tālejošas negatīvas sekas, netieši apstiprina noziedzības iemeslu analīze. Vēl 2000. gadā (desmit gadus pēc neatkarības atjaunošanas) tika secināts, ka sabiedrības drošību apdraud politiski iemesli (samazināta indivīda tiesiskā kontrole), ekonomiski iemesli (bezdarbs, nabadzība) un morāli iemesli (sociālās kontroles samazināšanās).⁸⁴ Pašsaprotami, ka minētais kopumā veidoja labvēlīgu fonu tiesiskā nihilisma, nevis tiesiskuma attīstībai. Straujo pārmaiņu rezultātā radās jaunas sociālās attiecības, kuras neregulēja tiesības. Par sabiedrībā morāli nosodāmām darbībām Krimināllikumā sods nebija paredzēts (piemēram, Bankas Baltija lieta, G-24 kredītu izsaimniekošana). Līdz ar to darbība bija likumīga, jo ar tiesībām saprata likuma burtu, neietverot morāles elementu. Tādējādi apšaubāmā, bet nesodāmā ceļā bija iespējams iegūt lielas bagātības. Sabiedrība saprata, ka valsts nespēj realizēt taisnīgumu, kas ir tiesību augstākais mērķis.⁸⁵ Arī tiesību piemērotāju un valsts ierēdņu attieksme, ka likums nevis nosaka un ierobežo to darbību, bet kalpo par legālu pamatu jebkuru mērķu sasniegšanai, liecina par tiesisko nihilismu. Diemžēl arī politiskie spēki, kuru pamatuzdevums ir stiprināt tiesisku valsti, veicināja tiesisko nihilismu. Priekšvēlēšanu kampaņas bija orientētas nevis uz konstruktīviem risinājumiem valsts sakārtošanai, bet uz politisko pretinieku "atmaskošanu". Tas grauj vēlētāju ticību likumdevējam, izpildvarai un tiesu varai, un tādējādi nostiprina tiesisko nihilismu.⁸⁶

Minētās sabiedriskās apziņas attīstības tendences cīņu ar noziedzību iespaidoja divējādi:

- 1) sabiedrības dezorganizācija, sašķeltība un tās atsevišķu daļu izolācija paši par sevi ir noziedzību veicinoši faktori;⁸⁷
- 2) minēto faktoru dominēšana sabiedrības tiesiskajā apziņā principā izslēdz sabiedrības un policijas partnerību likumpārkāpumu novēršanā un apkarošanā atbilstoši mūsdienu demokrātiskas valsts prasībām.

⁸³ Skat. arī: Tauriņš G. Partiju valsts. Rīga–Štutgarte 2009., 99., 166. lpp.

⁸⁴ Kristapsone S. Noziedzība Latvijā. Rīga, RaKa 2003., 115–116. lpp

⁸⁵ Регельсбергер Ф. Общее учение о праве. Москва: изд. И. Д. Сытин, 1897., с. 11.–18.

⁸⁶ Osipova S., Roze I. Tiesiskā nihilisma saknes Latvijā. Drošība un tiesiskums Latvijā. Rakstu krājums. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007., 55. lpp.

⁸⁷ Plašāk skat.: Kriminoloģija. Mācību grāmata A. Vilka zinātniskā redakcijā. Rīga: Nordik, 1998., 36.–39. lpp

Sekmīgai noziedzības apkarošanai (tiesiskuma attīstībai) iepriekš izklāstītā Latvijas situācijas analīze ir jāapvieno ar adekvātu tiesību izpratni. Tiesību teorijā vēsturiski ir izveidojušās divas tiesību pamatizpratnes. Pirmā ir tradicionālā tiesību izpratne, saskaņā ar kuru, tiesības ir valsts noteikto un sankcionēto visiem obligāto uzvedības noteikumu kopums. Otra – stingri juridiskā tiesību izpratne, kas sāka veidoties 18. gadsimtā un kuras ietvaros radās tiesiskas valsts kategorija. Pašreizējos Latvijas apstākļos ir svarīgi apzināties, ka Satversmes darbības atjaunošana un demokrātiskas likumdošanas aktu bāzes radīšana pati par sevi vēl nenozīmē pāreju no totalitāras uz demokrātisku iekārtu. Tiesību sistēmas transformācijas obligāts priekšnoteikums ir tiesību izpratnes izmainīšana. Taču izpratne, kā zināms, mainās vislēnāk. Arī pašlaik Latvijā notiekošie sabiedriskie procesi apliecina, ka sabiedriskajā apziņā atsevišķi iepriekšējās tiesību izpratnes elementi ir ļoti noturīgi. Kā piemērus var minēt šādus:

- uzskats, ka galvenais un svarīgākais tiesību satura elements ir tiesību normas (priekšraksti);
- uzskats, ka tiesības tiek dāvētas “no augšas”;
- orientācija uz indivīdu ir galvenokārt deklaratīva, valsts intereses ir dominējošas.

Ir svarīgi apzināties, ka uz kardinālajām pārmaiņām sabiedrība loģiski reaģēja atbilstoši tās apziņas stāvoklim un resursiem (īpaši politiķu un amatpersonu intelektuālajiem, morālajiem un garīgajiem resursiem), jo tas ļauj izprast gan to, kādēļ transformācijas procesā patieso tiesību iespēju izmantošana tika aizstāta ar kaut ko citu, gan grūtības Satversmes principu realizācijā. Šo faktoru adekvāta izpratne ir obligāts priekšnoteikums sekmīgai cīņai ar noziedzību.

2.2. Noziedzības ierobežošanas mūsdienu tendences

2.2.1. Efektīvs un uz sabiedrību vērsts policijas darbs

Neatkarīgi no policijas vietas un lomas sabiedrībā, jautājums par tās darbības efektivitāti vienmēr ir bijis aktuāls. Jebkuras sabiedrības pastāvēšana un funkcionēšana visos laikos ir bijusi atkarīga no tās spējas izskaust noziedzību un citas negatīvas uzvedības izpausmes. Valsts vienmēr ir meklējusi efektīvākos policijas darbības veidus, taču jāņem vērā, ka efektivitātes kritēriji un paša efektivitātes jēdziena izpratne dažādos laikos un sabiedrībās ir bijusi atšķirīga. Pašā vispārīgākajā izpratnē jebkuras darbības efektivitāte izpaužas sasniegtā rezultāta un patērētās enerģijas attiecībā⁸⁸ un, atbilstoši vispārpieņemtajai praksei, ir saistīta ar tādiem darbības pamatelementiem kā mērķis, līdzekļi un rezultāts. Sociālo sistēmu

⁸⁸ Vedins I. Zinātne un patiesība. R. Avots 2008., 128. lpp.

efektivitātes novērtējuma pamatā ir to funkcionālā loma attiecībā pret augstāka līmeņa sistēmām. Tā kā šo sistēmu darbību vienmēr raksturo mērķtiecīgums, to vērtēšanas pamatkritērijs no funkcionālā viedokļa ir mērķa realizācijas pakāpe.

Policijas darba efektivitātes problemātiku atsevišķi autori ir aplūkojuši dažādos aspektos.

Profesore Valentija Liholaja ir uzsvērusi tiesiskā regulējuma efektivitātes būtisko nozīmi, norādot, ka tiesiskā regulējuma izmaiņas kādā no krimināltiesību sistēmas daļām neizbēgami izraisa nepieciešamību izdarīt korekcijas arī kādā no pārējām tās daļām, lai nodrošinātu saskaņotu un efektīvu visas sistēmas darbību, no kā savukārt lielā mērā ir atkarīgs arī tiesību normu piemērotāju darba rezultāts.⁸⁹ Minētā autore tiesisko normu sistēmas efektivitāti definē kā šo normu mērķu faktisko realizējamību, ko raksturo no visoptimālāko tiesisko līdzekļu un maksimāli sasniedzamo rezultātu viedokļa un ko pārbauda ar šīs sistēmas subjektu darbību.⁹⁰ Tā kā ikviena tiesiska priekšraksta radīšanas un realizēšanas pamatā tiek ietverti konkrēti uzdevumi jeb mērķi, autore atbalsta viedokli, ka pastāv nesaraucama saikne starp efektivitātes jēdzienu un tiesisko priekšrakstu mērķu sasniegšanas pakāpi. Analizējot vispārējo situāciju Latvijas krimināltiesībās, minētā autore īpaši atzīmē, ka jauna likuma pieņemšana vai esošās normas izslēgšana nedrīkst būt kā atbildes reakcija uz kādu konkrētu notikumu vai situāciju, un būtisks tiesību sistēmas efektīvas darbības princips ir tiesisko priekšrakstu saskaņotība starp dažādām tiesību nozarēm un vienas nozares ietvaros.⁹¹

Analizējot policijas darba efektivitāti no krimināltiesiskā viedokļa Andrejs Judins secina, ka sabiedrības uzticēšanās līmenis policijai ir svarīgāks policijas darba kvalitātes vērtēšanas kritērijs, nekā atklāto noziedzīgo nodarījumu īpatsvars. Viņš uzsver, ka, lai vairotu sabiedrības uzticēšanos, policijas darbiniekiem precīzi jāievēro Krimināllikuma un Kriminālprocesa likuma prasības, īpaši, izlemjot par kriminālprocesa uzsākšanu un virzību.⁹²

Analizējot ārvalstu pieredzi policijas darbības efektivitātes vērtēšanā, Artūrs Garonskis secina, ka policijas efektīva darbība lielā mērā ir atkarīga no policijas darbinieku profesionālās sagatavotības un izglītības, kā arī materiāli tehniskā aprīkojuma. Policijas sniegto pakalpojumu kvalitātes obligāts priekšnosacījums ir gan sabiedrības kopumā, gan noziegumos cietušo un citu policijā pēc palīdzības griezušos personu apmierinātības pakāpe ar viņiem veltīto attieksmi. Policijas darbības efektivitāte vērtējama vienlaikus pēc šādiem

⁸⁹ Liholaja V. Par tiesiskā regulējuma efektivitāti. Grām.: Valsts policijas darba efektivitātes vērtēšanas kritēriji. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2008., 14. lpp.

⁹⁰ Liholaja V. Tiesību normu efektivitātes jēdziens un kritēriji. Vispārīgās tiesību teorijas un valsts zinātnes atziņas. Zinātniskais redaktors E.Meļķis – Rīga: LU, 1997., 89.–100. lpp.

⁹¹ Liholaja V. Par tiesiskā regulējuma efektivitāti. Grām.: Valsts policijas darba efektivitātes vērtēšanas kritēriji. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2008., 18.–21.lpp.

⁹² Judins A. Valsts policijas darba efektivitāte: Krimināltiesiskais aspekts. Grām.: Valsts policijas darba efektivitātes vērtēšanas kritēriji. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2008., 33.–37.lpp.

faktoriem: reaģēšanas laiks uz izsaukumiem, ierēdņu izvietošana atbilstoši sabiedrības vēlmēm, ceļu satiksmes drošība “melnajos punktos”, noziegumu atklāšanas koeficients, sadarbībai ar sadarbības partneriem un sabiedrību izlietotais laiks, iedzīvotāju apmierinātība ar policijas darbību, ko pēta neatkarīgi eksperti sociologi.⁹³

20. gadsimta pēdējās desmitgadēs pasaulē ir veikti dažādi pētījumi par policijas darbības efektivitāti, par pamatkritēriju izmantojot reālo stāvokli noziegumu atklāšanā un novēršanā. Vienu no šādiem pētījumiem veica ASV Zinātņu akadēmijas izveidota sociālo zinātņu apakškomisija. Sākotnēji tā analizēja iespējas samazināt noziedzību, izmantojot policijas darbības organizācijas “standarta modeli”. Šo “standarta modeli” raksturo:

- paļāvība uz tiesībsargājošajām iestādēm un mērķtiecības trūkums;
- regulāras policijas patruļas kā galvenais likumpārkāpēju aizturēšanas veids;
- ātra reaģēšana uz izsaukumiem saistībā ar policijas iejaukšanās nepieciešamību;
- noziedzīgu nodarījumu izmeklēšana un tās uzraudzība;
- citi tiesībsargāšanas pasākumi, neņemot vērā cilvēku, vietas, laika vai situācijas īpatnības.

Sabiedrībā valdīja uzskats, ka, lai samazinātu noziedzību šāda policijas darbības modeļa ietvaros, ir nepieciešams palielināt policistu skaitu, samazināt reaģēšanas laiku, uzlabot policijas klātbūtni, palielināt sekmīgas izmeklēšanas līmeni un veikt vairāk arestus. Taču pētījuma gaitā netika iegūti pierādījumi tam, ka minētajiem pasākumiem būtu vērā ņemama ietekme uz noziedzību. Pētījuma rezultātā tika secināts, ka, lai reāli samazinātu noziedzību, policijas darbības “standarta modelis” ir jāpaplašina un policijas darbības stratēģija ir jāpapildina ar diviem elementiem.⁹⁴

Pirmkārt, policijas stratēģijā ir jābūt *daudzveidīgām pieejām* noziedzības un nekārtību novēršanai. Tas nozīmē, ka policijas darbā ar noziedzīgiem nodarījumiem un sabiedriskās kārtības pārkāpumiem ir jāizmanto lielāks instrumentu kopums, nevis tikai jāpiemēro tiesību akti. Tika pierādīts, ka darbs ar sabiedrību un aktivitātes, kas papildina tiesību aktu ievērošanu var reāli ietekmēt noziedzīgu nodarījumu un pārkāpumu skaita samazināšanu, turklāt, jo personiskāka būs policistu saskarsme ar iedzīvotājiem, jo efektīvāk viņi varēs samazināt noziedzību.

Otrkārt, svarīgs efektīva policijas darba elements ir darba *mērķtiecība*. Ir pārliecinoši pierādīts, ka uzmanības pievēršana vietām ar augstu noziedzības līmeni vai lielu sabiedriskās kārtības pārkāpumu skaitu var būt efektīva ne tikai īstermiņā. Patruļēšanai nelielā teritorijā ar

⁹³ Garonskis A. Policijas darbības efektivitātes vērtēšanas kritēriji: ārvalstu pieredze. Grām.: Valsts policijas darba efektivitātes vērtēšanas kritēriji. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2008., 59. lpp.

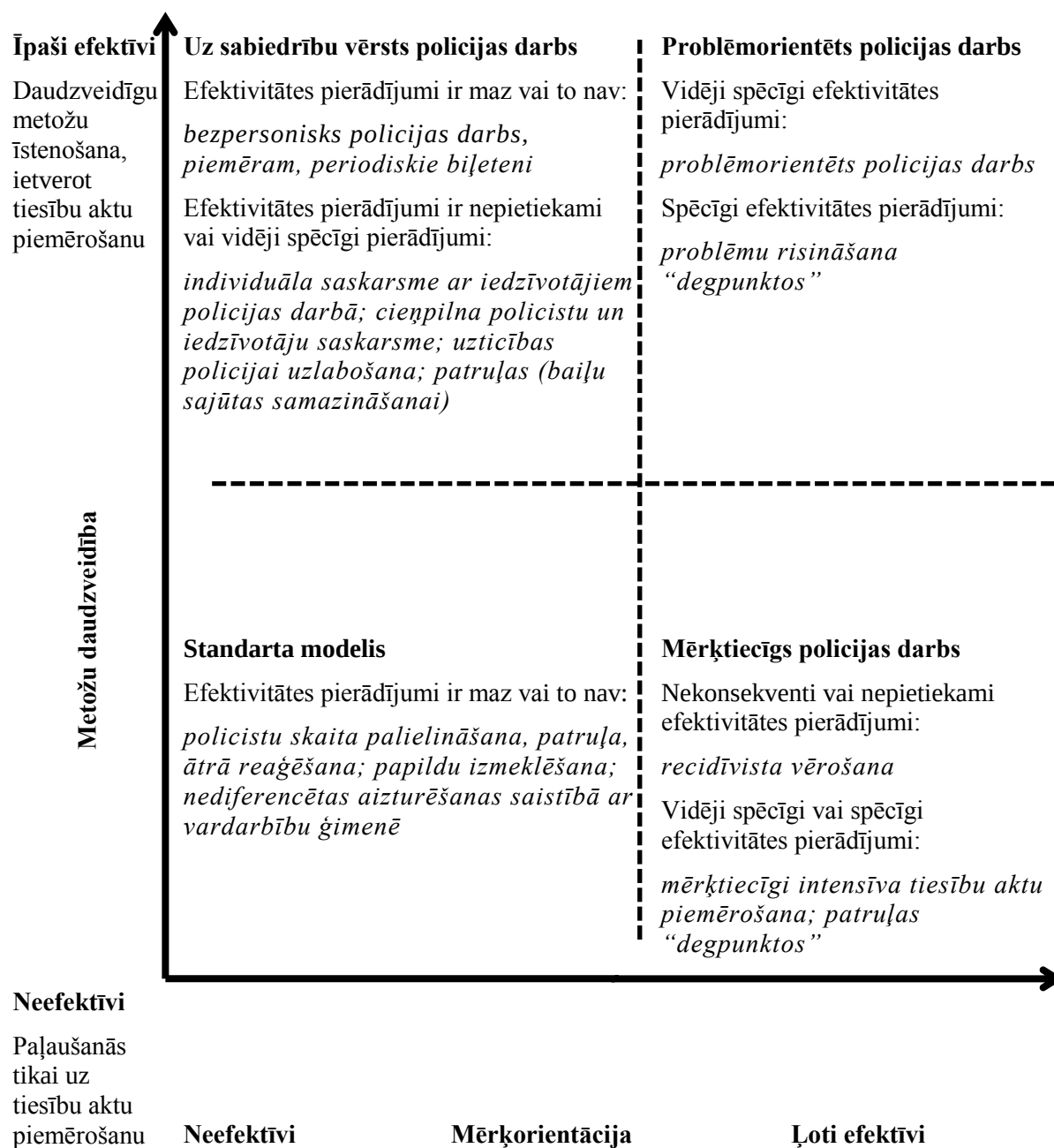
⁹⁴ Klarks R., Eks Dž. Noziedzības analīze 60 soļos. Rīga: Valsts policija, 2011., 17. lpp.

augstu noziedzības līmeni ir neliela ietekme uz noziedzības samazināšanu, taču liela ietekme uz sabiedriskās kārtības uzlabošanu. Mērķtiecība ietver katrai konkrētajai situācijai vislabāk piemērotā risinājuma izvēli.

Policijas darbības modeli, kas ietver abus minētos elementus, apvienojot metožu dažādību un mērķtiecību, apzīmēja ar jēdzienu “problēmorientēts policijas darbs”.

Aplūkoto policijas darba stratēģiju vērtējumu no efektivitātes viedokļa shematiski var attēlot šādi.⁹⁵

2.1. shēma



⁹⁵ Klarks R., Eks Dž. Noziedzības analīze 60 soļos. Rīga: Valsts policija, 2011., 18. lpp.

Lai pareizi izprastu policijas darba efektivitātes problemātiku, jāņem vērā, ka policijas darbība arī modernās valstīs nav iedomājama bez tādiem tradicionāliem “standarta modeļa” elementiem kā nekavējoša reakcija uz notikumiem, likumpārkāpēju aizturēšana, izmeklēšana un vainas pierādīšana. Mūsdienīgs darba efektivitātes risinājums paredz šo elementu optimālu savienošana ar “problēmorientētu policijas darbu” un “uz sabiedrību vērsta policijas darba” filozofiju. Šajā sakarā ir īsumā jāpievēršas problēmorientēta policijas darba būtībai un saturam. Pirmais šo jēdzienu lietoja Hermans Goldšteins (*Herman Goldstein*). Viņa doma bija vienkārša – policijas darbam jābūt vērstam uz to apstākļu maiņu, kas izraisa noziedzības problēmu atkārtotāšanās iespēju, lai nevajadzētu vienkārši reaģēt uz negadījumiem, kad tie notiek, vai censties tos novērst, izmantojot profilaktisko patruļu. Policistus demotivē vairākkārt atgriezties tajā pašā vietā vai atkārtoti nodarboties ar problēmām, ko izraisījusi tā pati nelielā likumpārkāpēju grupa. Lielā zvanu apjoma dēļ viņi pārpūlas un steidz reaģēt uz tiem. Lai izklūtu no šī apburtā loka, Goldšteins ieteica policijai izvēlēties problēmu risināšanas metodi, ievērojot šādus četrus posmus:

1. Iegūt informāciju par notikumu modeļiem, ar kuriem tā strādā ikdienā un meklēt to likumsakarības.
2. Veikt padziļinātu šādu likumsakarību (vai problēmu) un cēloņu analīzi.
3. Atrast problēmu cēloņu ķēdes vājo punktu, lai samazinātu šādu problēmu rašanos nākotnē. Minētās jaunās metodes ietver ne tikai likumpārkāpēju noskaidrošanu, aizturēšanu un apsūdzību. Problēmorientēts policijas darbs piedāvā papildināt tiesību aktu piemērošanu ar citiem efektīviem risinājumiem, kuros var būt nepieciešama citu sadarbības partneru iesaiste, un efektīvu prevenciju.
4. Novērtēt pasākumu ietekmi un, ja tie nav bijuši efektīvi, uzsākt darbu no sākuma.⁹⁶

Šos četrus problēmas risināšanas posmus apzīmē ar akronīmu SARA⁹⁷ – izpēte, analīze, reakcija un novērtēšana. No minētā izriet, ka mūsdienīgā policijas darba stratēģijā svarīga loma ir noziedzības analīzei. Piemēram, Dž.Eka (*John Eck*) veiktā situācijas izpēte par narkotiku izplatību vienā Sandjego pilsētas rajonā, ļāva atklāt, ka narkotiku izplatītāji iecienījuši vietas ar vāju pārvaldību – mājas ar dažiem dzīvokļiem un saimnieku iejaukšanās ievērojami samazināja narkotiku izplatību.⁹⁸

Lielākajā daļā Eiropas demokrātisko valstu problēmorientēts policijas darbs ir neatņemama uz sabiedrību vērsta policijas darba sastāvdaļa. Uz sabiedrību vērstam policijas

⁹⁶ Klarks R., Eks Dž. Noziedzības analīze 60 soļos. Valsts policija, 2011., 19. lpp.

⁹⁷ angļu val. – *Scanning, Analysis, Response, Assessment*

⁹⁸ Klarks R., Eks Dž. Noziedzības analīze 60 soļos. Rīga: Valsts policija, 2011., 75.–76.lpp.

darbam ir plašāka organizatoriskā filozofija, nekā problēmorientētam policijas darbam. Tas aptver ne tikai problēmu risināšanu, bet arī sadarbību ar sabiedrību policiju un izmaiņas policijas organizatoriskajā struktūrā, piemēram, decentralizētu lēmumu pieņemšanu, konkrētu policistu atbildības diapazona palielināšanu, apmācību, novērtēšanu u. tml. Uz sabiedrību vērsts policijas darbs ir policijas darba filozofija, bet problēmorientēts policijas darbs ir noziedzības apkarošana metode.

Demokrātisko valstu pieredze apliecina, ka efektīva policijas darba stratēģija ietver tradicionālo “standarta” policijas darba modeli, kas papildināts ar problēmorientētu policijas darbu uz sabiedrību vērsta policijas darba ietvaros. Šādas stratēģijas metodoloģisko pamatu veido demokrātiskas valsts vispārējā sociālā orientācija, tiesību noteicošā loma sabiedrības pārvaldīšanā, kā arī viens no svarīgākajiem tiesiskas valsts principiem – valsts atbildība pilsoņa priekšā un pilsoņa atbildība valsts priekšā. Demokrātiskā sabiedrībā noziedzības apkarošana nav tikai abstrakts policijas pašmērķis, bet viena no visas sabiedrības pamatvajadzībām, priekšnoteikums sabiedrības normālai funkcionēšanai.

Kopumā minētā stratēģija atzīstama par progresīvu un demokrātiskām sabiedrībām vispiemērotāko pieeju cīņai ar noziedzību. Tomēr jāņem vērā, ka policijas darba efektivitātes vērtēšanas kritēriji un faktori, kas tos nosaka, ir ļoti daudzveidīgi un, ievērojot policijas vispārējo sociālo lomu sabiedrības dzīvē, tās efektivitātes viennozīmīgs vērtējums ir gandrīz neiespējams. Kā zināms, sociālo darbību realizē cilvēki un cilvēku dēļ, cilvēks ir darbības subjekts un objekts, cilvēks formulē darbības mērķus, izvēlas to sasniegšanas līdzekļus, novērtē darbības rezultātus utt. Līdz ar to pirmkārt, šīs darbības efektivitātes kritēriji ir atkarīgi no sabiedrības sociālās struktūras, sociālo grupu uzskatiem, vērtību sistēmām, kultūras līmeņa un citiem faktoriem. Otrkārt, ir jāņem vērā arī policijas kā tiesībsargājošās institūcijas darbības specifika – tā kā policijai ir piešķirtas plašas pilnvaras spēka pielietot spēku, nolūkā aizsargāt sabiedrībai vitāli svarīgas intereses, robeža starp mērķu un līdzekļu izvēli vienmēr ir ļoti “jūtīga”.

Attiecinot minētos aspektus uz Latvijas situāciju, nevar nerēķināties ar “transformācijas sabiedrības” faktoru. No policijas darbības efektivitātes viedokļa būtiskākās problēmas pārejas perioda sākumā bija saistītas ar nepieciešamību nodrošināt policijas darbības nepārtrauktību. Šī nepieciešamība radīja situāciju, kurā policija bez attiecīgām organizatoriskām un kvalitatīvām izmaiņām tās struktūrā bija spiesta pielāgoties jaunām, sākotnēji neskaidrām un precīzi nedefinētām funkcijām. Tas objektīvi jau sākotnēji “nobremzēja” policijas reālu un pilnvērtīgu iesaistīšanos transformācijas procesos. Pēc neatkarības atjaunošanas svarīgākais sabiedrības kopīgais mērķis bija sasniegts, un vienojošo ideālu konkretizēšanu praktiski realizējamās mērķos aizstāja citi procesi, kas ievadīja tādas

politiskās elites veidošanos, kurai valsts un policijas attīstība nebija prioritāte. Šo procesu kontekstā sabiedriskās tiesiskās apziņas attīstība bija neviennozīmīga, un faktiski noteica neprognozējamu dažādu sociālo grupu diferenciāciju. Policijai prioritāri bija jācīnās ar šo procesu negatīvajām sekām – smago noziegumu pieaugumu un organizēto noziedzību. Šos uzdevumus tā pietiekoši sekmīgi veica arī ar iepriekšējās sistēmas metodēm un resursiem. Faktiski policijas attīstību noteica tūlītēja reakcija uz izmaiņām noziedzīgajā pasaulē, un sistēmiska pārorientācija uz demokrātiskas policijas vērtībām nenotika. Tā kā nenotika arī prognozētais vispārējās noziedzības pieaugums, policija varēja turpināt “funkcionēt iepriekšējā režīmā”.

2.2.2. Latvijas policijas attīstības perspektīvas

Neskatoties uz transformācijas procesu problēmām, Latvijas policijā ir nepieciešama un iespējama policijas darbības pakāpeniska pāreja uz mūsdienu demokrātiskajās valstīs realizēto efektīvas policijas darbības stratēģiju. Nepieciešama tādēļ, ka minētā stratēģija atbilst demokrātiskas un tiesiskas valsts doktrinārajam pamatam, un vislabāk nodrošina policijas funkciju izpildi. Iespējama tādēļ, ka praksē faktiski jau tiek izmantoti atsevišķi šīs stratēģijas elementi.

No Satversme ietvertās policijas sociālās misijas izriet, ka policijai ir jānodrošina vispārēja un visaptveroša indivīdu, organizāciju un dažādu sociālo grupu interešu aizsardzība. Demokrātisko valstu prakse pierāda, ka tas ir iespējams tikai tad, ja policijas darbības stratēģija bez “standarta modeļa” (pastāvīga patrulēšana, ātra reaģēšana, aizturēšana, tiesību normu piemērošana), ietver arī problēmorientētu policijas darbu (izpēte, analīze, reakcija, novērtēšana, daudzveidīgas metodes) un uz sabiedrību vērstu policijas darbu (individuāla saskarsme ar iedzīvotājiem, cieņpilna policistu un iedzīvotāju saskarsme, uzticība policijai, sadarbība un savstarpējā palīdzība).

Pēdējo gadu prakse apliecina, ka mēģinājumi ieviest atsevišķus efektīvas policijas darbības stratēģijas elementus (piemēram, uz sabiedrības iesaistīšanu vērsti pilotprojekti, kriminālizlūkošanas modeļa koncepcijas izstrādāšana, aktivitātes, kas vērstas uz policijas sadarbību ar skolām, pašvaldībām un nevalstiskajām organizācijām, iedzīvotājus izglītojošas un informējošas kampaņas masu saziņas līdzekļos, policijas apmācības moduļu ieviešana, policijas attīstības koncepcijas izstrādāšana u. c.) daļēji kompensē un aizpilda “pārrāvumu” policijas darbību reglamentējošajā tiesību normu ķēdē. No tiesību teorijas viedokļa šāda prakse atbilst tiesību normu un tiesisko attiecību mijiedarbības divpusējam raksturam –

izmaiņām vienās ir jāizsauc adekvātas izmaiņas otrās un otrādi.⁹⁹ Tomēr šāda attīstība neatbilst Latvijā notikušajām pārmaiņām pēc neatkarības atjaunošanas un nepieciešamībai radikāli transformēt policijas darbību. Konkrētajā situācijā prakse nevar aizstāt likumdevēja leģislatīvo funkciju.¹⁰⁰

Atbilstoši minētajam pašreizējos apstākļos Latvijas policijas attīstības metodoloģisko pamatu nosaka mērķis transformēt policijas darbību atbilstoši valsts tiesiskajai doktrīnai. Šī mērķa praktiskās realizācijas priekšnoteikums ir doktrīnas un policijas funkciju savstarpējās nosacītības un mijiedarbības izpratne. Tiesiskā doktrīna nosaka tiesībsargājošo iestāžu funkcijas, savukārt šo funkciju praktiskās realizācijas būtība ir mainīgo sabiedrisko attiecību apkalpošana. Sabiedrisko attiecību mainīgais raksturs praksē liek nepārtraukti mainīt funkciju reālo saturu. Transformācijas sabiedrībās šo funkciju satura izmaiņas ir kardinālas, jo tiek mainīta tiesiskā doktrīna. Tas nozīmē, ka transformācijas sabiedrībās konkrētas nozares – šajā gadījumā noziedzības apkarošanas – tiesiskajam regulējumam, un vispirms jau speciālajam normatīvajam aktam, ir jāatspoguļo visas šīs nozares izmaiņas gan funkciju, gan doktrīnas līmenī.

Satversmes doktrināro pamatu veido juridiskais pozitīvisms un dabiskās tiesības, un dominējošā loma tajā ir dabiskajām tiesībām. Laikā, kad tika izstrādāta Satversme, dabiskās tiesības netika tik krasi pretnostatītas pozitīvajām tiesībām, kā tas bija 18.gadsimtā, kad demokrātisko iekārtu nodibināšana atspoguļoja dabisko tiesību attīstības kulmināciju. 20. gadsimta sākumā dabiskās tiesības kļuva par “mērauklu” pozitīvo tiesību novērtēšanai, tās atzina par specifisku tiesību sistēmu ar vadošu nozīmi likumdevējam. Modernajās demokrātijās dabisko tiesību kvintesence ir cilvēktiesības, un to apliecina Satversmes papildināšana ar 8. nodaļu “Cilvēka pamattiesības”. Šāds doktrinārais pamats imanenti ietver vispārēju prasību nodrošināt katra un visas tiesības un intereses. Tas objektīvi nav iespējams bez policijas un sabiedrības savstarpējas uzticības, palīdzības un sadarbības.

Demokrātiskā un tiesiskā valstī policijas funkciju teorētiskais pamats ir saistīts ar tiesību un valsts savstarpējām attiecībām un īpaši – ar tiesību lomu valsts funkcionēšanā. Tā izpaužas divos aspektos. Pirmkārt, tiesību normas reglamentē valsts institūciju darbību – modelē darbības, kas nepieciešamas šo institūciju attiecīgo funkciju īstenošanai, kā arī nosaka šo darbību subjektu tiesības un pienākumus. Šī modelēšana ir saistīta ar attiecīgajai institūcijai un funkcijai atbilstošu tiesību normu ķēžu, jeb plejāžu veidošanu no augstākā juridiskā spēka konstitucionālajām normām līdz vietējo un lokālo likumpamatoto normatīvo aktu normām.

⁹⁹ Jakubaņecs V. Tiesību normas. 2.izdevums, Rīga: “P&Co”, 2002., 177.–178. lpp.

¹⁰⁰ Dišlers K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga: A.Gulbis, 1930, 36. lpp.

Otrkārt, tiesībām ir noteicošā loma valsts varas ierobežošanā un tiesību vēsturiskā evolūcija ir pierādījusi, ka šīs ierobežošanas augstākā forma ir tiesiska valsts.¹⁰¹

Minētā kontekstā ir svarīgi apzināties Satversmes metodoloģisko nozīmi – tajā ietvertie valsts uzbūves pamati pilda vispārīgās programmas lomu attiecībā uz visu sabiedrības locekļu ekonomisko, politisko, sociālo, kultūras u. c. iespēju, tas ir, tiesību realizāciju, izmantojot attiecīgus juridiskos līdzekļus – normatīvos priekšrakstus, tiesību normas, tiesību institūtus utt. Šīs programmas realizācija nav iespējama, ja nav atgriezenisko sakaru starp šo programmu un tās realizācijas līdzekļiem un formām.¹⁰² Tas nozīmē, ka indivīdu tiesību realizācijas obligāts priekšnoteikums ir Satversmes un tai pakārtoto zemāko līmeņu normatīvo aktu savstarpēja atbilstība, kā arī attiecīgo tiesību normu ķēžu sistēmiskums un nepārtrauktība.

No policijas pamatuzdevuma “kalpot un aizsargāt” izriet, ka cīņā ar noziedzību policija ir nozīmīgākais subjekts. Attiecinot šo tradicionālo policijas lomu uz mūsdienu noziedzības problemātikas tendencēm, policijai ir loģiski jābūt arī koordinējošai institūcijai sabiedrības un citu institūciju iesaistīšanā cīņā ar noziedzību.

No minētā izriet svarīgs secinājums: strukturējot policijas darbību un cīņu ar noziedzību atbilstoši Satversmes doktrinārajam pamatam un policijas misijai, likumam “Par policiju” ir jābūt “jumta” likumam sabiedrības vispārējās drošības un kārtības sargāšanas un noziedzības apkarošanas jomā.

Atbilstoši minētajam, spēkā esošajā likumā “Par policiju” ietverto tiesisko regulējumu ir nepieciešams pilnveidot divos aspektos.

Pirmkārt, metodoloģiskajā līmenī jāpaplašina policijas definīcija un policijas darbības principu uzskaitījums atbilstoši mūsdienu demokrātiskas sabiedrības prasībām.

Otrkārt, metodiskajā līmenī policijas darbība jāstrukturē atbilstoši tās reālajai lomai likumpārkāpumu novēršanas un apkarošanas jomā, iestrādājot likumā saikni ar katram no šiem darbības virzieniem atbilstošu nepārtrauktu un noslēgtu tiesību normu ķēdi.

Jāņem vērā, ka šie aspekti ir savstarpēji cieši saistīti, to izdalīšana ir nosacīta, un šajā gadījumā tas ir lietderīgi tikai nolūkā padziļināt problemātikas teorētisko izpēti.

Policijas definīcijas jēgas un satura izpratnei ir fundamentāli svarīga nozīme, īpaši transformācijas sabiedrībās. Latvijas situācijā policijas definīcijas mainīšana nozīmē principiālu atteikšanos no padomju tiesiskās metodoloģijas, un policijas transformāciju atbilstoši demokrātiskas valsts prasībām. Svarīgākais arguments šādai nepieciešamībai ir

¹⁰¹ Plašāk sk.: Maļcevs A. Pārdomas par dažiem V.Jakubaņeca tiesību teorijas mācības metodoloģiskiem aspektiem. Grām.: Profesors Voldemārs Jakubaņecs Latvijas Policijas akadēmijā piecpadsmit gadus. Rīga, “Petrovskis un Ko”, 2006., 13.–4.lpp.

¹⁰² Plašāk skat.: Jakubaņecs V. Tiesiskā apziņa. 3.papild.izd., Rīga: P&Ko, 2002., 273.–275. lpp.

polijas (milicijas) funkcionālās darbības pamats padomju sistēmā. To noteica padomju (sociālistiskās) ideoloģijas mērķis un būtība – tiesiskās (formālās) vienlīdzības aizstāšana ar faktisko vienlīdzību, totāli reglamentējot visas dzīves sfēras¹⁰³. Ideoloģijas saturs un noteicošā loma neparedzēja valsts pārvaldes pakļautību tiesībām. Līdz ar to normatīvie akti atsevišķi reglamentēja katras valsts pārvaldes iestādes darbību, neaptverot konkrēto valsts funkciju kopumu. Šāda metodoloģija izsmeloši konkretizēja padomju milicijas uzdevumus, noteica milicijas represīvu ievirzi un principā izslēdza visaptverošu brīvprātīgu sabiedrības iesaistīšanu drošības un kārtības sargāšanā.

Polijas speciālajā likumā definētajam polijas tiesiskajam statusam, mērķim un svarīgākajiem darbības virzieniem ir jāatbilst Satversmes 1. pantā ietvertajam demokrātijas principam un mūsdienu demokrātiskas polijas attīstības tendencēm. Tādēļ autors piedāvā likuma “Par poliju” 1. pantā iestrādāt šādu polijas definīciju:

“Polija ir uz likuma pamata izveidota neatkarīga publiskas varas izpildinstitūcija, kuras mērķis ir publiskā miera, likuma varas un kārtības uzturēšana sabiedrībā. Šo mērķu sasniegšanai polija sadarbojas ar citām valsts institūcijām un sabiedrību, un ir tiesīga izmantot piespiedu metodes un līdzekļus likumā noteiktajos gadījumos un kārtībā.”

Minētā definīcija paplašina polijas funkcijas atbilstoši demokrātiskas polijas misijai, piešķir tās darbībai patiesi tiesisku raksturu un imanenti ietver noteiktu polijas darbības strukturēšanas plānu. Šī plāna sekmīgas realizācijas obligāts priekšnoteikums ir tam pakārtotu rīcības programmu atbilstība demokrātiskas polijas standartiem. Tos vispirms atspoguļo polijas darbības organizācijas principi. Atbilstoši demokrātiskas polijas galvenajiem darbības virzieniem šos principus var iedalīt divās grupās.

Pirmā principu grupa atspoguļo polijas jurisdiktīvo, aizsargājošo funkciju. Izvirzot vispārīgas prasības šīs funkcijas realizācijai likuma “Par poliju” 5. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka polijas darbība tiek organizēta, ievērojot likumību, humānismu, cilvēka tiesības, sociālo taisnīgumu, atklātumu, vienvadību un balstoties uz iedzīvotāju palīdzību. Papildus šiem principiem polijai savā darbībā ir jāievēro attiecīgajos likumos noteiktie kriminālprocesuālie, administratīvi procesuālie, kā arī vispārējie tiesību principi.

Otrs demokrātiskas polijas obligāts darbības virziens ir polijas palīdzība un pakalpojumu sniegšana sabiedrībai, un tam ir jārod atspoguļojums attiecīgos tiesību principos. Kaut arī iepriekš minētajā pantā ir atsauce uz iedzīvotāju palīdzību, tiesību principi, kas nodrošina šāda veida darbības organizāciju, likumā nav iestrādāti. Polijas aizsargājošā funkcija ietver zināmus palīdzības un sadarbības elementus, taču tās realizācijā šis aspekts nav

¹⁰³ Plašāk skat.: šī darba 1.2.1. apakšnodaļu 43. lpp.

dominējošais. Palīdzība un pakalpojumu sniegšana sabiedrībai ir relatīvi patstāvīga demokrātiskas policijas darbības sfēra, un tieši tās trūkums ir acīmredzamākais pārrāvums Latvijas policijas darbības tiesiskajā reglamentācijā. Lai to novērstu, autors piedāvā likuma “Par policiju” 5. panta pirmo daļu papildināt ar diviem principiem:

- labas pārvaldības principu un
- subsidiaritātes principu.

Pirmā principu grupa, kas nodrošina aizsargājošās funkcijas realizāciju, 25 gadu laikā pēc neatkarības atjaunošanas policijas darbībā ir vairāk vai mazāk aprobēta, un tādēļ to analīze šeit nav nepieciešama. Šī darba ietvaros ir svarīgi atsevišķi pievērsties autora piedāvātajiem principiem.

Labas pārvaldības principa piemērošanas joma ir ļoti plaša. Tā vispārējo izpratni atspoguļo ANO¹⁰⁴ definētās astoņas labas pārvaldības pazīmes: līdzdalība, atbilstība likumam, orientēšanās uz konsensusu, efektivitāte, taisnīgums, atbildība, atsaucība, caurskatāmība. Attiecībā uz policiju šis princips atspoguļo vispārēju prasību visas policijas darbības pakārtot indivīdu un sabiedrības tiesībām un interesēm. Līdz ar to šī principa realizācija prasa ievērot tādas tiesību principus kā atklātība, personas datu aizsardzība, taisnīgu procedūru īstenošana saprātīgā termiņā, pamatojuma principu, uzklauššanas principu, personas tiesības iepazīties ar lietas materiāliem, samērīgumu, tiesisko palāvību u. c.

Latvijas policijas transformācijas kontekstā šī principa būtība izpaužas pārorientācijā no indivīdu apspiedošas iedarbības uz pakalpojumu un palīdzības sniegšanu personai. Šādā izpratnē policijas iestādei vai amatpersonai, pildot dienesta pienākumus, nevar būt savu interešu. Jebkura darbība (piemēram, nedisciplinēta autovadītāja apturēšana, cietušā sūdzības uzklauššana, paskaidrojumu un iesniegumu pieņemšana, mutisks aizrādījums patrulēšanas laikā, likuma izskaidrošana personai, pirmās palīdzības sniegšana utt.) tiek veikta tikai sabiedrības un / vai indivīda interesēs. Šāda palīdzība prasa kompetentu un motivētu policijas personālu, un tādu policijas iestāžu darba organizāciju, kas nodrošina kontroli un atbildību, pareizu un taisnīgu procedūru nodrošināšanu. Šī principa praktiskā nozīme izpaužas saskarsmē ar jebkuru personu, kura griezusies policijā vai kurai nepieciešama policijas palīdzība – cietušajiem, lieciniekiem, iestāžu un organizāciju pārstāvjiem utt.

Arī subsidiaritātes principa skaidrojums un pielietojums ir visai plašs. Attiecībā uz policiju šī principa būtību raksturo vispārēja pieeja, saskaņā ar kuru, publiskās varas pienākumus pēc iespējas realizē tā vara, kas atrodas vistuvāk personai un spēj nodrošināt pienākumu efektīvu īstenošanu zemākā pārvaldes līmenī. Subsidiaritāte ir cieši saistīta ar

¹⁰⁴ Ignatāne G., Lulle A. Roksgāmata par ANO. <http://www.mfa.gov.lv/data/file/1/p/anorokasgramata.pdf>

proporcionalitātes un nepieciešamības principiem, kas nosaka, ka policijas darbības nedrīkst pārsniegt likumā noteikto mērķu sasniegšanai nepieciešamās darbības. Šie vispārīgie uzstādījumi liek pilnveidot policijas iestāžu institucionālo sistēmu, pastāvīgi izvērtējot funkciju apjomu, nepieciešamību un koncentrācijas pakāpi. Vienlaikus šī principa praktiskā realizācija aktualizē svarīgākos mūsdienu demokrātiskas policijas darbības elementus, kas atsevišķu valstu likumdošanā¹⁰⁵ ir ietverti kā atsevišķi policijas darbības organizācijas principi:

- partnerība;
- sadarbība;
- atbildība;
- stratēģija;
- iniciatīva;
- deleģēšana un līdzatbildība.

Iepriekš piedāvātā policijas definīcija un divi papildus principi nodrošina tādu policijas darbības strukturēšanas plānu, kas ļauj harmonizēt policijas darbības tiesisko regulējumu ar Satversmi un pārējo tiesību sistēmu. Šī plāna pamatelementi ir policijas kompetence, šai kompetencei atbilstošs policijas subjektu loku un svarīgākās policijas darbības formas. Plāna fakultatīvie elementi, kas nav mazāk nozīmīgi, ir policijas materiāli tehniskais un finansiālais nodrošinājums, policijas darbinieku tiesiskās un sociālās garantijas, karjera, atbildība un citi jautājumi.

Autors vēlas akcentēt, ka piedāvātais risinājums:

- pirmkārt, nodrošina pakāpenisku un sistemātisku pāreju uz demokrātisku policijas modeli, ņemot vērā to, ka pašreizējā situācijā krasas izmaiņas nav iespējamās resursu trūkuma dēļ un arī sekas būtu grūti prognozējamās;
- otrkārt ir nepieciešams un reizē arī pietiekams, jo neprasa jauna speciālā likuma izstrādi.

Minētais risinājums nemazina jauna likuma “Par policiju” izstrādes aktualitāti. Taču tam ir nepieciešama likuma konstitucionalitātes pārbaude, jeb tiesiskā ekspertīze,¹⁰⁶ kas prasa policijas darbības pamatjautājumu sistēmisku analīzi un apjomīgu empīrisku un teorētisku izpēti. Šī promocijas darba ietvaros šādu izpēti nav iespējams veikt. Autora ieskatā jauna

¹⁰⁵ Piemēram, Beļģijas normatīvajos aktos ir nostiprināti tādi vērtību pīlāri kā atvērtība, problēmu risināšana, partnerība, deleģēšana un līdzatbildība, savukārt Čehijas likumos ir nostiprināti tādi policijas darbības principi kā sadarbība, atbildība, stratēģija un iniciatīva.

¹⁰⁶ Справочник по нормотворческой технике. Рекомендации Федерального министерства юстиции Германии по единообразному оформлению законов и нормативных актов. Москва: “БЕК”, 2002., стр. 18.–23.

speciālā likuma izstrādei ir jābūt loģiski saistītai ar politiskās plānošanas dokumentos paredzēto ieceru praktisko realizāciju.

Šādā kontekstā autora piedāvātie likuma “Par policiju” uzlabojumi ir pašreizējā situācijā optimālākais risinājums.

Secinājumi

- Tā kā mūsdienās noziedzība tiek uzskatīta par sociālu parādību, tās ierobežošanā ir jāņem vērā arī vispārējo sociālo funkcionālo attiecību īpatnības – to mērķtiecīgais, subjektīvais un divpusējais raksturs.
- Krimināltiesību vispārīgais mērķis ir sabiedrības aizsargāšana no bīstamiem apdraudējumiem. Sociālo funkcionālo attiecību aspektā šim mērķim ir jābūt nepieciešamam un sasniedzamam.
- Cīņa ar noziedzību ietver divus pamatvirzienus – pretrunu saskaņošanu noziedzības novēršanas formā, kur būtiska loma ir pašregulācijai, un taisnīguma atjaunošanu noziedzības apkarošanas formā, kas atspoguļo valsts reakciju uz noziedzīgiem nodarījumiem.
- Būtisks faktors, kas nosaka policijas darbības organizāciju cīņā ar noziedzību ir sabiedrības integrācijas pakāpe. Plurālisma tendenču straujā attīstība mūsdienu “pārejas tipa” valstīs tās zināmā mērā transformē no vidējas par zemas integrācijas valstīm.
- Policijas un iedzīvotāju savstarpējās attiecības lielā mērā determinē sabiedrības sociālā struktūra un tiesiskās apziņas stāvoklis. Latvijā policijas un sabiedrības attiecību ģenēzi pārejas periodā iespaidoja tādi faktori kā eskapisms, oligarhija, korupcija, sabiedrības noslāņošanās, sadrumstalotība, atsevišķu sociālo grupu izolēšanās, dezintegrācija, opozicionisms. Šīs tendences pašas par sevi ir noziedzību veicinoši faktori, un to radīto stereotipu dominēšana sabiedrības tiesiskajā apziņā principā izslēdz sabiedrības un policijas partnerību atbilstoši mūsdienu demokrātiskas valsts prasībām.
- Demokrātisko valstu pieredze apliecina, ka efektīva policijas darba stratēģija ietver tradicionālo “standarta” policijas darba modeli, kas papildināts ar problēmorientētu policijas darbu uz sabiedrību vērsta policijas darba ietvaros.
- Viens no faktoriem, kas negatīvi iespaidoja minētās stratēģijas ieviešanu Latvijas policijas darbībā, bija nepieciešamība pārejas perioda sākumā nodrošināt tās darbības nepārtrauktību. Tas radīja situāciju, kurā policija bez attiecīgām organizatoriskām un kvalitatīvām izmaiņām tās struktūrā bija spiesta pielāgoties

jaunām, sākotnēji neskaidrām un precīzi nedefinētām funkcijām. Vēlāk šīs stratēģijas ieviešanu aizkavēja politiskās gribas trūkums.

- Spēkā esošajā likumā “Par policiju” jāpaplašina policijas definīcija un policijas darbības principu uzskaitījums atbilstoši mūsdienu demokrātiskas sabiedrības prasībām.
- Policijas darbība jāstrukturē atbilstoši tās reālajai lomai likumpārkāpumu novēršanas un apkarošanas jomā, iestrādājot likumā saikni ar katram no šiem darbības virzieniem atbilstošu nepārtrauktu un noslēgtu tiesību normu ķēdi.

3. POLICIJAS FUNKCIJAS UN TO SATURS

Kā jau iepriekš minēts, doktrīna ir tā teorijas daļa, kura gūst reālu praktisku pielietojumu. Noziedzība kā vispārsociāla problēma vienmēr ir tikusi risināta visos sabiedriskās dzīves līmeņos – politiskajā, sociālajā, morālajā, kultūras, tiesiskajā u.c. Vispārināti var teikt, ka policija ar savu pastāvēšanu vien jau iedarbojas uz noziedzību. Praksē šī iedarbība tiek realizēta vispirms un galvenokārt tiesiskās sistēmas ietvaros. Tajā pašā laikā policijas funkcionālā darbība ir daudz plašāka par noziedzības apkarošanu.

Neiedziļinoties funkcijas jēdziena skaidrojumā, jāpievērš uzmanība tam, ka sociālajās zinātnēs funkciju visbiežāk saprot kā atkarības starp sociālajiem institūtiem vai procesiem – to lomu, kādu konkrēts institūts (vai konkrēts sociālais process) pilda attiecībā pret augstāka līmeņa sociālās sistēmas (sociālo grupu, indivīdu, no kuriem tā sastāv) vajadzībām un interesēm.¹⁰⁷ Dabas zinātnēs un sociālajās zinātnēs funkciju izpratne ir atšķirīga. Šīs atšķirības izriet no funkcionālo attiecību rakstura. Tieši noteikta veida funkcionālās attiecības nosaka funkcijas būtību, tādēļ ir mērķtiecīgi funkcijas izpratni veidot caur šo attiecību "prizmu". Ja dabā šīs attiecības veidojas objektīvi, neatkarīgi no cilvēku gribas, tad sabiedrisko attiecību veidošanā piedalās cilvēks. Neatkarīgi no šo attiecību satura tās vairāk vai mazāk mērķtiecīgi veido, uztur un izmaina cilvēki. Apzināta vai neapzināta iesaistīšanās šajās attiecībās ir obligāts priekšnoteikums gan indivīda, gan sabiedrības eksistencei. Jebkuru sociālo darbību realizē cilvēki un cilvēku dēļ, cilvēks ir šīs darbības subjekts un objekts, cilvēks nosaka darbības mērķus un to sasniegšanas veidus. Tieši daudzu un dažādu "cilvēcisko" faktoru iespaidā sabiedriskās funkcionālās attiecības nosaka to, vai sociālās struktūras (īpaši valstiskās) darbosies visu cilvēku labā vai arī pretēji sabiedrības interesēm.

Atbilstoši minētajam tiesību un valsts funkciju izdalīšanu un to realizācijai veidojamo institūciju kompetenci nosaka konkrētās sabiedrības evolūcijas īpatnības, turklāt katras funkcijas realizācijā iesaistītās vairākas institūcijas, un katra no tām veic vairākas funkcijas. Līdz ar to policijas kā atsevišķas tiesībsargājošās institūcijas funkcijas ir ļoti daudzveidīgas, to iedalījums ir relatīvs un praksē šīs funkcijas bieži vien savstarpēji "pārklājas". Tomēr policijas funkcionālās darbības struktūras un satura apzināšana ir svarīgs priekšnoteikums tās optimizēšanai, īpaši transformācijas procesu kontekstā. Atbilstoši rietumu filozofiskajai tradīcijai sabiedriskā nozīmīguma aspektā jēdziens "funkcionēt" ir ekvivalents jēdzienam "darboties". Savukārt sociālās darbības jēga un būtība ir noteiktu sabiedrisko attiecību

¹⁰⁷ Философский энциклопедический словарь. Москва: Сов. энциклопедия, 1983, стр. 751. / Jakubaņecs V. Valsts un tiesību teorijas pamati. Rīga: LPA, 1996, 29. lpp.

uzturēšana un “apkalpošana”. Līdz ar to policijas funkcionālās darbības struktūru un saturu nosaka tās apkalpojamo sabiedrisko attiecību raksturs un īpatnības.

Jēdziens “funkcija” ir viens no jebkurai sistēmai imanenti piemītošajiem parametriem un sistēmiskā pieeja neizslēdz pašas funkcijas struktūras pētīšanu, ievērojot šīs pieejas pamatnosacījumus.

Pirmkārt, ir jāņem vērā pētāmā objekta īpatnības. Piemēram, materiālas dabas objektu struktūru raksturo objektīvas likumsakarības, un to izpēte atšķiras no ideālu objektu izpētes, jo pēdējie ir radīti cilvēku domās, un to struktūrā pastāvošās sakarības veidojas un ir konstatējamās savādāk, nekā materiālajā pasaulē. Šo ideālo objektu sistēmiska izpēte lielā mērā ir atkarīga no tā, kādi elementi, ar kādu mērķi un kādā veidā tiek ievadīti to struktūrā, no sistēmas līmeņa (mēroga) izvēles u. c.

Otrkārt, ir jāņem vērā sistēmas un funkcijas savstarpējās attiecības,¹⁰⁸ kuras raksturo sekojošais:

- Funkcijas jēdziens attiecināms uz noteiktu sistēmu. Funkcionēt nozīmē darboties, bet darboties var tikai noteiktā sistēmā.
- Sistēmas funkcija pastāv tikai attiecībā pret kaut ko – beznosacījuma funkciju nevar būt. Līdz ar to sistēmas funkcija var īstenoties tikai kādā plašākā sistēmā.
- Sistēmas funkcija ir tās pamatuzdevums, jo sarežģītas sistēmas pilda arī vairākus citus uzdevumus.

Minētās sakarības faktiski korelē ar divām svarīgām teorijas atziņām:

- 1) Objekts kā sistēma izpaužas tikai attiecībā pret savu mērķi.
- 2) Pielietojot sistēmisko pieeju, pēc mērķa kā galvenā sistēmveidojošā faktora ar funkcijas starpniecību ir iespējams izzināt sistēmas struktūru un sastāvu.¹⁰⁹

Tādējādi policijas funkcionālās darbības sistēmveidojošais elements ir policijas mērķuzdevums, un tas veido vienu no diviem šīs darbības struktūras pamatelementiem. Vispārināti mērķuzdevums atspoguļo jābūtības momentu sistēmas darbībā – to, kam jābūt, kā dēļ sistēma tiek radīta un funkcionē. Pēc būtības tas ir policijas sociālais uzdevums – tas, kādēļ policija vispār ir nepieciešama. Otrs pamatelements ir policijas darbība, kas atspoguļo esošo – reālu policijas kā institucionālas sistēmas aktivitāti, kas vērsta uz tās mērķuzdevuma sasniegšanu.¹¹⁰

Katram no šiem pamatelementiem ir sarežģīta iekšējā struktūra – policijas mērķuzdevums ir saistīts ar sabiedrības sociālo struktūru, un ietver arī sabiedriskās (tiesiskās)

¹⁰⁸ Plašāk skat.: Vedins I. K. Zinātne un patiesība. R. Avots 2008., 413. lpp

¹⁰⁹ Plašāk skat.: Протасов В.Н. Проблемы теории государства и права. Москва: Юрайт, 2001, стр. 21.–23.

¹¹⁰ Plašāk skat.: Марченко М.Н. Проблемы теории государства и права. Москва: Юрист, 2003, стр. 160.–161.

attiecības, savukārt policijas darbība ietver tās subjektus, objektus, mērķus, metodes un formas. Šī “jābūtīgā” un “esošā” mijiedarbība ir pamats policijas svarīgāko funkciju izdalīšanai.

Atbilstoši Eiropas policijas ētikas kodeksā¹¹¹ noteiktajam policiju veido institūcijas, kuru galvenais mērķis ir tiesībsargājošā funkcija un kārtības uzturēšana pilsoniskā sabiedrībā. Noziedzības apkarošanas jomā šo vispārīgo funkciju kvintesence ir policijas krimināltiesiskā funkcija. Ņemot vērā policijas transformācijas problēmas, ir mērķtiecīgi pievērsties šīm funkcijām teorijas un prakses mijiedarbības aspektā. Izmaiņām policijas doktrīnā ir jāizraisa atbilstošas izmaiņas tās praktiskajā darbībā un otrādi – izmaiņām policijas darbībā ir jāatspoguļojas doktrīnā. Tas veicinātu policijas cīņu ar noziedzību un policijas doktrīnas attīstību.

3.1. Tiesībsargājošā funkcija

Mūsdienīgas demokrātiskas un tiesiskas valsts politiskās sistēmas pamatā ir pilsoņu savstarpēja vienošanās, kas izpaužas valsts varas konstitūcijā, atzīšanā un atbalstīšanā. Attiecīgi valstij ir jārada tās varu atbalstoša sistēma sabiedrībā. No šādas sistēmas esamības un stāvokļa ir atkarīga pastāvošās valsts iekārtas un valsts režīma stabilitāte. Šīs stabilitātes rezultātā tiek nodrošināta sabiedrisko attiecību normāla funkcionēšana, izmantojot juridiskus līdzekļus, kā arī valsts sociālā darbība, kas vērsta uz konfliktu novēršanu sabiedrībā. Valsts ir nepastarpināts faktors tiesisko noteikumu uzstādīšanā un galvenais spēks to realizācijā. Valsts, vadoties no sabiedrības attīstības likumsakarībām, nosaka sabiedrisko attiecību juridiskās reglamentācijas nepieciešamību, to optimālo juridisko formu, nosaka vispārējās normas ar savu autoritāti piešķirot tām vispār obligātu raksturu. Atbilstoši sociāli – ekonomiskajām vajadzībām un politiskajai situācijai sabiedrībā valsts realizē savu izšķirošo ietekmi tiesiskās regulēšanas metožu un tiesiskas uzvedības nodrošināšanas līdzekļu izvēlē. Valsts efektīva tiesību politika nodrošina to, ka tiesiskie līdzekļi tiek izmantoti racionāli un sabiedrības interesēs.

Atbilstoši minētajam tiesībsargājošā funkcija ir viens no svarīgākajiem valsts varas atribūtiem, un neviena valsts nevar eksistēt bez policejiskā aparāta. Rietumeiropas policijas doktrīnā policija darbības tiesiskā būtība izpaužas atsevišķu personu darbības regulēšanā un ierobežošanā, galvenokārt izmantojot piespiešanas metodes, lai aizsargātu gan sabiedrību kopumā, gan atsevišķus tās elementus.

¹¹¹ Eiropas policijas ētikas kodekss. Pieņemts ES Ministru komitejā 2001. gada 19. septembrī. Pieejams: <http://openpolice.ru/docs/evropejskij-kodeks-policejskoj-etiki/> [aplūkots 21.03.2014.]

Tiesībsargājošā funkcija ir tiesiskās iedarbības virziens, ko nosaka tiesību sociālā nozīme, kas ir vērsta uz svarīgāko ekonomisko, politisko, nacionālo, personīgo attiecību aizsargāšanu un sabiedrībai svešu parādību izspiešanu. Aizsargājot minētās sabiedriskās attiecības, tiesības vēršas pret visu to, kas traucē cilvēku normālu dzīvi, sabiedrības, valsts, pilsoņu svarīgāko interešu īstenošanu, sabiedrības attīstību – aizliedz to, soda par to visu.¹¹²

Tiesībsargājošās funkcijas vispārējo specifiku raksturo šādas iezīmes:

- tā raksturo tiesības kā īpašu iedarbības veidu uz cilvēka uzvedību, kas izpaužas iedarbībā uz viņu gribu ar sankciju draudiem, aizliegumiem un juridiskās atbildības realizāciju;
- tās realizācija ir saistīta ar informācijas izplatīšanu, ka sociālās vērtības ir aizsargātas ar tiesisko priekšrakstu palīdzību (tiek informēti sabiedrisko attiecību dalībnieki);
- tā ir sabiedrības kultūras līmeņa, tiesību humānisma rādītājs.¹¹³

Tiesībsargājošās funkcijas būtība izpaužas sistēmā, kurā no vienas puses ietilpst tiesībsargājošās normas un tiesībsargājošās iestādes kā to piemērošanas subjekti, bet no otras puses – sabiedriski bīstama cilvēku uzvedība, kas nodara kaitējumu sabiedrībā iedibinātajām tiesiskajām attiecībām.¹¹⁴

Šo aizsargājamo tiesisko attiecību raksturs un īpatnības arī nosaka aizsargājošās funkcijas saturu un realizācijas veidus.

No tiesiskās regulēšanas viedokļa šīm attiecībām ir imperatīvs raksturs. Imperatīvā regulēšanas metode galvenokārt tiek pielietota publiskajās tiesībās, un tā satur prasību subjektiem iesaistīties konkrētās tiesiskās attiecībās nevis pēc savas gribas, bet pēc valsts institūciju un to amatpersonu iniciatīvas. Šī metode atspoguļo piespiedu momentu tiesībās, ko raksturo pirmkārt, kategoriskums (savādākas darbības aizliegums) un otrkārt, normu realizācijas veida noteiktība. Šīs piespiešanas nepieciešamība izriet no publisko tiesību būtības – publiskās tiesības aizsargā tādas svarīgākās sabiedrības intereses, no kurām ir atkarīga sabiedrības, valsts, korporāciju, sociālo grupu un indivīdu eksistence, funkcionēšana un attīstība. Jau senie romieši ieviesa principu *actio popularis* – noteikumu, saskaņā ar kuru katram sabiedrības loceklim bija tiesības veikt juridiskas darbības sabiedrisko interešu aizsargāšanai, neatkarīgi no tā, vai bija skartas viņa paša intereses. Tiesībsargājošās funkcijas būtība visizteiktāk izpaužas krimināltiesiskajā regulēšanā, kas nosaka aizliegumu sabiedriski bīstamām darbībām. Krimināltiesiskās attiecības vienmēr ir saistītas ar noziegumu un sodu.

¹¹² Jakubaņecs V. Tiesību normas. 2. izdevums, Rīga: „P&Co”, 2002., 181. lpp.

¹¹³ Turpat 181. lpp

¹¹⁴ Филимонов В. Д. Охранительная функция уголовного права. Санкт–Петербург: Юридический центр, 2003., стр. 48.

Jau 1902. gadā krievu kriminālists N. Tagancevs rakstīja: “Noziedznieka attieksme (attiecība) pret ar likumu aizsargāto interesi vienmēr ir noziegums, valsts attieksme (attiecība) pret noziedznieku sakarā ar izdarīto vienmēr ir sods.”¹¹⁵ Tādējādi krimināltiesiskās regulēšanas priekšmets pēc būtības ir sabiedriskās, nevis tiesiskās attiecības tajā ziņā, ka noziegums vienlaicīgi ir gan sabiedriskā, gan tiesiskā attiecība, bet ne vienkārši juridisks fakts. Juridiskajiem aizliegumiem ir raksturīga nostiprinoša, fiksējoša funkcija, tie piešķir noteiktām tiesiskajām attiecībām, noteiktai kārtībai neaizskaramības, negrozāmības, nemainīguma statusu, stabilu raksturu.¹¹⁶ Aizliegumiem ir raksturīgs arī “prasīguma moments” – ja eksistē aizliegums, vienmēr būs kāds, kas pieprasīs tā ievērošanu. Aizliegumu ievērošanu nodrošina juridiskā atbildība – sankcijas. Tiesisko attiecību aizsargāšana ar sankciju palīdzību ir raksturīga visām tiesību nozarēm, taču krimināltiesiskās sankcijas ir “visbargākās” – atbilstoši aizsargājamās intereses nozīmīgumam, šīs sankcijas rada visnelabvēlīgākās sekas tiesību pārkāpējam, visbūtiskāk ierobežo viņa tiesības.

Jebkuru tiesisko attiecību pamatelementi ir šo attiecību subjektu tiesības un pienākumi. Krimināltiesiskās regulēšanas specifiska īpatnība ir tāda, ka tiesību un pienākumu pamatā ir noteiktas uzvedības (darbības vai bezdarbības) kategorisks aizliegums. Šīs attiecības raksturo to dalībnieku savstarpēja subordinācija un nevienlīdzīgs stāvoklis. Tiesībsargājošo institūciju amatpersonas, savas kompetences ietvaros realizējot varas pilnvaras, ir tiesīgas izmantot iedarbīgus tiesiskos līdzekļus attiecībā pret likumpārkāpēju. To objektīvi pamato apdraudētās vai aizskartās intereses nozīmīgums un nodarījuma sabiedriskā bīstamība. Likumpārkāpēja rīcībā šādu līdzekļu nav un nevar būt, taču personai ir piešķirtas noteiktas procesuālās tiesības savu interešu aizsardzībai. Krimināltiesisko attiecību noregulējums tikai tad ir likumīgs, ja amatpersona darbojas savu pilnvaru ietvaros un tiek ievērotas indivīda procesuālās tiesības. Atsevišķi autori kā īpašu aizsargājošo attiecību veidu izdala gadījumus, kad likums piešķir tiesības personai nodarīt kaitējumu citai personai nepieciešamās aizstāvēšanās vai galējās nepieciešamības apstākļos.¹¹⁷

Aizsargājošās funkcijas struktūrā teorijā izdala divas tai pakārtotas un savstarpēji saistītas funkcijas – preventīvo funkciju un atjaunojošo funkciju. Pirmā no tām ir vērsta uz noziegumu novēršanu un nepieļaušanu, otra ir vērsta uz nodarījuma rezultātā pārkāptā sociālā taisnīguma atjaunošanu. Sarežģītākā problēma ir abu šo apakšfunkciju saistība un mijiedarbība ne tikai no tiesību, bet arī no morāles un ētikas viedokļa. Piemēram, literatūrā ir izteikts viedoklis, ka vispārējā prevencija pēc būtības ir netaisnīga, jo, sodot cilvēku nolūkā

¹¹⁵ Таганцев Н. С. Уголовное право (Общая часть). Часть 1. pieejams: <http://www.allpravo.ru/library/doc101p/instrum105/> [aplūkots 10.03.2012.]

¹¹⁶ Алексеев С. С. Право. Опыт комплексного исследования. – Москва: Статут, 1999., стр. 355.–356.

¹¹⁷ Яцененко Б. В. Противоречия уголовно-правового регулирования. М. [В.и], 1966., стр. 41.–44.

atturēt citus no noziegumiem, viņš cieš nevis par izdarīto, bet par citu iespējamajām negatīvajām tieksmēm un nosliecēm.¹¹⁸ Norvēģu kriminālista J. Andenesa (*Johannes Andenaes*) ieskatā šāda kritiska argumenta pamatā ir I. Kanta morālais princips, saskaņā ar kuru cilvēks vienmēr ir mērķis pats par sevi, nevis tikai līdzeklis citu mērķu sasniegšanai. Tajā pašā laikā minētais autors atzīmē, ka personiskas vērtības nav iespējams empīriski pārbaudīt, un šis princips sava abstraktuma dēļ var tikt dažādi iztulkots. Attiecībā uz sabiedrībai bīstamiem gadījumiem šim iztulkojumam būtu jārespektē un jāveicina vispārējais labums uz atsevišķu indivīdu interešu rēķina.¹¹⁹ Minētais autors norāda arī uz tiesībsargājošās funkcijas saikni ar citām tiesību un sociālajām funkcijām. Viņš uzskata, ka soda neizbēgamība ir būtisks faktors noziedzības samazināšanā, taču, vērtējot to kā argumentu tiesībsargājošās darbības finansējuma palielināšanai, ir jāvērtē arī tādu sociālo pasākumu finansēšanas lietderība, kas ir vērsti uz noziedzības iemeslu samazināšanu.¹²⁰

Neatkarīgi no valsts iekārtas, politiskā režīma, sabiedrības tradīcijām un citiem faktoriem, policijas kā tiesībsargājošās institūcijas pamatuzdevums ir tieši tiesībsargājošās funkcijas nodrošināšana. Minētie faktori attiecīgi tikai koriģē šīs funkcijas realizācijas saturu un formas. Tieši nepieciešamība realizēt tiesībsargājošo funkciju visās sabiedrībās vēsturiski bija un joprojām ir policijas izveidošanas pamats. Atbilstoši šai funkcijai likuma "Par policiju" 1. pantā ir noteikts policijas vispārīgs pienākums aizsargāt personu dzīvību, veselību, tiesības un brīvības, īpašumu, sabiedrības un valsts intereses no noziedzīgiem un citiem prettiesiskiem nodarījumiem. Policijas lomu tiesībsargājošās funkcijas realizācijā ir grūti pārvērtēt. Nepārspīlējot var teikt, ka šīs vispārīgās tiesību funkcijas īstenošana ir tieši atkarīga no policijas darba kvalitātes. No tās ir atkarīga arī pārējo tiesībsargājošo institūciju (prokuratūras, tiesas u. c.) darbības efektivitāte. Minētā kontekstā ir jāizdala divi būtiski policijas darbības aspekti: pirmkārt, konsekventa un pilnīga likumā noteikto uzdevumu izpilde un otrkārt, pienākums ievērot visu konkrēto tiesisko attiecību dalībnieku tiesības.

Kriminālprocesa likuma¹²¹ 6. pantā ir noteikts kriminālprocesa obligātums – amatpersonai, kura pilnvarota veikt kriminālprocesu, ikvienā gadījumā, kad kļuvis zināms kriminālprocesa uzsākšanas iemesls un pamats, ir pienākums savas kompetences ietvaros uzsākt kriminālprocesu un novest to līdz Krimināllikumā paredzētajam krimināltiesisko attiecību taisnīgumam noregulējumam. Tādējādi noteiktu darbību neveikšana no policijas puses situācijās, kad likums to nosaka, jau ir uzskatāma par prettiesisku. Šī likuma 384. pantā ir noteikts pirmstiesas kriminālprocesa saturs – pirmstiesas kriminālprocesā, veicot izmeklēšanu

¹¹⁸ Bittner and Platt. The Meaning of Punishment. – "Issues in Criminology", 1966, N° 2, p. 79, 93./

¹¹⁹ Анденес И. Наказание и предупреждение преступлений. М.: „Прогресс”, 1979., стр. 157.

¹²⁰ turpat: стр. 235.

¹²¹ Kriminālprocesa likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=107820> [aplūkots 22.05.2015.]

un kriminālvajāšanu, jānoskaidro: 1) vai ir noticis noziedzīgs nodarījums; 2) persona, kura saucama pie kriminālatbildības; 3) vai ir pamats kriminālprocesa izbeigšanai, pabeigšanai vai virzīšanai uz tiesu. Likuma 29. panta pirmajā daļā ir noteikti izmeklētāja kā procesa virzītāja pienākumi. Kriminālprocesa likuma 126. panta otrajā daļā ir noteikts, ka pierādīšanas pienākums pirmstiesas kriminālprocesā ir procesa virzītājam.

Minētās normas pēc būtības detalizētāk reglamentē likumā “Par policiju” noteiktos vispārīgos policijas uzdevumus. Šo uzdevumu veikšanai policijai tiek piešķirtas attiecīgas pilnvaras. Kriminālprocesa likuma 29. panta otrās daļas 1. punktā ir noteiktas izmeklētāja kā procesa virzītāja tiesības pieņemt jebkuru procesuālo lēmumu. Likumā “Par policiju” citu policijas darbinieka tiesību starpā ir noteiktas arī tiesības aizturēt un turēt apcietinājumā personas, kā arī tiesības pielietot fizisku spēku, speciālos līdzekļus un šaujamieroci. Tādējādi policijai ir noteicoša loma sabiedrības vitāli svarīgo interešu aizsargāšanā no prettiesiskiem apdraudējumiem, un šim nolūkam policijas rīcībā tiek nodoti spēcīgi un pat ārkārtēji iedarbības līdzekļi. Tas viss prasa no policijas augstu darba precizitāti un profesionalitāti. Tieši policijas darbā, kas ir vērsts uz sabiedrības vissvarīgāko interešu aizsargāšanu, objektīvi pastāv arī visaugstākais risks pārkāpt personu pamattiesības. Sabiedrības, indivīdu un valsts varas interešu mijiedarbības vispārīgais noregulējums tiesiskā valstī paredz, ka tiesībsargājošo institūciju pieļautie procesuālie pārkāpumi un kļūdas, kas noveduši pie nepamatota personas tiesību aizskāruma, ir obligāts pamats attiecīgo darbību un lēmumu atzīšanai par nelikumīgām, un līdz ar to iestādes vai amatpersonas darba rezultātu anulēšanai. Šādos gadījumos tiesībsargājošās funkcijas realizācija faktiski netiek nodrošināta. Ņemot vērā policijas lomu tiesībsargājošās funkcijas nodrošināšanā, minētajam noregulējumam ir fundamentāli svarīga nozīme policijas darbībā vispār. Tādēļ policijas darbā nozīmīga loma ir likumībai un likumības principa izpratnei policijas darbinieku vidū.

Ikdienas masu apziņas līmenī ar likumību parasti saprot likumu un tiem atbilstošu juridisko aktu stingru izpildīšanu. Vispārināti likumība tiek saprasta kā ideju un uzskatu kopums, pateicoties kuriem veidojas visu tiesisko attiecību dalībnieku iekšēja nepieciešamība rīkoties un uzvesties tiesiski. Ar likumību kā valsts īstenotas sabiedrības vadības metodi, kas paredz noteikta režīma nodrošināšanu, noteikta stāvokļa uzturēšanu, saprot stingru un nelokāmu spēkā esošās likumdošanas, juridisko normu ievērošanu visu tiesisko attiecību subjektu darbībā. Tiesību teorijā likumību saprot kā politiski – tiesisku parādību, kas raksturo sabiedrības organizācijas valstiski – tiesiskās attīstības procesu, spēkā esošo likumu stingras ievērošanas ceļā ar mērķi nodrošināt tiesiskuma stāvokli sabiedriskajās attiecībās¹²².

¹²² Juridiski terminoloģiskā skaidrojošā vārdnīca. Rīga: 2005., 189. lpp.

Likumību formulē arī kā likumos un likumdošanas procesā ietverto tiesību reālas izpaušmes režīmu, valstiskās vadības metodi, kas paredz sabiedrisko attiecību organizēšanu izdodot un nelokāmi īstenojot likumus un citus tiesību aktus.¹²³

Likumības, tāpat kā jebkura cita vispārējā tiesību principa reālais saturs var būt mainīgs.¹²⁴ Attiecībā uz tiesiskas valsts praksi šī principa saturā ir mērķtiecīgi izdalīt divu veidu aspektus:

- iekšējos – tie atspoguļo likumības funkcionālo lomu tādu tiesisko parādību sistēmā, kuras tiek izmantotas tiesiskās realitātes raksturošanai un definē likumību kā principu, kā valstiskās vadības metodi, stāvokļa, režīmu;
- ārējos – tie nosaka likumības vietu un lomu tādā vērtību sistēmā, kuru izmanto apkārtējās realitātes izzināšanā un izskaidrošanā. Šādi aspekti ir: sociāli ekonomiskais, politiski ideoloģiskais, garīgais, loģiski semantiskais un juridiskais.¹²⁵

Prakse liecina par to, ka policijas darbinieki ir orientēti galvenokārt uz likumības funkcionālo izpratni – likumu izpildīšanu, ievērošanu, noteikta stāvokļa garantēšanu sabiedriskajās attiecībās. Taču tiesiskā valstī policijas darbībai ir jāaptver visi sabiedriskie procesi kopumā, tātad – arī pieminētie “ārējie” likumības aspekti. Tādēļ ir nepieciešams tos īsumā raksturot. Sociāli ekonomiskais aspekts nosaka likumības objektīvo dabu, rada apstākļus un priekšnosacījumus likumības kā patstāvīgas politiski tiesiskās realitātes attīstībai, un novērš subjektīvi ideālistisku likumības idejas un principu iztulkošanu. Politiski ideoloģiskajam aspektam ir principiāla nozīme likumības kā sabiedrības attīstības priekšnoteikuma izpratnē. Raugoties no šī aspekta, likumības jēdziena saturā tiek ievadīts tāds sistēmveidojošais princips, kas nepieļauj pretnostatīt likumības un lietderības principus. Saskaņā ar šādu pieeju likumība ir ne tikai politiski tiesisko darbību vērtēšanas kritērijs pēc to atbilstības vai neatbilstības sabiedrības attīstības mērķiem un uzdevumiem, bet arī kā specifiska likumsakarība, kas pilda šo darbību sakārtošanas funkciju. Šādā kontekstā likumība jāsaprot kā sabiedrības attīstības likumsakarību noteikta tiesiskās sabiedrības veidošanas procesa politiski tiesiska forma, kas paredz pretrunu novēršanu starp politiski ekonomisko lietderību un likumdošanā iekļautajām tiesību vērtībām. Sabiedrības garīgajām vērtībām vienmēr ir nepārejoša nozīme, un šādā skatījumā likumība ir jāsaprot kā universāla tiesību

¹²³ Теория государства и права: курс лекций. Байтин М. И., Борисов В. В., Григорьев Ф. А., и др. Москва, Юристъ. 2006., стр. 550

¹²⁴ Jāņem vērā, ka princips ir viena no zināšanu formām, kas atspoguļo tiesību zinātnes likumsakarības, taču tiesībās zinātnes likumus nav iespējams formulēt tik viennozīmīgi kā eksaktajās zinātnēs, jo tiesību pamatuzdevums ir sabiedrisko attiecību apkalpošana un šīs attiecības ir ļoti daudzveidīgas un mainīgas.

¹²⁵ Теория государства и права: курс лекций. Байтин М. И., Борисов В. В., Григорьев Ф. А., и др. Москва, Юристъ. 2006., стр. 550.

teorijas kategorija, kas spēj akumulēt sociāli ekonomiskās, politiski ideoloģiskās, tikumiskās un juridiskās vērtības, realizējot taisnīguma ideju. Viens no šīs idejas realizācijas priekšnoteikumiem ir pienākuma kategorija, kas atspoguļo zināmu tiesiskās apziņas līmeni. Tā ir ietverta likumības saturā un likumdošanā izpaužas juridiskās atbildības veidā, tādējādi sekmējot noteiktas prasību sistēmas formēšanu, kas jāievēro sabiedrības locekļiem viņu pašu interesēs. Tādējādi no tikumiskā viedokļa likumība ir taisnīguma idejas juridiskās izpausmes forma, kas veicina indivīda vajadzību ievērot likumus. Likumības jēdziena loģiski semantiskā nozīme vēsturiski ir veidojusies pēc formulas: taisnīgi – pēc likuma – likumība.

Vispārīgie likumības juridiskie priekšnoteikumi ir:

- tiesību jaunrades un tiesībsargājošo valstisko institūciju esamība;
- tiesisko priekšrakstu sistēma, kas atspoguļo sabiedrības attīstības likumsakarības un nodrošina noteiktu tiesiskās kārtības stāvokli;
- noteikts sabiedrības tiesiskās apziņas un tiesiskās kultūras līmenis, kas ļauj formulēt un realizēt likumības ideju.

Likumības būtība izpaužas prasībā visiem tiesisko attiecību subjektiem stingri ievērot spēkā esošos likumus. Taču, ja šo atziņu saprot burtiski, tad likumības jēdziens kļūst tāpatīgs tiesību realizācijas kategorijai. Šeit noteicošā ir virzību uz mērķi – panākt, lai visi tiesisko attiecību dalībnieki būtu likumpaklausīgi. Tādēļ likumība raksturo nevis konkrētu stāvokli vai rezultātu, bet aktīvu procesu – piemēram, tiesiskas valsts, pilsoniskās sabiedrības izveidi.¹²⁶ Šādā izpratnē likumību veido tādi elementi kā:

- ideju, uzskatu un principu kopums, kas veido likumības teorētiski metodoloģisko pamatu;
- sistēmveidojoša prasība stingri ievērot likumus, kas atspoguļo sabiedrības attīstības mērķus un likumsakarības;
- mērķis – tiesiskas valsts izveidošana;
- likumības normatīvais pamats – tiesības;
- cilvēka motivējošā darbība likumības koncepcijas ietvaros – šīs teorētiskās konstrukcijas vienojošais posms;
- līdzekļi, veidi un paņēmieni likumības principu realizācijai.

Balstoties uz minētajiem elementiem, var formulēt šādas būtiskākās likumības pazīmes:

- sabiedrībā notiekošo politiski tiesisko procesu cēloņsakarīga ietekme uz likumību;
- likumības prasību vispārīgums un vispārobligātums;
- likumības kategorijas augsta abstrakcijas pakāpe;

¹²⁶ Теория государства и права: курс лекций. Байтин М. И., Борисов В. В., Григорьев Ф. А., и др. Москва: Юристъ. 2006., стр. 549.

- likumības objektīvais raksturs;
- efektīva jebkuru likumpārkāpumu pārtraukšana un soda neizbēgamība;
- valsts tiesībsargājošās funkcijas īstenošana saskaņā ar spēkā esošo likumdošanu.

Bez iepriekš minētā jāņem vērā, ka likumības princips ietver vairākus pakārtotus principus:

- likumības vienības princips;
- pilsoņu pamattiesību un brīvību garantētības princips;
- soda neizbēgamības princips;
- likumības un lietderības pretnostatīšanas nepieļaujamības princips;
- likumības un kultūras vienības princips.

Ņemot vērā policijas darbības specifiku un īpaši pilnvaras pielietot spēku, likumības jēdziens ir jāizprot paplašināti un jāsaista ar cilvēktiesībām. Cilvēktiesības ir vispārīgas un plašākā izpratnē jebkurš likumpārkāpums personu attiecībās ar valsti zināmā mērā ietver cilvēktiesību pārkāpumu. Tādēļ likumības kontekstā policijas tiesībsargājošās darbības reglamentācija aptver visus normatīvos priekšrakstus, kas attiecas uz personas tiesībām.

Likumības prasību vispārējā reglamentācija attiecībā uz policijas darbību vispirms ir noteikta Satversmē un speciālajā likumā – likumā “Par policiju”. Satversmes 1. pantā ir noteikts, ka Latvija ir demokrātiska republika, savukārt likumība ir viens no demokrātijas pamatnosacījumiem. Arī Satversmes cilvēktiesību sadaļā noteikto indivīdu garantiju īstenošana ir iespējama tikai reālas likumības apstākļos. Likuma “Par policiju” 5. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka policijas darbība tiek organizēta, ievērojot likumību, humānismu, cilvēka tiesības, sociālo taisnīgumu, atklātumu, vienvadību un balstoties uz iedzīvotāju palīdzību. Šī paša panta otrajā daļā ir noteikts, ka policija aizsargā personu tiesības un likumīgās intereses neatkarīgi no to pilsonības, sociālā, mantiskā un cita stāvokļa, rases un nacionālās piederības, dzimuma un vecuma, izglītības un valodas, attieksmes pret reliģiju, politiskās un citas pārliecības. Minētās normas pēc būtības koncentrēti atspoguļo likumības principa saturu. Atbilstoši šim principam ir veidoti arī lielākā daļa pārējo šī likuma pantu. Par to liecina policijas darbinieku pieļaujamās rīcības detalizēta reglamentācija īpaši situācijās, kas pieļauj konkrētu personu interešu aizskārumu. Piemēram 14. panta trešās daļas 1. punktā ir noteikts, ka policijas darbinieks ir tiesīgs pielietot šaujamieroci galējas nepieciešamības situācijā, lai aizsargātu citas personas un sevi no uzbrukuma, kas reāli apdraud dzīvību vai var nodarīt kaitējumu veselībai, novērstu mēģinājumu vardarbīgi iegūt šaujamieroci.

Viens no policijas darbības veidiem tiesībsargājošās funkcijas realizācijas ietvaros, kurā visuzskatāmāk izpaužas likumības un personas pamattiesību ievērošanas aspekts, ir kriminālprocesā noteikto izmeklēšanas darbību veikšana. Kriminālprocesa pamatmērķa – krimināltiesisko attiecību taisnīga noregulējuma – sasniegšana nav iespējama bez lietai

būtisku apstākļu noskaidrošanas, un kriminālprocesuālās darbības ir viens no šī mērķa sasniegšanas līdzekļiem. Kriminālprocesā vienmēr ir bijis, ir un būs svarīgi pietiekami precīzi un maksimāli atbilstoši faktiskajiem apstākļiem izzināt pagātnes notikumu, kas ļauj tiesiski korekti konstruēt atzinumu par to, vai ir noticis noziedzīgs nodarījums, kāds tieši, kas to ir izdarījis, vai šī persona ir sodāma, kā sodāma u. tml. Tomēr ne viss, kas radīts patiesības noskaidrošanai kriminālprocesa gaitā, ir atbilstošs kriminālprocesa mērķa sasniegšanai un sabiedrības interešu pēc vainīgās personas noskaidrošanas un adekvātas reakcijas uz nodarījumu nodrošināšanai. Patiesības noskaidrošana kriminālprocesā nevar būt pašmērķis tādā ziņā, ka tā pieļautu jebkādu līdzekļu izmantošanu. Līdzekļiem, kas paredzēti lietai būtisku apstākļu izzināšanai, ir jābūt tiesiskiem. Šajā tiesiskuma prasībā attiecībā uz izmeklēšanā izmantojamajiem līdzekļiem ir ietverami daudzi aspekti, tostarp prasība likumā precīzi un skaidri tos reglamentēt. Gan tiesiskajā reglamentācijā, gan praktiskajā izpildījumā ir jāievēro cilvēktiesību normas. Šīs pēdējās prasības nozīmīgumu apliecina Kriminālprocesa likuma 1. pantā ietvertā prasība nodrošināt kriminālprocesa mērķa sasniegšanu “bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē”.

Kriminālprocesa ietvaros cilvēktiesību ievērošanas garantijas var iedalīt trīs līmeņos:

1. kriminālprocesa pamatprincipi;
2. kriminālprocesuālo izmeklēšanas darbību veikšanas vispārīgie noteikumi;
3. atsevišķas Kriminālprocesa likuma normas, kurās ietverta konkrētas izmeklēšanas darbības tiesiskā reglamentācija (piemēram, pratināšana) vai arī kāds atsevišķs aspekts attiecībā uz visām izmeklēšanas darbībām (piemēram, tehnisko līdzekļu izmantošana).¹²⁷

Principi, kas garantē cilvēktiesību ievērošanu, ir ietverti Kriminālprocesa likuma 2. nodaļā “Kriminālprocesa pamatprincipi”.

Lai arī vārds “cilvēktiesības” ir tikai vienā no minēto principu nosaukumiem, tomēr saturiski cilvēktiesību un to ievērošanas garantiju aspekts ir saskatāms daudzās no tām. Tieši attiecībā uz izmeklēšanas darbību veikšanu īpaši nozīmīgi ir tādi principi kā vienlīdzība, kriminālprocesuālais pienākums un imunitāte, kriminālprocesā lietojamā valoda, cilvēktiesību garantēšana, spīdzināšanas un pazemošanas aizliegums, tiesības uz objektīvu procesa norisi, procesuālo pilnvaru līdzvērtība, nevainīguma prezumpcija, tiesības uz aizstāvību, kā arī personas un mantas aizsardzība apdraudējuma gadījumā. Lielā daļā gadījumu šo pamatprincipu tiesiskajai reglamentācijai ir vispārīgs saturs, kas papildāms konkrētākās tiesību normās un praksē (piemēram, tiesības uz aizstāvību, nevainīguma prezumpcija,

¹²⁷ Meikališa Ā. Cilvēktiesību ievērošana, veicot izmeklēšanas darbības. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/index.php?menu=DOC&id=154291> [aplūkots 10.04.2014.]

kriminālprocesuālā imunitāte u. c.). Vairāku principu tiesiskajā reglamentācijā iekļauti ļoti konkrēti rīcības priekšraksti (piemēram, 24. pantā “Personas un mantas aizsardzība apdraudējuma gadījumā” paredzēti konkrēti priekšnoteikumi šādas aizsardzības veikšanai un konkrēti procesa virzītāja veicamie pasākumi.) Tomēr, neatkarīgi no šo principu konkretizācijas pakāpes, jebkuram no tiem ir tiešas piemērojamības raksturs. Tādēļ šie principi ir jāpārzina, jāprot piemērot un jāpiemēro praksē.

Policijas darbības likumības kontekstā nozīmīgākie ir tādi principi kā tiesības uz objektīvu procesa norisi, cilvēktiesību garantēšana un spīdzināšanas un pazemošanas aizliegums.

Tiesības uz objektīvu kriminālprocesa norisi ietvertas Kriminālprocesa likuma 16. pantā. Attiecinot šī principa izpausmi tieši uz izmeklēšanas darbībām, jāsecina, ka tā ir procesā iesaistīto personu garantija uz ieinteresētu amatpersonu dalības nepieļaušanu procesā. Līdz ar to procesa dalībnieku intereses tiek aizsargātas, gan tad, ja tās tiek iesaistītas konkrētā izmeklēšanas darbībā, gan arī procesā kopumā. Šajā principā iekļautās idejas īstenošanas procesuālās iespējas ir konkretizētas gan Kriminālprocesa likuma pantos, kas nosaka konkrētu dalībnieku tiesības un pienākumus (piemēram, 66. pants “Aizdomās turētā tiesības”), gan arī pantos, kas detalizētāk reglamentē interešu konflikta apstākļus, atstatīšanas un noraidīšanas procedūru (Kriminālprocesa likuma 4. nodaļa “Apstākļi, kas liedz veikt kriminālprocesu”).

Cilvēktiesību garantēšanas princips ir ietverts Kriminālprocesa likuma 12. pantā. Tā pirmajā daļā ir noteikts, ka kriminālprocesu veic, ievērojot starptautiski atzītās cilvēktiesības un nepieļaujot neattaisnotu kriminālprocesuālo pienākumu uzlikšanu vai nesamērīgu iejaukšanos personas dzīvē. Panta otrajā daļā ir noteikts, ka cilvēktiesības var ierobežot tikai tajos gadījumos, kad to prasa sabiedrības drošības apsvērumi, un tikai šajā likumā noteiktajā kārtībā atbilstoši noziedzīgā nodarījuma raksturam un bīstamībai. Atbilstoši šīs normas jēgai cilvēktiesību ierobežošanas galvenais kritērijs ir personas, kuras tiesības tiek ierobežotas, pret darbība vai iespējamā pret darbība procesam. Jāņem vērā, ka jēdzieni “neattaisnots”, “nesamērīgs”, “sabiedrības drošības apsvērumi” ir vispārīgas vērtējuma kategorijas, kas jāpiepilda ar noteiktu saturu atbilstoši konkrētajai prakses situācijai. Panta 3.–5. daļā arī ir iekļautas norādes, kas tieši attiecināmas uz izmeklēšanas darbību veikšanu: 1) pārkāpt publiski nepieejamas vietas neaizskaramību, korespondences un sakaru līdzekļu noslēpumu drīkst vienīgi ar izmeklēšanas tiesneša piekrišanu; 2) kompetentu personu pienākums ir aizsargāt personas privātās dzīves noslēpumu un komercnoslēpumu. Ziņas par to drīkst iegūt un izmantot tikai tad, ja tas ir nepieciešams pierādāmo apstākļu noskaidrošanai; 3) fiziskajai personai ir tiesības pieprasīt, lai krimināllietā netiek iekļautas ziņas par šīs personas pašas vai tās saderinātā, laulātā, vecāku, vecvecāku, bērnu, mazbērnu, brāļu un māsu privāto dzīvi,

komercdarbību un mantisko stāvokli, ja tas nav nepieciešams krimināltiesisko attiecību taisnīgai noregulēšanai. Šī panta vispārīgie noteikumi tiek konkretizēti Kriminālprocesa likuma normās, kas veltītas konkrētu izmeklēšanas darbību tiesiskajai reglamentācijai vai kādam atsevišķam jautājumam, kas attiecināms uz visām vai noteiktas grupas izmeklēšanas darbībām.¹²⁸

Spīdzināšanas un pazemošanas aizliegums reglamentēts Kriminālprocesa likuma 13. pantā. Šī panta pirmajā daļā ir noteikts, ka kriminālprocesā nevienam nedrīkst pazemot, šantažēt, spīdzināt vai draudēt ar spīdzināšanu vai vardarbību, vai arī lietot vardarbību. Aizliegums lietot šos paņēmienus, veicot izmeklēšanas darbību, Kriminālprocesa likumā ir atkārtots vairākkārtīgi – gan kā izmeklēšanas darbības veikšanas vispārīgs noteikums, gan atrunāts kā absolūtās nepieļaujamības gadījums. Arī šajā gadījumā likumdevējs lieto vispārīgus jēdzienus, kuri jāpiepilda ar konkrētu saturu katrā prakses situācijā, taču jāapzinās, ka ieviest šajā situācijā absolūtu konkrētību nemaz nav iespējams.

Likumības nodrošināšanas būtisks aspekts ir minēto kriminālprocesa pamatprincipu pārkāpšanas sekas. Bez šos principus pārkāpušās personas individuālās atbildības, likumā par to pārkāpšanu ir paredzētas būtiskas procesuālas sekas. Kriminālprocesa likuma 130. panta otrās daļas 4. punktā ir noteikts, ka par nepieļaujamām un pierādīšanā neizmantojamām atzīstamas tādas ziņas par faktiem, kas iegūtas, pārkāpjot kriminālprocesa pamatprincipus.

Nozīmīgi likumības un cilvēktiesību garantēšanas aspekti ir ietverti Kriminālprocesa likuma 139. pantā reglamentētajos izmeklēšanas darbību veikšanas vispārīgajos noteikumos, kas ir neatņemama cilvēktiesību ievērošanas garantiju sistēmas sastāvdaļa.

Konkrētu izmeklēšanas darbību tiesiskā reglamentācija ir ietverta Kriminālprocesa likuma desmitajā un vienpadsmitajā nodaļā. Desmitajā nodaļā ir paredzēti 16 izmeklēšanas darbību veidi.

Visu iepriekš analizēto likuma prasību izpilde prasa no policijas darbiniekiem augstu profesionalitāti, kas ietver gan likumības principa satura pienācīgu izpratni, gan prasmi pareizi piemērot likumu. No likumības viedokļa īpaši svarīga ir iepriekš minēto likumā ietverto vispārīgo vērtējuma kategoriju piepildīšana ar konkrētu saturu, jo tieši šis saturs atspoguļo reālo procesā iesaistīto personu interešu aizsardzības apjomu un līmeni. Bez tam jāņem vērā, ka, veicot izmeklēšanu, policijas darbiniekam ir jārisina arī tādi vispārīgi jautājumi, kas likumā tieši nav noregulēti, bet kas var būtiski skart personu tiesības un intereses. Viens no šādiem jautājumiem ir izmeklēšanas darbības nepieciešamības un iespējamības izvērtēšana pirms tās veikšanas. Procesa virzītājs katrā konkrētā lietā atbilstoši faktiskajai situācijai lemj

¹²⁸ Meikališa Ā. Cilvēktiesību ievērošana, veicot izmeklēšanas darbības. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/index.php?menu=DOC&id=154291> [aplūkots 10.04.2014.]

par izmeklēšanas darbību veikšanas nepieciešamību, lietderību u. tml. Tomēr, lai arī cik efektīva kādos apstākļos varētu šķist kāda konkrēta izmeklēšanas darbība, tās veikšanā ir jāievēro vairāki tiesiskie priekšnoteikumi. Piemēram, nepilngadīgā tieša vai atkārtota pratināšana noteiktos apstākļos iespējama tikai ar speciālista piekrišanu (Kriminālprocesa likuma 152., 153. pants). Jo “tiesiski jūtīgāka” ir kāda situācija vai persona, jo dziļāks tiesību un likumīgo interešu aizskārums līmenis, jo augstāks procesuālo garantiju līmenis jāievēro attiecīgās izmeklēšanas darbības laikā. Piemērojot kriminālprocesuālās tiesību normas ir jānodrošina, lai jautājums par kādas “būtiska aizskārums” līmeņa izmeklēšanas darbības veikšanu tiktu izlemts tiesiski atbilstoši, ievērojot dažādu personu intereses un kriminālprocesa ietverto vispārīgo “neatļauta procesuāla pienākuma uzlikšanas” un “nesamērīgas iekļaušanās personas dzīvē” liegumu.¹²⁹

Tiesībsargājošās funkcijas realizācijai dažādās kombinācijās tiek izmantotas daudzveidīgas tiesiskās regulēšanas metodes. Tās izsmelši uzskaitīt nav iespējams un arī nav nepieciešams. Tomēr metodes atspoguļo tiesībsargājošās funkcijas praktisko realizāciju. Tādēļ īsumā ir jāpievēršas divām šai funkcijai raksturīgākajām metodēm – piespiešanai un veicināšanai (stimulēšanai).

Piespiešanas metode ir valsts darbība nolūkā panākt, lai pilsoņi, amatpersonas un organizācijas izpildītu tiesību normās noteiktos juridiskos pienākumus. Tā tiek pielietota, lai:

- 1) pārtrauktu prettiesiskas darbības;
- 2) disciplināri, administratīvi, civiltiesiski vai krimināli sodītu likumpārkāpējus;
- 3) novērstu tiesiskās kārtības neievērošanu;
- 4) likvidētu tehnoloģiska, dabiska vai bioloģiska rakstura draudus, nodrošinātu sabiedrisko un cita veida drošību.

Valsts piespiešana ir valsts monopols, to realizē tikai valsts institūcijas – tiesa, prokuratūra, izpildvaras institūcijas. Izpildvaras institūciju sistēmā noteicošā loma valsts piespiešanas piemērošanā ir policijai.

Piespiešanu kā policejiskās darbības metodi pielieto tad, kad citi iedarbības veidi attiecībā pret likumpārkāpējiem nav devuši pozitīvus rezultātus. Starp citām metodēm piespiešana ir uzskatāma kā rezerves iespēja, palīgmetode. Valsts (policejiskā) piespiešana ir nepatīkama katram cilvēkam, kas ar to saskaras. Tā izdara “spiedienu” uz personību, ierobežo subjekta tiesības, liek viņam rīkoties pretēji viņa gribai. Šī metode satur arī vardarbības (psihiskas, fiziskas, organizatoriskas) elementu, kas tiek realizēts uz tiesiska pamata. Tomēr ignorēt šo metodi izpildvaras institūcijas nevar. Piespiešanas metode ir pēdējais arguments

¹²⁹ Meikališa Ā. Cilvēktiesību ievērošana, veicot izmeklēšanas darbības. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/index.php?menu=DOC&id=154291> [aplūkots 10.04.2014.]

(*ultima ratio*) pret tiem, kuri pārkāpj likumus, izdara administratīvus, kriminālus un citus pārkāpumus. Šajā sakarā zīmīgi ir izteicies K. Beļskis¹³⁰: "Piespiešana ir "homeopātiskas zāles" atbilstoši parunai "ķīli izsit ar ķīli". Citiem vārdiem sakot, piespiešana dod pozitīvus rezultātus, ja to piemēro pret personām ar negatīvām nosliecēm. Vēsturiskā pieredze apliecina, ka valsts piespiešana kā policejiskās darbības metode ne tikai attaisno sevi, bet arī pārliecina, taču tikai tad, ja tā tiek balstīta uz taisnīgumu un tiesībām un pirms tās ir pielietotas visas citas metodes.

Prasībai pielietot piespiešanu tika tad, kad citi uzvedības regulatori (piemēram, pārliecināšana, pozitīva stimulēšana) izrādījušies neefektīvi, policijas darbā ir īpaša nozīme. Apstākļos, kad tiesiskā regulācija iegūst dominējošu raksturu, piespiešanu nereti piemēro uzreiz un tieši, pat nemēģinot pirms tam pārbaudīt citu regulatoru efektivitāti. Policijas darbā tiesiskā regulācija var iegūt šādu dominējošu raksturu tad, ja šī darba pamatievirze ir galvenokārt tikai reakcija uz konkrētu apdraudējumu personas vai sabiedrības interesēm. Tas izskaidrojams ar to, ka šāda apdraudējuma fakts jau pats par sevi ietver zināmu soda kā bīstamās uzvedības nosodīšanas formas un mēra elementu. Šāda policijas darba ievirze var novest pie nepamatotas un līdz ar to prettiesiskas piespiešanas piemērošanas. Piemēram, drošības līdzekļa piemērošana kriminālprocesa nedrīkst būt vienkārša reakcija uz nodarījumu, tā piemērošanas priekšnoteikums ir visu likumā noteikto apstākļu novērtējums.

Tiesiska rakstura piespiešanu parasti realizē, izmantojot mehānismu: attiecīgo tiesību normu sankcijas – sods – soda izpildīšana. Policija darbība ikdienā ir saistīta ar dažādu krimināltiesisko piespiedu līdzekļu (kriminālsods, audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi nepilngadīgajiem, medicīniska rakstura piespiedu līdzekļi, juridiskai personai iemērojamie piespiedu ietekmēšanas līdzekļi), kriminālprocesuālo piespiedu līdzekļu (aizturēšana, ievietošana ārstniecības iestādē, piespiedu atvešana, drošības līdzekļi) un administratīvo piespiedu līdzekļu (aizturēšana, personas, mantu un vietas apskate, mantu un dokumentu izņemšana, administratīvais sods) piemērošanu.

Zināms piespiešanas spēks ir arī juridiskajam pienākumam, jau tā esamības faktam, ar kuru daudzi cilvēki rēķinās, pat nenonākot līdz nepieciešamībai to pildīt. Tēlaini izsakoties, cilvēks gandrīz visu laiku "jūt", ka likums un ar to saistītais pienākums, sankcijas, sodi utt. "karājas viņam virs galvas" un jebkurā laikā "var krist viņam uz tās". Tādā veidā likums "piespiež" indivīdu rīkoties noteiktā veidā, neizraisot vardarbību.¹³¹

Savādāk piespiež rīkoties noteiktā veidā juridiskā pavēle, rīkojums, pat nesaturot sankcijas un neparedzot sodus. Pavēles subjekts un tas, kam tā domāta, apzinās, ka kaut kāds

¹³⁰ Бельский К. С. "Полицейское право" Москва: Дело и сервис, 2004, стр. 596.

¹³¹ Jakubaņecs V. Tiesību jēdziens un formas. Rīga: P&Ko, 2004., 73.–74. lpp.

sods var tikt piemērots. Individīda iespējamā rīcība var būt saistīta ar pamudinājumu, stimulu, kas neparedz vardarbību, bet var izpausties kā apelēšana pie autoritātes piemēra, apbalvojumu piešķiršana, kaut kādu labumu nepiešķiršana utt.

Tādējādi piespiešana var būt gan reāla, gan potenciāla, turklāt bieži vien potenciālā piespiešana var būt efektīvāka.

Veicināšanas (stimulēšanas) metode izpaužas sabiedrisko pienākumu izpildīšanā personas vai kolektīva sasniegto panākumu publiskā atzīšanā, morālā vai materiālā apbalvošanā. Veicināšanas metode apelē pie viena no spēcīgākajiem cilvēka dabā esošajiem stimuliem – ieinteresētības. Morāla, materiāla vai ar karjeras izaugsmi saistīta ieinteresētība rada kvalitatīvi citu uzvedības motivāciju – tādu, ar kurām ne vienmēr var konkurēt citas – uz taisnīguma, godīguma, likumības, baiļu jūtām balstītas motivācijas. Jāatzīmē, ka tādas cilvēciskās kategorijas kā sirdsapziņa, pienākuma sajūta, likumības jūtas, atbildības sajūta ne viesiem izpaužas ar vienādu intensitāti. Lielos cilvēku kolektīvos tās izpaužas kaut kādā vidējā līmenī, kas ne vienmēr sasniedz sabiedrībai vēlamu līmeni. Tādēļ valstij, izpildvaras institūcijām praktisku rezultātu sasniegšanai savā darbībā ir jāizmanto morālās un materiālās stimulēšanas faktors – faktors, kas bija un ir vispārējs jebkurā iekārtā un sabiedrībā.

Kā policijas darbības metodi veicināšanu raksturo šādas iezīmes:

- tā ir personificēta, tiek pielietota attiecībā uz individuāliem un kolektīviem subjektiem;
- tā var tikt pielietota kā dienesta attiecībās, adresēta policijas darbiniekam, tā arī ārējās policejiskajā attiecībās – adresēta pilsonim;
- tā tiek pielietota uz tiesiska pamata – tas ir – tiek regulēta tiesību normās (piemēram, Krimināllikuma 47. pantā noteikti apstākļi, kas mīkstina krimināl-atbildību¹³²).

Veicināšanas metodes labākai izpratnei ir nepieciešams pievērsties tiesiskajiem stimuliem.

Tiesību zinātnē ar tiesisko stimulu saprot tiesisku pamudinājumu likumpaklausīgai uzvedībai, kas rada labvēlīgus apstākļus subjekta personīgo interešu apmierināšanai. Tiesiskie stimuli galvenokārt ir orientēti uz vispāratzītām sabiedriskām vērtībām (pašregulāciju, demokrātiju, taisnīgumu), un līdz ar to tiem piemīt augsta regulatīva efektivitāte. Stimulēšanas būtība ir informatīva iedarbība uz cilvēka psihi. Tiesisko stimulu realizācijas pazīmes, kurās izpaužas to nepieciešamība un sociālā vērtība ir šādas:

¹³² Krimināllikums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=88966> [aplūkots 14.05.2015.]

- tie ir saistīti ar labvēlīgiem apstākļiem subjektu personīgo interešu apmierināšanai, jo izpaužas vērtību solījumā vai piešķiršanā, bet dažkārt – vērtību atņemšanas vai samazināšanas apmērā (piemēram, soda atcelšana vai samazināšana ir stimulē);
- tie ir saistīti ar pozitīvo tiesisko motivāciju;
- to izpausmes formas ir subjektīvās tiesības, likumīgās intereses, atvieglojumi, veicināšana;
- tie veicina pozitīvo tiesisko aktivitāti;
- tie ir vērsti uz sabiedrisko attiecību sakārtošanu, veicina sociālo sakaru attīstību.

Stimulus var klasificēt pēc vairākiem pamatiem. Atbilstoši tiesību normas struktūrai tiesību teorijā izdala šādus stimulus:

- *juridiskie fakti* (ietverti tiesību normas hipotēzē). Cilvēki savā darbībā visbiežāk ņem vērā to, kādas (vēlamas vai nevēlamas) sekas izraisa tie vai citi juridiskie fakti. Atkarībā no tā vai šīs sekas vēlamas, vai nevēlamas, viņi vai nu stimulē to rašanos, vai otrādi – cenšas pretoties to iestāšanai. Saprotams, ka tajos gadījumos, kad cilvēki ir ieinteresēti noteiktu juridisku faktu labvēlīgās sekās, tad viņi cenšas darīt visu, lai šie fakti rastos un attīstītos viņiem vajadzīgā virzienā. Tādā gadījumā šie fakti stimulē šo cilvēku pozitīvo attieksmi pret tiem un līdz ar to arī – sekām. Un otrādi – juridiskie fakti, kas izraisa cilvēkiem negatīvās sekas, parasti stimulē tādu viņu rīcību, kas ir vērsta uz to, lai šie fakti nerastos vai neattīstītos.
- *subjektīvās tiesības, likumīgā interese, atvieglojumi* (ietverti tiesību normas dispozīcijā). Šie stimuli pauž darbības iespējamību, apstākļu radīšanu, kuros subjekti varētu apmierināt savas vajadzības un intereses. Subjektīvās tiesības ir atļaujas, kas ir nodrošinātas ar juridisko pienākumu, bet likumīgā interese ir vienkāršā tiesiska atļauja, kura neparedz tiesības prasīt noteiktu rīcību no citiem. Tiesiskais atvieglojums ir subjekta stāvokļa tiesiski pamatotā atvieglošana, kas dod viņam iespēju labāk (lielākā mērā) apmierināt savas vajadzības, intereses un izpaužas kā īpašu papildtiesību (priekšrocību) piešķiršanā, tā arī atbrīvošanā no pienākumiem. Atvieglojumu mērķis ir sociāli aizsargāt, uzlabot atsevišķu personu stāvokli, stimulēt viņu vajadzību un interešu apmierināšanu. Tie ir tiesiski pamatoti izņēmumi no vispārējiem noteikumiem. Parasti atvieglojumus piešķir tiem subjektiem, kuru darbībā ir ieinteresēta valsts un sabiedrība vai sociāli neaizsargātiem subjektiem.

- *veicināšana* (ietverta tiesību normas sankcijā) ir brīvprātīgās pozitīvas uzvedības juridiskās atzinības forma un mērs, kura pielietošanas rezultātā subjektam rodas labvēlīgas sekas – tas tiek atlīdzināts. Tiesiskā veicināšana ir saistīta ar nopelni – sabiedrībai noderīga rezultāta sasniegšana ar godprātīgu, tiesiski pamatotu rīcību, kas ir pamats veicināšanai. Tiesiskās veicināšanas forma var būt arī veicināšanas norma. Tā parasti nesatur prasību rīkoties noteiktā veidā, bet parāda kāda rīcība ir vēlama sabiedrībai un kādas labvēlīgas sekas ir paredzētas par to. Šīs labvēlīgās sekas var iztulkot kā normas veicināšanas vai pozitīvās sankcijas.¹³³

Tādējādi veicināšana ir viens no tiesiskās stimulēšanas veidiem, kam raksturīga pozitīva ievirze, subjekta orientācija uz tiesiski pamatotu rīcību un uzvedību.

Pēc satura stimuli var būt dažādi – morālie stimuli, materiālie stimuli, ar karjeras izaugsmi saistītie stimuli u.tml. Morālos stimulus Rietumeiropā bieži sauc par “pagodinājuma kompensācijām”. Tos piemēro personām un kolektīviem par valsts institūciju vērtējumā pozitīvām darbībām un nopelniem – tās ir dažādas pateicības, atzinības, medaļas u. tml. Cilvēkam nav svešs nekas cilvēcisks – viņam piemīt ambīcijas, godkāre, patmīlība, vēlēšanās pierādīt savu vīrišķību, bet tas savukārt vairumam cilvēku ir saistīts ar vēlēšanos, lai viņu paveiktais tiktu novērtēts, morāli atbalstīts, apbalvots ar morālām vērtībām (diplomiem, medaļām utt.). Tādēļ valsts nosaka noteiktas dažādas apbalvošanas sistēmas.

Krimināltiesisko attiecību noregulēšanā ļoti komplicēts ir jautājums par tiesiskajiem stimuliem, kas ir saistīti ar vainīgās personas stāvokļa atvieglošanu. Tie ir ietverti tādos krimināltiesību institūtos kā vieglāka soda noteikšana par likumā paredzēto, nosacīta notiesāšana, atbrīvošana no kriminālatbildības, atbrīvošana no soda vai soda izciešanas u. c. Attiecībā uz noziedzīgos nodarījumos cietušajām personām pozitīva stimulējoša iedarbība var būt taisnīguma atjaunošanai. Šo stimulu piemērošana prasa augstu procesa virzītāja profesionalitāti, jo cilvēka psihi īpatnību kontekstā ir grūti izvēlēties konkrētajai situācijai atbilstošāko stimulu formu un saturu.

Vairumā gadījumu pozitīvi tiesiskie stimuli ir cieši saistīti ar personas pārliecināšanu. Dažkārt pārliecināšanu izdala kā atsevišķu tiesiskās regulēšanas metodi, taču, ņemot vērā tiesisko stimulu nozīmi tiesībsargājošās funkcijas realizācijā, veicināšanas metodes papildināšana ar pārliecināšanu ir loģiska.

No tiesiskās regulēšanas viedokļa pārliecināšana vispirms ir izpildvaras (amatpersonu) verbāla un organizatoriska iedarbība uz pakļauto personālu, konkrētu pilsoni, juridisku personu, visiem iedzīvotājiem uz tiesiska un morāla pamata. Kā process, kā iedarbība

¹³³ Малько А. В. Стимулы и ограничения в праве. Москва: Юристъ, 2004., стр. 60.–67.

Šī metode sastāv no divām savstarpējā mijiedarbībā esošām daļām, kuras izpaužas tādējādi, ka:

- 1) policijas iestāde mutiski un organizatoriski iedarbojas uz pilsoņiem;
- 2) pilsoņi brīvprātīgi un godprātīgi ievēro tiesību normas, pakļaujas noteiktajiem priekšrakstiem.

Pārliecināšanas metodes īpatnība ir tāda, ka tā ir jāizmanto pirms visām citām metodēm. Šajā sakarā N. Aļeksejevs ir rakstījis: “Cīņa ar likumpārkāpumiem un to profilakse vispirms ir jāveic gudras un miermīlīgas tiesību politikas ceļā – normālas tiesiskās apziņas attīstīšanas ceļā, veselīgu tiesisko jūtu audzināšanas ceļā un cilvēku kopdzīvei labvēlīgu sociāli – ekonomisko apstākļu radīšanas ceļā. Normāli piespiešana var tikt pielietota tikai tad, kad visi šie līdzekļi ir izsmelti, izņēmuma gadījumā kā pēdējais neizbēgamais līdzeklis.”¹³⁴

Pārliecināšanai kā primārai policejiskās darbības metodei ir būtiska loma policijas un pilsoņu attiecībās. Visai bieži administratīvajiem pārkāpumiem un pilsoņu neatbilstošas uzvedības gadījumiem nav tik lielas sabiedriskās bīstamības kā noziegumiem, un šos pārkāpumus izdarījušās personas nav bīstami un ļaunprātīgi likumpārkāpēji. Tādēļ pārliecināšana ir efektīvs un ekonomisks līdzeklis, lai veidotu pilsoņu lojālu attieksmi pret tiesībsargājošajām iestādēm. Likuma “Par policiju” 5. panta ceturtajā daļā ir noteikts, ka ikreiz, kad policijai nākas ierobežot personu tiesības un brīvības, policijas darbinieks sniedz tām paskaidrojumu, kurā pamato katru konkrēto ierobežojumu. Prakse pierāda, ka šī nosacījuma pienācīga neievērošana no policijas darbinieku puses daudzos gadījumos izraisa vai veicina pretošanos policijas darbiniekiem.

Pārliecināšana policijas darbā tiek realizēta dažādās formās – aizrādījums par pārkāpumu, tiesību ierobežošanas izskaidrošana, rīkojums pārtraukt noteiktas darbības, diskusija, konsultēšana, instruēšana, aģitācija masu informācijas līdzekļos. Tipiska pārliecināšana forma ir instruēšana. Tai ir vieglas imperativitātes raksturs. Tā ir zināmā mērā līdzīga konsultēšanai, tomēr atšķiras ar savu aktivitāti. Piemēram, ugunsdzēsības dienesta uzdevumos ietilpst sistemātiska juridisko un fizisko personu, organizāciju instruēšana, lai novērstu pārkāpumus.

Nemot vērā pārliecināšanas lomu policijas darbā, policijas darbiniekiem būtu kaut vai vispārīgi jāpārzina pārliecināšanas teorētiskie pamati – pārliecības struktūra un motīva jēdziens. Pārliecināšanas metode ir paņēmieni un līdzekļu sistēma, kas orientēta uz noteiktas indivīda pārliecības izveidošanu. Savukārt pārliecība ir cilvēku apziņas funkcionāls

¹³⁴ Алексеев Н. Н. “Основы философии права” СПб: Юридический институт, 1999., стр. 184.

veidojums, kas parasti kļūst par vienu no ietekmīgākajiem rīcības motīviem. Pārliecības veidošanās process ietver noteiktas stadijas un struktūrelementus:¹³⁵

- 1) *zināšanas*, kurām jākļūst par nākamās pārliecības pamatu; tās var būt zināšanas par tiesību pamatvērtībām, principiem, doktrināla rakstura zināšanas, tām var būt normatīvs raksturs utt.;
- 2) *attiecība pret šīm zināšanām kā pret patiesām*. Ja šo elementu veido mērķtiecīgi, tad cilvēkam ir jāpārliecinās par to zināšanu patiesīgumu, kas veido pirmā elementa saturu. Šim nolūkam var izmantot attiecīgu argumentu sistēmu, pārliecinošus pierādījumus, ilustratīvo materiālu utt.;
- 3) *drošums attiecīgo zināšanu patiesīgumā*. Lai pārliecība attīstītos normāli, ir nepieciešama ne tikai racionāla zināšanu patiesīguma izpratne, bet arī to drošuma emocionāls pārdzīvojums;
- 4) *zināšanu personifikācija*, kas saistīta ar zināšanu „saaugšanu” ar indivīdu, to organisku iekļaušanu personības “es” koncepcijā;
- 5) subjektīva *gatavība realizēt zināšanas tiesiskā rīcībā*, uzvedībā, attiecībās. Šī gatavība ir tieši saistīta ar rīcības motīvu.

Motīvu jēdziens dažādās zinātnēs tiek traktēts atšķirīgi:

- psiholoģijā ar to parasti apzīmē to iekšējo un ārējo nosacījumu kopumu, kas pamudina subjektu uz aktivitāti, kā arī uz objektu, uz kuru šī aktivitāte ir virzīta, neatkarīgi no tā vai aktivitāte ir apzināta vai neapzināta;
- socioloģijā motīvu visbiežāk aplūko kā subjekta apzinātu vajadzību pēc noteiktiem labumiem, vēlamiem darbības apstākļiem;
- jurisprudencē par motīviem parasti runā sakarā ar tiesībpārkāpuma iekšējo tieši pamudinošo cēloni (tiesībās motīvs var būt gan noziedzīga nodarījuma kvalificējoša pazīme, gan vainu mīkstinošs vai pastiprinošs apstāklis). Jāņem vērā, ka pirmkārt, tiesībās ar motīviem saprot tiešus pamudinājumus, kas jau ir psihiskās (ideālās) darbības gatavības stadija – gatavība rīkoties un uzvesties tiesiski. Tātad motīvs nav jebkurš pamudinājums, bet tāds, kas savā aktualizācijā ir sasniedzis tādu pakāpi, kad kļūst par gatavību tiesiskai rīcībai. Otrkārt, valodnieki pamudinājumu parasti skaidro kā “vēlēšanos”, “nodomu”, “nolūku”, “apņemšanos” un līdz ar to nebūtu pareizi tos uzskatīt par cēloņiem. Jāņem vērā arī tas, ka instinktīvās, reflektīvās, emocionālās un citas tamlīdzīgas darbības un to ietekmi uz tiesisko rīcību tiesības nevar izzināt, kontrolēt un regulēt ar saviem līdzekļiem. Tāpēc no juridiskā

¹³⁵ Jakubaņecs V. Tiesiskā apziņa. 4.izdevums. Rīga”P&Ko, 2006., 207.– 208. lpp.

viedokļa par motīvu atzīt visumā apzinātus pamudinājumus, kad indivīdam bijusi iespēja kontrolēt savu darbību.

Mērķtiecīgi izveidota tiesiska rakstura pārliecība lielā mērā ietekmē cilvēku tiesisko rīcību un uzvedību. Protams, cilvēki var ievērot likumus arī citu faktoru (ieraduma, nostādnes u. tml.) ietekmē, taču šāda rīcība būs neapzināta. Pārliecība iegūst apzinātu raksturu, jo pārliecināšanas darbība paredz ne tikai atkārtošānu, bet ietver konkrētas zināšanas, ar kurām cilvēki sevi personificē. Pārliecināšana balstās uz iepriekš atlasītiem argumentiem, pierādījumiem, loģiski sakārtotiem faktiem, secinājumiem, apelāciju pie pieredzes utt. Ar pārliecināšanas palīdzību iedarbojas uz cilvēku tiesisko apziņu, vēršoties pie viņa personīgiem kritiskiem spriedumiem. Šī pārliecināšanas īpatnība atšķir to no, piemēram, iedvešanas, suģestijas, jo tie ir speciāli organizēti komunikācijas veidi, kas balstās uz informācijas nekritisku uztveri.

Secinājumi

- tiesībsargājošā funkcija ir viena no svarīgākajām valsts funkcijām;
- tās pamatā ir nepieciešamība aizsargāt indivīdu un sabiedrības normālai funkcionēšanai vitāli svarīgas intereses;
- šo interešu aizsargāšanai policijai it noteicoša loma un tā ir tiesīga izmantot pret likumpārkāpēju daudzveidīgus tiesiskos līdzekļus;
- šo līdzekļu piemērošanai ir jābūt likumīgai un pamatotai;
- policijas nelikumīgas darbības ir pamats to atcelšanai un līdz ar tiesībsargājošās funkcijas realizācija netiek nodrošināta.

3.2. Kārtības un drošības sargāšanas funkcija

Eiropas policijas ētikas kodeksā kā pirmā no policijas funkcijām ir noteikta publiska miera, likumības un kārtības uzturēšanas funkcija.¹³⁶ Profesors U. Krastiņš sabiedrisko kārtību ir definējis kā tiesību normām un sadzīves noteikumiem atbilstošu kārtību sabiedrībā, kas nodrošina iestāžu, uzņēmumu un organizāciju netraucētu darbību, cilvēku mierīgu dzīvi, darbu un atpūtu, kā arī īpašuma un citu tiesību un interešu aizsardzību.¹³⁷ Sabiedriskā drošība ir stāvoklis, ko raksturo sabiedriskais miers un pilsoņu pārliecinātība par savu aizsargātību no

¹³⁶ Eiropas policijas Ētikas kodekss. Pieņemts Eiropas Padomes ministru komitejā 2001. gada 19. septembrī. Pieejams: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=1277578&SecMode=1&DocId=212766&Usage=2> [aplūkots 27.04.2014.]

¹³⁷ Krastiņš U. Juridisko terminu vārdnīca. – Rīga: Nordik, 1988., 230. lpp.

jebkādiem apdraudējumiem un ko nodrošina tiesībsargājošo iestāžu un vispirmāmkārtām policijas darbība.¹³⁸

Tiesiskās attiecības, kuru ietvaros tiek realizēta kārtības un drošības sargāšanas funkcija, ir atvasinātas no vispārējām tiesībsargājošajām attiecībām, taču šī funkcija satura ziņā atšķiras no tiesībsargājošās funkcijas. Lai izprastu šīs atšķirības, ir īsumā jāpievēršas vēsturiskajiem apstākļiem, kas noteica šo funkciju diferenciāciju.

Viduslaikos Rietumeiropā nebija lielu pilsētu un līdz ar to arī sabiedrisku vietu mūsdienu izpratnē. Cilvēku pulcēšanās vietu bija maz un tās bija labi uzraugamas. Kopienas locekļi pazina cits citu un varēja kontrolēt gan kopienas locekļus, kam bija nosliece uz likumpārkāpumiem, gan svešiniekus, un pārkāpuma gadījumā tos sodīt. Stāvoklis mainījās līdz ar urbanizācijas procesu attīstību. Liela skaita cilvēku pulcēšanas vietu kļuva vairāk, tajās pulcējās visdažādāko sociālo slāņu pārstāvji un vietējās kopienas kontrole par cilvēku uzvedību kļuva neiespējama. Šādās vietās visbiežāk tika izdarīti likumpārkāpumi un kļuva aktuāls sabiedriskās drošības un kārtības jautājums. Bija nepieciešama vispārēja uzraudzība, ko veica profesionāla policija. Tādējādi bez personas dzīvības, veselības, mantas un tamlīdzīgām vērtībām kā īpašu objektu vajadzēja aizsargāt sabiedrisko drošību un kārtību. Jēdziens "sabiedriskā kārtība" tika ieviests Napoleona laikā Francijā, norobežojot kriminālo policiju no administratīvās policijas, kuras uzdevums bija aizsargāt katras apdzīvotās vietas sabiedrisko kārtību.¹³⁹

Vispārīgā izpratnē ar sabiedrisko kārtību saprot cilvēku un lietu pareizu izvietojumu un atrašanos vietās, kurām ir sabiedriska nozīme, nosakot to tiesisko statusu, balstoties uz morāles, tiesību un ētikas normām. Tas nozīmē, ka visdažādākajās cilvēku pulcēšanās vietās (stacijās, laukumos, augstskolās utt.) ir jābūt šai vietai atbilstošai kārtībai. Tādējādi sabiedrisko kārtību raksturo pirmkārt, noteiktas vietas sabiedriskais nozīmīgums un otrkārt, atbilstoša cilvēku uzvedība šajās vietās. Sabiedriskās kārtības pamatu veido tiesiskā kārtība,¹⁴⁰ kas izpaužas pilsoņu un policijas amatpersonu tiesiski pamatotā uzvedībā¹⁴¹ sabiedriskās vietās. Tiesiskā kārtība aptver plašāku sabiedriskās dzīves sfēru, nekā sabiedriskā kārtība. Tajā pašā laikā tiesiskā kārtība neaptver pilnībā visu sabiedriskās kārtības sfēru. Tiesiskā kārtība veido sabiedriskās kārtības kodolu, nosaka tās būtību un saturu. Tiesiskās kārtības un sabiedriskās kārtības sfēras sakrīt tikai tajā daļā, kurā sabiedrisko kārtību regulē tiesību

¹³⁸ Бельский К. С. Полицейское право. Москва: Дело и сервис, 2004., стр. 266.

¹³⁹ Бельский К. С. "Полицейское право" Москва: Дело и сервис, 2004., стр. 240.

¹⁴⁰ Tiesiskā kārtība – tāda sabiedrisko attiecību kārtība, kas izveidojas likumības īstenošanas rezultātā, tā ir realizēta likumība. Skat.: Krastiņš I. Tiesību teorijas pamatjēdzieni. Rīga: LU, 1998., 29. lpp.

¹⁴¹ Tiesiski pamatota uzvedība – tiesību subjektu sociāli nozīmīgā, vēlamā un pieļaujamā uzvedība, kas ir modelēta tiesību normās. Skat.: Juridiski terminoloģiskā skaidrojošā vārdnīca. Sast. V.Jakubaņecs, Rīga: LPA, 2005., 349. lpp.

normas. Jebkuru cilvēku uzvedību bez tiesību normām regulē arī morāles un tikumības normas, taču tieši sabiedriskās vietās pēdējām ir īpaša loma. Sabiedriskās vietās morāles un tikumības prasību neievērošana arī nepārkāpjot tiesību normas tieši un būtiski aizskar daudzu citu cilvēku intereses, radot diskomfortu, sasprindzinājumu utt. Prasība “pienācīgi uzvesties” balstās uz sabiedrībā vispārpieņemtiem uzvedības noteikumiem atšķirībā no prasības “nezagt”, ko nodrošina iespējamā kriminālsoda draudi. Šī pirmā prasība ir vispārīga un bezpersoniska, un tādēļ tās nodrošināšanai loģiski ir nepieciešama vispārīga un tieša sabiedriskās kārtības aizsardzība ar pastāvīgu policijas klātbūtni. Tādējādi tieši aizsargājamā objekta, intereses īpatnības atšķir kārtības un drošības sargāšanas funkciju no tiesībsargājošās funkcijas.

Atbilstoši iepriekš sniegtajai definīcijai sabiedriskā drošība ietver divus galvenos elementus: 1) stāvokli, kurā indivīdu un sabiedrību nekas neapdraud un 2) valsts iestāžu (galvenokārt policijas) darbība šī stāvokļa nodrošināšanai. Sabiedriskā drošība kā policijas aizsargājamais objekts ietvert visu un katra interešu aizsardzību tādā mērā, kas nodrošina labvēlīgus un komfortablus dzīves apstākļus no vispārējās drošības viedokļa. Tas nozīmē, ka no iespējamiem apdraudējumiem ir aizsargājama ne vien dzīvība, veselība, personiskā brīvība un īpašums, bet cilvēks vispār. Šāda vispārēja aizsardzība ietver pienākumu uzraudzīt visdažādāko drošības tehnikas noteikumu, veselības aizsardzības prasību, higiēnas prasību utt. ievērošanu. Tādējādi arī sabiedrisko drošību kā policijas aizsargājamo objektu raksturo vispārīgums. Sabiedriskās drošības veidi ir, piemēram, sociālā drošība, ceļu satiksmes drošība, ugunsdrošība, sanitāri-epidemioloģiskā drošība utt.

Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā (turpmāk – Latvijas APK) ir noteikti tādi vispārīgi aizsargājамie objekti kā īpašums, veselība, apkārtējā vide, vēstures un kultūras pieminekļi, veterinārās un pārtikas aprites prasības, transports, ceļu satiksme, būvniecības prasības, sabiedriskā kārtība, pārvaldes kārtība u. c. Šo interešu un vērtību visaptveroša aizsardzība kopumā veido sabiedriskās drošības un kārtības sargāšanas sistēmu. Latvijas APK 1. pantā ir noteikts, ka administratīvo pārkāpumu likumdošanas uzdevums ir aizsargāt sabiedrisko iekārtu, īpašumu, pilsoņu sociāli ekonomiskās, politiskās un personiskās tiesības un brīvības, kā arī komersantu, iestāžu un organizāciju tiesības un likumīgās intereses, noteikto pārvaldes kārtību, valsts un sabiedrisko kārtību, nostiprināt likumību, novērst tiesību pārkāpumus, audzināt pilsoņus likumu precīzas un stingras ievērošanas garā, ieaudzināt viņos cieņas pilnu attieksmi pret citu pilsoņu tiesībām, godu un pašcieņu, pret sadzīves noteikumiem, apzinīgu attieksmi pret saviem pienākumiem un atbildību sabiedrības priekšā.

Latvijas APK 214. pantā ir noteikta Valsts policijas kompetence administratīvo pārkāpumu izskatīšanā un 247. pantā ir noteiktas personas, kuras ir tiesīgas sastādīt administratīvā pārkāpuma protokolu.

Policijas aizsargājošās darbības saturu nosaka Latvijas APK 4.sadaļa "Lietvedība administratīvo pārkāpumu lietās" un noteikumi "Par dienesta pienākumu izpildes organizāciju un kontroli sabiedriskās kārtības nodrošināšanas un satiksmes uzraudzības jomā".¹⁴²

Minēto noteikumu 35. punktā noteikti patruļas policijas darbinieku pienākumi veikt preventīvos pasākumus, novērst likumpārkāpumus, nodrošināt sabiedrisko kārtību un veikt satiksmes uzraudzību.

Plašākā izpratnē sabiedriskās drošības jēdziens aptver arī valsts drošību, un tās aizsargāšana ir Drošības policijas kā valsts drošības iestādes funkcija. Šīs funkcijas saturs ir noteikts Valsts drošības iestāžu likuma 10. pantā un 15. panta otrajā daļā.

No minētā tiesiskā regulējuma izriet, ka Valsts policijai ir ievērojama loma sabiedriskās kārtības un drošības sargāšanā. Turklāt policijai ir noteicošā loma tādu nozīmīgu objektu kā sabiedriskā kārtība, pārvaldes kārtība un satiksmes drošība aizsargāšanā.

Neviena sabiedrība nevar normāli funkcionēt bez pastāvīgas un konsekventas sabiedriskās kārtības un drošības aizsargāšanas. Tas vienmēr ir bijis un joprojām ir valsts administratīvās vai kārtības policijas galvenais uzdevums. Sabiedrisko attiecību un sabiedriskās drošības apdraudējumu daudzveidība nosaka nepieciešamību šī uzdevuma realizācijā iesaistīties arī citām valsts institūcijām.

Tradicionāli šī uzdevuma realizācijai policija izmanto tādas metodes kā administratīvā uzraudzība, administratīvā piespiešana un policijas palīdzība.

Administratīvās uzraudzības metodes būtība ir šauri specializēta uzraudzība, kas vērsta uz to, lai pilsoņi, amatpersonas un organizācijas precīzi ievērotu likumu. To veic tam pilnvarotas izpildinstitūcijas, likumā noteiktajos gadījumos izmantojot administratīvo piespiešanu. Administratīvā uzraudzība tiek realizēta novērošanas, noskaidrošanas, noskatīšanās, apmeklēšanas, salīdzināšanas un citā veidā. Galvenais administratīvās uzraudzības mērķis ir sabiedriskās kārtības uzturēšana, pilsoņu, sabiedrības un valsts drošības garantēšana. Tā tiek veikta, lai novērstu pilsoņu prettiesiskas darbības sabiedriskās vietās, terora aktus, dabas stihijas un mazinātu to seku smagumu. Administratīvā uzraudzība var tikt veikta pastāvīgi, pat visu diennakti (piemēram, ceļu satiksmes uzraudzība). Administratīvā uzraudzība ir

¹⁴² Dienesta pienākumu izpildes organizācija un kontrole sabiedriskās kārtības nodrošināšanas un satiksmes uzraudzības jomā: Valsts policijas 2010. gada 22. februāra noteikumi Nr. 5.

tradicionāli senākais valsts objektu aizsargāšanas veids. Jau cara Nikolaja I dekrētā¹⁴³ bija noteikts, ka vietējai policijai pastāvīgi jāuzrauga kārtība publiskās sanāksmēs, svētkos, gadatirgos un citos pasākumos.

Izpildvaras institūcijas realizē administratīvās uzraudzības pilnvaras, tikai pamatojoties uz likumu. Piemēram, Valsts policijas noteikumu “Par dienesta pienākumu izpildes organizāciju un kontroli sabiedriskās kārtības nodrošināšanas un satiksmes uzraudzības jomā” 4. punktā ir noteikts, ka norīkojuma galvenais uzdevums, veicot sabiedriskās kārtības nodrošināšanu vai satiksmes uzraudzību, ir panākt likumpārkāpumu novēršanu, kā arī satiksmes negadījumu un tajos cietušo personu skaita samazināšanu.¹⁴⁴

Administratīvās uzraudzības metodes vispārīgās iezīmes ir šādas:

1. Administratīvā uzraudzība ir specifisks kontroles paveids. Tā ir neietveroša uzraudzība, kurā novērojošais subjekts atrodas ārpus pētāmā objekta un ārpus tā dienesta attiecībām. Tipisks piemērs – ceļu satiksmes uzraudzība, ko veic policijas darbinieki. Uzraudzību veicošā institūcija pastāvīgi neiedarbojas uz novērojamo objektu. Tiesības iedarboties rodas tikai tad, kad novērojamais objekts pārkāpj tiesību normas vai rada draudus sabiedriskajai kārtībai un sabiedrības drošībai. Kontroli atšķirībā no administratīvās uzraudzības neatkarīgi no tā, kas to veic, vispirms raksturo dziļa un daudzveidīga iejaukšanās kontrolējamo objektu operatīvi organizatoriskajā (dienesta) darbībā. Kontrolei raksturīgi tādi paņēmieni kā apsekošana, revīzija, pārbaude. Turklāt kontrolējošo institūciju kompetencē ietilpst objekta pārbaude ne tikai no likumības, bet arī no lietderības viedokļa. Visām administratīvās uzraudzības institūcijām ir pilnvaras novērot pilsoņus, amatpersonas un organizācijas no to darbības likumības viedokļa, taču tās neiejaucas uzraugāmo objektu specifiskajā darbībā. Pārvaldes institūcijas var vadīt tām pakļautās struktūras, tas ir, realizēt to kontroli un uzraudzību, nepārtraukti iejaukties to darbībā. Policijas institūcijas var veikt tikai uzraugāmo objektu novērošanu un likumpārkāpuma konstatēšanas gadījumā pielietot piespiedu līdzekļus, izdot attiecīgus priekšrakstus, aizliegt noteiktas darbības, kas apdraud sabiedrisko kārtību un drošību. Administratīvā uzraudzība – tā ir sava veida sašaurināta kontrole.

2. Administratīvo uzraudzību realizē speciāli tam pilnvarotas izpildvaras institūcijas – policejiskās uzraudzības institūcijas. Bez uzraudzības pilnvarām šīm institūcijām ir arī pilnvaras pielietot piespiedu līdzekļus likumpārkāpumu gadījumā un šajā sakarā izdot attiecīgus priekšrakstus. Administratīvā piespiešana tiek uzskatīta par administratīvās

¹⁴³ Полный собр зконов Российской империи. СПб., 1837. / Бельский К. С. Полицейское право Москва: Дело и сервис, 2004, стр. 600

¹⁴⁴ Dienesta pienākumu izpildes organizācija un kontrole sabiedriskās kārtības nodrošināšanas un satiksmes uzraudzības jomā: Valsts policijas 2010. gada 22. februāra noteikumi Nr. 5.

uzraudzības sastāvelementu. Neapšaubāmi, ka administratīvās uzraudzības realizācija var noslēgties ar piespiedu līdzekļu pielietošanu. Administratīvā uzraudzība un piespiešana var tikt pielietota arī vienoti, nedalāmi. Tomēr administratīvā uzraudzība un administratīvā piespiešana atšķiras. Ja uzraugāmais objekts nepārkāpj atļauto, uzraugošā institūcija neiejaucas tā darbībā. Piemēram, policijas patruļa uz ielas ne fiziski, ne organizatoriski nenonāk saskarē ar uzraugāmo objektu. Tomēr šādas “tīras” uzraudzības ietekme uz personu ir visai iespaidīga. Šīs uzraudzības pamatā ir novērošana, bet novērošana kā kaut kā vai kāda izsekošana, uzmanīšana satur morālu, juridisku novērtēšanu – viens cilvēks vērtē citu, un šis process būtiski iespaido pēdējo (vērtējamo). Cilvēka apzināšanās, ka viņš tiek novērots, ka viņa rīcība tiks novērtēta izraisa viņā tādas jūtas (piesardzība, bailes, atbildība), kas mudina viņu uzvesties tiesiski. Akadēmiķis N. Budenko ir atzīmējis, ka vairumā gadījumu jau pats milicijas darbinieka atrašanās fakts sabiedriskā vietā attur pārkāpējus, novērš sabiedriskās kārtības pārkāpumus un rada pilsoņos drošības sajūtu.¹⁴⁵ Administratīvā uzraudzība “tīrā” veidā, tas ir, bez uzraugošā subjekta kontakta ar uzraugāmo objektu, novērš, pārtrauc neatbilstošu uzvedību, neļauj tam transformēties likumpārkāpumā. Tā ir administratīvās uzraudzības būtība.

Administratīvās uzraudzības daudzveidību nosaka uzraugāmo objektu (subjektu) individualizācijas veids, uzraugošās darbības forma, konkrēti aizsargājamie objekti.

Pēc uzraugāmo objektu (subjektu) individualizācijas veida izšķir vispārējo un individuālo administratīvo uzraudzību. Vispārējā administratīvā uzraudzība ir visu pilsoņu un būvju uzraudzība konkrētā teritorijā. Tā ir “visa un katra” uzraudzība. Tādu uzraudzību realizē policijas patruļdienests, novērojot sabiedrisko kārtību. Šīs uzraudzības veids izpaužas horizontālās policejiskajās tiesiskajās attiecībās, ko var apzīmēt ar formulu “viens pret katru”. Vienlaikus tiesiskās attiecības, kas rodas starp policijas patruļu un personu ir savā ziņā individualizētas. Piemēram, noteikumu “Par dienesta pienākumu izpildes organizāciju un kontroli sabiedriskās kārtības nodrošināšanas un satiksmes uzraudzības jomā” 35. punktā ir noteikts, ka norīkojums, atbilstoši savai kompetencei, veic preventīvus pasākumus, novērš likumpārkāpumus, nodrošina sabiedrisko kārtību un veic satiksmes uzraudzību, pievēršot īpašu uzmanību: personai vai personu grupai, kuras uzvedība izraisa aizdomas, ka tā var izdarīt likumpārkāpumu, bērnam, kurš līdz 16 gadu vecumam nakts laikā atrodas publiskā vietā bez vecāku vai personas, kas viņu aizstāj, uzraudzības, personai, kura atrodas bezpalīdzības stāvoklī, lai sniegtu viņai palīdzību, transportlīdzekļa vadītājiem, kas ar savām

¹⁴⁵ Бельский К. С. Полицейское право: Лекционный курс. Pieejams: http://www.pravo.vuzlib.net/book_z1044.html [aplūkots 20.04.2014.]

darbībām apdraud satiksmes drošību.¹⁴⁶ Individuālā administratīvā uzraudzība ir tādu atsevišķu personu novērošana, kuras rada apdraudējumu sabiedrībai vai tiek turētas aizdomās par noziegumu izdarīšanu. Uzraugāmais subjekts ir individualizēts, personīgi zināms policijai. Šo tiesisko attiecību var apzīmēt ar formulu “viens pret vienu”. Individuālā administratīvā uzraudzība ir atklāta kriminālsodu izcietušas personas uzraudzīšana. Latvijā tiešā veidā šāda uzraudzība nav reglamentēta, taču Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa¹⁴⁷ 177. pantā ir paredzēta administratīvā atbildība par papildsoda – policijas kontroles – noteikumu pārkāpšanu.

Pēc uzraugošās darbības formas izdala atklāto un slēpto uzraudzību.

Pēc aizsargājamā objekta policijas tipiskākie policijas uzraudzības veidi ir sabiedriskās kārtības un ceļu satiksmes uzraudzība. Šos uzraudzības veidus nodrošina policijas patruļas. Saskaņā ar iepriekš minēto noteikumu 3. punktu patruļdienesta darba pamatformas ir norīkojums patrulēšanas maršrutā vai postenī un 28. punktā ir noteikts, ka norīkojums veic sabiedriskās kārtības nodrošināšanu vai satiksmes uzraudzību, pārvietojoties patrulēšanas maršrutā vai atrodoties patrulēšanas postenī. Noteikumu 63. punktā ir noteikts, ka ceļu satiksmes uzraudzība ietver sevī ceļu satiksmes novērošanu, ceļu satiksmes negadījuma reģistrēšanu, likumpārkāpuma novēršanu, reaģēšanu uz likumpārkāpumu, tā pārtraukšanu, palīdzības sniegšanu satiksmes dalībniekam, kā arī administratīvā soda piemērošanu.¹⁴⁸

Administratīvās piespiešanas metode ietver piespiedu līdzekļu pielietošanu pret personu. Tā ir nepatīkama personai, ierobežo tās tiesības, pārkāpj personas neaizskaramību, izraisa garīgus pārdzīvojumus u.tml. Piemēram, autovadītāja tiesību atņemšana ne tikai pasliktina personas materiālo stāvokli, bet arī negatīvi iespaido viņa garīgo, psihisko stāvokli. Juridiskajā literatūrā jau pirms vairāk nekā 100 gadiem ir izteikts viedoklis,¹⁴⁹ ka administratīvā piespiešana zināmā mērā ir patvarība, policijas patvaļa. Mūsdienās šī viedokļa piekritēji uzskata, ka tiesiskā valstī piespiešanu var piemērot tikai tiesa. Jāatzīst, ka šāda pozīcija ir abstrakta un neatbilst tiesiskajai realitātei. Ja jau indivīdam ir tiesības pielietot piespiešanu “nepieciešamās aizstāvēšanās” vai “galējas nepieciešamības” situācijās, tad pašsaprotami, ka šādas tiesības jāpiešķir arī izpildvaras institūcijām, īpaši policijai

¹⁴⁶ Dienesta pienākumu izpildes organizācija un kontrole sabiedriskās kārtības nodrošināšanas un satiksmes uzraudzības jomā: Valsts policijas 2010. gada 22. februāra noteikumi Nr. 5.

¹⁴⁷ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss. Pieejams:

http://www.tiesas.lv/files/ties_darb_reg_norm_akti/Administrativo_parkapumu_kodekss.rtf

[aplūkots 11.04.2014.]

¹⁴⁸ Dienesta pienākumu izpildes organizācija un kontrole sabiedriskās kārtības nodrošināšanas un satiksmes uzraudzības jomā: Valsts policijas 2010. gada 22. februāra noteikumi Nr. 5.

¹⁴⁹ Кулишер А.М. Господство права и административное принуждение. Москва, 1911, стр. 8. Pieejams: http://thelibrary.ru/books/a_m_kulisher/gospodstvo_prava_i_administrativnoe_prinuzhdenie.html [aplūkots 21.04.2014.]

“administratīvās nepieciešamības” gadījumos. Šādi gadījumi ir sabiedrības dzīvē ikdienā sastopama parādība. Piemēram, iereibis autovadītājs rada draudus sabiedrībai, un tādēļ ceļu policijai ir jāiejaucas, nepieciešamības gadījumā izmantojot piespiedu līdzekļus.

Vispārīgā nozīmē administratīvā piespiešana ir tiesiska, organizatoriska, fiziska un psiholoģiska policijas iedarbība uz individuālu vai kolektīvu subjektu ar mērķi piespiest ar varu viņu ievērot likuma prasības vai izciest administratīvo sodu par administratīvo pārkāpumu. Sakarā ar šo definīciju jāņem vērā šādi momenti:

1. Administratīvās piespiešanas nepieciešamība rodas sakarā ar īpašas (specifiskas) nozīmes juridiskajiem faktiem. Šādi fakti var būt tiesiskās kārtības neievērošana (piemēram, neorganizēta demonstrācija), administratīvie pārkāpumi, tehnogēnas vai dabas katastrofas draudi. Neapšaubāmi, ka policijai ir jāreaģē uz šādām situācijām, tas ir, jāpiemēro piespiedu līdzekļi.

2. Administratīvo piespiešanu piemēro tikai valsts institūcijas un tikai uz tiesiska pamata. Pēc jēgas un būtības personām šī piespiešana ir jārespektē, jo normālos apstākļos valsts vara ir neapstrīdama un vispāratzīta.

3. Administratīvā piespiešana sastāv no dažāda rakstura iedarbības – organizatoriska, vārdiski – psiholoģiska, fiziska, mantiska. Tomēr visas šīs iedarbības ir balstītas uz tiesībām, izriet no tiesībām un tādēļ izpausmes ziņā ir tiesiskas.

4. Pēc savas juridiskās dabas administratīvā piespiešana ir vienota, nedalāma, bet pēc iedarbības rakstura uz subjektiem un aizsardzības veida var izdalīt divas administratīvās piespiešanas līdzekļu grupas – pirmkārt, tiešās administratīvās piespiešanas līdzekļus, otrkārt administratīvās jurisdikcijas līdzekļus. Tādējādi administratīvā piespiešanu kā policijas darbības metode izpaužas divos veidos – tiešā administratīvā piespiešana un administratīvā jurisdikcija.

Tiešā administratīvā piespiešana policijas darbā tiek pielietota samērā plaši. To var uzskatīt par izteikti policejisku piespiešanas metodi, jo citas valsts institūcijas šādu piespiešanas veidu neizmanto. Kā šīs metodes pielietošanas piemērus var minēt karantīnu epidēmiju gadījumos, personu un transportlīdzekļu apskati, dokumentu pārbaudi, administratīvo aizturēšanu, piespiedu medicīnisko pārbaudi utt. Šāda un līdzīga rakstura iedarbības ir ļoti daudzveidīgas un tās ir grūti sistematizēt pēc stingri noteiktiem kritērijiem, tādēļ ir mērķtiecīgi visas administratīvi brīdinošās, administratīvi pārtraucošās un administratīvi atjaunojošās darbības apzīmēt ar jēdzienu tiešā piespiešana. Tiešajai administratīvajai piespiešanai ir raksturīgas šādas iezīmes:

1. Tiešā administratīvā piespiešana ir sākotnējā policijas reakcija uz tādiem juridiskiem faktiem, kas ir nozīmīgi no sabiedriskās kārtības un drošības nodrošināšanas viedokļa. Šādi fakti ir:
 - *tiesiskās kārtības neievērošana* – tā ir rīcība, kurā nav administratīvā pārkāpuma sastāva, bet kura savu objektīvo pazīmju dēļ dezorganizē sabiedrisko kārtību (piemēram, skatītāju grūstīšanās stadionā);
 - *tehnogēna, dabas vai bioloģiska rakstura draudi* – avāriju, katastrofu, ugunsgrēku u.tml. situācijas. Šādu situāciju izcelšanās draudi un, vēl jo vairāk jau radušās situācijas, nolūkā nodrošināt sabiedrības drošību prasa tiešu piespiešanu (piemēram, karantīnas ieviešana);
 - *situācijas policejiskā novērtēšana* – uz šīs novērtēšanas pamata policijas darbinieki izlemj par policijas iejaukšanās un tiešās piespiešanas nepieciešamību konkrētajā gadījumā. Jebkurai policijas darbībai ir jābūt tiesiski pamatotai. Šī izvērtēšanas darbība atspoguļo zināmu izvēles brīvību pēc policijas ieskata. Situācija bieži vien prasa nekavējošu reakciju un, lai nodrošinātu darbības tiesiskumu, šai situācijas novērtēšanai ir būtiska nozīme;
 - *administratīvais pārkāpums* – parasti pirms personas saukšanas pie administratīvās atbildības tiek izmantoti tiešās piespiešanas līdzekļi – administratīvā aizturēšana, nogādāšana protokola sastādīšanai, personas apskate u.c.
2. Tiešā administratīvā piespiešana kā valsts reakcija uz noteiktiem apstākļiem, kuri apdraud sabiedrisko kārtību un sabiedrības drošību izpaužas dažādās vardarbīgas iedarbības formās uz personu uzvedību – fiziska spēka, speciālo līdzekļu, ieroču pielietošana utt. (likuma “Par policiju” 13., 14. pants).
3. Tiešā administratīvā piespiešana ir policejiska reakcija uz objektīvu sabiedrību apdraudošu faktu. Šī reakcija ir vērsta uz pārkāpuma pārtraukšanu un kārtības atjaunošanu, piespiežot subjektu izpildīt likumā noteiktos pienākumus. Tādēļ piespiešanas intensitātei ir jābūt objektīvi atbilstošai optimālajai nepieciešamībai, tādai, kas nodrošina pārkāpuma pārtraukšanu un draudu neitralizāciju. No tā savukārt izriet policijas iedarbības specifiskas īpatnības:
 - tā ir tieša, nepastarpināta iedarbība, kas vērsta uz noteikta objekta vai konkrētas personas interešu aizsargāšanu. Būtiski, ka no juridiskā viedokļa šī iedarbība neprasa iepriekšēju rakstisku lēmumu, jo reakcijai ir jābūt nekavējošai, momentānai;
 - tiešās administratīvās piespiešanas kā valsts reakcijas uz noteiktiem apstākļiem ietvaros veiktās darbības tiek realizētas bez ieinteresēto personu lūguma vai piekrišanas.

4. Tiešo administratīvo piespiešanu ir tiesīgas veikt tikai likumā noteiktu valsts institūciju amatpersonas.
5. Tiešā administratīvā piespiešana tiek attiecināta uz plašu subjektu loku, tā notiek tiesisko attiecību “polīcijas iestāde – persona (organizācija)” ietvaros.
6. Tiešās administratīvā piespiešanas likumības garants ir polīcijas institūcijām izvirzītās procesuālās prasības (piemēram, atbilstoši Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 260. panta jēgai ir ļoti būtiski izskaidrot personām pārkāpuma būtību un tiesības).
7. Tiešo administratīvo piespiešanu var pielietot tikai pamatojoties uz likumu.

Administratīvā jurisdikcija ir sociālo vērtību (sabiedriskās kārtības, personu tiesību un brīvību utt.) aizsargāšanas veids, kas izpaužas polīcijas iestāžu juridiskajā darbībā sakarā ar izdarītajiem administratīvajiem pārkāpumiem. Šajā procesā polīcija veic izmeklēšanu, apsūdz vainīgās personas, izskata administratīvo pārkāpumu lietas, pieņem lēmumu par administratīvo sodu un izpilda pieņemto lēmumu. Kopumā šī darbība ir vērsta uz personas saukšanu pie administratīvās atbildības. Administratīvās jurisdikcijas pielietošanas faktiskais pamats ir administratīvais pārkāpums – prettiesiska darbība. Prettiesiskums nozīmē, ka konkrētā darbība vai bezdarbība pārkāpj spēkā esošos noteikumus, kuri nodrošina noteiktas sabiedriskās dzīves sfēras aizsardzību. Līdzīgi kā noziedzīgiem nodarījumiem administratīvajiem pārkāpumiem piemīt tādas pazīmes kā vaina (administratīvā atbildība neiestājas, ja nav konstatēta pārkāpēja vaina) un sodāmība (par katru pārkāpumu ir paredzēts sods).

Administratīvās jurisdikcijas īpatnības ir šādas:

- 1) tā ir valsts institūciju reakcija uz tiesībpārkāpumu, taču atšķirībā no tiešās piespiešanas tā nav vienkārša nepastarpināta vienas personas (amatpersonas) iedarbība uz citu personu (pārkāpēju), bet, ievērojot noteiktas formas:
 - pirmkārt, polīcijas institūcija uzrāda likumpārkāpējam apsūdzību un izmeklē administratīvo pārkāpumu. Svarīgi, ka amatpersonai, kura ir tiesīga iedarboties uz pārkāpēju (nogādāt polīcijā, sastādīt administratīvā pārkāpuma protokolu), ir pienākums informēt pārkāpēju par viņa tiesībām, tajā skaitā tiesībām sniegt paskaidrojumus;
 - otrkārt, polīcijas iestāde, reaģējot uz tiesībpārkāpumu, pēc būtības dod šī pārkāpuma negatīvu novērtējumu no likuma viedokļa, kas izpaužas kā personas atzīšana par vainīgu un soda uzlikšana.
- 2) Administratīvās jurisdikcijas metodes pielietošana notiek specifisku policejisko procesuālo tiesisko attiecību ietvaros. Šīs attiecības rodas ar administratīvā pārkāpuma izdarīšanas brīdi un izbeidzas ar lēmumu administratīvā pārkāpuma

lietā. Šajās attiecībās piedalās divi galvenie subjekti – policijas iestāde un pārkāpējs. Pirmais no minētajiem subjektiem ir apveltīts ar valsts pilnvarām sastādīt procesuālos dokumentus, noteikt procesa virzību, pieņemt lēmumus, izvērtēt pārkāpuma apstākļus un sodīt pārkāpēju. Literatūrā šo subjektu sauc arī par "vadošo subjektu".¹⁵⁰ Jāņem vērā, ka praksē šajā procesā piedalās vairāki subjekti. Viens subjekts ierosina un izmeklē lietu, cits – pieņem lēmumu un uzliek sodu, vēl cits – izpilda lēmumu. Otrs subjekts – persona, kura izdarījusi pārkāpumu. Šim subjektam atšķirībā no pirmā nepiemīt valsts varas pilnvaras un viņš ir piespiedu iedarbības objekts, tomēr viņam ir piešķirtas procesuālās tiesības. Līdz ar to aplūkojamās tiesiskās attiecības raksturo šo attiecību subjektu nevienlīdzība juridiskā nozīmē – pārkāpēja pakļautība ir tieši nostiprināta tiesību normās. Šīs tiesiskās attiecības var nosaukt par vertikālām procesuālām policejiskām attiecībām. Ja tiešā administratīvā darbība ir zināmā mērā elementāra policijas taktisko darbību sistēma, kas ir pietiekama, lai pārtrauktu likumpārkāpumu, un šīs darbības ne vienmēr ir saistītas ar personu vainojamām darbībām un juridisko aktu izdošanu, tad administratīvā atbildība ir represija, sods par pārkāpumu, tā ir vērsta uz pārkāpēja apziņas izmainīšanu un daudzējādā ziņā līdzinās krimināltiesiskajai atbildībai.

Policijas palīdzības metode ir īpašs pilsoņu tiesību aizsargāšanas (nodrošināšanas) veids. Tā izpaužas palīdzības sniegšanā personām pēc to lūguma, bet atsevišķos gadījumos arī bez personas piekrišanas sniedzot tai sociālus, medicīniskus, finansiālus un citus pakalpojumus. Piemēram, palīdzība pazudušu personu meklēšanā, noziegumā cietušas personas nogādāšana mājās, huligānisku darbību pārtraukšana pēc personas lūguma, informācijas sniegšana par pazudušām vai negadījumos cietušām personām, apmaldījušos bērnu nogādāšana mājās u. tml.

Likuma "Par policiju"¹⁵¹ 3. panta pirmās daļas ceturtajā punktā ir noteikts, ka policijas uzdevums ir likumā paredzētajā kārtībā sniegt palīdzību personām, iestādēm, uzņēmumiem un organizācijām to tiesību aizsardzībā un ar likumu noteikto pienākumu realizācijā. Policijas palīdzība var izpausties arī kā iedzīvotāju konsultēšana to personiskās un mantas drošības jautājumos, piedalīšanās sadzīves konfliktu atrisināšanā, morāli – psiholoģiska atbalsta sniegšana kritiskās situācijās nonākušām personām u. tml. Zinātnē jautājumam par policejisko palīdzību ir gara vēsture. Jau 19. gadsimta pirmajā pusē P. Mols ir izskaidrojis tādus jēdzienus

¹⁵⁰ Бахрах Д. Н. Административное право России, Москва: НОРМА, 2000 стр. 543

¹⁵¹ Likums "Par policiju" Pieejams: http://lv.lv/index.php?menu_left=TA&menu_body=KDOC&id=67957 [aplūkots 11.10.2014.]

kā “valsts palīdzība” un “policejiskā palīdzība”. B. M. Lazarevs izpildvaras institūciju palīdzību personām ir nosaucis par “pārvaldnieciskajiem pakalpojumiem”. Turpretī J. P. Solovejs uzskata, ka attiecībā uz policiju pareizāk ir izmantot terminu “palīdzība”, nevis “pakalpojums”, jo par pakalpojumu ir jāmaksā.¹⁵² Policijas palīdzībai ir “nepiespiedu” un “nekomerciāls” raksturs.

Tomēr jēdzienus “palīdzība” un “pakalpojums” var uzskatīt arī par sinonīmiem. Pakalpojums ir darbība, ka dod labumu, sniedz palīdzību citam. Tas var būt gan maksas, gan bezmaksas. To pašu var teikt arī par palīdzību, kura var būt gan komerciāla, gan nekomerciāla. Salīdzinājumā ar palīdzību pakalpojums ir konkrētāks jēdziens. Pakalpojums ir orientēts uz konkrēta patērētāja vajadzību apmierināšanu un ir nemateriāls. Tādēļ policijas palīdzību var definēt kā konkrētu pakalpojumu sistēmu, kas ietilpst valsts palīdzības sistēmā.¹⁵³

Šādā skatījumā policijas palīdzībai raksturīgas tās pašas iezīmes, kas raksturīgas jebkurai valsts palīdzībai:

- 1) tie ir noteikti pakalpojumi, kurus valsts sniedz pilsoņiem un organizācijām;
- 2) šī palīdzība var tikt sniegta kā individuāli (piemēram, neatliekamā palīdzība personai, kura cietusi no huligānu uzbrukuma), tā arī kolektīvam, juridiskai personai (piemēram, objektu apsardze);
- 3) tā var būt gan apmaksāta no budžeta līdzekļiem, gan komerciāla;
- 4) tā ir tiesību normās paredzētā palīdzība, kuru sniedz personām pēc to lūguma un palīdzība, kas tiek sniegta pēc policijas iniciatīvas, pamatojoties uz dienesta pienākumiem.

Tajā pašā laikā policijas palīdzība ir īpaša palīdzība valsts palīdzības sistēmā, tie ir īpaša veida pakalpojumi, ko raksturo sekojošas īpatnības.

1. Šo palīdzību sniedz specifiskas izpildvaras institūcijas, kuras ir apveltītas ar uzraudzības un piespiešanas pilnvarām, kuras tiek pielietotas dažādās situācijās, tajā skaitā arī aizsargājot personu tiesības un brīvības. Citiem vārdiem sakot, policijas rīcībā ir līdzekļi (uzraudzība, tiesības piemērot piespiešanu, transportlīdzekļi, telpas) ar kuriem tā var sniegt reālu palīdzību dažādās ekstremālās situācijās (zādzības, avārija nelaimes gadījums utt.) nonākušām personām. Policija atrodas vistuvāk iedzīvotājiem, jo tās darbību raksturo nepārtraukta klātbūtne sabiedriskās vietās. Tādēļ tā var operatīvi reaģēt un nekavējoši sniegt palīdzību. Zināmā mērā policija ir universāla “ātrā palīdzība” un šajā ziņā to nevar aizvietot

¹⁵² Бельский К. С. Полицейское право. Москва: Дело и сервис, 2004., стр. 610.

¹⁵³ Šajā sistēmā ietilpst arī valsts palīdzība veselības aizsardzības, sociālā nodrošinājuma, izglītības un citās jomās.

neviena cita valsts struktūra. Analogisku palīdzību iedzīvotājiem sniedz arī speciālie dienesti ārkārtas situācijā (epidēmijas, zemestrīces, masu nekārtības u. c.).

2. Atšķirībā no citiem valsts palīdzības veidiem policijas palīdzība var tikt sniegta personām un organizācijām gan pēc to lūguma, brīvprātīgi, gan bez to piekrišanas, tas ir, piespiedu kārtā. Minētās īpatnības savdabība atspoguļo divu savstarpēji izslēdzošu ideju vienlaicīga pastāvēšana policijas palīdzības pirmsākumos – kristīgā palīdzība visiem cietējiem un nelaimīgajiem un policejiskā ideja, saskaņā ar kuru cilvēki tiek uzlūkoti kā mazi bērni, kuriem viņu pašu labā ir nepieciešama piespiešana.¹⁵⁴ Šajā sakarā, piemēram, R. Mols uzskata, ka valsts policejiskā palīdzība pēc savas būtības tiek sniegta pilsoņiem tikai pēc viņu brīvas vēlēšanās, tomēr ir arī daudz gadījumu, kad valsts izmanto piespiešanu.¹⁵⁵ Praktiskās darbības aspektā ir nenoliedzami, ka policejiskā palīdzība vispirms tiek sniegta uz brīvprātīga pamata, pēc ieinteresēto personu lūguma un ar viņu piekrišanu. Turklāt, sniedzot šādu palīdzību, policija pilda savus normatīvajos aktos noteiktos pienākumus. Šāda veida palīdzība ir arī medicīniskā palīdzība aizturētajiem vai arestētajiem likumpārkāpējiem, ja tāda ir nepieciešama. Piemēram, “Tiesību sargāšanas amatpersonu uzvedības kodeksa” 6. pantā ir noteikts, ka tiesību sargāšanas amatpersonām jānodrošina personu, kas atrodas viņu ieslodzījuma vietā, pilnīga veselības aizsardzība, tajā skaitā jāveic neatliekama rīcība, lai nodrošināt medicīnisko aprūpi, kad vien tā nepieciešama.¹⁵⁶ Policija sniedz palīdzību uzņēmumu, iestāžu un organizāciju amatpersonām un darbiniekiem, ja tiek traucēta to likumīgā darbība (piemēram, nepakļaušanās biļešu kontrolieru likumīgajām prasībām sabiedriskajā transportā), sabiedriskām organizācijām (piemēram, nodrošina kārtību un drošību to rīkotos sabiedriskos pasākumos). Atsevišķiem indivīdiem palīdzība var tikt sniegta arī bez viņu piekrišanas (piemēram, personām, kuras reibuma dēļ nonākušas bezpalīdzības stāvoklī).

3. Policijas palīdzība iedzīvotājiem pamatā ir nekomerciāla, jo kopumā tā ir vērsta uz sabiedrības drošības nodrošināšanu, savukārt sabiedrība, maksājot nodokļus, uzliek par pienākumu valstij rūpēties par tās drošību. Līdz ar to palīdzība pilsoņiem ir policijas pienākums, un šī palīdzība tiek finansēta no valsts budžeta. Policijas maksas pakalpojumiem ir jābūt ierobežotiem un precīzi noteiktiem likumā. Nav mērķtiecīgi uzlūkot policiju kā masveida apkalpošanas sistēmu, jo tādējādi tās darbība tiek komercializēta.

¹⁵⁴ Šī ideja tiesībās ir saistīta ar heteronomijas principu. Plašāk skat.: Jakubaņecs V. Tiesības sabiedrībā. Rīga: “P&K” 1997., 6. lpp.

¹⁵⁵ Бельский К. С. Полицейское право: Лекционный курс. Pieejams: http://www.pravo.vuzlib.net/book_z1044.html [aplūkots 20.04.2015.]

¹⁵⁶ Starptautisko līgumu krājums, ANO 1994., 315.lpp.

4. Būtiska policijas palīdzības iezīme ir tās reglamentācija tiesību normās (piemēram, likuma “Par policiju” 3. panta pirmās daļas 4. punkts, 11. pants.).

5. Policijas palīdzība tiek realizēta īpašu tiesisko attiecību ietvaros. Šajās attiecībās, no vienas puses, kā varas pārstāvis un vienlaikus savus pienākumus izpildošais subjekts piedalās policija, no otras puses, kā pilnvarotais, tiesīgais subjekts – pilsoņi.

Policijas palīdzības saturu un formas nosaka tiesiskais regulējums. Iepriekš aprakstītā policijas palīdzība faktiski atbilst vēsturiski tradicionālajam policijas darbības modelim, kas paredz palīdzības sniegšanu “likumā noteiktajos gadījumos”. Atbilstoši likumā “Par policiju”, Latvijas APK un citos normatīvajos aktos noteiktajam šāda tradicionāla uzraudzība, piespiešana un palīdzība joprojām ir dominējošās formas, kuras Latvijas policija izmanto sabiedriskās drošības un kārtības sargāšanā.

Tiesiskas valsts ideja ietver policijas palīdzību, kas ir plašāka par “likumā noteiktajiem gadījumiem”. Eiropas policijas Ētikas kodeksā ir noteikts, ka viens no policijas pamatuzdevumiem ir palīdzības un pakalpojumu sniegšana iedzīvotājiem.¹⁵⁷

Mūsdienu demokrātiski tiesiskās valstīs sabiedriskās kārtības un drošības sargāšanas funkcijas realizācija nav iedomājama bez policijas un sabiedrības savstarpējās sadarbības un palīdzības. Policija viena pati nav spējīga nodrošināt sabiedrisko kārtību un drošību, turklāt tieši sabiedriskā kārtība un drošība ir tā sfēra, kurā ir vispirmām kārtām ir iespējama un nepieciešama sadarbība ar sabiedrību tādēļ, ka šie jautājumi vistiešāk var skart visus un katru.

Šādas savstarpējas sadarbības un palīdzības nepieciešamība un saturs primāri izriet no tiesiskas valsts koncepcijas.

Pirmkārt, tiesību un valsts regulatīvā darbība ir prioritāri orientēta uz tiesību subjektu interešu apmierināšanu – valstij ir jākalpo indivīdam. Tādējādi policijas palīdzība un sadarbība vispirms ir īpašs pilsoņu tiesību nodrošināšanas veids.

Otrkārt, tiesiskas valsts doktrīna paredz tiesību kā absolūtas, prioritāras vērtības atzīšanu un iekļaušanu sabiedrības vispārējā kopīgā mērķa saturā. Šī prasība ir nozīmīga ar to, ka stingri juridiskā tiesību izpratnē indivīdu tiesības uz to pamatvajadzību un interešu apmierināšanu ir absolūtas un neapstrīdamas, un līdz ar to neaprobežojas ar tiesībām saņemt noteikta veida pakalpojumus (īpaši personiskās un vispārējās drošības jomā) no valsts tikai administratīvā ceļā un tikai valsts noteiktos ietvaros un apjomā. Vienlaikus, atbilstoši šai stingri juridiskajai tiesību izpratnei, indivīdu pamattiesību realizācija tiek organiski saistīta ar atbilstošiem pilsoņu pienākumiem. Faktiski valsts palīdzības un pakalpojumu sniegšana tiek

¹⁵⁷ Eiropas policijas Ētikas kodekss. Pieņemts Eiropas Padomes ministru komitejā 2001. gada 19. septembrī. Pieejams: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=1277578&SecMode=1&DocId=212766&Usage=2> [aplūkots 27.03.2015.]

pārnesta no administratīvās uz tiesību sfēru, tādējādi ievērojami paplašinot valsts un sabiedrības savstarpējās palīdzības un sadarbības robežas. Šādas, principiāli jauna tipa sadarbības obligāts priekšnoteikums ir tiesību kā vērtības un autonoma sociālās regulācijas elementa vispārēja atzīšana.

Protams, ka šāda sadarbība ir iespējama tikai tad, ja sociālās attiecības ir orientētas uz visai sabiedrībai kopīgu mērķi un balstītas uz vispārēju godīgumu un solidaritāti.

Demokrātiskās valstīs tiesiskas valsts koncepcija atspoguļo valsts oficiālo ideoloģiju, taču tai atbilstošs policijas un sabiedrības sadarbības modelis attīstījās samērā ilgstoši, pakāpeniski pielāgojoties reālajai sabiedrisko attiecību praksei. Tieši praksei bija nozīmīga loma savstarpējās sadarbības un palīdzības attīstībā, un to noteica dažādi sabiedrisko attiecību attīstības faktori.

Piemēram, sistemātiska spēka pielietošana valsts iekšpolitisko problēmu risināšanai neizbēgami izraisīja policijas un iedzīvotāju “atsvešināšanos”. Tā rezultātā attīstījās tendence “sabiedriskās kārtības sargāšanas” funkciju pretnostatīt “politiskā režīma un valsts sabiedriskās drošības sargāšanas” funkcijai par labu pirmajai, turklāt, īpaši akcentējot pakalpojumu sniegšanu iedzīvotājiem.¹⁵⁸ Tiesiskā valstī piespiešanas sfēru ir iespējams samazināt, to aizstājot ar tiesisko priekšrakstu izpildes nodrošināšanu ar citiem paņēmieniem. Cilvēku vajadzību un interešu apmierināšanas deklarēšana par vienu no valsts un sabiedrības kopīgajiem mērķiem imanenti ietver plašas iespējas policijas un iedzīvotāju sadarbībai.

ASV pagājušā gadsimta septiņdesmitajos gados tika izstrādāta jauna policijas darbības koncepcija, kuru nosauca par “pilsoņu problēmu risināšanas laikmetu”. Tās pamatā ir formula – policijai likumīgā vara tiek piešķirta no iedzīvotājiem, un tā ir izmantojama iedzīvotāju interesēs. Saskaņā ar šo koncepciju policijas darbības pamatā ir demokrātija un sabiedrības vajadzības, un tā balstās uz partnerattiecībām ar sabiedrību.¹⁵⁹

Pakāpeniski šīs un citas tendences attīstījās par vispārīgu sabiedrisko fenomenu, kas ieguva apzīmējumu “*community policing*”. Ar šo jēdzienu saprot gan policijas uzbūves modeli, gan policijas darbības filozofiju, kas ietver demokrātiskai valstij atbilstošu policijas darbinieku izglītošanu, augstu profesionālismu, labu attiecību un sadarbības veidošanu ar sabiedrību.¹⁶⁰ Saskaņā ar vienu no Latvijas autoru piedāvātajām definīcijām “*community policing*” ir uz sabiedrību un problēmu risināšanu vērsts policijas darbs, kas tiek balstīts uz

¹⁵⁸ Brewer Y.D. The Police Public Order and State. – NY, 1988. – P. 19.–23.

¹⁵⁹ Шушкевич И.Ч. Концептуальные основы обеспечения взаимодействия полиции (милиции) с общественностью. – Смоленск, 2001. – стр. 22.

¹⁶⁰ Melnis Ē., Garonskis A., Matvejevs A. Development of the Policing in Latvia. First Year in the European union: Current Legal Issues. Proceedings of the international conference 29–30 April 2005. Riga, 2005, 394. p. Pieejams: <http://proquest.Umi.com/pqdweb?indc=8&sid=5&srchmode=1&vinst=PROD&fmt> [aplūkots 11.06.2015.]

demokrātiskas valsts pārvaldes principiem un tiek realizēts stingri saskaņā ar likuma prasībām, ievērojot vispārējās cilvēktiesības un profesionālās ētikas normas, balstoties uz sabiedrības atbalstu un sabiedrībai pieņemamā veidā.¹⁶¹ Šīs jaunās policijas darbības filozofijas divas galvenās komponentes ir 1) sadarbība (partnerattiecības) ar sabiedrību un 2) problēmu risināšana, nevis tikai seku likvidēšana. Mūsdienu demokrātiskas policijas darbības filozofija galvenokārt izpaužas policijas sadarbībā ar sabiedrību, risinot ar noziedzību un sabiedriskās kārtības traucējumiem saistītās problēmas.

Jāatzīst, ka Latvijas policijas darbinieku vidū jēdziens “*community policing*” vispārīgu abstrakciju līmenī asociējas ar demokrātijas kategoriju vispār. Šīs pieejas ieviešana praksē ir sarežģīts un ilgstošs process. Tā ir jāapgūst, pakāpeniski mēģinot vispārīgās idejas attiecināt uz Latvijas apstākļiem, un iespēju robežās izmantojot citu valstu pieredzi. Tādēļ ir nepieciešams pievērsties tikai tiem “*community policing*” momentiem, kuri atspoguļo policijas un sabiedrības attiecību funkcionālo aspektu. Šajā sakarā vispirms ir nepieciešams diferencēt jēdzienus “problēmorientēts policijas darbs” un “uz sabiedrību vērsts policijas darbs”.

Lielākajā daļā Eiropas valstu problēmorientēts policijas darbs ir neatņemama uz sabiedrību vērsta policijas darba sastāvdaļa. Problēmorientēts policijas darbs ir noziedzības problēmu analizēšanas un risināšanas metode, savukārt uz sabiedrību vērstam policijas darbam ir plašāka organizatoriskā filozofija. Uz sabiedrību vērsts policijas darbs, tāpat kā problēmorientēts policijas darbs, ietver ne tikai problēmu risināšanu, bet arī ārējās sadarbības izveidi ar kopienas locekļiem un grupām. Uz sabiedrību vērstā policijas darbā papildus tiek plānotas organizatoriskās izmaiņas policijas struktūrvienībā, piemēram, decentralizēta lēmumu pieņemšana, konkrētu policistu atbildības diapazona palielināšana, mācību sistēma, policistu novērtēšana, lai veicinātu sadarbību problēmu risināšanā, kopienas sadarbību un vispārēju, visaptverošu koncentrēšanos uz noziedzības un sabiedriskās kārtības jautājumiem. Līdz ar to uz sabiedrību vērsts policijas darbs ir virzīts uz policijas un sabiedrības mijiedarbību, nevis uz problēmorientētu policijas darbu, un tam ir raksturīga plašāka organizatoriskā filozofija, kas ietver problēmorientēta policijas darba principus. Ja tas ir labi organizēts, uz sabiedrību vērsts policijas darbs nodrošina noteiktu galveno filozofiju, kurā ir iesaistīts problēmorientēts policijas darbs, bet uz sabiedrību vērstam policijas darbam, kurā neizdodas iestrādāt problēmorientēta policijas darba principus, visticamāk nebūs būtiskas ietekmes uz noziedzības samazināšanu. Problēmorientēts policijas darbs palīdz noteikt sadarbības partnerus, kuru palīdzība ir nepieciešama, lai reaģētu uz noteiktu problēmu. Ideālā

¹⁶¹ Garonskis A. Community policing filozofija un tās realizācija Latvijā. Grām.: Qua vadis policijas iecirkņa inspektor? Zinātniski praktiskās konferences materiāli, Latvijas Policijas akadēmija, 03.06.2005., 46. lpp.

gadījumā tas tiek darīts arī uz sabiedrību vērsta policijas darbā. Papildus sadarbībai, risinot īpašas problēmas, uz sabiedrību vērsts policijas darbs rosina sadarboties ar sabiedrību kopumā, arī ar pašvaldības un valsts pārvaldes iestādēm, lai palielinātu uzticības līmeni un uzlabotu sadarbību ar to. Šajā aspektā uz sabiedrību vērsts policijas darbs ir citā līmenī, nekā sadarbība problēmorientētajā policijas darbā. Īstenojot plašāku un vispārēju uz sabiedrību vērsta policijas darba filozofiju, ir jāuzmanās, lai neveidotos sadarbības ar citu mērķi, veidojot uzticību un sadarbību, aizstājot mērķtiecīgo problēmu risināšanas sadarbību ar sadarbības mēģinājumiem, kas arī tiek veicināti uz sabiedrību vērsta policijas darba filozofijā. Minētās atšķirības ir viegli sajaukt. Problēmorientētajā policijas darbā ir jāorientējas uz īpašu problēmu risināšanu. Lai nodrošinātu, ka sabiedrības pārstāvji sekmīgi iesaistās konkrētu problēmu risināšanā, vajadzētu veidot pietiekami atšķirīgu indivīdu grupas katrā atsevišķā gadījumā. Ar iedzīvotājiem var veidot plašāku sadarbību, lai veicinātu uzticību starp policiju un sabiedrību, jo tas var atvieglot problēmu risināšanas procesu, tomēr pat bez īpaša sabiedrības atbalsta problēmas ir jānovērš metodiski.¹⁶²

Atbilstoši jaunajai policijas darbības filozofijai palīdzība un sadarbība paredz ļoti plašu policijas iesaistīšanos. No vispārīgā viedokļa tādi uzstādījumi kā, piemēram, “policijai nav jāaprobežojas tikai ar likumpārkāpumu apkarošanu”, “policija nav pret pilsoņiem, bet pilsoņu vajadzībām”, “policijai no valsts varas instrumenta ir jāklūst par sabiedrības aizstāvi” utt., liekas pašsaprotami. Tomēr jāņem vērā, ka tās ir tikai deklaratīvas frāzes. Sadarbības un palīdzības saturu atspoguļo reālās sabiedrības un policijas attiecības. Viens no uz sabiedrību vērsta policijas darba pamatprincipiem ir orientācija uz noteiktu sabiedrības kopienu. Tas savukārt nozīmē, ka sadarbības reālo specifiku nosaka ne vien katras valsts īpatnības, bet pat konkrētās administratīvās teritorijas kopienas īpatnības. Valsts likumdošanas līmenī nosaka šīs sadarbības principus. Latvijā šāda sadarbība joprojām ir tikai koncepciju un pilotprojektu līmenī. Tādēļ ir lietderīgi pievērsties demokrātisko valstu pieredzei.

Policijas un sabiedrības sadarbības attīstību 20.gadsimta astoņdesmitajos un deviņdesmitajos gados labi ilustrē Zviedrijas policijas pieredze. Zviedrijas Valsts policijas pārvalde 1991. gada septembrī izdeva “Noziedzības profilakses manifestu”,¹⁶³ kurā, balstoties uz sabiedrības un noziedzības attīstības tendenču analīzi pēckara periodā, tika deklarēti svarīgākie policijas darbības principi. Konstatējot noziedzības pieaugumu, zviedru policija atzina, ka tās samazināšanai ir nepieciešami ievērojami ieguldījumi un efektīva sadarbība. Sistēmiskās kļūmes, kuras pavada sabiedrības attīstību, ir jāizgaismo, un pret tām ir enerģiski jādarbojas. Policijai šajā darbā ir atslēgas loma, bet tai arī ir jābūt gatavai piemēroties

¹⁶² Klarks R., Eks Dž. Noziedzības analīze 60 soļos. Rīga: Valsts policija, 2011., 21. lpp.

¹⁶³ Noziedzības profilakses manifests. Latvijas Policijas akadēmijas izdevums. [B.g.]

prasībām patiesi lauzt noziedzības apkarošanas līdzšinējās tendences. Policijas darbības pārorientāciju no reaģēšanas uz izsaukumiem, lai atjaunotu kārtību uz likumpārkāpumu profilaksi (paredzēšanu, novēršanu un nepieļaušanu) zviedru policisti tieši saistīja ar piemērošanas sabiedrības attīstības tendencēm. Viņi uzskatīja, ka noziedzīgas pieaugums ir mazāk saistīts ar izmaiņām atsevišķā cilvēkā, bet vairāk ar izmaiņām apkārtējā sabiedrībā un tās uzskatos. Šajā sakarā zviedru policisti konstatēja, ka pēckara Zviedrijā bija labi nodomi paaugstināt labklājību un sociālo nodrošinātību, taču šādai sabiedrības attīstībai līdzī nāca arī risks un negatīvie efekti, kurus pietiekami nenovērtēja un nenovērsa. No savas darbības perspektīvas viedokļa zviedru policisti secināja, ka:

- bija stipri samazinājusies sociālā tīkla darbība – durvju sargi, mājās esošie pieaugušie, policijas palīgdienestā kalpojošie, konduktori utt. bija pazuduši;
- līdz ar moderno pilsētas plānojumu un iedzīvotāju koncentrēšanos bieži apdzīvotās vietās bija palielinājusies anonimitāte;
- sabiedrisko normu veidošanās procesā bija samazinājusies ģimenes un vecāku nozīme;
- bija mainījusies skolas un baznīcas kā morāles un normu vidutāju loma;
- apdrošināšanas sekas bija samazinājušas pašu cilvēku atbildību par īpašumu;
- līdz ar transporta līdzekļu skaita lielo pieaugumu, konta karšu, ātrās iepirkšanās un pašapkalpošanās veikalu u. tml. ieviešanu policija tika noslogota ar jauniem noziegumu tipiem;
- sabiedrības un indivīda norobežošanās no noziegumiem bija kļuvusi daudz neskaidrāka;
- alkohols bija kļuvis daudz pieejamāks un tā ļaunprātīga lietošana bija sākusies daudz agrāk, vienlaicīgi nostiprinoties tirgū narkotikām.¹⁶⁴

Zviedru policisti atzina, ka policija viena pati nevar tikt galā ar kārtības uzturēšanu sabiedrībā un ar panākumiem apkarot noziedzību. Tāpēc sabiedrībai kopumā un ne mazāk cilvēkiem pašiem par sevi ir jāiesaistās šajā cīņā. Tā kā policija ir vienīgā sabiedrības institūcija, kurai likums tieši uzliek par pienākumu novērst noziegumus, tai ir jāuzņemas "motora" loma šajā noziedzības profilaksē. Pastāvīga policijas atrašanās tuvumā vienmēr dod pozitīvu efektu. Tai ir noziedzības profilakses nozīme vārda tiešajā nozīmē. Organizatoriskā ziņā labākais veids kā policijai tuvoties sabiedrībai ir veikt iecirkņa policijas darbību, vienlaicīgi organizējot sadarbību ar sociālām iestādēm, skolām, organizācijām u. tml. Tādējādi zviedru policija faktiski atzina nepieciešamību atgriezties pie stāvokļa, kad policisti

¹⁶⁴ turpat

atrodas un darbojas ģeogrāfiski ierobežotos atbildības rajonos, kļūstot par dabīgu rajona dzīves sastāvdaļu. Lokālā sadarbība parasti tiek veikta programmu ietvaros, saskaņā ar kurām cilvēki rajonos, noslēdzot vienošanos ar policiju, uzņemas veikt noziedzības profilaksi. Zviedru policisti to nosauca par iecirkņa policijas darbību, kas ietver arī rajona policijas darbību, kura tiek veikta ģeogrāfiski nodalītā apvidū, kas ir ar nedaudz citādu raksturu, nekā pilsētas kvartāls. Minētajā manifestā ir noformulēti 22 punkti, kas atspoguļo Zviedrijas policijas uzskatus un priekšlikumus par vēlamo tās darbības modeli.

Nozīmīgākie priekšlikumi ir šādi:

- sabiedrībai kopā ar organizācijām, tautas kustībām, uzņēmumiem, iestādēm utt. jāiesaistās aktīvākam ieguldījumam noziedzības profilaksē, sevišķi tuvākajā apkārtnē;
- skolai sadarbībā ar vecākiem, sabiedrību, policiju utt. ir jāveic mērķtiecīgs darbs, lai jaunajā paaudzē izveidot labus tiesību zināšanu pamatus;
- policijas darbs galvenokārt jāveic orientēti uz problēmām;
- policijai tikai dažādu formu aktīvā sadarbībā ar skolu un sociālo dienestu un kriminālo uzraudzību ir iespēja lauzt negatīvo noziedzības attīstību;
- iecirkņa policijas darbībai ģeogrāfiski norobežotā rajonā jābūt dabiskai visas policijas darbības bāzei un tāpēc tai ir jāuzdod tālejoša atbildība par noziedzības un kārtības traucējumu apkarošanu;
- ņemot vērā noziegumu upuru situāciju, svarīgi ir, lai policija ar padomiem un konkrētiem profilaktiskajiem pasākumiem atbalstītu šos no vardarbībām cietušos;
- policijas atļauju izsniegšana, piemēram, sarīkot publiskus pasākumus, ir svarīgs faktors noziedzības profilaksē, un tāpēc tai arvien lielākā mērā ir jāiekļaujas vispārējā policijas darbībā;
- reģionālajam policijas priekšniekam savā pārraudzības darbībā sevišķi ir jāseko, lai lokālā noziedzības profilakse integrētos un attīstītos visā policijas darbībā un katrai policijas iestādei būtu stratēģija ilglaicīgā mērķa īstenošanā;
- policijas īpašā pieredze noziedzības apkarošanā ir labāk jāizmanto vispārējā sabiedriskajā plānošanā, lai, piemēram, jau plānojot dzīvojamos rajonus, tirdzniecības centrus, skolas utt., tiktu ņemti vērā noziedzības profilakses faktori un tā varētu aktīvi piedalīties lokālo noziedzības profilakses orgānu veidošanā.¹⁶⁵

Citu valstu pieredzes tieša pārņemšana nav ne nepieciešama, ne arī iespējama. No Zviedrijas policijas pieredzes ir jāpārņem tieši akcents uz nepieciešamību pielāgoties

¹⁶⁵ Noziedzības profilakses manifests. Latvijas Policijas akadēmijas izdevums. [B.g.]

konkrētās sabiedrības un kopienas apstākļiem. Būtībā tas ir viens no pamatprincipiem mūsdienu policijas un sabiedrības sadarbībai un savstarpējai palīdzībai.

Latvijas policijā pēc neatkarības atjaunošanas netika veiktas mērķtiecīgas un sistēmiskas reformas atbilstoši demokrātiskas valsts prasībām. Tomēr pēdējo gadu laikā, kaut arī kampaņveidīgi un bez reāla centralizēta valsts atbalsta, policija cenšas savu darbību pielāgot demokrātiskās sabiedrības vajadzībām. Tā piemēram, laikā no 2009. gada līdz 2012. gadam Talsu policijas iecirknī sadarbībā ar Čehijas Republikas policiju tika realizēts projekts “Pilotprojekts Talsu policijas iecirknī – uz sabiedrību vērsts policijas darbs”. Šī projekta mērķi bija palielināt sabiedrības uzticību policijai, veicināt policijas un vietējās sabiedrības partnerību, iesaistot policijas darba plānošanā un novērtēšanā sabiedrības pārstāvjus un nevalstiskās organizācijas. Projekta gaitā īpaša uzmanība tika veltīta likumpārkāpumu profilaksei un sabiedriskās kārtības nodrošināšanai sadarbībā ar vietējiem iedzīvotājiem.

Projekta galvenās aktivitātes bija sabiedrības uzklauššana un vietējo prioritāšu noskaidrošana, tādējādi iesaistot vietējo sabiedrību policijas darba plānošanā un šī plāna kopīgā realizācijā. Policijas veiktās aptaujas rezultātā tika noskaidrots, ka iedzīvotājus uztrauc šādas vietējās drošības problēmas:

- apgaismojuma neesamība;
- jauniešu kompānijas;
- alkohola reibumā esošu personu atrašanās sabiedriskās vietās;
- Ceļu satiksmes noteikumu pārkāpšana;
- klaiņojoši dzīvnieki;
- zādzības.

Policijas darba plānošana iecirkņa līmenī tika orientēta uz iedzīvotāju norātajām problēmām un sadarbību ar novadu pašvaldībām šo problēmu risināšanā. Policija uzņēmās koordinatora lomu un izveidoja ciešu sadarbību ar novadu pašvaldībām, nevalstiskajām organizācijām, uzņēmējiem un citām institūcijām, informējot tās par sabiedrības uzrādītajām drošības problēmām, lai meklētu kopīgus risinājumus. Talsu novada domē ir izveidota Sabiedriskās kārtības komisija, bet citās pašvaldībās – starpinstitucionālās komisijas ar dažādu institūciju dalību.

Risinot minētās problēmas pēc Sabiedriskās kārtības komisijas iniciatīvas izstrādāts projekts ielu infrastruktūras uzlabošanai Talsos, iedzīvotāji aicināti informēt policiju un Pārtikas un veterināro dienestu par klaiņojošiem dzīvniekiem, policijas darbs pārorganizēts, bez Ceļu policijas ceļu satiksmes noteikumu ievērošanas uzraudzībā iesaistot arī iecirkņu inspektorus. Policijas darbinieki regulāri piedalās Talsu novada Jaunatnes lietu konsultatīvās

padomes darbā, apkopo un izplata informāciju par bezmaksas brīvā laika pavadīšanas iespējām Talsu novadā jauniešus kā arī rīko regulāras izglītojošas lekcijas skolu pedagogiem un skolēnu vecākiem. Policija regulāri organizē reidus uz vietām, kur bieži notiek publiska alkohola lietošana. Vērtēt šīs konkrētās aktivitātes kā sasniegumu ceļā uz demokrātiskas policijas veidošanu būtu pārsteidzīgi, taču ir svarīgi uzsvērt principiāli jauno pieeju policijas darba plānošanai un šādas plānošanas nozīmi. Pirmkārt, plānošanas devīze “vietējā policija risina vietējās problēmas” būtiski palielina preventīvās darbības iespējas. Otrkārt, šāds plāns var kalpot par sadarbības pamatu. Tas nozīmē, ka policija iegūst eksperta un koordinatora lomu kopējā cīņā ar likumpārkāpumiem, rodas iespēja dalīt atbildību ar sabiedrību, tādējādi veicinot pilsoniskās sabiedrības nostiprināšanos, sabiedrība tiek informēta par policijas reālo darbu un iedrošināta kontaktēties ar sabiedrību. Treškārt, šāda plānošana nodrošina policijas atbildību sabiedrības priekšā. Tā ir demokrātiskas valsts iestādes un uz sabiedrību orientētas policijas pazīme. Šāda atbildība liek strādāt efektīvi, koncentrējoties un būtiskāko, kā arī parāda, kā tiek tērēti finanšu līdzekļi.

Kopumā Talsu policijas pilotprojekts ir vērtējams pozitīvi. No projekta ietvaros veiktās pēdējās aptaujas datiem izriet, ka palielinājies to iedzīvotāju skaits, kas domā, ka pēdējā gada laikā policijas darbs ir uzlabojies, palielinājies to iedzīvotāju skaits, kas uzskata, ka policijas ir labi informēta par problēmām, kas satrauc iedzīvotāju, palielinājies to iedzīvotāju skaits, kas uzskata, ka ir informēti par policijas darbu. Protams, līdz demokrātiskai un efektīvai policijai vēl ir tāls ceļš, jo tam ir nepieciešama politiskā griba un atbalsts valsts līmenī, taču, ņemot līdzšinējo policijas attīstību, faktiski policijas pašas iniciēts sākums pārorientācijai uz citu – uz sabiedrību vērstas policijas – darbības filozofiju pats par sevi ir nozīmīgs. Šāda policijas pielāgošanās sabiedrības vajadzībām ir garantija efektīvai policijas un sabiedrības sadarbībai.

Jāatzīmē, ka minētā projekta pieredzes analīze deva iespēju izdarīt arī vispārīgus secinājumus attiecībā par policijas iecirkņa darba organizāciju, kas pārsniedza šī projekta ietvarus. Piemēram, tika secināts, ka nepieciešams pārskatīt iekšējo krimināllietu piekritību starp dienestiem un noteikt principiāli jaunu lietu sadalīšanas principu, par pamatu ņemot Kriminālprocesa likuma 210. panta trešās daļas prasības – visi noziegumi, neatkarīgi no smaguma ir piekritīgi Kriminālpolicijas nodaļai, bet kriminālprocesi, uzsāktie pēc Kriminālprocesa likuma nodaļām un par kriminālpārkāpumiem, virzīti izmeklēšanai Kārtības policijas nodaļai, tiklīdz noskaidrotas iespējamās vainīgās personas. Tādējādi tiktu noņemta slodze no iecirkņu inspektoriem, izmeklējot darbietilpīgus un sarežģītākus kārtības policijas kompetencē esošus kriminālprocesus par izdarītiem kriminālpārkāpumiem vai “pa nodaļām” uzsāktajos kriminālprocesos, faktiski veicot procesuālo pārbaudi. Rezultātā tiktu mainīta iecirkņa inspektora

kompetence atbilstoši uz sabiedrību vērsta policijas darba idejai. Iecirkņa inspektors kļuva par apkalpojamās teritorijas administratoru, kurš:

- veic kriminālprocesuālās darbības, izmeklē vienkāršākus kriminālprocesus;
- veic pasākumus administratīvajā praksē;
- veic vispārējo un individuālo prevenciju;
- piedalās masu un publiskajos pasākumos;
- tieši un nepastarpināti sadarbojas ar iedzīvotājiem un sadarbības partneriem;
- savā apkalpojamajā teritorijā visu zina, visu dzird un visu redz.

Pārskatā par Valsts policijas darbību 2010. gadā¹⁶⁶ norādīts, ka nolūkā veicināt sabiedrības līdzdalību un atbalstu, plašsaziņas līdzekļiem izsūtīta informācija par anonīmajiem tālruniem un Valsts policijas struktūrvienību adresēm, aicinot iedzīvotājus palīdzēt VP darbiniekiem, sniedzot informāciju par iespējamajiem noziedzīgajiem nodarījumiem. Pilnveidota Valsts policijas mājas lapa, notika darbs pie mājas lapas jaunajiem “Sargi – sevi” pilnveidošanas. Lapā iekļautas vairākas jaunas sadaļas, kā arī regulāri tiek publicēta informācija par dažādām aktivitātēm, piemēram, sociālajām kampaņām par emocionālo un fizisko vardarbību, bērnu drošības kampaņām u.c. Globālajā serverī “Youtube” atlasīti video klipī par sociālajiem un drošības jautājumiem, kuru saites publicētas lapā “Sargi – sevi”. Organizētas kampaņas “Izguli reibumu” un “Nebrauc dzēris – dārgi”, kuru mērķi bija samazināt autovadītāju skaitu, kas sēdušies pie stūres alkohola reibumā, kā arī norādīt autovadītājiem uz jaunajiem sodiem, kuri paredzēti par braukšanu reibumā. Plašsaziņas līdzekļi regulāri informēti par dažādām akcijām skolēniem, piemēram, “Droša vasara – tava vasara” un “Drošības dienas skolā”.

Latvijā tieši nevar izmantot demokrātisko valstu pieredzi, taču ir fundamentāli svarīgi pārņemt metodoloģisko pieeju policijas darbības modeļa veidošanā – policijas darbības organizēšanā ir jāņem vērā sabiedrības sociālā struktūra, un jāvadās no sabiedrībā kopumā un konkrētajās kopienās notiekošajām izmaiņām. Šajā sakarā jākonstatē, ka pašreizējā situācija Latvijas policijas attīstībā ir pretrunīga. No vienas puses – bez valsts tieša atbalsta resursu un tiesiskā nodrošinājuma līmenī policijas realizētie pilotprojekti nepārprotami norāda uz pozitīvām tendencēm. Vismaz daļa policijā strādājošo apzinās nepieciešamību sadarboties ar sabiedrību uz savstarpējās palīdzības un partnerības pamatiem. Policija cenšas pielāgoties reālajai dzīves situācijai, un šajā ziņā it kā apsteidz valsts oficiālo politiku. No otras puses – 2010. gadā veiktā policijas reģionālā reforma atsevišķos aspektos ir pretrunā ar šīm

¹⁶⁶ Pārskats par Valsts policijas darbību 2010. gadā. Pieejams: http://www.vp.gov.lv/doc_upl/parskats.doc [aplūkots 21.11.2014.]

pozitīvajām tendencēm, piemēram, attiecībā uz “iecirķņa”, jeb ”uz kopienu vērsta” policijas darbības filozofiju.

Kārtības un drošības sargāšanas kontekstā pozitīvi ir vērtējama Valsts policijas attīstības koncepcijas projekta¹⁶⁷ izstrāde. Šajā projektā ir noteikts viens no Valsts policijas attīstības stratēģiskajiem politiskajiem mērķiem – veicināt sabiedrības drošības apdraudējumu un likumpārkāpumu efektīvāku novēršanu, attīstot ciešāku sadarbību ar likumpārkāpumu novēršanā līdziesaistītajām institūcijām un organizācijām, sabiedrību kopumā un atsevišķām tās grupām un indivīdiem un paplašinot un prioritizējot Valsts policijas praksi un aktivitātes likumpārkāpumu prevencijā. Sadaļā “Likumpārkāpumu novēršana” kā pirmā no risināmajām problēmām ir noteikta uz sabiedrību vērsta policijas darba pieejas ieviešana.

Tomēr pozitīvās tendences nevar kompensēt faktu, ka Latvijā normatīvo aktu līmenī joprojām nav iestrādāta uz sabiedrību vērsta policijas filozofijai atbilstoša policijas un sabiedrības sadarbība un savstarpējā palīdzība.¹⁶⁸ No metodoloģijas viedokļa ir svarīgi apzināties, ka normatīvā regulējuma trūkums neļauj izmantot tiesību iespējas kā fundamentāli svarīgu tiesiskas valsts koncepcijas īstenošanas aspektu. Policijas un sabiedrības sadarbība sabiedriskās kārtības un drošības sargāšanā ir viena no nozīmīgākajām vispārējās prevencijas formām, un Latvijā tā šobrīd nevar tikt pilnvērtīgi realizēta.

Secinājumi

- sabiedriskās drošības un kārtības sargāšanas funkcija visās sabiedrībās kopš policijas rašanās pirmsākumiem ir viena no policijas pamatfunkcijām;
- šīs funkcijas realizāciju raksturo policijas darbinieku tieša ikdienas saskarsme ar iedzīvotājiem un tā prasa prasa vispusīgu policijas darbinieku profesionālo sagatavotību;
- tiesiskā valstī šīs funkcijas realizācijas obligāts priekšnoteikums ir policijas sadarbība ar sabiedrību.

¹⁶⁷ Valsts policijas attīstības koncepcijas projekts. Izskatīts Ministru kabineta komitejas sēdē 2014. gada 25. augustā (prot. Nr. 28 1. §). Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40310861&mode=mkk&date=2014-08-25> [aplūkots 22.05.2015.]

¹⁶⁸ Skat: šī darba 1.2.1. nodaļu 40.–41. lpp.

3.3. Krimināltiesiskā funkcija

Krimināltiesiskā funkcija ir noziedzības apkarošanas kvintesence, un policijas iesaistīšanās tās realizācijā visuzskatāmāk atspoguļo cīņu ar noziedzību. Tiesību evolūcijas gaitā šī funkcija ir atvasināta no vispārējām tiesību funkcijām, un ietver visus nozīmīgākos tiesiskās iedarbības elementus – aizsargājošo, regulējošo, brīdinošo, audzinošo, palīdzības, stimulējošo u.c. Mūsdienās teorijā izdala daudzveidīgas krimināltiesību funkcijas:

- atturēšana no noziegumiem, izmantojot cilvēku bailes no soda;
- sociālā kontrole, aizliedzot uzvedību, kas kaitē citiem cilvēkiem;
- sabiedriskās kārtības uzturēšana, atbalstot sabiedrības sociālās un ekonomiskās struktūras;
- sabiedrības morālā viedokļa atspoguļošana;
- taisnīguma atjaunošana, liekot noziedzniekam atmaksāt par saviem nodarījumiem;
- sods par nepareizu rīcību;
- pelnīts sods kā atmaksa, kas novērš nepieciešamību pēc personīgas atreibības.¹⁶⁹

Tādējādi krimināltiesiskās funkcijas struktūra var būt komplicēta, un tas, kādi tiesiskās iedarbības elementi un kādās attiecībās ir iekļaujami tās saturā, ir atkarīgs no daudziem faktoriem – sabiedrības vēsturiskās attīstības īpatnībām, tradīcijām, sabiedrisko attiecību un tiesiskās apziņas stāvokļa, sabiedrības sociālās struktūras, noziedzības līmeņa u. c. Papildus šiem faktoriem Latvijas apstākļos ir jāņem vērā arī transformācijas procesu ietekme. Tomēr krimināltiesiskās funkcijas būtība izpaužas vispirms un galvenokārt sabiedrības svarīgāko interešu aizsargāšanā. Tas izriet no literatūrā izplatītākajiem krimināltiesību jēdziena skaidrojumiem. Uzskatāmi un apkopojoši šo skaidrojumu būtība ir atspoguļota šādā definīcijā: “Krimināltiesības ir publisko tiesību nozare, kura aptver tiesību normu kopumu, kas nodibina kriminālatbildības priekšnoteikumus, nosaka krimināli sodāmu darbību konkrētas pazīmes, šo darbību izdarīšanas tiesiskās sekas soda veidā, kā arī labošanas un drošības pasākumus.”¹⁷⁰

Profesors Pauls Mincs ir rakstījis, ka: “Krimināltiesības kā publisko tiesību daļa regulē zināmās robežās attiecības starp indivīdu un noteicošo kopumu, kuru sauc par valsti. Krimināltiesībām pirmā kārtā darīšana ar dzīves ļaunām parādībām – ne tik daudz ar viņas tiesisko iekārtu, kā ar pēdējās traucējumiem. Tomēr krimināltiesību galamērķis ir tiesiskās kārtības apsardzība. Tas apriori izriet no viņu kā vispārējās tiesību sistēmas sastāvdaļas

¹⁶⁹ Siegel Larry J. Criminology the Cory. University of Massachusetts, Lowell, 2011, 2008 Wadsworth, Cengage Learning, p. 20.

¹⁷⁰ Creifelds. Rechtswörterbuch. 15 Aufl. S. 1235

būtības un apstiprinās arī praksē, analizējot īpatnējā, krimināltiesībās centrālo vietu ieņemošā soda institūta juridisko nozīmi.”¹⁷¹

Arī autori, kuri uzsver krimināltiesību sociālās kontroles aspektu, loģiski nonāk pie secinājuma, ka krimināltiesību galvenais uzdevums ir “tiesisko labumu” aizsargāšana.¹⁷²

Lai analizētu krimināltiesiskās funkcijas saturu policijas praktiskās darbības aspektā, ir mērķtiecīgi to strukturēt, izmantojot normatīvajos aktos noteiktos policijas mērķus, un šo mērķu sasniegšanai izmantojamās metodes.

No Krimināllikuma 35. panta un Kriminālprocesa likuma 1. un 22. panta izriet, ka krimināltiesisko attiecību taisnīgs noregulējums ietver divus pamatmērķus – noziegumu novēršanu un nepieļaušanu (brīdinošā, jeb preventīvā funkcija) un nodarījuma rezultātā pārkāptā sociālā taisnīguma atjaunošanu (atjaunojošā funkcija). Tādējādi krimināltiesības nodrošina divas savstarpēji saistītas apakšfunkcijas.

Atbilstoši tiesībsargājošās iedarbības būtībai,¹⁷³ tās pamatmetodes ir piespiešana un veicināšana (stimulēšana). Krimināltiesiskās funkcijas praktisko realizāciju atspoguļo šo metožu mijiedarbība abu minēto apakšfunkciju nodrošināšanā. Ideālā tām būtu jābūt līdzsvarā. Policijas lomu šajos procesos ir grūti pārvērtēt, jo tā absolūtajā vairumā gadījumu ne vien konstatē un fiksē krimināltiesisko attiecību rašanās faktu, bet arī piešķir tām sākotnējo ievirzi.

3.3.1. Brīdinošā (preventīvā) funkcija

Brīdinošā funkcija tiek realizēta galvenokārt piedraudot ar Krimināllikumā paredzēto sodu par konkrētiem noziedzīgiem nodarījumiem. Līdz ar to no tiesiskās regulēšanas viedokļa šī funkcija izpaužas kriminalizējot noteiktas darbības – nostiprinot attiecīgus noziedzīgo nodarījumu sastāvus likumā un paredzot par tiem sodu. Tādējādi **piespiešanas metodes** pamatā ir divi vispārīgi uzdevumi:

- 1) noziedzīgā nodarījuma sastāva definēšana;
- 2) soda noteikšana par konkrēto nodarījumu.

Obligāts priekšnoteikums šādas piespiešanas efektivitātei ir soda smaguma atbilstība nodarījuma smagumam.

Piespiešanas raksturs, orientācija un saturs vispārējā un speciālajā prevencijā ir atšķirīgs. Vispārējā prevencija aptver visus pasākumus, kas ir vērsti uz to, lai noziedzīgie

¹⁷¹ Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Rīga: TNA, 2005, 15. lpp.

¹⁷² Krey V. Deutsches Strafrecht. Allgemeiner Teil: Band 1: Grundlagen, Tatsbestandsmäßigkeit, Rechtswidrigkeit, Schuld. Stuttgart-Berlin-Köln: W.Kohlhammer GmbH, 2001., S. 21.

¹⁷³ Skat.: šī darba 3.1. apakšnodaļu 94.–97. lpp.

nodarījumi netiktu izdarīti, savukārt speciālā prevencija vienmēr ir saistīta ar reaģēšanu uz jau notikušu noziedzīgu nodarījumu un kriminālatbildības piemērošanu.

No tiesiskās iedarbības viedokļa vispārējās prevencijas būtība izpaužas personu atturēšanā no noziedzīgie nodarījumiem, brīdinot tās par šādu nodarījumu sekām – sodu. Faktors, kas attur personu no prettiesiskās rīcības, ir bailes no soda. Šādā skatījumā vispārējā prevencija ir informatīva iedarbība uz cilvēka psihi – cilvēki rēķinās ar to, ka likumā ir nostiprinātas soda sankcijas par noteiktām darbībām. Tādējādi šīs sankcijas, kaut arī bez vardarbības, tomēr piespiež cilvēku rīkoties noteiktā veidā, vai atturēties no noteiktām darbībām. Policijas praksē šāda informatīva iedarbība var tikt realizēta dažādos veidos – veicot pārrunas ar personām no “riskā” grupām, sistemātiski informējot apkalpojamās teritorijas iedzīvotājus par izdarītajiem noziedzīgajiem nodarījumiem un piespriestajiem sodiem, vadot lekcijas un pārrunas skolās u. tml. Viens no šādas preventīvās iedarbības efektivitātes priekšnoteikumiem ir kriminālatbildības nenovēršamības principa garantēšana.¹⁷⁴ Ja noteiktas kopienas iedzīvotāji apzinās, ka tās teritorijā noziegumi netiek reģistrēti, un to atklāšanas procents ir zems, preventīvā iedarbība jau sākotnēji zaudē jēgu. Šādas preventīvās prakses iespējas Latvijā pašlaik ir ierobežotas, jo tam trūkst policijas resursu. Šādas situācijas negatīvās sekas ir grūti prognozējamas.¹⁷⁵

Vairumā mūsdienu demokrātisko valstu normatīvie akti paredz preventīva rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu, piemēram, personas uzraudzību, ārstēšanās noteikšanu, preventīvo drošības naudu, sprieduma publicēšanu, noteiktu tiesību atņemšanu, aizliegumu dzīvot un uzturēties noteiktā vietā vai pienākumu atrasties noteiktā vietā, brīdinājumu u. c. Šo līdzekļu piemērošanas kritēriji var būt dažādi. Tie var tikt piemēroti tikai iepriekš sodītām personām, vai par konkrēta veida noziegumu sodītām personām.¹⁷⁶ Atsevišķās valstīs šādu nosacījumu nav, bet preventīvie pasākumi tiek piemēroti konkrētos gadījumos, piemēram, vardarbības ģimenē novēršanai, kad vardarbības risku radošā persona ir noteiktās attiecībās ar aizsargājamo personu, vai vajāšanas gadījumos.

Vardarbības draudu novēršanai paredzēti arī citi preventīvi pasākumi, piemēram, Bulgārijā rajona tiesa var uz laiku no trim līdz astoņpadsmit mēnešiem noteikt pienākumu piedalīties speciālās programmās. Savukārt Lielbritānijā ir pieņemts Antisociālas uzvedības likums, saskaņā ar kuru tiesa uz laiku, kas nav mazāks par diviem gadiem, var piemērot

¹⁷⁴ Šis princips paredz, ka katrs un jebkurš ir pakļauts atbildībai par katru un jebkuru noziedzīgu nodarījumu.

¹⁷⁵ Piemēram, tiesu praksē ir gadījumi, kad nepilnības sākotnējās izmeklēšanas darbībās liedz cietušajiem tiesības uz taisnīgu tiesu (skat.: Talsu rajona tiesas 2013.gada 31.oktobra spriedums krimināllietā Nr. 11380044512).

¹⁷⁶ Piemēram, Lielbritānijā par dzimumnoziegumiem notiesātās personas tiek klasificētas atsevišķās kategorijās, turklāt, ja dzimumnoziegums bijis izdarīts pret bērnu, preventīvo piespiedu līdzekļu sistēmai attiecīgā persona tiek pakļauta automātiski.

antisociālas uzvedības rīkojumu plašam personu un ģimeņu lokam. Šādu rīkojumu var izdot attiecībā uz personām no 10 gadu vecuma. Antisociālās uzvedības rīkojums ir tiesas nolēmums, kurš aizliedz konkrētas bīstamību radošas vai iebiedējošas darbības, piemēram, draudēšanu, iebiedēšanu, traucējošu darbību, laika pavadīšanu ar noteiktu draugu grupu un konkrētu vietu apmeklēšanu. Tā mērķis ir konkrētas personas, piemēram, kaimiņa, vai pat veselu kopienu aizsardzība no uzvedības, kas nobaidījusi vai iebiedējusi citas personas vai negatīvi ietekmējusi to dzīves kvalitāti. Šos piespiedu līdzekļus var prasīt piemērot jebkura no šādām institūcijām: pašvaldības, policija un reģistrēti sociālie namīpašnieki un mājokļu darbības fondi. Šāda rīkojuma pārkāpšana ir noziedzīgs nodarījums, par kuru vainīgā persona var tikt sodīta ar naudas sodu vai brīvības atņemšanu uz laiku līdz pieciem gadiem.

Latvijā šādu speciālo normatīvo aktu nav. Ministru kabineta 2013. gada 4. jūnija sēdē pieņemta Preventīvo piespiedu līdzekļu koncepcija.¹⁷⁷

2014. gada 31. martā spēkā stājusies Saeimā pieņemtā likumprojektu pakete, kas ievieš personisko tiesību pagaidu aizsardzības līdzekļu institūtu.

Civilprocesa likuma¹⁷⁸ 250.⁴³ pantā ir noteikts, ka pagaidu aizsardzība pret vardarbību pieļaujama prasībās par laulības neesamību vai šķiršanu, prasījumos personisku aizskārumu dēļ, prasībās par uzturēšanas līdzekļu piedziņu, prasībās par pušu kopīgā mājokļa dalīšanu, kurā tās dzīvo vienā mājsaimniecībā, vai tā mājokļa lietošanas kārtības noteikšanu, kurā puses dzīvo vienā mājsaimniecībā, un lietās, kas izriet no aizgādības un saskarsmes tiesībām. Šī likuma 250.⁴⁵ panta pirmajā daļā ir noteikts, ka, ja pret personu ir vērsta jebkāda fiziska, seksuāla, psiholoģiska vai ekonomiska vardarbība, kas notiek starp bijušajiem vai esošajiem laulātajiem vai citām savstarpēji saistītām personām neatkarīgi no tā, vai aizskārējs dzīvo vai ir dzīvojis vienā mājsaimniecībā ar aizskarto personu, tiesa vai tiesnesis pēc personas motivēta pieteikuma vai pieteikuma, kas iesniegts ar policijas starpniecību, var pieņemt lēmumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību.

Bāriņtiesu likuma¹⁷⁹ 19.¹ panta pirmajā daļā ir noteikts, ka ja bērna vecāks vai aizbildnis objektīvu iemeslu dēļ nav iesniedzis bērna interesēs tiesai pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību, bāriņtiesa bērna interesēs iesniedz šo pieteikumu tiesai.

Likuma "Par policiju"¹⁸⁰ 10. panta pirmās daļas 21.punktā ir noteikts policijas darbinieka pienākums novērst tūlītējus draudus, ja persona, kas atrodas mājoklī vai tā tuvumā, var nodarīt kaitējumu šajā mājoklī pastāvīgi dzīvojošas personas dzīvībai, brīvībai vai

¹⁷⁷ skat.: Ministru kabineta 2013.gada 4.jūnija sēdes 4.3.punkta materiāli (VSS-1271, TA-2299, prot.Nr.33, 24.§). Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40232937&mode=mk&date=2013-06-04> [aplūkots 03.07.2015.]

¹⁷⁸ Civilprocesa likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=50500> [aplūkots 03.07.2015.]

¹⁷⁹ Bāriņtiesu likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=139369> [aplūkots 03.07.2015.]

¹⁸⁰ Likums „Par policiju”. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=67957> [aplūkots 03.07.2015.]

veselībai, līdz tiesa izskata jautājumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību. 22.punktā ir noteikts pienākums kontrolēt, kā tiek pildīti tiesas vai tiesneša lēmumi par pagaidu aizsardzību pret vardarbību.

Līdz ar to jāsecina, ka normatīvo aktu līmenī vispārējā prevencija attiecībā uz personu piespiedu atturēšanu no noziedzīgiem nodarījumiem ir iestrādāta nepilnīgi. Faktiski tā ir attiecināma tikai uz vardarbību ģimenē.

Speciālā prevencija ir saistīta ar reālām negatīvām sekām vainīgajai personai. Piespiedu iedarbība izpaužas konkrētā soda veida piemērošanā, un praksē jautājums par šīs iedarbības orientāciju ir komplicēts. Tradicionāli smagākie sodi (piemēram, brīvības atņemšana) parasti prioritāri tiek orientēti uz pašu nodarījumu – tā raksturs un smagums jau pats par sevi liek izolēt tā izdarītāju. Šāda iedarbība ir plašāka – reakcija uz pašu nodarījuma faktu aptver pašu izdarītāju, būtiski ierobežojot viņa tiesības, un vienlaikus uzskatāmi brīdina un tādējādi attur citas personas no noziedzīgiem nodarījumiem. Viegļāku un alternatīvo sodu (piemēram, tiesību atņemšana, piespiedu darbs, naudas sods) iedarbība ir zināmā mērā sašaurināta – tā ir orientēta vairāk uz vainīgo personu. Nekonstatējot personības pretsabiedrisku ievirzi, arī ar brīvības atņemšanu nesaistīts sods var sasniegt savu mērķi.

Kriminālatbildības efektivitātes būtiskākais priekšnoteikums ir izmeklēšanas kvalitāte, un šeit policijas lomu ir grūti pārvērtēt – tai ir jānodrošina pirmkārt, visu lietas izlemšanai nozīmīgo faktu un apstākļu noskaidrošana un otrkārt, personu kriminālprocesuālo tiesību ievērošana, īpaši piemērojot spēku un procesuālos piespiedu līdzekļus. Lietas faktisko apstākļu veiksmīga noskaidrošana var izrādīties veltīga, ja izmeklēšanas gaitā ir pieļauti būtiski procesuālie pārkāpumi.

Kaut arī policija nepiemēro kriminālsodus, tās kvalitatīvs darbs būtiski iespaido personu saukšanu pie kriminālatbildības. Lai piemērotu kriminālsodu, katrā konkrētajā gadījumā pirmstiesas izmeklēšanā ir jānoskaidro svarīgāko krimināltiesisko institūtu esamība un saturs, piemēram, nodarījuma sastāvs, vainas formas, personas pieskaitāmība, līdzdalības formas, kriminālatbildību izslēdzoši apstākļi, atbildību mīkstinoši un pastiprinoši apstākļi u. c.

Pirmstiesas izmeklēšanā būtiska nozīme ir kriminālprocesuālajam aspektam.

Kriminālprocesa likuma¹⁸¹ 6. pantā ir noteikts, ka amatpersonai, kura pilnvarota veikt kriminālprocesu, ikvienā gadījumā, kad kļuvis zināms kriminālprocesa uzsākšanas iemesls un pamats, ir pienākums savas kompetences ietvaros uzsākt kriminālprocesu un novest to līdz Krimināllikumā paredzētajam krimināltiesisko attiecību taisnīgam noregulējumam. Šī likuma

¹⁸¹ Kriminālprocesa likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=107820> [aplūkots 22.05.2015.]

384. pantā ir noteikts pirmstiesas kriminālprocesa saturs – pirmstiesas kriminālprocesā, veicot izmeklēšanu un kriminālvajāšanu, jānoskaidro:

- 1) vai ir noticis noziedzīgs nodarījums;
- 2) persona, kura saucama pie kriminālatbildības;
- 3) vai ir pamats kriminālprocesa izbeigšanai, pabeigšanai vai virzīšanai uz tiesu.

Likuma 29.panta pirmajā daļā ir noteikti izmeklētāja kā procesa virzītāja pienākumi. Šī panta otrās daļas 1.punktā ir noteiktas izmeklētāja kā procesa virzītāja tiesības pieņemt jebkuru procesuālo lēmumu.

Kriminālprocesa likuma 124. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka pierādīšanas priekšmets ir visu kriminālprocesa gaitā pierādāmo apstākļu kopums un ar tiem saistītie fakti un palīgfakti. Šī panta otrajā daļā ir noteikts, ka kriminālprocesā pierādāma noziedzīga nodarījuma sastāva esamība vai neesamība, kā arī citi Krimināllikumā un šajā likumā paredzētie apstākļi, kuriem ir nozīme konkrēto krimināltiesisko attiecību taisnīgā noregulējumā.

Kriminālprocesa likuma 126. panta otrajā daļā ir noteikts, ka pierādīšanas pienākums pirmstiesas kriminālprocesā ir procesa virzītājam. 127. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka pierādījumi kriminālprocesā ir jebkuras likumā paredzētajā kārtībā iegūtas un noteiktā procesuālajā formā nostiprinātas ziņas par faktiem, kurus kriminālprocesā iesaistītās personas savas kompetences ietvaros izmanto pierādīšanas priekšmetā ietilpstošo apstākļu esamības vai neesamības pamatošanai. Šī panta otrajā daļā ir noteikts, ka kriminālprocesā iesaistītās personas kā pierādījumus var izmantot tikai ticamas, attiecināmas un pieļaujamas ziņas par faktiem.

Atbilstoši minētajam Kriminālprocesa likums prezumē, ka Valsts policija, konstatējot likumā noteikto pamatu, visos gadījumos uzsāks un pilnīgi un vispusīgi izmeklēs visus kriminālprocesus, veicot katrā no tiem visas nepieciešamās procesuālās un izmeklēšanas darbības, kā arī operatīvās darbības pasākumus. Statistika apliecina, ka Valsts policija ir galvenais noziedzīgo nodarījumu apkarotājs – tā izmeklē vairāk nekā 95% no visiem valstī uzsāktajiem kriminālprocesiem.¹⁸² Vienlaikus statistikas dati par laika periodu no 2007. gada līdz 2012. gadam iezīmē divas stabilas negatīvas tendences – policijas slodze noziegumu apkarošanas jomā pastāvīgi pieaug un vienlaikus pieredzējušu un augsti kvalificētu policijas darbinieku skaits nepārtraukti samazinās.

Neskatoties uz to, ka Kriminālprocesa likumā, kurš stājās spēkā 2005. gada 1. oktobrī, paredzētā kriminālprocesa kārtība salīdzinājumā ar līdz tam spēkā esošo Kriminālprocesa kodeksu ir izlietoto resursu ziņā apjomīgāka un izvirza augstākas prasības izmeklētājiem, pēc

¹⁸² Kriminālprocesa informācijas sistēmas dati

četriem gadiem tika pieņemts politisks lēmums likvidēt Policijas akadēmiju, neparedzot ilgtermiņa alternatīvu risinājumu.¹⁸³ Tika paaugstinātas Kriminālprocesa likumā ietvertās cilvēktiesību nodrošināšanas prasības (izmeklēšanas tiesnešu institūts, mazāki aizturēšanas termiņi, tulkošana, informācijas pieejamības nodrošināšanas prasības), procesuālo dokumentu noformēšanas prasības, noteikti papildus pienākumi procesa virzītājiem pašiem vadīt informāciju dažādās informācijas sistēmās u. c. Izmeklētāju sagatavošanas līmenī netika arī reaģēts uz izmaiņām noziedzības struktūrā. Piemēram, narkotiku izplatības problēmai, ekonomisko un ar moderno tehnoloģiju izmantošanu saistīto noziegumu atklāšanai un izmeklēšanai ir nepieciešama specifiska, augsta profesionālā sagatavotība.

Valsts policijas attīstības koncepcija projektā¹⁸⁴ ir plaši un vispusīgi analizēti iepriekš minētie un citi faktori, kas iespaido situācija noziedzības apkarošanas jomā. Tā rezultātā identificētas šādas būtiskākās problēmas:

- policijai ir jāveic apjomīgas izmeklēšanas darbības neatkarīgi no noziedzīgā nodarījuma radītā kaitējuma, tā sabiedriskās bīstamības un pieejamajiem resursiem;
- kriminālprocesa izmeklēšanas uzdošana izmeklēšanai nespecializētām policijas amatpersonām un tā ietekme uz izmeklēšanas kvalitāti;
- atšķirīgas prokuroru prasības pietiekamu pierādījumu apjomam personas saukšanai pie kriminālatbildības;
- vienkāršoto kriminālprocesa formu, t.sk. pirmstiesas kriminālprocesa neatliekamības kārtībā mehānisma neefektīva izmantošana;
- atšķirīga izpratne par procesuālo un izmeklēšanas darbību minimālo apjomu gan policijas un prokuratūras starpā, gan pašu prokuroru starpā;
- Valsts policijas un prokuratūras noziedzības apkarošanas prioritāšu atšķirības.

Minēto problēmu risināšanai koncepcijas projektā ir paredzēti 2 varianti:

1. Kriminālprocesa obligātuma principā ietvertā pienākuma “novest kriminālprocesu līdz krimināltiesisko attiecību taisnīgam noregulējumam” īstenošanas izņēmumu kārtības un nosacījumu pārskatīšana ar mērķi padarīt kriminālprocesu ekonomiskāku, efektīvāku un sabalansētu ar kriminālprocesa izmeklēšanā patērētajiem un noziedzīgo nodarījumu novēršanai nepieciešamajiem resursiem. Šī varianta īstenošanai paredzēts līdz 2016. gada 30. jūnijam izstrādāt un iesniegt izskatīšanai Ministru kabinetā likumprojektu “Grozījumi

¹⁸³ Tikai pēc vairākiem gadiem daļu no studiju programmām pārņēma RSU, bet nākotnē vērstas attīstības vīzijas nav.

¹⁸⁴ Valsts policijas attīstības koncepcijas projekts, izskatīts Ministru kabineta komitejas sēdē 2014. gada 25. augustā (prot. Nr.28 1.§). Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40310861&mode=mkk&date=2014-08-25>, [aplūkots 04.07.2015.]

Kriminālprocesa likumā”, paredzot kriminālprocesa izmeklēšanas vienkāršošanu, noziedzīga nodarījuma smagumam samērīgu izmeklēšanas īstenošanu, kriminālprocesa apturēšanas, izbeigšanas nosacījumu pārskatīšanu.

2. Optimāla Kriminālpolicijas amatpersonu (izmeklētāju) skaita nodrošināšana, lai kvalitatīvi un vispusīgi izmeklētu visus reģistrētos noziedzīgos nodarījumus. Šī varianta īstenošanai paredzēts ierosināt papildu valsts budžeta līdzekļu piešķiršanu Iekšlietu ministrijai 900 izmeklētāju amata vietu uzturēšanai.

Koncepcijas projektā cita starpā secināts, ka liela daļa Valsts policijas vispārējās attīstības problēmu gan noziedzības novēršanā, gan apkarošanā balstās uz nepietiekamu personāla profesionālo sagatavotību un pieejamo apmācību programmu nepietiekamu atbilstību Valsts policijas attīstības vajadzībām. Konstatētas arī tādas būtiskas problēmas kā policijas darbinieku profesiju standartu neesamība, Valsts policijas tiesu ekspertiem piemērotas apmācības programmas neesamība Latvijā, policijas amatpersonu izglītības neatbilstība likuma prasībām un šo amatpersonu motivācijas trūkums iegūt attiecīgo izglītību.

Ne mazāk svarīga par kriminālprocesuālo darbību ir kriminālmeklēšana. Tā ir pasākumu kopums, ko atklātā vai slēptā veidā īsteno speciāli tam pilnvarotas policijas struktūrvienības un amatpersonas. Šie pasākumi ir vērsti uz noziegumu atklāšanu, novēršanu un pārtraukšanu, tādu personu, kas izvairās no izmeklēšanas un tiesas, meklēšanu, bezvēsts pazudušu personu meklēšanu, informācijas par gatavotiem noziegumiem, vai citas informācijas iegūšanu, nolūkā nodrošināt sabiedrības drošību. Kriminālmeklēšana ietver gan vispārējus meklēšanas pasākumus, kam var nebūt krimināls raksturs (piemēram, bezvēsts pazudušu personu meklēšana), gan īpašus – operatīvās darbības pasākumus. Kriminālmeklēšanas darbības var iedalīt divās grupās – pirmkārt, tās ir darbības, kas tieši vērstas uz noziegumu atklāšanu un pārtraukšanu, vainīgo personu un bezvēsts pazudušo personu meklēšanu utt. Otrkārt, tā ir visdažādākā veida policejiskās informācijas iegūšana, apstrāde un izmantošana.

Īpaša nozīme kriminālmeklēšanā ir operatīvajai darbībai, jo tā ietver iedarbīgu un efektīvu paņēmienu pielietošanu, kas var būtiski aizskart personu tiesības. Šo darbību reglamentē Operatīvās darbības likums.¹⁸⁵ Šī likuma 1. pantā ir noteikts, ka operatīvā darbība ir šajā likumā noteiktajā kārtībā un ar likumu īpaši pilnvarotu valsts institūciju amatpersonu atklātas un slepenas tiesiskas darbības, kuru mērķis ir aizsargāt personu dzīvību un veselību, tiesības un brīvības, godu, cieņu un īpašumu; nodrošināt Satversmi, valsts iekārtu, valstisko neatkarību un teritoriālo neaizskaramību, valsts aizsardzības, ekonomisko, zinātnisko un

¹⁸⁵ Operatīvās darbības likums. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=57573> [aplūkots 01.03.2015.]

tehnisko potenciālu un valsts noslēpumus pret ārējiem un iekšējiem apdraudējumiem. Likuma 2. panta pirmajā daļā ir noteikti operatīvās darbības uzdevumi, 4. pantā ir noteikti operatīvās darbības principi, 6. panta pirmajā daļā ir noteikti konkrēti operatīvie pasākumi, 7. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka operatīvās darbības pasākumus var veikt vispārējā un sevišķajā veidā. Atbilstoši minētajam tiesiskajam regulējumam kvalitatīvi un likumīgi veikta operatīvā darbība ir obligāts priekšnoteikums policijas efektīvai cīņai ar noziedzību. Šāda darbība prasa augstu policijas darbinieku kvalifikāciju.

Ļoti svarīgs kriminālmeklēšanas metodes elements ir informācijas ieguve. Policijas darbā izmantojamā informācija ir daudzveidīga. 2009. gadā Latvijā ir izstrādāta "Konceptija par Kriminālizlūkošanas modeli Valsts policijā."¹⁸⁶ Saskaņā ar šo koncepciju kriminālizlūkošana ir darbību un procesu kopums, kas vērsts uz informācijas un zināšanu par likumpārkāpumiem un tos izdarījušām personām iegūšanu, nolūkā veikt pasākumus, kas nākotnē novērsīs prognozējamo noziedzības pieaugumu/izmaiņas vai to nelabvēlīgās izpausmes. Kriminālizlūkošana ir arī Valsts policijā esoša informācijas par likumpārkāpumiem, tajā skaitā noziedzīgiem nodarījumiem, noziegumu izdarījušām personām, noziedzīgām grupām, kā arī iespējamiem sabiedriskās kārtības apdraudējumiem ieguves, apkopošanas, analīzes, reģistrēšanas/paziņošanas un izplatīšanas sistēma, ko nodrošina Valsts policijas atbildīgās amatpersonas Valsts policijas normatīvajos aktos noteiktas kompetences ietvaros. Kriminālmeklēšanas modelis ir efektīvi realizēta stratēģija cīņai ar noziedzīgiem nodarījumiem, īpaši organizēto noziedzību, kura balstīta uz kriminālizlūkošanas procesā iegūtajiem rezultātiem.

Ar Kriminālizlūkošanas modeļa ieviešanu tika paredzēts atrisināt vairākas problēmas policijas darbā:¹⁸⁷

- nebija vienotas izpratnes par kriminālizlūkošanu, kā rezultātā nebija izstrādāti vienoti un kopīgi kriminālizlūkošanas datu vākšanas un apstrādes kritēriji;
- nesistemātiska un neefektīva informācijas aprites darba organizācija starp nacionālajām tiesībsardzības iestādēm;
- nepietiekoša informācijas plūsma un ātrums starp tiesībsardzības iestādēm;
- dažādas prasības attiecībā pret informācijas apstrādi, kā rezultātā trūkumi informācijas kvalitātes jomā;
- informācija ir klasificēta ar pārāk augstu klasifikācijas pakāpi;

¹⁸⁶ Konceptija par Kriminālizlūkošanas modeli Valsts policijā, apstiprināta ar Valsts policijas 2009. gada 28. oktobra pavēli Nr. 1576.

¹⁸⁷ 2010. gada 9. februāra Informatīvais ziņojums par Nacionālā kriminālizlūkošanas modeļa ieviešanu Latvijas Republikas tiesībsardzības iestādēs un valsts drošības iestādēs. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/docSearch.do?searchtype=ows&clearnav=true> [aplūkots 01.03.2015.]

- klasificētas informācijas plūsmu organizējošās infrastruktūras trūkums;
- atšķirīga pieeja tiesībaizsardzības iestāžu kompetenču sadalījumā, kas rada funkciju dublēšanos;
- vienotas informācijas sistēmas trūkums, kurā apkopotu un apstrādātu krimināl-lizlūkošanas informāciju;

Vērtējot Kriminālizlūkošanas modeļa attīstību Valsts policijas attīstības koncepcija projektā¹⁸⁸ ir identificētas šādas problēmas:

- materiāltehniskās bāzes trūkuma dēļ kriminālizlūkošanas un operatīvās darbības rezultātā iegūtās informācijas apmaiņa un analīze norit neefektīvi gan starp Valsts policijas struktūrvienībām, gan arī ar citām tiesību aizsardzības iestādēm;
- metodiska rakstura materiāli Valsts policijas koledžā, ir nepietiekamā apjomā;
- Latvijā nav izstrādāts un ieviests apmācību kurss operatīvās analīzes un stratēģiskās analīzes jomā;
- ierobežotas iespējas nodrošināt Valsts policijas ekspertu (analītiķu) profesionālo pilnveidi Eiropola vai citu valstu organizētajās apmācībās un pieredzes apmaiņas aktivitātēs;
- profesionālās pilnveides izglītības programma “Kriminālizlūkošanas modelis Valsts policijā”, beidzoties ES līdzfinansētajam kriminālizlūkošanas modeļa ieviešanas projektam, vairs nav īstenota un nav arī aktualizēta.

Koncepcijā ir paredzēti 3 varianti informācijas sistēmu izveidei, nodrošinot arī analītiskās programmatūras iegādi Valsts policijas kriminālpolicijas struktūrvienību analītiķu apmācībai un darbam. Visiem šiem variantiem ir nepieciešami ievērojami papildus valsts budžeta līdzekļi.

Atšķirībā no piespiešanas metodes, kura brīdina gan par pašas darbības nepieļaujamību, gan tās sekām, **veicināšanas metode** brīdina tikai par sekām un kalpo par krimināltiesisko līdzekli šo seku novēršanai. Šīs metodes papildina un kompensē viena otru, un praksē ne vienmēr tās var precīzi nodalīt. Šajā sakarā jāņem vērā, ka, atbilstoši regulatīvajai orientācijai un saturam, veicināšanas metodes pamatā ir iedarbība uz personas pārliecību ar pozitīvu tiesisko stimulu palīdzību.

Mūsdienu demokrātiskas policijas sadarbības stratēģijas pamatā ir spēka pielietošanas aizstāšana ar sociālo partneru (skolas, ģimenes u. c.) pārliecināšanu. Līdz ar to vispārējā prevencijā veicināšana izpaužas policijas dialogā ar sabiedrību. Šīs metodes pielietošana prasa

¹⁸⁸ Valsts policijas attīstības koncepcijas projekts, izskatīts Ministru kabineta komitejas sēdē 2014. gada 25. augustā (prot. Nr. 28 1.§). Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40310861&mode=mkk&date=2014-08-25>, [aplūkots 04.07.2015]

augstu policijas profesionālo sagatavotību, kas ietver specifiskas zināšanas socioloģijā, psiholoģijā, komunikācijas prasmes u. tml. Atšķirībā no piespiešanas metodes, kad informēšanas ceļā, piedraudot ar negatīvām sekām personas tiek piespiestas atturēties no noziedzīgiem nodarījumiem, veicināšanas metode ir orientēta uz pozitīvas personas tiesisko pārliecības veidošanu.

Mūsdienu demokrātiskas policijas darbībā vispārējās prevencijas pamatā ir uz sabiedrību vērsts un problēmorientēts policijas darbs.¹⁸⁹

Speciālajā prevencijā jautājums par veicināšanu ir komplicētāks. Pēc notikuša noziedzīga nodarījuma veicināšana pamatā ir orientēta uz vainīgās personas ieinteresētību likumpaklausīgā uzvedībā, stimulējot šādu uzvedību ar kriminālatbildības mīkstināšanu.

Vispirms jāņem vērā, ka ne katra krimināltiesiskā norma, kas atvieglo vainīgā stāvokli, ir veicināšanas norma.

Piemēram, Krimināllikuma¹⁹⁰ 65. panta 2.¹ daļas norma, kas paredz tiesas tiesības noteikt nepilngadīgām personām brīvības atņemšanas sodu, kas ir zemāks par likumā noteikto minimālo robežu, arī gadījumos, ja tiesa atzinusi, ka noziedzīgais nodarījums izdarīts atbildību pastiprinošos apstākļos, nav veicināšanas norma, jo tā nesatur pozitīvus tiesiskos stimulus. Tā tikai nostiprina nepilngadīgas personas īpašu tiesisko statusu. Attiecībā uz nepilngadīgo veicināšanas norma ir ietverta, piemēram, Krimināllikuma 66. panta pirmajā daļā, kas paredz iespēju nepilngadīgo atbrīvot no piespriedē soda, piemērojot likumā noteiktos audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus, ievērojot noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas īpašus apstākļus un par vainīgā personību iegūtās ziņas, kas mīkstina viņa atbildību.

Vispārēja veicināšanas norma ir ietverta arī Krimināllikuma 58. panta otrajā daļā, kas paredz, ka personu, kas izdarījusi kriminālpārkāpumu vai mazāk smagu noziegumu, izņemot noziedzīgus nodarījumus, kuru rezultātā iestājusies cilvēka nāve, var atbrīvot no kriminālatbildības, ja ir izlīgums ar cietušo vai viņa pārstāvi un persona pēdējā gada laikā nav tikusi atbrīvota no kriminālatbildības par tīša noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, noslēdzot izlīgumu, un pilnīgi novērsusi ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu radīto kaitējumu vai atlīdzinājusi nodarīto zaudējumu.

Specifiska veicināšanas norma ir ietverta Kriminālprocesa likuma 249. panta pirmajā daļā, kas paredz procesuālā piespiedu līdzekļa grozīšanu vai atcelšanu. Vienlaikus šī panta otrā daļa paredz vairāk ierobežojoša drošības līdzekļa piemērošanu, ja persona pārkāpj piemērotā drošības līdzekļa noteikumus vai nepilda savus procesuālos pienākumus.

¹⁸⁹ Skat.: šī darba 3.2. nodaļu 115.–119.lpp.

¹⁹⁰ Krimināllikuma. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=88966>. [aplūkots: 10.01.2015.]

Atsevišķi krimināltiesību institūti vienlaikus ietver gan veicināšanu, gan piespiešanu. Viens no praksē visizplatītākajiem ir nosacīta notiesāšana.

Krimināllikuma 55. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka, ja, nosakot sodu – brīvības atņemšana – ilgāku par trim mēnešiem, bet ne ilgāku par pieciem gadiem, tiesa, ņemot vērā izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturu un radīto kaitējumu, vainīgā personību un citus lietas apstākļus, iegūst pārliecību, ka vainīgais, sodu neizciešot, turpmāk neizdarīs likumpārkāpumus, tā vainīgo var notiesāt nosacīti. Panta otrajā daļā ir noteikts, ka tiesa nolemj sodu neizpildīt, ja tās noteiktajā pārbaudes laikā notiesātais neizdarīs jaunu noziedzīgu nodarījumu, nepārkāps sabiedrisko kārtību un izpildīs kriminālsodu izpildi reglamentējošā likumā paredzētos un Valsts probācijas dienesta noteiktos pienākumus.

Minētā panta devītajā daļā ir noteikts, ka, ja nosacīti notiesātais bez attaisnojoša iemesla nepilda kriminālsodu izpildi reglamentējošā likumā paredzētos vai Valsts probācijas dienesta noteiktos pienākumus, tiesa, pamatojoties uz Valsts probācijas dienesta iesniegumu, var pieņemt lēmumu par spriedumā noteiktā soda izpildīšanu notiesātajam vai pārbaudes termiņa pagarināšanu līdz vienam gadam. Panta desmitajā daļā ir noteikts, ka, ja nosacīti notiesātais pārbaudes laikā izdara jaunu noziedzīgu nodarījumu, viņam piespriests sods ir izpildāms un tiesa nosaka sodu saskaņā ar šā likuma 51. un 52. pantā paredzētajiem noteikumiem.

Atbilstoši minētajam regulējumam nosacīts sods ir piespiešanas līdzeklis, jo ierobežo vainīgā tiesības un brīvības. Tajā pašā laikā tas stimulē personas pozitīvu postkriminālo uzvedību, un, ja tas tiek panākts, personas stāvoklis tiek būtiski atvieglots. Ja vainīgais pārkāpj viņam noteiktos ierobežojumus vai izdara jaunu noziedzīgu nodarījumu, tiesiskais stimuls tiek aizstāts ar piespiešanu.

Visos likumā paredzētajos gadījumos obligāts priekšnoteikums personas stāvokļa atvieglošanai ar tiesiskā stimula palīdzību ir vainīgās personas pārliecību vērtēšana. Tiesību piemērotājam ir jāvērtē vainīgā rīcības motīvi, personība un galu galā jākonstatē viņa motivācija ievērot likuma prasības. Ņemot vērā krimināltiesību imperatīvo raksturu, tiesiskos stimulus nedrīkst piemērot formāli, tādējādi ignorējot piespiešanas kā vainīgā gribas apspiešanas krimināltiesisko nozīmi. Tas var novest pie netaisnīgas likuma piemērošanas. Šajā sakarā zīmīgi, ka kopš 2013. gada 1. aprīļa Krimināllikuma 58. panta otrā daļa cita starpā ir papildināta ar noteikumu par pilnīgu zaudējumu atlīdzināšanu kā obligātu priekšnoteikumu atbrīvošanai no kriminālatbildības uz izlīguma pamata.

Īpaši svarīgi ir nepieļaut veicinošo (stimulējošo) elementu nepamatotu dominēšanu pār piespiešanu, piemērojot daudzfunkcionālus krimināltiesību institūtus. Pretējā gadījumā nevar tikt nodrošināts viens no krimināltiesību pamatprincipiem – soda neizbēgamības princips.

Tādēļ, piemēram, nosacīti notiesājot personu, tās uzraudzība ir konsekventi jārealizē līdz pārbaudes laika beigām.

Policijas loma veicināšanas metodes pielietošanā var izpausties gan tieši piemērojot tiesiskos stimulus, atbilstoši savai kompetencei (piemēram, kriminālprocesa izbeigšana, pamatojoties uz vainīgā un cietušā izlīgumu Kriminālprocesa likuma 377. panta 9. punktā paredzētajos gadījumos, procesuālā piespiedu līdzekļa grozīšana vai atcelšana u. tml.), gan netieši.

Praksē policijas darbinieki ne vienmēr apzinās savu netiešu iesaistīšanos tiesisko stimulu realizācijā. Līdz ar to šai darbībai nav sistemātisks raksturs un veicināšanas metodes iespējas netiek pilnvērtīgi izmantotas.

Piemēram, policijai ir nozīmīga loma pieminētās nosacītās notiesāšanas piemērošanā. Metodiskā līmenī tā izpaužas divos virzienos.

Pirmkārt, pamats tiesas pārliecībai par nosacītu notiesāšanu ir vispusīgs personas postkriminālās uzvedības novērtējums jau kopš nozieguma izdarīšanas brīža. Tādēļ ir svarīgi jau sākotnēji personai izskaidrot personai prasības un noteikumus, kas eventuāli var būt par pamatu tās stāvokļa atvieglošanai, tādējādi jau pēc nodarījuma stimulējot personas pozitīvu uzvedību. Ne mazāk svarīgi ir jau kopš procesa uzsākšanas precīzi konstatēt un fiksēt personas postkriminālo uzvedību, īpaši attieksmi pret apsūdzību, tās izmaiņas, vaļsirdīgu atzīšanos, labprātīgu kaitējuma novēršanu, sadarbību ar procesa virzītāju utt. Iespējami pilnīgākas un precīzākas pirmstiesas izmeklēšanā noskaidrotās ziņas par minētajiem apstākļiem būtiski samazina risku nepamatoti piemērot nosacītu sodu, vai arī otrādi – to nepiemērot, esot pietiekamam pamatam.

Otrkārt, veicot nosacīti notiesātā uzraudzību, probācijas dienestam ir svarīgs policijas atbalsts un savstarpēja sadarbība. Liela nozīme ir sistemātiskai informācijas apmaiņai, kā arī praktiskai sadarbībai – personas uzraudzība ietver arī tās pārbaudi dzīvesvietā, un konfliktsituācijas probācijas dienestam nav ne pilnvaru, ne reālu iespēju lietot spēku, speciālos līdzekļus vai ieroci.

Līdzīgi policija netieši nodrošina arī citu tiesisko stimulu piemērošanu, un tās loma ir būtiska, īpaši starpinstitucionālās sadarbības aspektā.

3.3.2. Atjaunojošā funkcija

No policijas praktiskās darbības viedokļa aizsargājošā funkcija daļēji “pārklājas” ar brīdinošo funkciju. Abu šo funkciju nodalīšanas ”robežu” nosaka aizsargājamās sabiedriskās attiecības un sociālais taisnīgums. Ja krimināltiesību preventīvās iedarbības rezultātā personas

atturas no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas, aizsargājamās attiecības paliek neskartas, turpretī noziedzīga nodarījuma izdarīšana noved pie aizsargājamo attiecību aizskāruma.

Lai arī cik nenozīmīgs, būtisks vai pat neatgriezenisks (piemēram, cilvēka nāve) būtu šo attiecību un tajās ietvertā sociālā taisnīguma aizskārums, krimināltiesisko attiecību taisnīgs noregulējums prezumē šī taisnīguma atjaunošanu. Tā ir orientēta divos virzienos – vainīgā sodīšanā un kaitējuma atlīdzināšanā.

Sociālais taisnīgums ir vispārējs mērķis, savukārt tā sasniegšanai izmantojamie līdzekļi ir taisnīguma princips un to garantējošās tiesību normas. Krimināltiesībās divas galvenās taisnīguma principa prasības ir soda individualizācija un dubultās sodīšanas nepieļaujamība.

Atšķirībā no brīdinošās funkcijas, kura ir vērsta uz noziedzīgu nodarījumu nepieļaušanu, atjaunojošā funkcija ir vērsta uz aizskarto tiesisko attiecību restaurāciju. Līdz ar to prioritāras ir šīs konkrētās aizskartās tiesības (cietušā tiesības) vai tiesiskās intereses (vispārīgas tiesiskās intereses, gadījumos, ja cietušā nav, piemēram, noziedzīgie nodarījumi, kas paredzēti Krimināllikuma 253.² un 262. pantā). Šī prioritāte attiecas ne vien uz kaitējuma atlīdzināšanu, bet arī uz vainīgā sodīšanu. Tādējādi, izvirzot priekšplānā aizskartās intereses, tās kļūst par papildus kritēriju preventīvās darbības un īpaši speciālās prevencijas vērtēšanai. Tas nozīmē, ka visi iepriekš aplūkotie piespiešanas un veicināšanas metodes mijiedarbības aspekti krimināltiesisko normu piemērošanas procesā ir jāvērtē ne vien no vainīgā, bet arī no cietušā pozīcijām. Attiecībā uz vainīgo personu tiesiskie stimuli ir vērši uz viņa motivāciju pozitīvi mainīt savu uzvedību. Attiecībā uz cietušo pozitīva stimulējoša iedarbība ir taisnīguma kā sabiedrības pamatvērtības atjaunošanai.

Minētā kontekstā ļoti komplicēti un “jūtīgi” ir tādi krimināltiesību institūti kā nosacīta notiesāšana, izlīgums, nosacīta pirmstermiņa nosacīta pirmstermiņa atbrīvošana no soda u. c. Arī tik būtisks jautājums kā kaitējuma kompensācija var tikt atrisināts divējādi – piespiedu kārtā piedzenot no vainīgā ar tiesas spriedumu vai labprātīgi atlīdzinot.

Atjaunojošās funkcijas realizācijā policijas loma visuzskatāmāk izpaužas darbā ar cietušajām personām. Nepārspīlējot var teikt, ka cietušā aizskarto tiesību restaurēšanā un taisnīguma atjaunošanā policijas darbībām (īpaši sākotnējām) bieži vien ir izšķiroša nozīme.

Noziedzīgo nodarījumu kvalitatīva izmeklēšana neapšaubāmi ir svarīgs priekšnoteikums taisnīguma atjaunošanai, un pamatā tā tiek veikta speciālās prevencijas ietvaros.

No policijas praktiskās darbības viedokļa atjaunojošajā funkcijā ir jāizdala formālā un saturīgā puse. Pirmā no tām pamatā ir saistīta ar kriminālprocesuālās formas konsekvētu ievērošanu, kas ir vispārobligāts priekšnoteikums jebkādām krimināltiesiskām sekām. Šīs

formas aizpildīšana ar saturu ietver ļoti daudzveidīgas policijas darbības atbilstoši katrai konkrētajai situācijai.

Kriminālprocesuālās formas garantēšanai vispirms ir svarīgi precīzi ievērot cietušā statusa iegūšanas un realizācijas pamatnoteikumus (Kriminālprocesa likuma 95., 96., 104., 105. pants). Minēto normu piemērošana nedrīkst būt formāla, turklāt praksē bieži vien interešu aizskāruma konstatēšanas un cietušā pārstāvības jautājumi ir komplicēti. Darbam ar cietušo ir nepieciešama individuāla pieeja katrā konkrētajā gadījumā sākot ar informēšanu par tiesībām un pienākumiem, to izskaidrošanu, aizstāvības nodrošināšanu un beidzot ar cietušā pratināšanu un citiem krimināltiesiskajiem pasākumiem cietušā tiesību nodrošināšanā. Īpaši komplicētas var būt situācijas, kas saistītas piemēram, ar vardarbību ģimenē pret nepilngadīgo. Praksē nereti šādi gadījumi ilgstoši ir sociālo dienestu redzeslokā un kompetencē, kur pieeja var būt atšķirīga, un tad cietušā interešu aizsardzībā izšķiroša nozīme ir policijas sadarbībai ar šīm institūcijām.

No cietušā tiesību un interešu viedokļa komplicēts var būt jautājums par piedalīšanos izmeklēšanas darbībās. Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 103. panta otro daļu cietušajam nav pienākuma izmantot savas procesuālās tiesības un viņu nevar aicināt vai pakļaut piespiedu atvešanai, ja viņš netiek aicināts sakarā ar nepieciešamību piedalīties izmeklēšanas darbībā. Šādas nepieciešamības vērtēšanā procesa virzītājam ir jāņem vērā dažādi faktori, piemēram, atkārtota ierašanās, atkārtoti negatīvi morāli pārdzīvojumi, tikšanās ar lietas dalībniekiem u. tml. var izraisīt papildus neērtības cietušajam un līdz ar to arī viņa noraidošu attieksmi pret kriminālprocesu. Īpaši rūpīgi šis procesuālais aspekts ir jāvērtē attiecībā uz nepilngadīgu cietušo, kur likumdevējs ir noteicis papildus prasības gan procesa virzītājam, gan pratināšanas kārtībai (Kriminālprocesa likuma 152., 153. pants).

Svarīgs cietušā kriminālprocesuālo tiesību garantēšanas aspekts ir arī paziņojumi par procesa virzību likumā noteiktajos gadījumos.

Viss iepriekšminētais prasa policijas darbinieka augstu profesionālo kvalifikāciju. Kaut arī pieļautās kļūdas un nepilnības ir iespējams labot prokuratūrā vai tiesā, cietušā interešu aizsardzības līmenis jau ir pazemināts.

Uz personu aizskarto tiesību un interešu atjaunošanu vērsto policijas darbību spektrs ir ļoti plašs. Konkrētajā situācijā veicamās darbības nosaka daudzveidīgi faktori, tomēr visa pamatā ir policijas un cietušā attiecības. Tās savukārt ir atkarīgas no konkrētās sabiedrības attīstības īpatnībām un tām atbilstošas tiesību prakses.

Šādā kontekstā pašreizējā Latvijas situācija nav vērtējama viennozīmīgi. No vienas puses, tiesiskās sistēmas transformācijas apstākļos policija nevarēja novērst vai iespaidot politisko pārmaiņu nosacītu uzvedības stereotipu veidošanos sabiedriskajā apziņā. Šo

stereotipu laušana un tiem atbilstošās sabiedrības attieksmes mainīšana joprojām ir viens no lielākajiem Latvijas policijas izaicinājumiem. No otras puses, policija var mainīt, un tai ir jāmaina savas darbības stratēģija atbilstoši demokrātijas prasībām un valsts tiesiskajai doktrīnai. Kaut arī policijas un sabiedrības attiecībām kā sociālām funkcionālajām attiecībām ir divpusējs raksturs, atbilstoši demokrātiskas policijas kalpojošajai misijai, to vērtēšanas pamatkritērijs ir sabiedrības apmierinātība (vai neapmierinātība) ar policiju.

Tradicionāli raksturīgākie policijas darba vērtēšanas kritēriji ir saistīti ar vispārīgajām noziedzības tendencēm – noziedzības līmeņa palielināšanos vai samazināšanos, policijas spēju operatīvi reaģēt, atklāt noziegumus u. tml. Taču šie dati raksturo tikai policijas darbu, bet neliecina par veiktā darba efektivitāti. Personai, kura vēršas policijā pēc palīdzības, ir svarīga gan efektīva un ātra policijas rīcība, gan arī darba kvalitātes aspekti. Cietušā apmierinātība ar policijas darbu ir nepieciešama, lai maksimāli samazinātu iespējamību, ka cietušais pieņem lēmumu vairs policijā nevērsties, tādējādi paaugstinot latentās noziedzības līmeni.

Viens no būtiskākajiem policijas darba kvalitātes indikatoriem ir policijas spēja pēc iespējas ātrāk ierasties tur, kur nepieciešama policijas palīdzība. 2012. gada 20. martā tika izdoti Ministru kabineta noteikumi Nr. 190 “Noteikumi par notikumu reģistrēšanas kārtību un policijas reaģēšanas laiku”.¹⁹¹ Šajos noteikumos ir sagrupēti policijas reaģēšanas laiki atkarībā no notikuma vietas un rakstura, lai nodrošinātu maksimāli ātru policijas ierašanos tur, kur tās klātbūtne ir primāri svarīga, piemēram, personas dzīvības vai veselības apdraudējuma gadījumos. Tomēr Valsts policijā 2013. gadā veiktā pētījuma¹⁹² dati apliecina, ka minētie noteikumi policijai atvieglo tikai savu resursu efektīvāku pārvaldīšanu, bet nekādi neietekmē cietušo apmierinātību ar policijas ierašanās ātrumu. Izrādījās, ka cietušie neatkarīgi no nodarījuma nopietnības, smaguma vai apdraudējuma pakāpes vēlas, lai policija notikuma vietā ierodas maksimāli ātri (15–40 minūšu laikā). Vienlaikus tika konstatēts, ka cietušo apmierinātību ar policijas reaģēšanas ātrumu var palielināt, ja policija cietušo informē par to, cik ātri tā pie personas ieradīsies.

Minētajā pētījumā cietušo apmierinātība ar policijas darbu reaģējot uz dažādu noziedzīgu nodarījumu veidiem tika vērtēta, pamatojoties uz divām kritēriju grupām:

- iemesli, kādēļ cietušais vēršas policijā;
- kādu rīcību cietušais gaida, vērsoties policijā.

¹⁹¹ Noteikumi par notikumu reģistrēšanas kārtību un policijas reaģēšanas laiku. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=245629> [aplūkots: 30.05.2015.]

¹⁹² Policijas darba kvalitāte – cietušā vērtējumā. Rīga: Valsts policija, 2013., 7. lpp.

Pētījuma¹⁹³ rezultātā tika secināts, ka, lai paaugstinātu cietušo apmierinātību ar policijas darbu un kvalitatīvi un efektīvi strādātu ar cietušajiem policijas darbību ir nepieciešamam pilnveidot šādos virzienos:

1. Informācija par ierašanās ātrumu notikuma vietā. Cietušajam ir svarīgi, ka policija, neatkarīgi no nodarījuma veida, pēc iespējas ātrāk ierodas notikuma vietā. Ja policija ierodas vēlāk, cietušā apmierinātību ar policijas ierašanās ātrumu notikuma vietā ir iespējams nodrošināt, ja ierašanās laiks tiek saskaņots ar cietušo. Līdz ar to Valsts policijai būtu nepieciešams savā darba organizācijā ieiest praksi, ka, saņemot izsaukumu, cietušais tiek informēts par policijas ierašanās laiku notikuma vietā.

2. Policijas sazināšanās ātrums ar cietušo pēc nodarījuma. Tā kā pēc sākotnējās informācijas saņemšanas policijai nepieciešams laiks, lai lemtu par pieteiktās problēmas tālāko risinājumu, kā arī apzinoties, ka aptuveni 17% cietušo mēneša laikā pēc iesnieguma iesniegšanas vispār nav saņēmuši informāciju no Valsts policijas par lietas risināšanu, policijai būtu nepieciešams jau pirmajā klātienes tikšanās reizē ar cietušo izskaidrot kārtību, kādā pieteiktā problēma tiks risināta. Tieši informācija par to, kā policija risinās konkrēto cietušā lietu, ir ļoti būtiska, lai cietušais secinātu, ka policijā pēc palīdzības ir bijis vērts vērsties.

3. Izpratne un prasmes darbā ar dažādos nodarījumos cietušajiem. Pirmajā klātienes tikšanās reizē ar cietušo policijas darbiniekam ir jāspēj ne tikai atbilstoši reaģēt no fiziskās drošības viedokļa, bet arī jāiegūst kvalitatīva pirmreizējā informācija par notikumu cietušajam saudzīgā veidā. Būtiski tas ir gadījumos, kad noticis smags noziedzīgs nodarījums. Cietušais primāri sagaida, ka policija pieņems iesniegumu un uzklausi, kas cietušajam ir sakāms, un tikai tad seko vēlme, lai policija nekavējoties uzsāk izmeklēšanu un ātri ierodas notikuma vietā. Tādēļ policijas darbiniekiem ir būtiski izprast atšķirības un apzināties tās lietas, kam nepieciešams pievērst pastiprinātu uzmanību saskarsmē ar dažādos nodarījumos cietušajiem. Pamatojoties uz šo secinājumu, Valsts policijas darbiniekiem nepieciešams attīstīt komunikācijas prasmes un spēju uz klausīt cietušo.

4. Problēmu risināšanas iemaņu paaugstināšana un sistēmas attīstība. Nodarījumos pret īpašumu cietušie pārsvarā vēršas policijā ar vēlmi, lai tā noskaidro un soda vainīgo personu. Tas liecina, ka tieši vēlēšanās sodīt vainīgo motivē cietušo vērsties policijā. Savukārt, tajos nodarījumos, kuros ir izteiktāks apdraudējums personas dzīvībai un veselībai, cietušie pārsvarā policijā vēršas, cerot, ka policija darīs visu iespējamo, lai nodarījums vairs nekad neatkārtotos. Ja persona cietusi nodarījumā pret īpašumu, policijai ir skaidrs rīcības

¹⁹³ Policijas darba kvalitāte – cietušā vērtējumā. Rīga: Valsts policija, 2013., 60.–62. lpp.

mehānisms, kas turklāt atbilst cietušā vēlmēm (noskaidrot un sodīt vainīgo), taču attiecībā uz nodarījumiem pret personas dzīvību un veselību ar šo mehānisku vairs nepietiek. Šādos gadījumos cietušais tomēr paļaujas un cer, ka policijas iesaistīšanās spēš atrisināt konkrēto problēmu ilgtermiņā, īpaši tas raksturīgi ģimenes konfliktu un draudu gadījumā. Savukārt Valsts policijas rīcība situācijās, kurās nav saskatāms likumpārkāpums, pārsvarā beidzas ar atteikuma sagatavošanu. Policijas prakse gan liecina, ka šādas konfliktsituācijas un nespēja tās savlaicīgi atrisināt var beigties ar noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Līdz ar to Valsts policijai būtu nepieciešams ne tikai attīstīt problēmu un konfliktu risināšanas taktiskās iemaņas, bet arī, piesaistot sadarbības partnerus, veidot vienotu izpratni un procedūru konfliktsituāciju risināšanai gan stratēģiskā, gan arī taktiskā līmenī.

Apkopojot policijas krimināltiesiskās iedarbības vispārējo funkcionālo struktūru var ilustrēt šādi (skat.: 3.1. shēmu):

3.1. shēma

Apakš- funkcijas	Brīdinošā (preventīvā) funkcija		Atjaunojošā funkcija
	Metodes	Vispārējā prevencija Speciālā prevencija	
Piespiešana	- Vispārīga informatīva iedarbība uz cilvēku psihi, brīdinot par nodarījuma sekām - Preventīvo piespiedu līdzekļu piemērošana	- Vainīgās personas saukšana pie kriminālatbildības - Kriminālprocesuālo piespiedu līdzekļu piemērošana	- No cietušā un aizskarto interešu viedokļa taisnīga soda un pozitīvu tiesisko stimulu piemērošana vainīgajai personai - Piespiedu kaitējuma kompensācija
Veicināšana (stimulēšana)	- Informatīvi izglītojoša iedarbība uz cilvēku psihi, nolūkā stimulēt sabiedrības interesēm atbilstošas tiesiskās pārliecības veidošanos - Noziedzīgos nodarījumus veicinošo faktoru apzināšana un novēršana - Uz sabiedrību vērsts policijas darbs	Iedarbība uz vainīgo personu, nolūkā motivēt to mainīt savu uzvedību ar pozitīvu tiesisko stimulu palīdzību	- Aizskarto tiesību un interešu atjaunošana - Labprātīga kaitējuma kompensācija

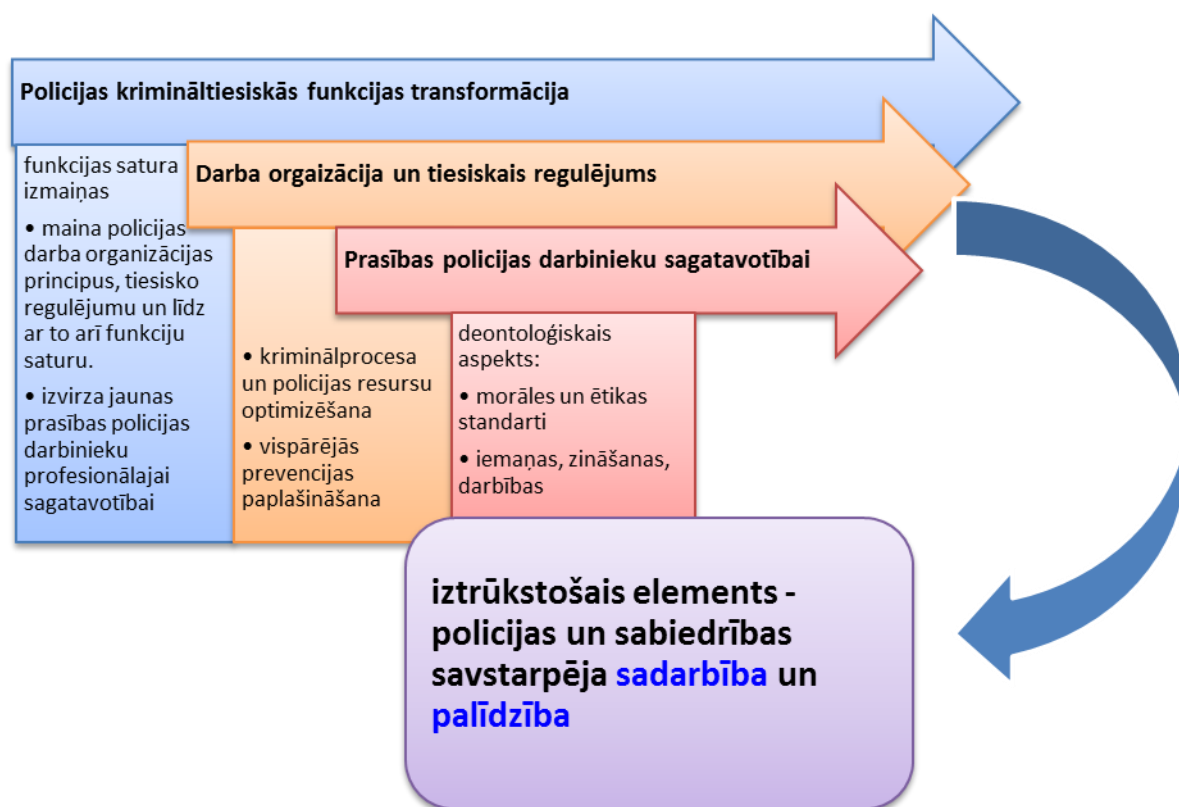
Policijas krimināltiesiskās funkcijas satura atspoguļojums Latvijas apstākļos nebūtu pilnīgs, neaptverot transformācijas problemātiku, jo tā būtiski maina šīs funkcijas praktisko realizāciju. Transformācijas procesi aktualizē divus policijas darbības aspektus.

Pirmkārt, pāreja no totalitāras uz demokrātisku iekārtu pašos pamatos maina policijas darba organizācijas principus, tiesisko regulējumu un līdz ar to arī funkciju saturu.

Otrkārt, funkcijas satura izmaiņas izvirza jaunas prasības policijas darbinieku profesionālajai sagatavotībai.

Abu šo aspektu analīze nepārprotami norāda uz to, ka noziedzības novēršanas un apkarošanas jomā iztrūkstošais policijas darbības posms joprojām ir sadarbība ar sabiedrību un sabiedrības iesaistīšana preventīvajā darbībā. Problēmas būtību vispārināti var ilustrēt šādi (skat.: 3.2. shēmu).

3.2. shēma



Policijas resursu optimizēšana un kriminālprocesa vienkāršošana nedrīkst pazemināt izmeklēšanas kvalitāti. To var un vajag kompensēt mainot izmeklēšanas modeli pēc būtības – vienlaikus ar policijas resursu optimizēšanu pakāpeniski ieviešot problēmorientēta policijas darba elementus.¹⁹⁴ Šāda stratēģija savukārt ir organiski saistīta ar jauno policijas darba

¹⁹⁴ skat.: šī darba 2.2.1. apakšnodaļu 71.–72. lpp.

stratēģiju – uz sabiedrību vērsta policijas darba pieeju.¹⁹⁵ Tas nosaka nepieciešamību paplašināt policijas darbību vispārējās prevencijas jomā kvalitatīvi un kvalitatīvi citā līmenī, galvenokārt orientējoties uz sabiedrības iesaistīšanu.

Minētais loģiski prasa atbilstošu policijas darbinieku kvalifikāciju. Transformācijas kontekstā autora ieskatā problemātisks ir tieši šīs kvalifikācijas deontoloģiskais aspekts.

Jau iepriekš šajā darbā ir secināts, ka pēc neatkarības atjaunošanas noziedzība kā tāda kopumā sekmīgi tika ierobežota ar iepriekšējās (padomju) sistēmas metodēm. Vispārināti var teikt, ka “tradicionālos” noziegumus (zādzības, slepkavības, laupīšanas, autoavārijas u.c.) izdara un izmeklē visā pasaulē līdzīgi. Transformācijas procesu būtība ir izmaiņas vērtību sistēmā. Noziedzības ierobežošanas jomā tās izpaužas galvenokārt kriminālprocesuālajā un cilvēktiesību aspektā, kas atspoguļo patieso tiesiskuma līmeni. Tieši šāda rakstura izmaiņas visuzskatāmāk atspoguļo vecās un jaunās sistēmas atšķirības un reālu pāreju no represīvas uz demokrātisku policijas darbību.

Deontoloģiskā aspektā policistu profesionalitātes saturu demokrātiskā valstī raksturo atbilstība diviem vispārīgiem kritērijiem:

- pirmkārt, augstu morāles un ētikas standartu izmantošanai policijas darbinieku sagatavošanā jānodrošina, ka policisti savus pienākumus ”veic pareizi, nevis izpilda pareizos pienākumus”;
- otrkārt, galvenā uzmanība jāvelta iemaņām, zināšanām un darbībām, nevis iemesliem, kāpēc iztrūkst pirmo un otro un sekām, kuras izraisa trešās (darbības).

Tādējādi demokrātiska iekārta bez zināšanām un iemaņām prasa policijas darbinieku iniciatīvu un atbilstošas morālās īpašības. Tie principā nevar tik realizēti, ja policija tiek definēta kā militarizēta institūcija. Arī politiskās plānošanas dokumentos paredzētā kriminālprocesa obligātuma pārskatīšana prasa augstu policijas darbinieku juridisko kvalifikāciju. Kriminālprocesa vienkāršošana ar mērķi veikt noziedzīgajam nodarījumam samērīgu izmeklēšanu prasa ne vien atbilstošas juridiskās zināšanas, bet katra konkrētā gadījuma izvērtēšanu atbilstoši tādām vispārīgajām vērtībām kā taisnīgs – netaisnīgs, samērīgs – nesamērīgs utt.

Secinājumi

- Atbilstoši Eiropas policijas ētikas kodeksā¹⁹⁶ noteiktajam policiju veido institūcijas, kuru galvenais mērķis ir tiesībsargājošā funkcija un kārtības uzturēšana pilsoniskā sabiedrībā.

¹⁹⁵ skat: šī darba 3.2. nodaļu 115. – 116. lpp.

- Tiesībsargājošā funkcija ir viena no svarīgākajām valsts funkcijām, tās pamatā ir nepieciešamība aizsargāt indivīdu un sabiedrības normālai funkcionēšanai vitāli svarīgas intereses. Šo interešu aizsargāšanā policijai it noteicoša loma, tā ir tiesīga izmantot pret likumpārkāpēju daudzveidīgus tiesiskos līdzekļus un šo līdzekļu piemērošanai ir jābūt likumīgai un pamatotai.
- Mūsdienu demokrātiskās valstīs sabiedriskās kārtības un drošības sargāšanas funkcijas realizācija nav iedomājama bez policijas un sabiedrības savstarpējās sadarbības un palīdzības. Šādas sadarbības un palīdzības nepieciešamība un saturs primāri izriet no tiesiskās valsts koncepcijas. Latvijā joprojām nav tiesiskā regulējuma un resursu uz sabiedrību vērsta policijas darba ieviešanai.
- Krimināltiesiskās funkcijas praktisko realizāciju atspoguļo piespiešanas un veicināšanas (stimulēšanas) metožu mijiedarbība tās apakšfunkciju – brīdinošās un atjaunojošās funkcijas – nodrošināšanā. Policijai šajos procesos ir būtiska loma, jo tā absolūtajā vairumā gadījumu ne vien konstatē un fiksē krimināltiesisko attiecību rašanās faktu, bet arī piešķir tām sākotnējo ievirzi.
- Vispārējās prevencijas iespējas Latvijas policijas darbā ir ierobežotas, jo tam trūkst policijas resursu – iecirkņa inspektoru darba laika lielāko daļu aizņem reaģēšana uz notikumiem, kā arī kriminālprocesuālā un administratīvā lietvedība. Normatīvajos aktos preventīvo piespiedu līdzekļu piemērošana nav paredzēta, izņemot pagaidu aizsardzību pret vardarbību ģimenē.
- Noziedzības apkarošanas jomā Latvijas policijā ir konstatētas būtiskas problēmas, kas ir saistītas ar pieaugošu policijas slodzi noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanā un personālsastāva, kā arī materiālo resursu nepietiekamību. Viens no risinājumiem ir kriminālprocesa vienkāršošana, taču tam ir nepieciešams augsti kvalificēts personālsastāvs. Arī Kriminālizlūkošanas modeļa attīstību kavē materiālo resursu un kvalificēta personālsastāva trūkums.
- Mūsdienu demokrātiskas policijas sadarbības stratēģijas pamatā ir spēka pielietošanas aizstāšana ar sociālo partneru pārliecināšanu. Tas prasa augstu policijas profesionālo sagatavotību, kas ietver specifiskas zināšanas socioloģijā, psiholoģijā, komunikācijas prasmes.
- Atjaunojošās funkcijas realizācijā policijas loma visuzskatāmāk izpaužas darbā ar cietušajām personām. Policijas sākotnējām darbībām bieži vien ir izšķiroša nozīme.

¹⁹⁶ Eiropas policijas ētikas kodekss. Pieņemts ES Ministru komitejā 2001. gada 19. septembrī. Pieejams: <http://openpolice.ru/docs/evropejskij-kodeks-policejskoj-etiki/> [aplūkots 21.03.2014.]

NOBEIGUMS

Apkopojot promocijas darbā izklāstīto, autors secina, ka izvēlētā metodoloģiskā pieeja kopumā ir sevi attaisnojusi. Policijas funkciju zinātniskai analīzei transformācijas procesu aspektā objektīvi bija nepieciešama plašu vispārteorētisku jautājumu sistēmiska izpēte. Kaut arī noziedzība ir kriminoloģijas kategorija un sociāls fenomens, tā pētīšanu valsts evolūcijas un funkcionēšanas aspektā objektīvi attaisno nepieciešamība apzināt transformācijas procesu ietekmi uz policijas cīņu ar noziedzību.

Šāda pieeja ļāva padziļināti analizēt Latvijas policijas doktrīnas attīstības īpatnības, objektīvi konstatēt tās lomu cīņā ar noziedzību. Tas savukārt kalpoja par pamatu konkrētu problēmu konstatēšanai gan metodoloģiskajā, gan praktiskajā līmenī.

Demokrātiskas policijas lomas vispārteorētiskā satura un noziedzības sociāli tiesiskā aspekta analīze Latvijas tiesiskās sistēmas transformācijas kontekstā bija pamats argumentiem secinājumiem par darba hipotēzi.

Pētījuma gaitā pilnībā ir apstiprināta ievadā izvirzītā promocijas darba hipotēze par to, ka Latvijas policijas darbība noziedzības novēršanā un apkarošanā neatbilst tās funkcijām un uzdevumiem demokrātiskā valstī.

Policijas lomas izpēte kriminālpolitiskā un krimināltiesiskā aspektā apstiprināja, ka policijas un noziedzības mijiedarbībai ir funkcionāls raksturs. No tā izriet, ka jebkuras būtiskas izmaiņas sabiedrībā un tiesību sistēmā izraisa vismaz tik pat būtiskas izmaiņas policijas un noziedzības attiecībās. Latvijas tiesiskās sistēmas transformācijas kontekstā svarīgākie faktori, kas fundamentāli mainīja policijas un noziedzības mijiedarbības saturu, bija tiesību loma demokrātiskā sabiedrībā un sabiedrības iesaistīšana cīņā ar noziedzību. Normatīvo aktu un prakses analīze apstiprināja, ka šādas izmaiņas nav notikušas. Minētais nepārprotami pierāda darba hipotēzes pamatotību.

Teorijas un prakses analīze ļāva konkretizēt policijas funkciju un policijas darbā izmantojamo tiesiskās regulēšanas metožu saturu, kas pārsniedza darba sākotnējo mērķi. Šo funkciju un metožu satura izpratne un apzināšanās policijas ikdienas darbā ir svarīgs priekšnoteikums policijas darba efektivitātes paaugstināšanai.

Pētījuma rezultātā autors izvirza aizstāvēšanai šādas tēzes, kuras izteiktas secinājumu un priekšlikumu formā.

SECINĀJUMI

1. Policijas un valsts mijiedarbības pamatā ir policijas līdzdalība valsts varas realizācijā. Policija realizē valsts piespiešanu gan valsts pārvaldes, gan tiesiskās sistēmas ietvaros, kas izpaužas publisko tiesību funkcijās – sabiedrības sistēmiskās iekārtas nodrošināšanā un varas leģitimitātes iedibināšanā. Attiecībā uz valsts pienākums apkarot noziedzību, šīs funkcijas ietver administratīvi policejisko un jurisdiktīvi sodošo funkciju.

2. Pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas bija nepieciešamas kardinālas izmaiņas noziedzības apkarošanas jomā un tas neizbēgami radīja pretrunu starp teoriju un praksi. Minēto pretrunu novēršanā netika pilnvērtīgi izmantotas tiesību iespējas, un politiskā griba tiesiskuma nostiprināšanai bija nepietiekoša.

3. Demokrātiskā valstī varas realizācija ir tieši atkarīga no tās leģitimitātes. Latvijā kopš neatkarības atjaunošanas sabiedrības uzticība valsts varai ir samazinājusies līdz kritiski zēmam līmenim. Tas būtiski kavēja pārorientāciju uz demokrātiski policijas modeli un efektīvas noziedzības novēršanas sistēmas izveidi.

4. Mūsdienu demokrātiskās valstīs sabiedriskās kārtības un drošības sargāšana un noziedzības novēršana nav iedomājama bez policijas un sabiedrības savstarpējās sadarbības un palīdzības uz sabiedrību vērsta policijas darba ietvaros. Šādas sadarbības un palīdzības nepieciešamība un saturs primāri izriet no tiesiskās valsts koncepcijas, un to paredz arī Latvijai saistoši starptautiskie tiesību akti. Pēdējos gados šāda sadarbība un palīdzība daļēji ir iestrādāta politikas plānošanas dokumentos, taču tās realizācijai joprojām nav tiesiskā regulējuma un resursu.

5. Mūsdienu demokrātiskās valsts ideja imanenti ietver noziedzības novēršanas prioritāti attiecībā pret tās apkarošanu. Sadarbības stratēģijas pamatā ir spēka pielietošanas aizstāšana ar sociālo partneru pārliecināšanu. Tas prasa augstu policijas darbinieku profesionālo sagatavotību, kas bez juridiskā kvalifikācijas ietver specifiskas zināšanas socioloģijā, psiholoģijā, komunikācijas prasmes.

6. Tā kā mūsdienās noziedzība tiek uzskatīta par sociālu parādību, tās ierobežošanā ir jāņem vērā arī vispārējo sociālo funkcionālo attiecību īpatnības – to mērķtiecīgais, subjektīvais un divpusējais raksturs.

7. Policijas un iedzīvotāju savstarpējās attiecības lielā mērā determinē sabiedrības sociālā struktūra un tiesiskās apziņas stāvoklis. Latvijā policijas un sabiedrības attiecību ģenēzi pārejas periodā iespaidoja tādi faktori kā eskapisms, oligarhija, korupcija, sabiedrības noslāņošanās, sadrumstalotība, atsevišķu sociālo grupu izolēšanās, dezintegrācija, opozicionisms. Šīs tendences pašas par sevi ir noziedzību veicinoši faktori, un to radīto stereotipu

dominēšana sabiedrības tiesiskajā apziņā principā izslēdz sabiedrības un policijas partnerību atbilstoši mūsdienu demokrātiskas valsts prasībām. Minēto tendenču attīstība un līdz ar to novēršana ir tieši atkarīga no reālā tiesiskuma līmeņa.

8. Pēc neatkarības atjaunošanas iepriekšējās totālās kontroles sistēmas vietā bija jāveido cita – tāda, kuras pamatā ir sabiedrības un policijas savstarpējā uzticība un sadarbība. Šādas sistēmas izveidi un teorijas un prakses pretrunu novēršanu joprojām kavē nekonsekventa kriminālā politika un tiesiskais nihilisms. Šī problēma metodoloģiskā un metodiskā līmenī izpaužas tādējādi, ka policijas preventīvajai darbībai ārpus kriminālās tiesvedības nav sistēmiska normatīvā regulējuma.

9. Latvijas policijas transformācijas kontekstā ir svarīgi apzināties, ka tiesiskums ir priekšnoteikums arī sabiedrības attieksmes maiņai. Līdzvērtīgu tiesību piešķiršana visiem procesa dalībniekiem jau pirmsākumos līdz minimumam samazina policijas un sabiedrības pretnostatījumu, un tādējādi paver reālu iespēju sadarbībai un sabiedrības iesaistīšanai noziedzības novēršanā.

10. Pēc neatkarības atjaunošanas nekonsekventas kriminālās politikas rezultātā tiesiskuma nostiprināšanas vietā noziedzības novēršana un apkarošana faktiski tika turpināta ar iepriekšējās – padomju – sistēmas metodēm, tādējādi ilgtermiņā radot pretrunu starp policijas darbībām un sabiedrības prasībām.

11. Latvijā joprojām ir spēkā pārejas periodam domātais likums “Par policiju”, kurš pēc būtības atspoguļo iepriekšējo (padomju) noziedzības apkarošanas modeli; speciālo likumu (Krimināllikuma, Kriminālprocesa likuma) pielāgošana demokrātiskas sabiedrības prasībām aizkavējās, un līdz ar to ilgstoši pastāvēja situācija, kad normatīvais regulējums bija neatbilstošs regulējamajām krimināltiesiskajām attiecībām; prasības policijas darbinieku profesionālajai sagatavotībai, policijas darbinieku atalgojums un materiāli tehniskais nodrošinājums neatbilst valsts deklarētajiem kriminālpolitiskajiem mērķiem.

12. Likums “Par policiju” konceptuāli neatbilst Satversmei, Latvijai saistošajiem starptautiskajiem tiesību aktiem un demokrātiskas valsts principiem, un nevar kalpot par tiesisko pamatu policijas darbībai.

13. Svarīgākais arguments, kas pamato nepieciešamību pārstrādāt likumu “Par policiju”, ir principiāla atteikšanās no iepriekšējās (padomju) tiesiskās metodoloģijas, kas noteica pieeju policijas (milicijas) darbības organizēšanai. Policijas kā militarizētas institūcijas definēšana neatbilst demokrātiskas policijas misijai “kalpot un aizsargāt” un sašaurina šīs misijas saturu vispārsociālā aspektā.

14. Tiesībsargājošā funkcija ir viena no svarīgākajām valsts funkcijām, tās pamatā ir nepieciešamība aizsargāt indivīdu un sabiedrības normālai funkcionēšanai vitāli svarīgas intereses, un to aizsargāšanā policijai ir noteicoša loma.

15. Krimināltiesību vispārīgais mērķis ir sabiedrības aizsargāšana no bīstamiem apdraudējumiem. Sociālo funkcionālo attiecību aspektā cīņa ar noziedzību ietver divus pamatvirzienus – pretrunu saskaņošanu noziedzības novēršanas formā, kur būtiska loma ir pašregulācijai, un taisnīguma atjaunošanu noziedzības apkarošanas formā, kas atspoguļo valsts reakciju uz noziedzīgiem nodarījumiem. Būtisks faktors, kas nosaka policijas darbības organizāciju cīņā ar noziedzību ir sabiedrības integrācijas pakāpe. Plurālisma tendenču straujā attīstība mūsdienu “pārejas tipa” valstīs, tajā skaitā arī Latvijā, būtiski samazina sabiedrības integrācijas līmeni.

16. Krimināltiesiskās funkcijas praktisko realizāciju atspoguļo piespiešanas un veicināšanas (stimulēšanas) metožu mijiedarbība tās apakšfunkciju – brīdinošās un atjaunojošās funkcijas – nodrošināšanā. Policijai šajos procesos ir būtiska loma, jo tā absolūtajā vairumā gadījumu ne vien konstatē un fiksē krimināltiesisko attiecību rašanās faktu, bet arī piešķir tām sākotnējo ievirzi.

17. Vispārējās prevencijas iespējas Latvijas policijas darbā ir ierobežotas, jo tam trūkst policijas resursu – iecirkņa inspektoru darba laika lielāko daļu aizņem reaģēšana uz notikumiem, kā arī kriminālprocesuālā un administratīvā lietvedība. Normatīvajos aktos preventīvo piespiedu līdzekļu piemērošana nav paredzēta, izņemot pagaidu aizsardzību pret vardarbību ģimenē.

18. Nozīmīga vispārējās prevencijas forma ir “Uz sabiedrību vērsts policijas darbs”, Latvijas normatīvajos aktos šāda koncepcija nav iestrādāta.

19. Noziedzības apkarošanas jomā Latvijas policijā ir konstatētas būtiskas problēmas, kas ir saistītas ar pieaugošu policijas slodzi noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanā un personālsastāva, kā arī materiālo resursu nepietiekamību. Viens no risinājumiem ir kriminālprocesa vienkāršošana, taču tam ir nepieciešams augsti kvalificēts personālsastāvs. Arī Kriminālizlūkošanas modeļa attīstību kavē materiālo resursu un kvalificēta personālsastāva trūkums.

20. Demokrātisko valstu pieredze apliecina, ka efektīva policijas darba stratēģija ietver tradicionālo “standarta” policijas darba modeli, kas papildināts ar problēmorientētu policijas darbu uz sabiedrību vērsta policijas darba ietvaros. Minētās stratēģijas ieviešanu Latvijas policijas darbībā objektīvi kavēja nepieciešamība pārejas perioda sākumā nodrošināt tās darbības nepārtrauktību. Tas radīja situāciju, kurā policija bez attiecīgām organizatoriskām un kvalitatīvām izmaiņām tās struktūrā bija spiesta pielāgoties jaunām, sākotnēji neskaidrām

un precīzi nedefinētām funkcijām. Vēlāk šīs stratēģijas ieviešanu aizkavēja politiskās gribas trūkums.

21. Attiecinot policijas funkciju transformācijas problemātiku uz pašreizējo situāciju noziedzības novēršanas un apkarošanas jomā, var izdalīt divas kriminālpolitiskas problēmas, kuru risināšana ir neatliekama:

- pirmkārt, metodoloģiskā līmenī trūkst tiesiskā regulējuma vispārējai prevencijai ārpus krimināltiesiskā regulējuma
- otrkārt, metodiskā līmenī trūkst policijas resursu gan vispārējās, gan speciālās prevencijas, gan arī atjaunojošās funkcijas nodrošināšanai.

Iepriekš konstatētās problēmas ne vien apstiprina darba hipotēzi par to, ka policijas darbība noziedzības novēršanā un apkarošanā neatbilst tās funkcijām un uzdevumiem demokrātiskā valstī, bet arī nepārprotami norāda uz šīs neatbilstības dabu un būtību – neskatoties uz politikas plānošanas dokumentos deklarētām policijas stratēģijas izmaiņām, policijas modelis principiāli neatbilst tiesiskajai sistēmai un tiesību doktrīnai. Tas dod pamatu izvirzīt pašreizējai situācijai atbilstošu metodoloģisko pieeju minēto problēmu risināšanai – apzinoties, ka kardinālām pārmaiņām joprojām nav un pārredzamā laikā nebūs resursu, policijas speciālo likumu ir nepieciešams pakāpeniski harmonizēt ar pārējo tiesību sistēmu, aizpildot acīmredzamākos un būtiskākos pārrāvumus tiesību normu ķēdē. Tādēļ autors izvirza šādus priekšlikumus.

Priekšlikumi

1. No metodoloģijas viedokļa obligāts priekšnoteikums policijas pārorientācijai uz problēmorientētu darbības modeli un sabiedrības iesaistīšanu noziedzības novēršanā ir mūsdienu demokrātijas prasībām atbilstoša policijas definīcija. Autors piedāvā likumā “Par policiju” iestrādāt šādu policijas definīciju: “Policija ir uz likuma pamata izveidota neatkarīga publiskas varas izpildinstitūcija, kuras mērķis ir publiskā miera, likuma varas un kārtības uzturēšana sabiedrībā. Šo mērķu sasniegšanai policija sadarbojas ar citām valsts institūcijām un sabiedrību, un ir tiesīga izmantot piespiedu metodes un līdzekļus likumā noteiktajos gadījumos un kārtībā”.
2. Ņemot vērā policijas funkciju satura izmaiņas transformācijas procesu kontekstā, ir fundamentāli svarīgi, lai tās kompetences paplašināšana atbilstoši demokrātijas prasībām notiktu sistēmiski. To var nodrošināt, iestrādājot policijas darbības tiesiskajā regulējumā attiecīgu principu bloku kā policijas darba organizācijas vispārīgu orientieri. Autors ierosina likuma “Par policiju” 5. panta pirmo daļu

izteikt šādā redakcijā: “Policija darbība tiek organizēta, balstoties uz šādiem principiem:

- likumība,
- humānisms,
- cilvēka tiesības,
- sociālais taisnīgums,
- atklātums,
- vienvadība,
- laba pārvaldība,
- subsidiaritāte.”

3. Nolūkā harmonizēt policijas darba organizāciju ar valsts pārvaldes sistēmu, likumā “Par policiju” ir nepieciešams konkretizēt policijas sadarbību kā obligātu demokrātiskas pārvaldes formu. Tādējādi tiktu aizpildīts arī iztrūkstošais posms policijas preventīvajā darbībā. Šim nolūkam autors piedāvā likuma “Par policiju” 7. pantu “Policijas sadarbība” izteikt šādā redakcijā:

“Savu uzdevumu izpildei policija savā darbībā iesaista apkalpojamās administratīvās teritorijas (republikas pilsētas, novada) sabiedrības pārstāvjus (sabiedrisko organizāciju un citu organizētu grupu pārstāvjus, atsevišķas kompetentas personas), iekļaujot viņus darba grupās, konsultatīvajās padomēs, vai lūdzot sniegt atzinumus. Par apkalpojamās teritorijas sabiedrības iesaistīšanu atbild policijas iecirkņa priekšnieks.

Šī panta pirmajā daļā noteiktās kompetences ietvaros policijas iecirkņa priekšnieks ir tiesīgs slēgt līdzdarbības un sadarbības līgumus (Valsts pārvaldes likuma 50. un 61.pants), saskaņojot tos ar Valsts policijas priekšnieku.

Svarīgu jautājumu risināšanai noziedzības novēršanā apkalpojamajā administratīvajā teritorijā policijas iecirkņa priekšnieks organizē regulāras iedzīvotāju aptaujas un publiskas tikšanās ar iedzīvotājiem.”

4. Kopumā atbalstot Valsts policijas attīstības koncepcijā paredzēto kriminālprocesa vienkāršošanu nolūkā optimizēt izmeklēšanas resursus, autors vēlas uzsvērt, ka šādam risinājumam ir sekundāra nozīme attiecībā pret principiāli neatliekamu policijas attīstību – lai optimizētu resursus, tiem vispirms ir jābūt! Šim nolūkam autors ierosina neatliekami izstrādāt policijas darbinieka profesijas standartu, policijas izmeklētāja profesijas standartā iekļaut attiecīgas juridiskā kvalifikācijas prasības, nodrošināt atbilstošu studiju programmu realizāciju policijas darbinieku sagatavošanā, diferencēt policijas darbinieku darba samaksu atbilstoši amatam un nepieciešamajai kvalifikācijai.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS

Tiesību akti

1. Latvijas Republikas Satversme. <http://likumi.lv/doc.php?id=57980>
2. Likums „Par policiju”. <http://likumi.lv/doc.php?id=67957>
3. Kriminālprocesa likums. <http://likumi.lv/doc.php?id=107820>
4. Operatīvās darbības likums. <http://likumi.lv/doc.php?id=5757>
5. Krimināllikums. <http://likumi.lv/doc.php?id=88966>
6. Valsts pārvaldes iekārtas likums. <http://likumi.lv/doc.php?id=63545>
7. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss. <http://likumi.lv/doc.php?id=89648>
8. Latvijas Sodū izpildes kodekss. <http://likumi.lv/doc.php?id=90218>
9. Civilprocesa likums. <http://likumi.lv/doc.php?id=50500>
10. Bāriņtiesu likums. <http://likumi.lv/doc.php?id=139369>
11. Administratīvā procesa likums. <http://likumi.lv/doc.php?id=55567>
12. Bērnu tiesību aizsardzības likums. <http://likumi.lv/doc.php?id=49096>
13. Ceļu satiksmes likums. <http://likumi.lv/doc.php?id=45467>
14. Ceļu satiksmes noteikumi. <http://likumi.lv/doc.php?id=90585>
15. Civilās aizsardzības likums. <http://likumi.lv/doc.php?id=146474>
16. Apcietinājumā turēšanas kārtības likums. <http://likumi.lv/doc.php?id=138990>
17. Valsts probācijas dienesta likums. <http://likumi.lv/doc.php?id=82551>
18. Valsts drošības iestāžu likums. <http://likumi.lv/doc.php?id=57256>
19. Civilās aizsardzības un katastrofas pārvaldīšanas likums: projekts.
<http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40327603&mode=mk&date=2015-07-14>
20. Aizturēto personu turēšanas kārtības likums. LR likums (“LV”, 167 (3325), 20.10.2005., “Ziņotājs”, 21, 10.11.2005.) [stājas spēkā: 21.10.2005.]
21. Par tiesu varu. Latvijas Republikas likums (Ziņotājs, 1, 14.01.1993.) [stājas spēkā 01.01.1993.] ar grozījumiem.
22. Tiesībsarga likums. Latvijas Republikas likums. (“LV”, 65 (3433), 25.04.2006., Ziņotājs, 9, 11.05.2006.) [stājas spēkā 01.01.2007.] ar grozījumiem.
23. Valsts drošības iestāžu likums. Latvijas Republikas likums (“LV”, 59 (190), 19.05.1994.) [stājas spēkā 19.05.1994.] ar grozījumiem.
24. Prokuratūras likums. Latvijas Republikas likums (“LV”, 65 (196), 02.06.1994.) [stājas spēkā 01.07.1994.] ar grozījumiem.
25. Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu. Latvijas Republikas likums (“LV”, 176/178 (1237/1239), 16.06.1998.; Ziņotājs, 14, 16.07.1998.) [stājas spēkā 01.09.1998.] ar grozījumiem. Likuma nosaukums ar grozījumiem, kas izdarīti ar 15.04.1999. likumu, kas stājas spēkā 20.05.1999.
26. Par Deklarāciju par policiju: Eiropas Padomes Parlamentārās asamblējas 1979.gada 8.maija rezolūcija 690. (1979) rezolūcija.
27. Deklarācija par policiju: Eiropas Padomes Ministru Komitejas piezīmes par 690.(1979.) rezolūciju.
28. Tiesiskās kārtības nodrošināšanas amatpersonu uzvedības kodekss: pieņemts ar Apvienoto Nāciju Organizācijas Ģenerālās Asamblējas 1979.gada 17. decembra rezolūciju Nr. 34/169.
29. Roterdamas harta. Policijas spēku iesaistīšana kārtības sargāšanā daudznacionālā sabiedrībā. Pieņemta Roterdamas konferencē 1996. gada 30. maijā – 1.jūnijā.
<http://openpolice.ru/docs/rotterdamskaya-hartiya/>

30. Eiropas policijas ētikas kodekss: Eiropas Padomes Ministru komitejas 2001.gada 19.septembra 10.rekomendācija un skaidrojošs memorands.
31. Konvencija par bērna tiesībām. <http://likumi.lv/doc.php?id=85620>.
32. Bērnu tiesību deklarācija.
http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/akti/bernu_tiesibu_deklaracija.pdf.
33. Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija.
<http://www.humanrights.lv/doc/regional/eckkons.htm>.
34. Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likums. <http://likumi.lv/doc.php?id=138750>.
35. Likums "Par Valsts ieņēmumu dienestu". <http://likumi.lv/doc.php?id=59902>
36. Nacionālo bruņoto spēku likums. <http://likumi.lv/doc.php?id=15836>
37. Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja likums. <http://likumi.lv/doc.php?id=61679>
38. Likums "Par pašvaldībām". <http://likumi.lv/doc.php?id=57255>
39. VP Noteikumi Nr.1 Valsts policijas darbinieku profesionālās ētikas un uzvedības kodekss.
<http://tpi.mk.gov.lv/ui/default.aspx?Search=Valsts%20policija>
40. Valsts policijas reglaments. 2010.gada 8.janvāra pavēle Nr. 2. Pieejams:
http://www.vp.gov.lv/doc_upl/vp_reglaments_2010.pdf.
41. Valsts policijas 2010.gada 22.februāra noteikumi Nr.5 "Dienesta pienākumu izpildes organizācija un kontrole sabiedriskās kārtības nodrošināšanas un satiksmes uzraudzības jomā".
<http://tpi.mk.gov.lv/ui/default.aspx?Search=Valsts%20policija>
42. Noteikumi par notikumu reģistrēšanas kārtību un policijas reaģēšanas laiku.
<http://likumi.lv/doc.php?id=245629>
43. Profesiju klasifikators. Apstiprināts ar Labklājības ministrijas 1998.gada 9.oktobra rīkojumu Nr. 246. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1998.
44. Par grozījumiem profesiju klasifikatorā. Latvijas Republikas Labklājības ministrijas rīkojums Nr. 154, Rīgā 2001.gada 6.jūnijā.
45. Profesionālās izglītības likums. <http://likumi.lv/doc.php?id=20244>
46. Noziedzības novēršanas padomes nolikums. <http://m.likumi.lv/doc.php?id=83440>
47. Noteikumi par valsts profesionālās vidējās izglītības standartu un valsts arodizglītības standartu. Ministru kabinets noteikumi Nr.211. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=8533>
48. Noteikumi par otrā līmeņa profesionālās augstākās izglītības valsts standartu. Ministru kabineta noteikumi Nr.481. <http://likumi.lv/doc.php?id=55887>
49. Fiziskās sagatavotības prasības Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonām ar speciālajām dienesta pakāpēm. Ministru kabineta noteikumi Nr.288.
<http://likumi.lv/doc.php?id=257102>
50. Valsts policijas operatīvās vadības struktūrvienību dienesta pienākumu izpildes organizācijas noteikumi. Valsts policijas 2009.gada 18.decembra noteikumi Nr. 27. Nav publicēti.

Literatūras un informācijas avoti:

51. Atbalsts viktimizācijas prevencijai Latvijā. <http://politika.lv/article/atbalsts-viktimizācijas-prevencijai-latvija>
52. Attieksme pret korupciju Latvijā. <http://politika.lv/article/attieksme-pret-korupciju-latvija>
53. Aizupe L. Patur cietumā arī pēc soda izciešanas. "Diena" 2009.gada 11.jūlijs.
54. Alliks A. Reiderisms un Krimināllikuma 214.pants. Jurista Vārds. 12.05.2015. / Nr. 19 (871), 26.-28.lpp.
55. Baumanis J. Kriminālprocesuālās aizturēšanas veicēja tiesības un pienākumi. Kriminālprocesuālās aizturēšanas tiesiskums. Latvijas Policijas akadēmijas rakstu krājums. Rīga, 2008, 11.-22. lpp.

56. Baumanis J. Jēdzieni “pamats” un “iemesls” kriminālprocesā. Administratīvā un Kriminālā Justīcija. 2009, (46), Nr.1, 36.–42. lpp.
57. Berezins A. Apcietinājuma institūta teorētiskās un praktiskās problēmas // Jurista Vārds, 2012, Nr. 13 (712), 20.–25. lpp.
58. Briede J. Administratīvais akts. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003.
59. Bērziņa-Ruķere Ilze, Avota Inese, Grūbis Normunds, Tošovskis Mihals. Uz sabiedrību vērsts policijas darbs Latvijā 209.-2012. Rīga: Valsts policija, 2012.
60. Briede J. Administratīvais akts. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003.
61. Briede J. Tiesību normu interpretācijas un tulkošanas problēmas un risinājumi // Latvijas Republikas Augstākās tiesas biļetens, 2014, 37.–39. lpp.
62. Blūzma V., Buka A., Deksnis E. Eiropas tiesības. Rīga: Juridiskā koledža, 2004.
63. Bergis P. Varas problems demokratiā. Tautas tiesības. Nr. 1, 9.-10.lpp.
64. Bērniem draudzīga tiesiskā vide Latvijā: fokusā likumpārkāpumu prevencija. <http://politika.lv/article/berniem-draudziga-tiesiska-vide-latvija-fokusa-likumparkapumu-prevencija>
65. Bērnu noziedzības novēršanas un bērnu aizsardzības pret noziedzīgu nodarījumu pamatnostādens 2013.-2019.gadam <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=4469>
66. Brewer Y.D. The Police Public Order and State. – NY, 1988. – P. 19. – 23.
67. Bittner and Platt. The Meaning of Punishment. – “Issues in Criminology”, 1966.
68. Backley A. Operational Policing: Liabilities and Entitlements London: Police Rewiew Publishing Company, 1997.
69. Bose, M. Das Prinzip der gegenseitigen Anerkennung in der transnationalen Strafrechtspflege der EU – Die “Verkehrsfähigkeit” strafgerichtlicher Entscheidungen // Momsen, Bloy, Rakkow (Hrsg.): Fragmentarisches Strafrecht, Beitrage zum Strafrecht, Strafprozessrecht und zur Rechtsvergleichung, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, 2003. S. 233 ff.
70. Cipeliuss R. Vispārējā mācība par valsti. Rīga: AGB, 1998.
71. Cipeliuss R. Tiesību būtība. Rīga: LU, 2001.
72. Cilvēktiesību standarti un praktiskās rekomendācijas policijas darbiniekiem. ANO rokasgrāmata policijas darbiniekiem cilvēktiesību jomā. Pieņemts ANO 2003.gadā. <http://openpolice.ru/media/files/laws/>
73. Cilvēka tiesības: Starptautisko līgumu krājums. I sējums (pirmā daļa). Universālie līgumi. Apvienotās Nācijas Ņujorka un Ženēva, 1994. 1–2 lpp.
74. Cilvēku tirdzniecības novēršanas pamatnostādnes 2014.–2010.gadam. <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=4633>
75. Ceļu policija nespēj tikt galā ar agresīvajiem braucējiem. Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/national/criminal/celu-policija-nespej-tikt-gala-ar-agresivajiem-braucejiem-vesta-raidijums.d?id=46014503#ixzz3fJvE6nFM>
76. Zippelius R., Juristische Methodenlehre. Munchen, 1999.
77. Dišlers K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga: A.Gulbis, 1930.
78. Dišlers K. Ievads Latvijas administratīvo tiesību zinātnē. Rīga: 2002.
79. Dišlers K. Parlamenta atļaušana pie mums un citās valstīs. Tautas tiesības. Nr. 1, 11.-13.lpp.
80. Dzalbe P., Eilande V., Siliņš J. Rokasgrāmata kriminālprocesa tiesnešiem. G. Kūtra zinātniskajā redakcijā. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010
81. Dundurs Z. Kriminālprocesa likuma grozījumi: lai vienkāršāk, ātrāk un skaidrāk. Izdošana soda izpildei mītnes zemēs – daudz vienkāršāka, 2012 // <http://www.lvportals.lv/skaidrojumi.php?id=249451> (sk. 04.01.2013.).
82. Dzalbe P. Cilvēktiesības un kriminālprocess Latvijā.// Latvijas Republikas Augstākās tiesas biļetens, 2012, Nr.5, 70.–72. lpp.

83. Delatte E. J. Character and Cops: ethics in policing. Washington D. C. American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1989.
84. Eberts D., Freija I., Jarve K. u.c. Eiropas Savienības Tiesību piemērošana. Rokasgrāmata praktizējošiem juristiem. 2.papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008.
85. Elster J. Constitutionalism in Eastern Europe: An Introduction. University of Chicago Law Review, 1991
86. Feldhūne G., Kučs A., Skujeniece V. Cilvēktiesību rokasgrāmata tiesnešiem. Rīga: LU, 2004.
87. Fuko M. Uzraudzīt un sodīt. Rīga: Omnia mea, 2001.
88. Garonskis A. Community policing filozofija un tās realizācija Latvijā. Grām.: Qua vadīs policijas iecirkņa inspektor? Zinātniski praktiskās konferences materiāli, Latvijas Policijas akadēmija, 03.06.2005.
89. Gatawis S., Broks E., Bule Z. Eiropas tiesības.
http://uploadingit.com/file/px3m7m01nxz2rhaw/Gatawis_EiropasTies.zip
90. Gropp W. Strafrecht, Allgemeiner Teil 2.Aufl. Berlin: Springer, 2001.
91. Habermehl K. Allgemeines Polizeirecht und Ordnungsrecht. GmbH & Co. KG, Münster, 1984.
92. Hamkova D., Liholaja V. Nelikumīgas darbības ar alkoholiskajiem dzērieniem un tabakas izstrādājumiem: kvalifikācijas problemātika. Jurista Vārds. 28.08.2012. / Nr. 35 (734), 9.-20.lpp.
93. Hofmans R., Rotfišere D.B., Trosens A. Mediācija. Mediācijas pamati teorijā un praksē. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007.
94. Horn N. Einführung in die Rechtswissenschaft und Rechtsphilosophie. 4.neu bearbeitete Auflage. Heidelberg: C.F.Müller, 2007.
95. Honderich T. The Oxford Companion to Philosophy. Oxford: OUP, 1995.
96. Hirsch H.J. Gibt es eine unabhängige Strafrechtswissenschaft? // festschrift für Günter Spengel. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 1992.
97. Indrikovs Z. Anglijas, Velsas un Ziemeļīrijas policija un tieslietu sistēma. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2003.
98. Indrikovs Z. Policijas darbiniekiem nepieciešamās profesionālās izglītības minimālās prasības: nacionālie likumdošanas akti un Eiropas Savienības valstu prakse. Grām.: Policijas augstākās izglītības vadības problēmas: starptautiskā zinātniski praktiskā konference. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2007.
99. Ignatāne G., Lulle A. Rokasgrāmata par ANO
<http://www.mfa.gov.lv/data/file/l/p/anorokasgramata.pdf>
100. Iekšlietu ministrs: "Policijā nekad nebūs augsts atalgojums".
<http://www.kasjauns.lv/lv/zinas/145269/iekšlietu-ministrs-policija-nekad-nebus-augsts-atalgojums>
101. 2010.gada 9. februāra Informatīvais ziņojums par Nacionālā kriminālizlūkošanas modeļa ieviešanu Latvijas Republikas tiesībsardzības iestādēs un valsts drošības iestādēs.
<http://polsis.mk.gov.lv/docSearch.do?searchtype=ows&clearnav=true>
102. Instrukcijas projekts "Tiesību aizsardzības iestāžu sadarbības kārtība noziedzības novēršanas un apkarošanas politikas īstenošanas jomā".
<http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40316220&mode=mk&date=2014-12-09>
103. Iljanova D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga, Nodibinājums Ratio iuris, 2005, 21, 57.–58.lpp.
104. Judins A. Atjaunojošā Justīcija nepilngadīgo noziedzības kontekstā: Baltijas valstis Eiropas dimensijā. Rīga: Providus, 2010. <http://at.gov.lv/files/uploads/files/docs/2011/atjaunojosa%20justicija.pdf>
105. Judins A. Apcietinājums kriminālprocesā // Providus, Rīga, 2011, 55.–59. lpp.
106. Judins A. Ar brīvības atņemšanu nesaistītie drošības līdzekļi. – Rīga: Providus, 2008. –11., 81. lpp.

107. Judins A., Mežulis D. Nosacīta pirmstermiņa atbrīvošana no soda. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2004
108. Judins A., Kronberga I. Apcietinājums Latvijas kriminālprocesā // Providus, Rīga, 2011. http://www.sfl.lv/upload_file/2011%20gads/Apcietinajums%20Latvijas%20kriminalprocesa.pdf
109. Jakubaņecs V. Tiesību jēdziens un formas. Rīga: P&Ko 2004.
110. Jakubaņecs V. Tiesību normas. 2.izdevums, Rīga: „P&Co”, 2002.
111. Jakubaņecs V. Juridiski terminoloģiskā skaidrojošā vārdnīca, Rīga: “P&K”, 2005.
112. Jakubaņecs V. Tiesības sabiedrībā. Rīga: P&K, 1997.
113. Jakubaņecs, V. Valsts un tiesību teorijas pamati. Rīga: LPA, 1996.
114. Jakubaņecs, V. Tiesiskā apziņa. Rīga: P&Ko, 2006.
115. Jakubaņecs, V. Tiesību jēdziens un formas. 7.papildinātais izdevums. Rīga: P&Ko, 2004.
116. Jaunā Valsts policijas attīstības koncepcija – uz sabiedrību vērstas policijas darbības modelis. <http://www.lvportals.lv/likumi-prakse.php?id=252033>
117. Judins A. Kriminālatbildības izslēdzamības apstākļi. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000.
118. Judins A. Nolēmuma par pagaidu aizsardzību pret vardarbību nepildīšana. Jurista Vārds. 20.10.2015. / Nr. 41 (893), 22.-27.lpp.
119. Iekšlietu ministrs: “Policijā nekad nebūs augsts atalgojums”. <http://www.kasjauns.lv/lv/zinas/145269/iekšlietu-ministrs-policija-nekad-nebus-augsts-atalgojums>
120. Iekšlietu ministrs par valsts iekšējo stāvokli. “Policijas Vēstnesis”, 1924.gada 5.februāris
121. 2010.gada 9.februāra Informatīvais ziņojums par Nacionālā kriminālizlūkošanas modeļa ieviešanu Latvijas Republikas tiesībaizsardzības iestādēs un valsts drošības iestādēs. <http://polsis.mk.gov.lv/docSearch.do?searchtype=ows&clearnav=true>
122. Kalniņš V., Austere L., Čigāne L. Pārskats par korupciju un pretkorupcijas politiku Latvijā. Rīga: Nordik, 2005.
123. Kavalieris A. Speciālo izmeklēšanas darbību izmantošanas taktika. 2. papildinātais izdevums. Rīga: Baltijas Starptautiskā akadēmija, 2010.
124. Kaija S. Aktuālākie transformācijas virzieni kriminālprocesa tiesību jomā Latvijā // Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 2013, Nr.1, 15.–20. lpp.
125. Kaija S. Kriminālprocesa tiesību transformācija Latvijā. Transformācijas process tiesībās, reģionālajā ekonomikā un ekonomiskajā politikā. Rīga, 2013, 39. –47. lpp.
126. Kazaka S. Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības (aizstāvības) tiesiskie modeļi kriminālprocesā un to attīstības perspektīvas. – Rīga: Providus, 2008. –14.lpp.
127. Kazaka S. Speciālā procesuālā aizsardzība // Biznesa augstskola Turība, Rīga, 2013, 53.lpp.
128. Kazaka S., Groma J. Piespiedu līdzekļu ietekme uz konflikta risināšanu kriminālprocesā. Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 2012; 2 (59): 24.–30.lpp.
129. Kazaka S. Kriminālprocesa formu diferenciacija // Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 2010; (2): 16.–22. lpp.
130. Kazaka S. Kriminālprocess kā konfliktoloģijas iespēju izmantošanas sfēra. Liepājas Universitātes Dabas zinātņu fakultātes XIV rakstu krājums “Sabiedrība un kultūra”, Liepāja, 2012, 269. lpp.
131. Kazaka S. Kriminālprocesuālā aizturēšana un tiesības uz brīvību un drošību. Kriminālprocesuālās aizturēšanas tiesiskums. Latvijas Policijas akadēmijas rakstu krājums. Rīga, 2008., 30.–46. lpp.
132. Kazaka S., Groma J. Piespiedu līdzekļu ietekme uz konflikta risināšanu kriminālprocesā // Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 2012, Nr. 2(59), 24.–30. lpp.
133. Ķinis U. Krāpšana automatizētā datu apstrādes sistēmā. Jurista Vārds. 15.07.2015./ Nr. 27 (829), 10.-15.lpp.

134. Kēnigs M. Cilvēktiesības. Rīga, TNA, 2010., 41. lpp., 108.–109. lpp.
135. Komisijas 2010. gada 20. aprīļa paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai – Brīvības, drošības un tiesiskuma telpas nodrošināšana Eiropas pilsoņiem – Stokholmas programmas īstenošanas rīcības plāns. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/ALL/?uri=CELEX:52010DC0171>
136. Kovaļevska A., Vaivare L. Personas aizturēšana un cilvēktiesību garantēšana. – Rīga: Valsts Cilvēktiesību birojs, 2008 // www.vch.lv/index.php?open=intervijas.
137. Kovaļevska A. Sociāli atbildīgas valsts princips. Jurista Vārds, Nr.32, 2008.
138. Krastiņš I. Tiesību doktrīnas. 2.izd. Rīga: Latvijas Universitāte, 1998.
139. Krastiņš U. Juridisko terminu vārdnīca. Rīga: Nordik, 1988.
140. Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000.
141. Krastiņš U. Kāda ir vārda “neuzmanība” jēga krimināltiesībās. Jurista Vārds. 03.02.2015. / Nr. 5 (857), 22.-25.lpp.
142. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. 3.papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008.
143. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā un sevišķā daļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001.
144. Krastiņš U. Kriminālsodu politikas koncepcijas iestrādes krimināllikumā. Latvijas Universitātes 71.zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU 9.-17.lp. http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Juristu-konf-71_2013_.pdf
145. Krastiņš J. Kriminālprocess kļūst ātrāks un lētāks. 2002.30.10. <http://www.diena.lv/arhivs/kriminalprocess-klust-atraks-un-letaks-11495579>
146. Kristapsone S. Noziedzība Latvijā. Rīga: RaKa, 2003.
147. Kūle M., Kūlis, R. Filozofija. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998.
148. Kārklīņa R. Korupcija postkomunisma valstīs. Rīga: Valters un Rapa, 2006.
149. Klīve V.V. Gudrības ceļos. Rīga: Zinātne, 1996.
150. Klarks R., Eks Dž. Noziedzības analīze 60 soļos. Rīga: Valsts policija, 2011.
151. Krimināltiesības – attīstības tendences Eiropas un nacionālajā tiesībās, attiecības starp I un III pīlāru, ieviešanas metožu labākā prakse. Rīga, 2009//<http://www.tm.gov.lv/documents/petijumi/kriminaltiesibas2.doc>
152. Kristapsone S. Noziedzība Latvijā. Rīga, RaKa, 2003., 9. lpp.
153. Kronberga I. Ieslodzījuma vietu pārvaldes un Valsts probācijas dienesta personāla politikas attīstības virzieni. Rīga: Providus, http://www.providus.lv/upload_file/Projekti/Kriminalitesibas/personal_research_1-1.pdf
154. Kronberga I., Žarmatēns Ž. Bērniem draudzīga tiesiskā vide Latvijā: fokusā - likumpārkāpumu prevencija. Rīga: Providus, 2012. http://www.providus.lv/upload_file/Projekti/Kriminalitesibas/Berniem_draudziga_tiesiska_vide_LV_1.pdf
155. Kronberga I. Kriminālprocesa likums ir samērā progresīvs, bet prakse - ne pārāk. Providus, 2013.22.05. <http://puaro.lv/lv/puaro/providus-kriminalprocesa-likums-ir-samera-progresivs-bet-prakse-ne-parak>
156. Krūma K. Cilvēktiesības un attīstības sadarbība: Latvijas potenciāls. Latvija un attīstības sadarbība. Zinātniski pētnieciskie raksti. Rīga, Zinātne, 2006., 4(10), 129. lpp.
157. Krūma K. Cilvēktiesību aizsardzības efektivitāte Satversmes tiesā. Starptautiskās konferences “Latvijas Republikas Satversmes 8.nodaļai “Cilvēka pamattiesības” desmit gadi: aktuālas cilvēktiesību aizsardzības problēmas”, Rīgā, 2008. gada 5. decembrī, materiāli, http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/Kruma_cilvektiesibu_aizsardziba_05_12_2008.pdf
158. Kučs A. Tiesu varas objektivitāte kā pamats tiesnešu ierobežotai kritikai Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē // Jurista Vārds, 2013, Nr. 30(781), 6.–11. lpp.
159. Knemeyer Franz Ludwig. Polizei und Ordnungsrecht. München, 1989.

160. Krey V. Deutsches Strafrecht. Allgemeiner Teil: Band 1: Grundlagen, Tätsbestandsmäßigkeit, Rechtswidrigkeit, Schuld. Stuttgart-Berlin-Köln: W.Kohlhammer GmbH, 2001.
161. Creifelds. Rechtswörterbuch. 15 Aufl.
162. Kriminologs: garīgu vērtību trūkums kavē sociālo līdzdalību.
http://www.tvnet.lv/zinas/viedokli/324482-kriminologs_garigu_vertibu_trukums_kave_socialo_lidzdalibu
163. Campbell John, Brann Joseph, Williams David. Officer-Per_Thousand Formulas and Other Policy Myths.
<http://proquest.Umi.com/pqdweb?indec=8&sid=5&srchmode=1&vinst=PROD&fmt>
164. Kalnmeiers aicina palielināt policijā štata vietas, <http://nra.lv/latvija/134451-kalnmeiers-aicina-palielinat-policija-stata-vietas.htm>
165. Kozlovskis: policijas kapacitāte autortiesību pārkāpumu jomā ir nepietiekama.
<http://www.delfi.lv/news/national/politics/kozlovskis-policijas-kapacitate-autortiesibu-parkapumu-joma-ir-nepietiekama.d?id=44262555#ixzz3fJwI7qhu>
166. Levits E. Eiropas Cilvēktiesību iemērošana Latvijas iestādēs un tiesās. Grām.: Cilvēktiesību īstenošana Latvijā: tiesa un administratīvais process. I.Ziemeles red., Rīga: Latvijas Universitāte, 1998.
167. Levits E. Tiesību transformācijas stāvoklis uz 2000. Grām.: Latvijas tiesību vēsture (1914-2000). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000.
168. Levits E. Pārdomas par Latvijas tiesību sistēmas transformācijas problēmām. Grām.: E.Meļķisis. Mūsdienu tiesību teorija atziņas. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999.
169. Levits E. Pārveidojot PSRS tiesiskās sistēmas mantojumu. Likums un Tiesības, nr. 6, 2002.
170. Levits, E. Par administratīvā procesa vietu un funkcijām Latvijas tiesību sistēmā. Latvijas Vēstnesis, 1998, 19.marts.
171. Levits E. Tiesību normu interpretācija un Satversmes 1.panta demokrātijas jēdziens. Cilvēktiesību žurnāls nr. 4, 1997.
172. Levits E. Valsts pārvalde ir pastāvīgi jāreformē. <http://providus.lv/article/valsts-parvalde-ir-pastavigi-jareforme>
173. Levits E. Latvijas tiesību sistēmas attīstības iezīmes uz XXI gadsimta sliekšņa. Grām.: Latvijas tiesību vēsture (1914-2000). Prof. Dr.iur. D.A. Lēbera redakcijā. Rīga: LU žurnāla "Latvijas Vēsture"fonds, 2000., 493. lpp.
174. Levits E. Cilvēktiesības un valsts drošība: aktuālās problēmas privātās dzīves aizsardzības jomā Eiropā tiesu spriedumu gaismā. Eiropas Savienība un tiesiska valsts: Latvijas pieredze, Rīgas Juridiskā augstskola. - Rīga, 2009, 16.–25. Lpp.
175. Levits E. Valsts varas dalīšana un varas atzaru mijiedarbība tiesiskā valstī // Latvijas Republikas Augstākās tiesas biļetens, 2014, Nr.9, 21.–26. lpp.
176. Levits E. Demokrātijai ir pienākums sevi aizsargāt // Jurista Vārds, 2014.
<http://www.juristavards.lv/mikrofons/60-elevits-demokratijai-ir-pienakums-sevi-aizsargat/>
177. Liepiņš K. Kā mazināt noziedzības. "Policijas Vēstnesis", 1923.gada 15.maijs
178. Liholaja V. Tiesību normu efektivitātes jēdziens un kritēriji. Vispārīgās tiesību teorijas un valsts zinātnes atziņas. Zinātniskais redaktors E.Meļķisis – Rīga: LU, 1997.
179. Liholaja V. Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija: likums, teorija, prakse. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007.
180. Liholaja V. Komentāri par Latvijas tiesu praksi krimināllietās. 2.grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007.Liede A. Latvijas PSR Kriminālprocess. Rīga: Zvaigzne, 1980.
181. Langenbuhere K. Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005.
182. Landmane D., Rinkevics A., Eināts K. Policista rokasgrāmata darbā ar cietušajiem.. Rīga: Valsts policija, 2013.
183. Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess (vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi. 1970. gada publicētās grāmatas faksimilizdevums. Zvaigzne ABC, Rīga, 1970, 193. lpp.

184. Larenz K., Canaris C. W. Methodenlehre der Rechtswissenschaft. 3 Aufl. Berlin – Heidelberg, 1995.
185. Liskens H., Denninger E. Handbuch des Polizeirechts. München, 1996.
186. Lawton A. Ethical Management for the Public Services. Buckingham: Open University Press, 1998.
187. Maļcevs A. Pārdomas par dažiem V.Jakubaņeca tiesību teorijas mācības metodoloģiskiem aspektiem. Grām.: Profesors Voldemārs Jakubaņecs Latvijas Policijas akadēmijas piecpadsmit gados. Rīga: P&Ko, 2006.
188. Matvejevs A. Policijas darbības teorijas attīstības tendences. Disertācija. Latvijas Policijas akadēmija, Rīga 2009.
189. Matvejevs A. Policijas iestādes darbības pilnveidošana. Grām.: Quo vadis policijas iecirkņa inspektor? Zinātniski praktiskās konferences materiāli. Rakstu krājums. Indrikovs Z., Feierābends A., Matvejevs A. u.c. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2005, 22.lpp.
190. Maizītis J. Kriminālprocesa mērķis, pamatprincipi un tiesību interpretācija. Latvijas Universitātes 71.zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU 9.-17.lp.
http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Juristu-konf-71_2013_.pdf
191. Melnis Ē., Garonskis A., Matvejevs A. Development of the Policing in Latvia. First Year in the European union: Current Legal Issues. Proceedings of the international conference 29 – 30 April 2005. Rīga, 2005.
192. Meļķis E. Juridiskās metodes mācības un tiesību normas piemērošanas metodoloģijas jēdziens un nozīme. Juridiskās metodes pamati. Rakstu krājums E.Meļķiņa zinātniskā redakcijā. Rīga: LU, 2003.
193. Meļķis, E. Imanuels Kants – Eiropas civilizācijas gara milzis. Likums un tiesības, Nr. 7., 2004.
194. Meikališa Ā. Kriminālprocesa tiesības. Rīga: RaKa, 2000., 109.–134.lpp.
195. Meikališa Ā. Drošības līdzekļu kriminālprocesuālā reglamentācija Latvijas likumdošanā. - Rīga, LPA, 1995, 151. lpp.
196. Meikališa Ā. Kriminālprocesuālā reforma Latvijā – galvenās tendences, problēmas un rezultāti // Starptautiskā zinātniski praktiskā konference “Kriminālprocesuālais taisnīgums”, Rīga, 2005, 96.–100. lpp.
197. Meikališa Ā. Kriminālprocesuālo piespiedu līdzekļu piemērošanas mehānisms kriminālprocesā // Zinātniski praktiskās konferences “Latvijas Kriminālprocesa likuma piemērošanas pirmā gada problēmas” materiāli. Rīga, LPA, 2006., 147., 149. lpp.
198. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. Procesuālie piespiedu līdzekļi un sankcijas // Jurista Vārds, Rīga, 2006, Nr.26, 12. lpp.
199. Meikališa Ā. Apcietinājuma tiesiskās reglamentācijas reforma. Kriminālprocess. Raksti. 2005-2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 528.–543. lpp.
200. Meikališa Ā. Pārskats par kriminālprocesa attīstību Latvijā 2005.-2011. gadā // LZA Vēstis, 2012/66: 76.–80. lpp.
201. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Grozījumi Kriminālprocesa likumā un Krimināllikuma grozījumu ietekmētās izmaiņas kriminālprocesa praktiskajā norisē// Jurista Vārds, 2013, 11(762), 24.–45. lpp.
202. Meikališa Ā., Kazaka S., Lodīte I. u.c. Kriminālprocesuālie termiņi pirmstiesas izmeklēšanā. – Rīga: LPA, 2006., 9. lpp.
203. Mežulis D. Korupcijas ierobežošanas krimināltiesiskie līdzekļi. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003.
204. Mežulis D. Personas krimināltiesiskā aizsardzība. Rīga: Zvaigzne ABC, 2001.
205. Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Rīga: TNA, 2005, 15.lpp.
206. Meikališa Ā. Cilvēktiesību ievērošana, veicot izmeklēšanas darbības.
<http://www.juristavards.lv/index.php?menu=DOC&id=154291>

207. Meikališa Ā. Kriminālprocesā aizskartās mantas īpašnieka tiesiskais statuss un tā problemātika. Jurista Vārds. 31.03.2015. / Nr. 13 (865), 10.-20.lpp.
208. Ministru kabineta 2013.gada 4.jūnija sēdes 4.3.punkta materiāli (VSS-1271, TA-2299, prot.Nr.33, 24.§). Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40232937&mode=mk&date=2013-06-04>
209. Melderis J. Vērtību teorijas un NBS pamatvērtības. Militāri zinātnisks žurnāls "Militārā zinātne", 2011, 1, 141.–142. lpp.
210. Melnace I. Top apjomīgi grozījumi Kriminālprocesa likuma C daļā // Jurista Vārds, 2012; 7(706), 13. lpp.
211. Melnace I., Rācene-Bērtule R., Miezāne E., Dundurs Z. Aktualitātes Eiropas Savienības krimināltiesību jautājumos // Jurista Vārds, 2012; 12 (711), 23. lpp.
212. Mieriņa A. Aizsardzība pret vardarbību ģimenē starptautisko un nacionālo tiesību skatījumā. Jurista Vārds. 18.08.2015. / Nr. 32 (884) 9.-15.lpp.
213. Makenzie I. The dynamics of integrity: managerial and psychological perspectives' in Wiliams, S and Wiliams, G (eds). Policing Integrity. St. Catherine's House Conference Report, 1998.
214. Načisčionis J. Administratīvās tiesības. Rīga: P&Co, 2002.
215. Neimanis J. Ievads tiesībās, Rīga: autora izdevums, 2004.
216. Noziedzības vispārējā profilakse. Zviedrijas policijas noziedzības profilakses manifests. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 1993.
217. Osipova S., Roze I. Tiesiskā nihilisma saknes Latvijā. Drošības un tiesiskums Latvijā. Rakstu krājums. Rīga: LU, 1997.
218. Organizētās noziedzības novēršanas un apkarošanas plāns 2014. -2016.gadam. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=4808>
219. Paine F.J. Vācijas vispārīgās administratīvās tiesības. Vācijas administratīvā procesa likums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 34.lpp.
220. Pirmsiestāšanās procesa ES monitorings. Rīga: Preses nams, 2002.
221. Pleps J. Satversmes iztulkošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012.
222. Plotnieks A. Tiesību teorija & juridiskā metode. Rīga: Izglītības solī, 2009.
223. Polits K., Bukerts G. Sabiedrības vadības reforma. SIA "Talsu Tipogrāfija", 2000.
224. Policijas darba kvalitāte – cietušā vērtējumā. Rīga: Valsts policija, 2013.
225. Policija un cilvēktiesības. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2000.
226. Palčevska D. Atskatoties uz pirmo gadu ar jaunu pieeju aizsardzībai no vardarbības. Jurista Vārds. 18.08.2015. / Nr. 32 (884), 16.-19.lpp.
227. Pārskats par Valsts policijas darbību 2010.gadā. Pieejams: http://www.vp.gov.lv/doc_upl/parskats.doc
228. Petražickis L. Tiesību un valsts teorija sakarā ar mācību par morāli. Rīga: 1931.
229. Podprigora D. Vainas noteikšana krimināltiesībās. Rīga: Biznesa augstskola "Turība", 2006.
230. Rozentāls M. Filozofijas vārdnīca. Rīga: Liesma, 1974.
231. Ruķers M. Personas datu tiesiskā aizsardzība. Rīga: Biznesa augstskola "Turība", 2000.
232. Reinholde I. Misāne G. Vintiša K. Labas pārvaldības rokasgrāmata. Latvijas Darba devēju konfederācija, 2010. http://www.sif.gov.lv/nodevumi/nodevumi/3419/Labas_parvaldibas_rokasgramata.pdf
233. Rusanovs E., Smans A. Operatīvās informācijas ietekme uz procesa virzītāja iekšējās pārliecības veidošanos. Jurista Vārds. 03.11.2015. / Nr. 43 (895), 14.-21.lpp.
234. Raihs N., Godars K., Vasiļjeva K. Izprotot Eiropas Savienības tiesības. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004.

235. Rundschreiben CP 1 über die Definition der Auslegung des Begriffs Community Policing, die auf den auf zwei Ebenen strukturierten integrierten Polizeidienst anwendbar ist
<http://www.ca.mdy.be/upload/downloads/20030527.pol.pdf>
236. Smiltēna, A. Imanuela Kanta tiesību izpratne. Likums un tiesības, Nr. 3., 2007.
237. Stucka A. Ievads administratīvajās tiesībās un administratīvā procesa tiesībās. Rīga: Juridiskā koledža, 2003.
238. Schünemann B. Die Funktionen der Abgrenzung von Unrecht und Schuld // Coimbro-Symposium für Roxin C. Köln; Berlin: Carl Heymanns Verlag.
239. Siegel Larry J. Criminology the Cory. University of Massachusetts, Lowell, 2011
240. Svešvārdu vārdnīca. Rīga: Nordik, 1996.
241. Stājas spēkā likuma grozījumi, kas sniedz lielākas iespējas cīnīties ar vardarbību ģimenē.
<http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/503706-stajas-speka-likuma-grozijumi-kas-sniedz-lielakas-iespejas-cinities-ar-vardarbibu-gimene>
242. Subsidiaritātes princips. http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/lv/FTU_1.2.2.pdf
243. Szabo D. Science et Crime.
<http://www.isbns.co.je/search/?sa=4&isbn=Science+et+crime+Denis+Szabo>
244. Schmidt-Römhild. Handbuch für Führungskräfte der Polizei, 1996.
245. Soziale Arbeit – für wen, wie und wozu? http://www.avenirsocial.ch/cm_data/Keller.pdf.
246. Šajo A. Tiesības postkomunisma periodā. Likums un Tiesības, 1999, nr. 2.
247. Tauriņš G. Politiskie konflikti un politiskās krīzes. Rīga-Štutgarte, 2008.
248. Tauriņš G. Partiju valsts. Rīga-Štutgarte, 2008.
249. Tvainings V. Kas ir pierādījuma tiesības? Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 1992.
250. Treļš Ē. Valsts policijas darbs daudznacionālā sabiedrībā. Rīga, 2012.
251. Trautmans N. Kā kļūt par īstu policistu. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 1993.
252. Trofimovs D. Pārdomas par valsts policiju un tās attīstību. Jurista Vārds, Nr.37, 2012
253. Terehovičs V. Tiesībsargājošās institūcijas Latvijā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2007. – 180.lpp
254. Uz sabiedrību vērsts policijas darbs Talsu policijas iecirknī.
http://www.vp.gov.lv/doc_upl/secinjumi_27janv10.doc
255. Vedins I. Zinātne un patiesība. Rīga: Avots, 2008.
256. Vedins, I. Saturs un forma. Grām.: Latvijas Policijas akadēmijas Raksti nr. 12, 2002.
257. Vējš J. Zinātne, ideoloģija, reliģija: jēdzienu korelācija plurālistiskā koncepcijā. Grām.: Reliģija, ateisms, kultūra: diskutablie jautājumi. Rakstu krājums. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 1990.
258. Vēbers E. Pilsoniskā apziņa. Rakstu krājums E.Vēbera zinātniskā redakcijā. Rīga: IU “Mācību apgāds”, 1998.
259. Valsts policijas vīzija par krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu. Jurista Vārds. 15.09.2015. / Nr. 36 (888), 4.lpp.
260. Vildbergs Hanss Jirgens, Feldhūne Gita. Atsauces Satversmei. Rīga: LU, 2003.
261. Vildbergs Hanss Jirgens, Krasts Valdis. Salīdzinošās administratīvās tiesības. Rīga: LU, 2001.
262. Vilks A. Kriminoloģija. Mācību grāmata juridiskām augstskolām un fakultātēm. Rīga: Nordik, 1998.
263. Vilks A. Krimināltiesiskā politika: diskursa analīze un attīstības perspektīvas. Rīga: “Drukātava”, 2013.
264. Vilks A. Aktuālās sociāli pedagoģiskās pieejas deviantīvās uzvedības prevencē = Current socio-pedagogical approaches in deviant behaviour prevention: [referāts starptautiskajā zinātniskajā konf. “Sabiedrība, integrācija, izglītība” Rēzeknes Augstskolā (24.-25.maijs)].
265. Vilks A. Psihotehnoloģijas un neirotehnoloģijas tiesībaizsardzības iestāžu darbībā. Jurista Vārds, Nr. 48, 2013.

266. Vilks A. Policijas darbības efektivitāte noziedzības novēršanas jomā: pieeja pētnieciskās problēmas izzināšanā. Grām.: Valsts policijas darba efektivitātes vērtēšanas kritēriji. Zinātniski pētnieciskā projekta materiāli. Rakstu krājums. Indrikovs Z., Liholaja V., Judins A. u.c. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2008, 63.lpp.
267. Vilks A. Cik izmaksā noziedzība. Administratīvā un Kriminālā Justīcija, Nr. 2, 2013.
268. Vilks A. Narkokriminoloģija. Rīga: Drukātava, 2008.
269. Vilks A. Deviantoloģija (mācība par uzvedības sociālajām novirzēm). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001.
270. Vilks A. Policijas darbības efektivitāte noziedzības novēršanas jomā: pieeja pētnieciskās problēmas izzināšanā. Grām.: Valsts policijas darba efektivitātes vērtēšanas kritēriji. Zinātniski pētnieciskā projekta materiāli. Rakstu krājums. Indrikovs Z., Liholaja V., Judins A. u.c. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2008, 63.lpp.
271. Vilks A. Noziedzības cena. // Transformācijas process tiesībās, reģionālajā ekonomikā un ekonomiskajā politikā. Rīga, 2013, 22.–33. lpp.
272. Valsts policijas prioritāšu īstenošanas plāns 2013.gadam.
<http://www.vp.gov.lv/faili/sadalas/prioritasu%20istenosanas%20plans.pdf>
273. Valsts policijas attīstības koncepcija 2013.–2020.gadam
http://www.iem.gov.lv/lat/nozare/valsts_policijas_attistibas_koncepcija/
274. Valstiskā godaprāta sistēmas novērtējums. Latvija. <http://politika.lv/article/valstiska-godaprata-sistemas-novertejums-latvija>
275. Valsts policijas attīstības koncepcijas projekts. Izskatīts Ministru kabineta komitejas sēdē 2014.gada 25.augustā (prot. Nr. 28 1. §).
<http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40310861&mode=mkk&date=2014-08-25>
276. Vinklers T., Lahmans P., Raioms S., Naidu D. Eiropas Savienības tiesības. Kopenhāgena: Dānijas Ārlietu ministrijas juridiskais dienests, 2000.
277. Werner I. Grenzen und Möglichkeiten europäischer Strafrechtspflege. 2002. – Shaker, S. 316
278. Zahars V. Kriminālpolitika: mūsdienu tendences un procesi: monogrāfija. Daugavpils: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds "Saulē", 2014.
279. Zahars V. Kriminālsodu izpildes tiesības: Vispārīgā daļa. 2.izdevums. Rīga: Zvaigzne ABC, 2003.
280. Zahars V. Latvijas kriminālpolitika: retrospekcija un nākotnes vīzija: monogrāfija. Daugavpils: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds "Saulē", 2011.
281. Zahars V. Latvijas kriminālpolitika: realitāte, ilūzijas un īss ieskats nākotnē.// Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 2/2010, 23. lpp.
282. Zahars V. Kriminālpolitika: mūsdienu tendences un procesi. – Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds "Saulē", 2014, 7. lpp.
283. Ziemeļe I. Starptautiskās tiesības un cilvēktiesības Latvijā: abstrakcija vai realitāte. Rakstu krājums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005.
284. Ziemeļe I. Tiesību aizskāruma kompensācijas princips Eiropas Cilvēktiesību konvencijā un Latvijā.// LR Augstākās tiesas biļetens, 2010, Nr.1, 36.–39. lpp.
285. Ziemeļe I. ECT tiesnese: Jauns cietums varētu uzlabot apstākļus ieslodzītājiem.
<http://www.ir.lv/2012/11/28/ect-tiesnese-jauns-cietums-varetu-uzlabot-apstaklus-cietumos>
286. Ziemeļe I. (red.) Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. Izglītības soli, Rīga, 2000, 409. lpp.
287. Zeppa-Priedīte V. Valsts amatpersonu kriminālprocesuālā imunitāte Latvijas kriminālprocesa tiesībās. Promocijas darba kopsavilkums. Rīga, 2010, 27.lpp. http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/zinas/Kopsavilkums_Zeppa-Priedite.pdf
288. Žeivots M. Par Vācijas policijas preventīvā darba pieredzi. Administratīvā un Kriminālā justīcija. Rīga: LPA, 2001. Nr.3 (16).

289. Žeivots M. Tiesvedība administratīvo pārkāpumu lietās. Konference: administratīvo tiesu un administratīvā procesa tiesvedības pieci gadi Latvijā.
http://www.at.gov.lv/files/uploads/files/docs_en/conferences/adm5gadi/leta.doc
290. Žīgure A. Latvijas policijas vēsture. Pirmā grāmata. Rīga: Fakts, 1997.
291. Žīgure A. Latvijas policijas vēsture. Otrā grāmata. Rīga: Fakts, 1998.
292. Žīgure A. Latvijas policijas vēsture. Trešā grāmata. Rīga: Fakts, 1998.
293. Аврутин Ю. Е. Полиция и милиция в механизме обеспечения государственной власти в России: теория, история, перспективы. СПб.: Юридический центр Пресс, 2003.
294. Алексеев С.С. Право. Опыт комплексного исследования. Москва: Статут, 1999.
295. Анденес И. Наказание и предупреждение преступлений. Москва: Прогресс, 1979.
296. Андреева О. И. Пределы ограничения прав личности в уголовном процессе. Вестник Томского государственного университета. Право, 2012, № 358. <http://cyberleninka.ru/article/n/predely-ogranicheniya-prav-lichnosti-v-ugolovnom-protsesse#ixzz2hyK124IV>
297. Атальянц М. Способ совершения преступления: уголовно-правовое значение. Вестник Московского университета, 2008, 4, стр. 119-128.
298. Аианесов Г. А. Теория и методология криминологического прогнозирования. Москва: Юридическая литература, 1972.
299. Баев О.Я. Основы методики уголовного преследования и профессиональной защиты от него. Москва: Эксмо, 2009.
300. Байтин М.И., Борисов В.В., Григорьев Ф.А., и др. Теория государства и права: курс лекций. Москва, Юристь. 2006.
301. Бельский К.С. Полицейское право. Москва: Дело и сервис, 2004.
302. Берман Г.Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. Москва: МУ, 1994.
303. Бугхольц Э., Лекшас Дж., Хартман Р. Социалистическая криминалогия. Москва: Прогресс, 1975.
304. Березина Е.С. Типичные нарушения уголовно-процессуального закона при заключении под стражу.// Вестник Воронежского института МВД России. 2012, № 3., стр. 56–58.
<http://www.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=1501142>
305. Булатов Б.Б. Государственное принуждение в уголовном процессе. - Нижний Новгород, 2003, <http://www.dissercat.com/content/gosudarstvennoe-prinuzhdenie-v-ugolovnom-sudoproizvodstve>
306. Богданчиков С.В. Залог в уголовном судопроизводстве. Москва, 2010.
<http://www.dissercat.com/content/zalog-v-ugolovnom-sudoproizvodstve-0>
307. Васильева Е.Г. Меры уголовно-процессуального принуждения. – Уфа: Изд-во БашГУ, 2003. – стр. 123.
308. Володина Л. М. Проблема гарантий в уголовном процессе // Вестник ОГУ, Оренбург, 2006, №3, стр. 42–47.
309. Воробей С. Н. Меры уголовно-процессуального принуждения: сущность, назначение, критерии обоснованности применения в стадии предварительного расследования Москва, 2009, <http://lawtheses.com/mery-ugolovno-protsessualnogo-prinuzhdeniya-suschnost-paznachenie-kriterii-obosnovannosti-primeneniya-v-stadii-predvarite>
310. Гайнов И.Д. Механизм реализации мер уголовно-процессуального принуждения : автореф. дис. канд. юрид. наук. – 2010. – стр. 3.
311. Гафаров И.М. Аксиологические аспекты взаимодействия государства и институтов гражданского общества: теоретико-правовой анализ, 2007, <http://www.dissercat.com/content/aksiologicheskie-aspekty-vzaimodeistviya-gosudarstva-i-institutov-grazhdanskogo-obshchestva-#ixzz2DujJGL5y>.
312. Гетманова А.Д. Логика для юристов. Москва: Омега-Л, 2009.
313. Гошенева И.А. Полиция в механизме современного демократического государства. Москва: Unity, 2004.
314. Должиков А.В. Конституционные критерии допустимости ограничения основных прав человека и гражданина. Тюмень, 2003, стр. 22.

315. Емшин П.С., Мутагирова Д.З., Скворцова Н.Г. Социология. – Питер, 2004. стр. 39.
316. Еникеев З.Д., Васильева Е.Г. Исследование проблем правовой защиты общечеловеческих ценностей как одно из важных направлений развития отечественной уголовно-процессуальной науки. Под ред. А.В.Смирнова Санкт-Петербург, 2006, стр. 67.
317. Европейский суд по правам человека. Избранные решения. Том 1. Москва: Норма, 2001.
318. Европейский суд по правам человека. Избранные решения. Том 2. Москва: Норма, 2001.
319. Жалинский А.Э. Современное немецкое уголовное право. Москва: Проспект, 2006.
320. Жоль К.К. Философия и социология права Москва: Unity, 2005.
321. Жуков В. Право как ценность. Государство и право, 2010, 1, стр. 21-34.
322. Захарс В. V. Уголовно – исполнительное право: состояние и перспективы. Рига: Балтийский русский институт, 2006.
323. Закомлистов А. Ф. Юридическая философия. Санктпетербург: Юридический центр Пресс, 2003.
324. Зорин Г. А. Криминалистическая методология. Минск: Амальфея, 2000.
325. Иншаков С.М. Зарубежная криминология. Москва: Инфра, 1997.
326. Иеринг Р. Юридическая техника. Москва: Статут, 2008
327. История государства и права СССР. Под ред. А.И.Денисова. Министерство Юстиции СССР. Москва: 1948.
328. Кавалиерис А.А. Основы оперативной деятельности: [учебник]. Рига: Балтийская международная академия, 2012.
329. Кашанина Т.В. Юридическая техника. Москва: Эксмо, 2007.
330. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. Москва: Юристь, 2006.
331. Козявин А. Социально – правовые проблемы уголовно – процессуального познания. Государство и право, 2010, 1, стр. 77-86.
332. Кожевников С.Н. Государственное принуждение: регулятивно – охранительное назначение, формы // Электронное приложение к Российскому юридическому журналу. 2011; 2: 20–28.
<http://electronic.ruzh.org/?q=system/files/03.+%D0%9A%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2.pdf>
333. Кукушкин В. М. Социологические проблемы полицейской деонтологии. Дис. д-ра социол. наук. М., 1994.
334. Краснов М.А. Институциональная система реализации полицейской функции в России. Pteejams: <http://openpolice.ru/media/files/laws/>
335. Колотуша В.В. Ценностные основания государственного принуждения в современном обществе // Пространство и Время, 2011, №3(5), 66–72. <http://cyberleninka.ru/article/n/tsennostnye-osnovaniya-gosudarstvennogo-prinuzhdeniya-v-sovremennom-obschestve>
336. Ксенофонт Афинский. Воспоминания о Сократе.
<http://ancientrome.ru/antlitr/ksenoph/socratic/vstup.htm>
337. Локк Д. Избранные философские произведения. М. 1960., Т. 2.
338. Ллойд Д. Идея права: репрессивное зло или социальная необходимодимость? Москва: Югона, 2002.
339. Любашиц В.Я., Смоленский М.Б., Шепелев В.И. Теория государства и права. Ростов н/Д: Феникс, 2000.
340. Лазарев В. Ограничение прав и свобод как теоретическая и практическая проблема. Журнал Российского права, 2009, 9, стр. 35–47.
341. Ловпаче З.Х. Толкование норм уголовно-процессуального права - необходимая предпосылка и условие их правильного применения // Вестник Адыгейского государственного университета, 2012, №1. <http://cyberleninka.ru/article/n/tolkovanie-norm-ugolovno-protsessualnogo-prava-neobhodimaya-predposylka-i-uslovie-ih-pravilnogo-primeneniya#ixzz3Awh9spV>

342. Марченко М.Н. Проблемы теории государства и права. Москва: Юристь, 2003.
343. Малько А.В. Стимулы и ограничения в праве. Москва: Юристь, 2004.
344. Мишин А.А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Москва: Белые альвы, 1996.
345. Маковой М., Зазумов С. Европейская конвенция о защите прав и основных свобод. Статья 5. Право на свободу и личную неприкосновенность. Прецеденты и комментарии. Москва, Российская академия правосудия, 2002, Council of Europe. [http:// www.echr.ru/documents/manuals/Article05/Article5.pdf](http://www.echr.ru/documents/manuals/Article05/Article5.pdf)
346. Миронова Е.В. Условия избрания меры пресечения в виде заключения под стражу // Вестник Томского государственного университета, 2008, № 316. <http://cyberleninka.ru/article/n/usloviya-izbraniya-meru-presecheniya-v-vide-zaklyucheniya-pod-strazhu>
347. Молев Г.И., Молева Г.В. Общетеоретические аспекты процессуальной ответственности // Известия ПГПУ им. В. Г. Белинского. 2012. № 28., стр. 128–133. <http://cyberleninka.ru/article/n/obscheteoreticheskie-aspekty-protsessualnoy-otvetstvennosti>
348. Несесеянц В.С. Философия права. Москва: Норма, 2001.
349. Несесеянц В.С. Основные типы учения о праве и государстве. Вестник Академии права и управления, 2001.
350. Нохрин Д. Г. Государственное принуждение в гражданском судопроизводстве // Москва, Волтерс Клувер, 2009, 3.
351. Овсепян Ж.И. Государственное принуждение как правовая категория // Российский юридический журнал. 2008; 1: 17–30.
352. Орлова Т.В. Дифференциация форм судебного разбирательства в уголовном процессе Российского государства. Монография // Москва, Проспект, 2014. <https://books.google.lv>
353. Протасов В.Н. Проблемы теории государства и права. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Юрайт, 2001.
354. Право на свободу и личную неприкосновенность. Статья 5 Конвенции. Руководство по применению статьи 5. Совет Европы/Европейский Суд по правам человека, 2012, 5 стр. http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_5_RUS.pdf
355. Регельсбергер Ф. Общее учение о праве. Москва: изд. И.Д.Сытин, 1897, с. 11.-18.
356. Рулан Н. Юридическая антропология. Москва: Норма, 1999.
357. Работа полиции. Пособие по оценке систем уголовного правосудия. ООН, Нью-Йорк, 2010.
358. Радько Т.Н. Хрестоматия по теории государства и права. Изд. 2. Москва: Проспект, 2009.
359. Радько Т.Н. Общая теория права. Т. 2. – Москва.: Зерцало, 1998.
360. Работа полиции. Пособие по оценке систем уголовного правосудия. ООН, Нью-Йорк, 2010.
361. Раевский П.А., Пархоменко С.А..Организация правоохранительной системы в некоторых федеративных странах мира. Pieejams: <http://openpolice.ru/docs/indem-organizaciya-pravoohranitelnoj-sistemy-v-nekotoryh-federativnyh-stranah-mira/>
362. Рычков Н.А. Философия права. Аксиология права и общечеловеческое благо. http://ikt.at.ua/load/filosofija_prava/56
363. Рогов А.П. Правовое государство и государственное принуждение. Известия Саратовского университета, 2011, Т. II. Сер. Экономика. Управление. Право. Вып. 2, стр.104–108.
364. Сухарев А.Я. Правовые системы стран мира. Москва: Норма, 2000.
365. Справочник по нормотворческой технике. Рекомендации Федедерального министерства юстиции Германии по единообразному оформлению законов и нормативных актов. Москва: „БЕК”, 2002.
366. Спиноза Б. Этика. Санкт-Петербург: Мегакон, 1993.

367. Сучкова М. Обзор международных документов о подходах к организации и работе современной полиции.. Pieejams: <http://openpolice.ru/docs/obzor-mezhdunarodnyh-dokumentov-o-podhodah-k-organizacii-i-rabote-sovremennoj-policii/>
368. Сырых В. М. Логические основания общей теории права. Том 1. Москва: Юстицинформ, 2000.
369. Смирнов А. В., Калиновский К. Б. Уголовный процесс / Под общ. ред. А. В. Смирнова. Санкт-Петербург: Питер, 2004. – 697 стр.
370. Смирнова И.Г. Права личности и аксиологическая сущность уголовного судопроизводства: постановка вопроса. Журнал Российское право в интернете. 2009 (05). www.rpi.msal.ru/prints
371. Сорокин В. Д. Правовое регулирование: предмет, метод, процесс // Санкт Петербург, 2003, 111.
372. Сумбарова М.В. Актуальные вопросы задержания в Латвийском уголовном процессе // Юридическая наука, 2012; 4: стр. 99–105.
373. Сумбарова М.В. Правовое положение лица, против которого начат уголовный процесс, по уголовно-процессуальному закону Латвийской Республики // Академия управления МВД РФ. – Москва, 2010. – стр. 254 <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/390387.html>
374. Тихомиров Ю.А. Современное публичное право. Москва: Эксмо, 2008.
375. Таганцев Н.С. Уголовное право (Общая часть). Часть 1. <http://www.allpravo.ru/library/doc101p/instrum105/>
376. Фуко М. Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы. Москва: 2000.
377. Филимонов В.Д. Охранительная функция уголовного права. Санкт-Петербург: Юридический центр, 2003.
378. Ферри Э. Уголовная социология. Москва: Инфра, 2005.
379. Шушкевич И.Ч. Концептуальные основы обеспечения взаимодействия полиции (милиции) с общественностью. – Смоленск, 2001.
380. Шестаков Д.А. Преступность среди социальных подсистем. Новая концепция и отрасли криминологии. Юридический центр Пресс, 2003. <http://www.twirpx.com/file/879184/>
381. Шалягин Д. Д. Полиция США организационные и правовые основы деятельности. Дис. канд. юрид. наук. - М., 1998.
382. Шевелева С. В. Уголовно-процессуальное принуждение, связанное с физическим воздействием, и гарантии его законности и обоснованности // Нижний Новгород, 2006, <http://www.unn.ru/pages/dissert/23.pdf>
383. Черданцев А.Ф. Теория государства и права. Москва: Юрайт, 2002.
384. Якубанец В. А. Нравственность внутри нас. Структура индивидуального нравственного сознания. Рига: Авотс 1986. Стр. 8 – 69.
385. Яценко Б.В. Противоречия уголовно-правового регулирования. Москва, 1966.

Juridiskās prakses materiāli:

386. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta lēmums lietā Nr. SKA–238 2007. gada 7. jūnijā, <http://www.juristavards.lv/doc/168851-iestades-kluda-nedrikst-radit-netaisnigas-privatpersonai-nelabveligas-sekas/>
387. Talsu rajona tiesas 2013.gada 31.oktobra spriedums krimināllietā Nr. 11380044512
388. Kurzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014.gada 6.maija spriedums krimināllietā Nr. 11380044512
389. Kuldīgas rajona tiesas 2010.gada 17.februāra spriedums krimināllietā Nr. 11250002209

390. Kurzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2010.gada 13.jūlija spriedums krimināllietā Nr. 11250002209
391. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2011.gada 12.janvāra lēmums lietā Nr. SKK-03/2011
392. Talsu rajona tiesas 2015.gada 15.septembra spriedums administratīvā pārkāpuma lietā Nr. 136009115
393. MAKKANS u.c. pret Apvienoto Karalisti (McCann and Others, United Kingdom). Nr.18984/91 – Spriedums, 27.09.1995. <http://at.gov.lv/lv/judikatura/ect-nolemumi/eiropas-cilvektiesibu-un-pamatbrivibu-aizsardzibas-konvencija/pec-pantiem/tiesibas-uz-dzivibu/>
394. GUERRA un citi pret Itāliju. Nr.116/1996/735/932 – Spriedums, 19.02.1998. . <http://at.gov.lv/lv/judikatura/ect-nolemumi/eiropas-cilvektiesibu-un-pamatbrivibu-aizsardzibas-konvencija/pec-pantiem/tiesibas-uz-dzivibu/>
395. NAČOVA un citi pret Bulgāriju. Nr.43577/98 un 43579/98 – Spriedums, 06.07.2005. <http://at.gov.lv/lv/judikatura/ect-nolemumi/eiropas-cilvektiesibu-un-pamatbrivibu-aizsardzibas-konvencija/pec-pantiem/tiesibas-uz-dzivibu/>
396. PENTIKOVA (Pentiacova) un citi pret Moldovu. Nr.14462/03 – Lēmums, 04.01.2005. <http://at.gov.lv/lv/judikatura/ect-nolemumi/eiropas-cilvektiesibu-un-pamatbrivibu-aizsardzibas-konvencija/pec-pantiem/tiesibas-uz-dzivibu/>
397. RUDEVITS pret Latviju. Nr.47590/06 – Lēmums (kopsavilkums), 26.06.2012. <http://at.gov.lv/lv/judikatura/ect-nolemumi/eiropas-cilvektiesibu-un-pamatbrivibu-aizsardzibas-konvencija/pec-pantiem/tiesibas-uz-dzivibu/>
398. ŠIŠKINI pret Latviju. Nr.59727/00 – Lēmums, 08.11.2001.
399. <http://at.gov.lv/lv/judikatura/ect-nolemumi/eiropas-cilvektiesibu-un-pamatbrivibu-aizsardzibas-konvencija/pec-pantiem/tiesibas-uz-dzivibu/>
400. ZAVOLOKA pret Latviju. Nr.58447/00 – Spriedums (kopsavilkums), 07.07.2009. <http://at.gov.lv/lv/judikatura/ect-nolemumi/eiropas-cilvektiesibu-un-pamatbrivibu-aizsardzibas-konvencija/pec-pantiem/tiesibas-uz-dzivibu/>